مشهور سنڌي قصا: سنڌ جي حب الوطني جو داستان

عمر- مارئي

لوڪ ادب سلسلي جو ستٽيهون ڪتاب

مشهور سنڌي قصا

سنڌ جي حب الوطني جو داستان

عمر - مارئي

مرتب

ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
وائيس چانسيلر سنڌ يونيورسٽي
۽
ڊائريڪٽر لوڪ ادب اسڪيم
سنڌي ادبي بورڊ

سنڌي ادبي بورڊ
حيدرآباد سنڌ
پاڪستان
١٩٧٦

ڇاپو پهريون سال ١٩٧٦ع تعداد ١٠٠٠

سنڌي ادبي بورڊ جا حق ۽ واسطا قائم

قيمت: ١٢-٥٠

ملڻ جي ايڊريس

سنڌي ادبي بورڊ جو بڪ اسٽال
سنڌ يونيورسٽي ڪئمپس،
پوسٽ آفيس باڪس نمبر ١٢،
حيدرآباد سنڌ

پاران ايم ايڇ پنهور انسٽيٽيوٽ آف سنڌ اسٽڊيز، ڄامشورو.

Digitized by M. H. Panhwar Institute of Sindh Studies, Jamshoro.

هي ڪتاب سردار پريس، گاڏي کاتو، حيدرآباد سنڌ ۾ ڇپيو ۽ مسٽر غلام رباني آگرو، سيڪريٽري سنڌي ادبي بورڊ، ان کي ڇپائي پڌرو ڪيو.

مهاڳ

سنڌ جي ’لوڪ ادب‘ کي سهيڙڻ لاءِ هڪ تفصيلي تجويز، ١٩٥٥ع ۾ ’سنڌي ادبي بورڊ‘ جي سامهون رکي وئي، جا ١٩٥٦ع جي آخر ڌاري بورڊ بحال ڪئي، ۽ ان جي عملي نگراني ۽ تڪميل بنده جي حوالي ڪئي.

ان تجويز مطابق، جنوري ١٩٥٧ع کان لوڪ ادب سهيڙڻ جو ڪم شروع ڪيو ويو؛ انهيءَ سلسلي ۾ تعلقيوار ڪارڪن مقرر ڪيا ويا ته ذيل هدايتن موجب، ٻهراڙيءَ مان مواد گڏ ڪري موڪلين. سنڌ يونيورسٽي ۾ ’سنڌي لغت آفيس‘ سان گڏ ’لوڪ ادب‘ جي مرڪزي آفيس قائم ڪئي وئي، ۽ ڪارڪن مقرر ڪيا ويا، ته مقامي طور گڏ ڪيل، توڙي ٻاهران آيل مواد کي هدايتن موجب ورچي ورهائي، ڀيٽي صاف ڪري، ڇپائڻ لائق بنائين.

پهريان ٻه سال، ١٩٥٧ع ۽ ١٩٥٨ع، لوڪ ادب جي مواد سهيڙڻ ۾ صرف ٿيا. انهيءَ عرصي ۾ تعلقيوار ڪارڪنن، گهڻن سان گهربل ڳالهيون هٿ ڪيون؛ مرڪزي آفيس جي عملي ڇپيل ڪتابي ذخيري مان ضروري مواد اُتاريو؛ ۽ بنده ڪوشش ڪري سنڌ جي هر پاڳي جو گشت ڪري سڄاڻ سگهڙن سان ڪچهريون ڪيون، ۽ عام سنڌي ادب جي هر پهلوءَ کي سمجهڻ لاءِ ۽ ان جي خاص ذخيري کي قلمبند ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. انهيءَ سعيي ۽ همت، بلڪ جذبي ۽ محبت سان قدري ايترو مواد گڏ ٿيو، ۽ ٿي رهيو آهي جو ان جي آڌار تي عام سنڌي ادب جي هر نوع بابت نموني طور هڪ ڪتاب مرتب ڪري سگهجي. ڪتابن جي تاليف جو سلسلو ٽئين سال ١٩٥٩ع کان شروع ڪيو ويو آهي. هت ٻه ڳالهيون واضح ڪرڻ ضروري آهن:

پهريون تہ هن تجويز موجب، سنڌي ٻوليءَ جي عام ادب جون اهي جملي جنسون، جيڪي هن وقت تائين ٻهراڙيءَ جي عوام ۾ عام مقبول ۽ سروج آهن، تن کي 'لوڪ ادب' جو ذخيرو تسليم ڪيو ويو آهي. انهيءَ ذخيري ۾ سنڌي ادب جون معياري جنسون پڻ شامل آهن؛ مثلاً: سداحون، مولود، ڏيڍ اکريون، ڪافيون وغيره. مگر جيئن تہ اهي هن وقت تائين ٻهراڙي ۾ عام مقبول ۽ مشهور آهن، انهيءَ ڪري انهن کي پڻ ''لوڪ ادب' جي دائري ۾ شمار ڪيو ويو آهي. انهي لحاظ سان، هن تجويز هيٺ گڏ ڪيل ''لوڪ ادب' کي بعينہ 'فوڪ لور' (*Folk Lore*) جي مغربي مفهوم سان تعبير ڪرڻ صحيح نہ ٿيندو. اسان جي ملڪ ۾ شهري زندگيءَ اڃا ايتري وسعت يا خاص نوعيت اختيار نہ ڪئي آهي، جو اها خواص جي زندگي ۽ تمدن جو يا 'معياري ادب' جو سرچشمو بڻجي. سنڌي زندگيءَ جو مرڪزي دائرو اڃا تائين ٻهوٽ آهي، ۽ انهيءَ ڪري سنڌي ادب جو وڏو ذخيرو اهو ئي آهي جو عوام جي زندگي جو آئينو آهي. انهيءَ ڪري هن مرحلي تي سنڌي ٻوليءَ جي 'لوڪ ادب' ۽ 'معياري ادب' جي وچ ۾ حد فاصل قائم ڪري نٿي سگهجي.

ٻيو تہ هن تجربز ذريعي ''لوڪ ادب' جو سمورو مواد گڏ نہ ٿي سگهيو، ان کي سهيڙڻ لاءِ وڌي وقت ۽ ڪافي ذريعن جي ضرورت آهي. لوڪ ادب جو سڄو ذخيرو سربستو گڏ ڪرڻ ڄڻ اٿاهہ سمنڊ سوجهي مڙني موتين ۽ ماڻڪن کي ميڙڻ برابر ٿيندو، جو ناممڪن آهي. البت جو ڪجهہ گڏ ٿي سگهيو آهي سو لوڪ ادب جي هر جنس بابت مثالي مواد آهي. انهيءَ لحاظ سان هن تجويز هيٺ تاليف ڪيل ڪتاب اُميد تہ آئنده ڪوشش لاءِ نمايان نشان ۽ نيڪ فال ثابت ٿيندا.

'لوڪ ادب تجويز' جيتوڻيڪ بنده جي طرفان ٿي مگر ان جي عملي سربراهي توڙي تڪميل ۾ گهڻن ئي مخلصن جون ڪوششون شامل آهن. اول تہ 'سنڌي ادبي بورڊ' جي ميمبرن کي جس جڳائي،

جن هن تجويز کي سنه ١٩٥٦ع ۾ منظور ڪيو. ان بعد گهربل مواد گڏ ڪرڻ ۽ صاف ڪرڻ، ترتيب ڏيڻ، ابتدائي مسودا تو ڙي پريس ڪاپيون تيار ڪرڻ ۽ آخر ۾ ڪتابن ڇپائڻ ۾ ڪيترائي ساٿي پاڻهن ڀيلي ٿيا آهن. هن تجويز کي ڪامياب بڻائڻ ۾ تعلقيوار ڪارڪنن، مرڪزي آفيس جي باهمت ورڪرن، سنڌ جي سڄاڻ سگهڙن، توڙي انهن مڙني دوستن جو حصو آهي، جن بنده لاءِ سگهڙن کي ڳولي هٿ ڪرڻ ۽ ساڻن ڪچهريون ڪرڻ ۾ پنهنجي هڙان وڙان مدد ڪئي.

هيءُ ڪتاب 'لوڪ ادب سلسلي جو ستٽيهون ڪتاب آهي. ان جو بنيادي مواد ڊسمبر ١٩٥٨ع تائين گڏ ٿيو. سڄي مواد کي ڇڪاسي، مختلف روايتن کي پيٽي، ترتيب ڏني، اپريل ١٩٦١ع ۾ ڪتاب جو ابتدائي مسودو تيار ڪيو ويو؛ ۽ ڊسمبر ١٩٧٠ع ۾ مسودي جي آخرين تصحيح ڪري، پريس ڪاپي تيار ڪئي وئي.

هيءُ ڪتاب هن کان گهڻو اڳ تيار ٿي ڇپجي وڃي ها، مگر بدقسمتي سان لوڪ ادب تجويز کي بند ڪيو ويو ۽ هن ڪتاب جي اشاعت پڻ روڪجي وئي. ٢٥- اپريل ١٩٦٨ع تي سنڌي ادبي بورڊ جي صدر جناب مخدوم محمدزمان صاحب "طالب المولیٰ" جي سفارش تي، سنڌي ادبي بورڊ وري لوڪ ادب تجويز کي پايه تڪميل تي پهچائڻ جو فيصلو ڪيو ۽ اها ذميواري بنده کي سونپي. جون ١٩٦٨ع کان ڪم شروع ڪيو ويو، پر ڇهن مهنن بعد وري بورڊ طرفان ڪم بند ڪرڻ جو اطلاع مليو. وري ١٨- جون ١٩٦٩ع تي بورڊ، لوڪ ادب تجويز عمل ۾ آڻڻ جو فيصلو ڪيو ۽ جناب مخدوم صاحب جن کان خط پهتو ته دوباره ڪم شروع ڪيو وڃي. باوجود انهن تڪليفن جي جيڪي هڪ مخلص ڪارڪن کي پهچن ٿيون، ۽ جيڪي راقم کي پڻ "لوڪ ادب" جي خدمت ڪندي سهڻيون پيون آهن، بنده هي ڳرو بار ٿيون پيرو پنهنجي ڪلهن تي کنيو آهي، انهي لاءِ ته

سنڌي لوڪ ادب جي قيمتي سرمايي کي ڇيڙرو ٿي مگهي اوترو سهيڙي ان کي ضايع ٿيڻ کان بچائجي، ۽ رٿيل پروگرام موجب "لوڪ ادب" جي چاليهن جلدن کي مڪمل ڪيو وڃي.

بهرحال توڪل جو ترهو ٻڌي، ڪم شروع ڪيو ويو ته "لوڪ ادب تجويز" وري زير بحث آئي ۽ سنه ۱۹۷۳ع ۾ هن تحقيقي ڪم کي بند ڪرڻ جو فيصلو ڪيو ويو. ڇوٿون ڀيرو وري نومبر ۱۹۷۴ع کان ڪم شروع ٿيو آهي. هن وقت تائين رٿيل چاليهن جلدن مان جملي ٽيهه جلد ڇپجي چڪا آهن ۽ هيءُ ايڪٽيهون جلد آهي جو شايع ٿي رهيو آهي. جيڪڏهن حياتي وفا ڪئي ته باقي رهيل ڪتابن بابت مواد گڏ ڪري، چاليهن جلدن جي تحقيقي ڪارنامي کي توڙ تائين پهچايو ويندو.

مرڪزي آفيس جي ٻين ڪارڪنن سان گڏ خاص طرح محترم ممتاز مرزا ۽ محمد يوسف شيخ هن ڪتاب جي مواد کي آتاري يڪجاءِ ڪرڻ، پيڙهڻ ۽ دوباره صاف ڪري لکڻ ۾ تحسين جوڳو ڪم ڪيو، عابد بلوچ پروفن پڙهڻ ۾ مدد ڪئي، ۽ محترم محمد اسماعيل شيخ ان سڄي ڪم جي نگراني ڪئي. ڪتاب جي رٿا ۽ آخري سٽاءُ، توڙي ترتيب ۽ تاليف لاءِ بنده خود ذميوار آهي.

سنڌ يونيورسٽي،
حيدرآباد سنڌ
۱–۱–۱۹۷۶ع

خادم العلم
نبي بخش

عنوانن جي فهرست

مقدمو ١

روايت [١] عمر جو مارئيءَ کي زوري کڻڻ ۽
مارئيءَ جي ست ۽ پرڪا واري آڳاٽي روايت ١-١٠۴

تاريخ طاهري واري ڳالهه ٢
تحفة الڪرام واري ڳالهه ٥
آڳاٽن شاعرن جي ڪلام مان اهڃاڻ ٨
٩ - صديءَ ۾ رچرڊ برٽن جي قلمبند ڪيل ڳالهه ١٩
آخوند عبدالرحيم عباسي جي ترتيب ڏنل ڳالهه ٢۴
تعلقي ننگرپارڪر مان سروپئي ڏاڏي جي
زباني قلمبند ڪيل ڳالهه ٢٨
تعلقي ڏيپلي مان محمد عثمان ميمڻ جي
زباني قلمبند ڪيل ڳالهه ٣٣
ڇُهوڻن (جوڌپور) جي شاعر خير محمد
درس جي مثنوي ٣٥
تعلقي ساماري جي شاعر حاجي ابراهيم دل
جي چيل مثنوي ۴۴
تعلقي ساماري مان مليل سمي شاعر جا بيت ٥٦
تعلقي عمرڪوٽ مان محمد عمر "معمور"
يوسفاڻي کان مليل ڳالهه ٥٧

تعلقي سنجهوري جي شاعر محمد بخش خاصخيلي
جا بيت ٥٩
تعلقي شهدادپور جي شاعر لعلڻ خان لغاري
جا بيت ٦٢
تعلقي ٽنڊي باگي مان ويرومل جي زباني
ڦلمبند ڪيل ڳالهه ٨٦
تعلقي گوني جي شاعر مريد مهيري جا بيت ٨٨
تعلقي نئي جي شاعر علڻ فقير جا بيت ٩٨
تعلقي حيدرآباد جي شاعر حاجي حقير جا بيت ١٠٣
تعلقي هالا جي شاعر موسي ڏيٿي جا بيت ١١٦
تعلقي ڪوٽڙي جي شاعر الهبچائي ڪوسي جا بيت ١١٩
تعلقي روهڙي جي شاعر وريل جا بيت ١٢٣

روايت [٢] عمر ۽ مارئي جي ٽيهه شريڪ ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري روايت ٢٠٢-١٢

تعلقي عمرڪوٽ مان مليل ڳالهه ١٢٧
تعلقي سانگهڙ جي شاعر ليمي شر جا بيت ١٣٢
نئي شهر جي شاعر زمان شاه ساقي جي
چيل ٿيھ اکري ١٣٨
تعلقي سڪرنڊ جي شاعر شير محمد لغاري جا بيت ١٤٧
تعلقي روهڙي جي شاعر علي شير جاگيراڻي جا بيت ١٧٥
شاعر محمد عارف ڪلهوڙي جا بيت ١٧٩

روايت [٣] عمر ۽ مارئي جي پيءُتا ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري روايت ٢٥٨-٢٠٣

سانگهڙ، عمرڪوٽ ۽ ساماري تعلقن مان مليل ڳالهه ٢٠٥

— عمرڪوٽ ۽ سانگهڙ تعلقن مـان قلمبند
ڪيل ڳالهہ ٢٠٨
تعلقي عمرڪوٽ مان مليل ڳالهہ ٢١١
تعلقي ميرپور خاص مان دين محمد ٻگهيي
جي ٻڌايل ڳالهہ ٢١٣
هڪ سگهڙ جي ٻڌايل ڳالهہ ٢١٥
هڪ سگهڙ جي ٻڌايل ڳالهہ ٢١٧
هڪ سگهڙ جي ٻڌايل ڳالهہ ٢١٩
تعلقي سنجهوري جـي شاعر بچائي رنـد
جا چيل بيت ٢٢١
تعلقي ٽنڊي باگي مان مير محمد لنڊ ۽
خليفي حاجي شير محمد جي ٻڌايل ڳالهہ ٢٣١
تعلقي ننگر مان شير خان چانڊيي جي ٻڌايل ڳالهہ ٢٣٥
تعلقي جاتي جي شاعر گل محمد ڪوسي جا چيل بيت ٢٣٧
تعلقي نوشهري مان جـڙئي لاشاري جـي
ٻڌايل ڳالهہ ٢٤١
تعلقي ميرپور ساڪري مان غمدار مهر ۽ ماڇڪ
ڪولاچي جي ٻڌايل ڳالهہ ٢٤٤
تعلقي آباوڙي مان صابر شر جي ٻڌايل ڳالهہ ٢٤٦
ڪوهستان جي شاعر علي اڪبر جـوڪئي
جا چيل بيت ٢٤٨
لسبيلي جي شاعر يوسف موندري جو بيت ٢٥٨

روايت [٤] عمر ۽ مارئي جي سڳا ياءِ پيدن
هجڻ واري روايت ٢٥٩-٣٢١

تعلقي عمرڪوٽ مـان محمد عمر 'معمور'
يوسفائي کان مليل ڳالهہ ٢٦١

تعلقي سجاول مان مليل ڳالهہ ٢٦٤
تعلقي حيدرآباد مان فقير مولا بخش ميراثي
جي زباني قلمبند ڪيل ڳالهہ ٢٦٧
تعلقي ٽنڊي الهيار مان مليل ڳالهہ ٣٠٤
تعلقي ماتلي مان مليل ڳالهہ ٣٠٨
تعلقي ٽنڊي الهيار جـــي شاعر اميد علي
لغاري جا بيت ٣١٤
تعلقي اُباوڙي جي شاعر شيخ جا بيت ٣١٦
تعلقي صادق آبـاد (بهاولپور) جـــي شاعر
فالي چڱي شر جا بيت ٣١٨

باسمه تعاليٰ

آم للانسان ماتمنّيٰ ○ فللّٰه الآخرة والاوليٰ

مقدمه

عمر - مارئي جو داستان وطن جي حب ۽ محبت جو داستان آهي؛ سنڌ جي هڪ ڳوٺاڻي نياڻي جي ست سيل ۽ سنڌ جي هڪ عادل بادشاه جي صبر ۽ انصاف جو داستان آهي؛ جهوپڙن ۾ رهندڙ مارن ۽ جهانگين جي ڏکي مگر آجي ۽ محبت ڀري رهڻي ڪهڻي جي، شهرن ۽ ماڙين ۾ رهندڙن جي سک ۽ عيش واري مگر پابند زندگي تي فوقيت جو داستان آهي؛ هي سنڌ جي غريبن جي اشرافت ۽ خود داري جو داستان آهي، بلڪ سنڌ جي اعليٰ سماجي قدرن جو آئينو آهي، جنهن ڪري صدين کان وٺي سنڌ ۾ هنڌين ماڳين مشهور ۽ مقبول رهيو آهي.

قصي جي قدامت

هي قصو سومرن بادشاهن جي دور (۱۰۵۰-۱۳۵۰ع) ۾، عمر سومري بادشاه جي عهد ۾ اسريو، پر سنڌ جي سومرن بادشاهن جي شجري يا هر هڪ بادشاه جي حڪمراني جي دور بابت جيستائين تحقيق نه ٿي آهي، تيستائين يقيني طور چئي نٿو سگهجي ته هن قصي وارو عمر سومرو بادشاهه ڪڏهن ٿيو ۽ ڪيترو عرصو حڪومت ڪيائين. 'تاريخ معصومي' ۾ سومرن بادشاهن جا نالا تفصيل سان ڏنل نه آهن، جنهنڪري عمر سومري بادشاه جو نالو ئي ڪونهي. 'تاريخ طاهري' مطابق، عمر سومري بابت اهو معلوم ناهي ته هن ڪيترو وقت حڪومت ڪئي. البت 'تحفة الڪرام' ۾ ('منتخب التواريخ' جي حوالي سان) عمر نالي ٻن بادشاهن جا نالا ڏنل آهن: پهريون عمر، سومرن جو ڇهون بادشاهه هو ۽ خفيف نالي بادشاه کان پوءِ تخت تي ويٺو، ۽ ٻيو

عمر، سترهون بادشاه هو جيڪو دودي کان پوءِ گادي تي ويٺو ۽ هن جي حڪمراني جي مدت جا جيڪي سال ڄاڻايل آهن، انهن مان ڏسجي ٿو ته عمر پهريون ڇهين صدي هجري جي آخر ۾، ۽ عمر ٻيو اٺين صدي هجري جي آخر ۾ ٿي گذريو.

سومرن جي سربراه قبيلن ۽ سندن پاڳن فقيرن وٽ سومرن بادشاهن جي نسبنامي بابت جيڪي روايتون هلندڙ آهن، تن مان هڪ خاص روايت اها آهي جنهن کي مرحوم فقير قلندر بخش صوفي جي سرپرستي هيٺ مولوي عبدالرحيم صاحب سومري (ويٺل زنگي پور، تعلقو ٺل) پنهنجي فارسي مثنوي ”گلزار سند“ ۾ منظوم ڪيو، ۽ جنهن جو سنڌي نثر ۾ ترجمو مرحوم مولوي عبيدالله ’شائق‘ سومري ”دولت علويه“ نالي سان ڇاپارايو. ان روايت موجب عمر پهريون (جلال الدين عمر) خفيف بادشاه کان پوءِ تخت تي ويٺو ۽ سندس حڪومت جو سنه ۵۵۶ھ/۱۱۶۰ع ڄاڻايل آهي: عمر ٻيو (فخرالدين عمر) پونگر بادشاه کان پوءِ گادي نشين ٿيو، پر سنه ۷۷۵ھ (۱۳۷۳ع) ۾ تخت ڇڏي گوشي نشين اختيار ڪيائين. انهيءَ روايت موجب مارئي وارو عمر اهو پونگر بادشاه جو پٽ عمر هو جنهن جو پٽ محمد طور ٿيو.

ميان محمد هاشم سومري (اصل ويٺل ڪاوَڙو، ڇڇ، ڪڇ) ٻڌايو ته: سومرن بادشاهن جي نسب نامي ۾ پهريون ۽ وڏو عمر سومرو، سومرن جي ڇهين بادشاه ’ڀتريي دودي‘ جو پٽ هو، پر هو تخت تي ڪونه ويٺو. بعد ۾ ’عمر پٽ محمد جو‘ سومرن جو ڏهون بادشاه ٿيو. سومرن جي زوال واري دور ۾ ’عمر پٽ همير جو‘ سومرن جو پنجويهون حاڪم ٿيو، جنهن سمن حاڪمن جي ماتحت عمرڪوٽ ۾ ٿر واري علائقي تي سرداري ڪئي. عمر- مارئي جي قصي وارو عمر اهو آخري سردار عمر پٽ همير جو هو.

بهرحال هي قصو سومرن جي حڪومت واري دور (۱۰۵۰-۱۳۵۰ع) ۾ اسريو، ۽ عمر بادشاهه جي انصاف سبباں

ان دور ۾ ئي مشهور ٿــي ويــو هوندو؛ ڇــوء سمن جي دور کان وٺي سنڌ جي سڄاڻ سنگتن ۽ ڳائڻ ان کي پوري لئي سان ڳايو، ايتري قدر جو ان لئي کي 'راڳ مارئي' ڪري سڏيو ويو. سنه ٩٩٩ﻫ/١٥٩٠ع ۾ اڪبر بادشاهه جي لشڪر سنڌ تي قبضو ڪيو ۽ سنڌ جي حاڪم مرزا جاني بيگ کي سپهه سالار خان خانان پاڻ سان گڏ اڪبر بادشاهه جي دربار ۾ وٺي ويو. اتي پري ڪچهري ۾ اڪبر بادشاهه عمر- مارئي جي قصي بابت پڇيو، ڇاڪاڻ ته هو پاڻ عمرڪوٽ ۾ ڄائو هو. مرزا جاني بيگ کي سچي خبر هئي پر پنهنجي درٻاري شاعر 'سقيم' کي بادشاه آڏو سرخرو ڪرڻ لاءِ کيس چيائين ته قصو بيان ڪري. ويچاري شاعر سقيم پنهنجا حوصلا وڃائي هڪ جي ٻي ڳالهه ڪئي جيڪا بادشاه کي پسند نه آئي، ڇاڪاڻ ته کيس مارئي جي ست- سيل واري ڳالهه اڳ ئي معلوم هئي. مرزا جاني بيگ سان سنڌ جا قابل راڳيندڙ پڻ گڏ هئا، جن پوءِ عمر- مارئي بابت سنڌي بيتن کي 'راڳ مارئي' ۾ ڳائي ٻڌايو (١).

اهو سورهين صدي جي آخر جو واقعو آهي. سگهوئي پوءِ سترهين صدي جي شروع ۾، 'تاريخ طاهري' جي مصنف مير طاهر محمد نسياني هن قصي کي "ناز و نياز" جي نالي سان فارسي نثر ۾ لکيو. مير طاهر محمد خود پاڻ اهڙو ذڪر 'تاريخ طاهري' ۾ ڪيو آهي(٢)، جيڪو ڪتاب هن سال ١٠٣٠ﻫ/١٦٢١ع ۾ تصنيف ڪيو: جنهن جي معنيٰ ته انهيءَ سال کان اڳ "ناز و نياز" جوڙيو

(١) "و طائفه که حاضر بود، ابيات پاکي اورا بزبان سندي در مقام ماروئي خواندند". تاريخ بلده ٺٽه، المعروف به تاريخ طاهري، ڇپايل سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد سنڌ، ١٣٨٤ﻫ/١٩٦٤ع، صفحو ٣٦)

(٢) "فقير نيز نثر داشته نام آن 'نازو نياز' آورده است" (تاريخ طاهري، ايضاً، صفحو ٣٦). مير علي شير قانع البت 'تحفة الڪرام' ۾ ائين ڄاڻايو آهي ته مير طاهر محمد هن قصي کي "ناز و نياز" جي نالي سان فارسي مثنوي ۾ منظوم ڪيو.

هوندائين. عمر- مارئي جي قصي جي تاليف بابت اهو آڳاٽي ۾ آڳاٽو حوالو آهي، جنهن مان ظاهر آهي ته سادن ٽن سون سالن کان وڌيڪ عرصو ٿيو جو هن قصي بابت ڪتاب لکيو ويو.

عمر- مارئي جي ڳالهه سان ملندڙ ٻيا قصا

هيٺيان قصا جيتوڻيڪ 'عمر- مارئي' واري قصي کان بلڪل الڳ آهن، ته به 'عمر' يا 'مارئي' جي نالن سببان انهن ۾ هڪجهڙائي وارو گمان پيدا ٿئي ٿو، حالانڪ اهي ٻيا سڀ قصا مجاز ۽ محبت جا افسانا آهن، ۽ فقط عمر- مارئي واري ڳالهه ئي حب الوطني جو داستان آهي.

عمر سومري بادشاه ۽ گنگا جي ڳالهه (١): هي ڳالهه سڀ کان پهريائين مير طاهر محمد 'تاريخ طاهري' ۾ لکي آهي، جتان پوءِ مير علي شير قانع پڻ 'تحفة الڪرام' ۾ بيان ڪئي آهي. ڳالهه هن ريت آهي ته: شهزادو عمر سومرو 'تميم' قبيلي جي 'گنگا' نالي هڪ ڇوڪريءَ سان مڱيل هو. پر اڃان ننڍي ئي هئي جو سندس مهاندو عمر کي نه وڻيو، جنهن تي مڱڻي ڦٽي ويئي ۽ جڏهن 'گنگا' وڏي ٿي ته ڪيس تميم قبيلي جي عمر نالي شخص سان پرڻائي ڇڏيائون. عمر سومرو هاڻي بادشاه هو جو اها شادي ٿي گذري. شادي کان پوءِ عمر بادشاه 'گنگا' جي حسن جي هاڪ ٻڌي مٿس عاشق ٿيو، ۽ بالآخر 'گنگا' جي مڙس عمر تميمي کان نشي واري حالت ۾ 'گنگا' جي طلاق لکائي، پاڻ 'گنگا' سان شادي ڪيائين. ان تي عمر تميمي، دهلي جي بادشاه سلطان علاؤالدين وٽ دانهن ويو. سلطان، عمر سومري کي سڏايو ۽ ڪيس سزا تي ڏنائين پر سفارش مڃي مٿس ڏن مڙهي ڪيس آزاد ڪيائين، ۽ عمر سومرو موٽي اچي سنڌ تي بادشاهي ڪرڻ لڳو. ان وقت کان وٺي سنڌ جا حڪمران دهلي جي بادشاه کي ڏن

---

(١) هيءَ ڳالهه هن کان اڳ ١٩٦٤ع ۾، لوڪ ادب سلسلي جي ٢٧ نمبر ڪتاب "سنڌي لوڪ ڪهاڻيون: ٻارن سان ڳالهيون" ۾ ڇپجي چڪي آهي.

ڏيڻ لڳا. عمر سومري بادشاه وري به ظلم شروع ڪيا، جنهن ڪري سنڌ جا قبائلي سردار ڪڇ ملڪ ۾ لڏي ويا ۽ اتي وڃي پنهنجي حڪومت قائم ڪيائون.

عمر بادشاه ۽ نيرل راڻي (۱): هن ڳالهه موجب، بادشاه همير سومري جو پٽ شهزادو عمر، سندس ماسي جي ڌي 'گيگل' سان مڱيل هو، پر شادي کان اڳ ماسي کيس مهڻو ڏنو ته:

جي اهڙو آهين آرڙو، ته وڃ نيرل جي پاس
ڌاران آڻ ان جي وري نه وڃ واس.

مهڻي کان مجبور ٿي، شهزادي عمر پوءِ ڪشالا ڪري وڃي نيرل پري، 'روغان شهر' جي 'مانجهي مير' جي ڌيءَ سان شادي ڪئي ۽ اتي رهي پيو. آخر پنهنجي ملڪ مان کيس همير بادشاه جو پيغام پهتو، جنهن تي نيرل کان موڪلائي وطن پهتو ۽ 'گيگل' سان شادي ڪري کيس روغان شهر ۾ وٺي آيو. اتي وري ڪجهه عرصو رهيو، ۽ آخرڪار 'مانجهي مير' کيس موڪل ڏني ۽ هو 'نيرل' ۽ 'گيگل' کي ساڻ ڪري اچي عمرڪوٽ پهتو. ملڪ ۾ شاديون ۽ خوشيون ٿي ويون ۽ شهزادو عمر تخت تي ويٺو ۽ شهر عمرڪوٽ ۾ وڏي رونق لڳي وئي:

ڦٽو شهر روغان جو، آڏيو عمرڪوٽ
ڌيءَ مانجهي مير جي وڃي گڏي گهوٽ.

ڍول مارو (۲): هي اصل ۾ مارواڙ طرف جو داستان آهي جيڪو پوءِ سنڌ توڙي پنجاب طرف مشهور ٿيو، ۽ سنڌ ۾ خاص طرح ٿرپارڪر طرف وڌيڪ مقبول رهيو. ڍول ۽ مارو جا مڱڻا ننڍي هوندي ٿيا پر ڍول جو پيءُ وري سوٽي پنهنجي ملڪ ويو. آخر ٻئي وڏا ٿيا، پر مارو پنهنجي ڍول کي ڪونه وساريو ۽ ڏانهس سڪ

---

(۱) ايضاً

(۲) هيءَ ڳالهه هن کان اڳ سنه ۱۹٦۹ع ۾ لوڪ ادب سلسلي جي پنجيتيهين ڪتاب 'ڍولِ مارو' ۾ تفصيل سان ڇپجي چڪي آهي.

جا سنيها اماڻڻ لڳي. ڍول جي دل ۾ پڻ پرجي آئي ۽ هو اٺ تي چڙهي مارو کي ملڻ لاءِ روانو ٿيو. هوڏانهن هڪ مالهڻ، ڍول جي اٺ جي پيرن ۾ ڪليون هڻائي ڇڏيون، پر آخرڪار ڍول وڃي پنهنجي مارو سان مليو. اتان جڏهن وري پنهنجي وطن ورڻو ته ٻئي ڪنهن حاڪم 'مارو' کي کٽي وڃڻ جي ڪوشش ڪئي پر بالآخر هو سلامتي سان وطن پهتا ۽ خير سان وقت گذارڻ لڳا. هن داستان جي مختلف روايتن ۾ 'مارو' جو نالو مارو، مارئي مارل، مارونل ملي ٿو. انهيءَ نالي جي پس منظر ۾ 'مارواڙ ۾ رهائش' واري معنيٰ سمايل آهي، پر عمر-مارئي واري قصي ۾ 'مارئي' معنيٰ ٿر جي ٻهراڙيءَ جي غريب مارن ماڻهن جي هڪ ڇوڪري.

مارئي جو نک نسب

مارئي جي نک نسب بابت مختلف روايتون هلندڙ آهن، مگر سڀ ۾ زياده عام مقبول اهائي آهي ته مارئي ۽ عمر جو پاڻ ۾ پيڻ ڀاءُ وارو رشتو هو. سگهڙن جي روايتن کان سواءِ، اعليٰ شاعري جي دائري ۾ خليفي نبي بخش صاحب پڻ عمر جي پيڻ ڀاءُ واري رشتي کي مڃيو آهي:

کلي آيس مٿي ڪوهه — تتي ٿهڪيا ڏنم ٿوهه
عمر ايندو ڏنو مون — پانيان پيڙي ٿيان پون
آيي هيس مٿي آنهن — اچي عمر جهلي پانهن
مونکي هاڻو! هٿن لاءِ — توکي ڇٽيو منهنجي ماءِ
آهيان آءُ تنهنجي پيڻ — صبح ڪيئن ڪٽنديس ڦيڻ

(نظم 'ڪينهون' خليفو صاحب)

مارئي ۽ عمر جي پيڻ ڀاءُ هجڻ وارو ڏاڻو ئي سنڌ ۾ هلندڙ مشهور روايتن جو مرڪزي پهلو آهي: فرق فقط ايترو آهي جو مختلف روايتن ۾ مارئي ۽ عمر کي ٽيج شريڪ پيڻ ڀاءُ، ڀيڻتا

پيڻ پاءُ، يا سڳا پيڻ پاءُ ڪري ڄاڻايو ويو آهي، جيئن خليفي صاحب جي مٿئين نظم ۾ آهي.

سنڌ جي انهن مشهور ۽ عام مقبول روايتن کان سواءِ، ٻين ڪن جزوي روايتن ۾ مارئي جي نک نسب بابت ڪي ٻيا اهڃاڻ پڻ ڏنل آهن. مثلاً هڪ روايت موجب مارئي، لاکي ڦلاڻي جي ڏيءَ هئي ۽ سندس ماءُ جو نالو 'مهران ڏِر' يا 'مهران' هو: هوءَ پاڻي ڀرڻ لاءِ کوه تي آئي جنهن ڪري قسمت کيس عمر ڪوٽ ۾ آندو:

لاکي ڏيءَ، ڦلَ پوٽي، ايرادي آندياس
جڏهن پاڻي کان پياس، تڏهن قضا آندي ڪوٽ ۾ (۱)

ٻي روايت موجب، مارئي جو وڏو ڏاڏو 'سُهڙ' هو، ڏاڏو 'ڦل' هو، ۽ لاکو پيءُ هو، پر ٻوءَ 'ٻانڊيئي' (رت ۾ روجهن کي کي ٻَڌندڙ يا جوٽيندڙ ۽ واڳ جهليندڙ) پالي وڏي ڪئي، ۽ اهو ئي سندس پيءُ بنيو:

سُهڙَ چوٽي، ڦلَ پوٽي، ايرادي آندياس
ڏِهان ٻوءَ ٽيو، 'ٻانڊيو' پياس (۲)

---

(۱) اهو بيت سگهڙن وٽ انهي پڙهڻي سان وڌيڪ مشهور آهي. ۱۴- ڊسمبر ۱۹۶۹ع تي عبدالله خان ڪپري وٽ سندس ڳوٺ ۾ وڏي ڪچهري ٿي جنهن ۾ سڄاڻ سگهڙ حاجي صوبي ڪپري پڻ اهو بيت ائين پڙهيو. گذريل صدي ۾ هڪ انگريز عالم، رچرڊ برٽن، پنهنجي ڪتاب "سنڌ ۽ سنڌو وادي ۾ رهندڙ ماڻهو" جي چوٿين باب ۾ "عمر- مارئي" جي جيڪو ڳالهه لکي آهي ان ۾ مارئي "ڦل لاکي" جي ڌي ڪري ڄاڻايل آهي. ڏسجي ٿو ته رچرڊ برٽن کي هيءَ ڳالهه ڪنهن سڄاڻ سگهڙ کان ٻڌائي ڄاڪاڻ ته ان ۾ ڪيترائي نقص آهن. مثلاً ڄاڻايل آهي ته مارئي جي ماءُ "مهراڏه" ڦل لاکي جي زال هئي جنهن کي 'پاڻو' پڄائي آيو هو وغيره. [ڏسو رچرڊ برٽن جو مٿيون ڪتاب، لنڊن ڇاپو، ۱۸۵۱ع، ص ص ۱۰۷-۱۱۳].

(۲) ٿَرَ بارڻ جي بنگلي تي مرحوم محمد اسماعيل خان نون سان گڏ ڪيل ڪچهري ۾ ٿَرِ طرف جي سگهڙ شير خان چانڊئي سندس روايت جي ثابتي ۾ اهو بيت ائين پڙهيو.

سنہ ١٩٤٦ع ۾ لس ٻيلي جي سڄاڻ سگهڙ ميان ڪريمداد ٻُڌري ٻڌايو تہ: مارئي جي ماءُ جو نالو 'ميران ڏِہ'، پيءُ جو نالو مُهڙ ۽ مڙس جو نالو 'ڪيت' هو، ۽ هو ذات جي 'پنهوار' هئي. پڻس مُهڙ، هڪ مارو ماڻهو يعني 'مال وارو' هو. مرحوم راضي فقير خبر ڏني تہ: اسان اڳين ٻڌو آهي تہ مارئي جي ماءُ جو نالو 'ميهراڻ' يا 'ماڏوئي' هو ۽ پڻس جو نالو 'پالڻو' هو. ڪنهن ٻئي سگهڙ ٻڌايو تہ: مارئي جي ماءُ جو نالو 'مڇاچڻين'، 'مڇاچڙل' يا 'مڇارِتي' هو، جيڪا ماري سنگهار جي ڌيءُ هئي.

مارئي جي نک نسب ۽ مارئي جي ماءُ سان بادشاہ همير سومري جي شادي بابت مختلف اهڃاڻ هن ڪتاب ۾ شامل ڪيل روايتن ۾ موجود آهن ۽ اتي ڏسڻ گهرجن. سگهڙ مرحوم جاڙي خان مري (تعلقو کپرو) خبر ڏني تہ: مارئي جو پيءُ لڏي اچي عمرڪوٽ ۾ ويٺو هو. مارئي جي ماءُ همير سومري وٽ ٻانهي هئي، جنهن عمر کي ننڍي هوندي کان پياري هئي، پوءِ مارئي جا ماءُ پيءُ عمرڪوٽ مان لڏي ويا. حاجي صوفي کپري خبر ڏني تہ: 'ڏنيرلي' جو مشهور سگهڙ مٺو چانڊيو چوندو هو تہ: عمر جي ماءُ ننڍڙي هوندي مري وئي، ۽ پوءِ مارئي جي ماءُ کيس کير ڏني؛ ان کان پوءِ مارئي ۽ سندس پيءُ لڏي ويا. مارئي وڏي ٿي تہ کيس ماڻس اها ڳالهہ ٻڌائي تہ عمر بادشاہ تنهنجو کير شريڪ ڀاءُ آهي. پوءِ عمر جڏهن مارئي کي کنيو تڏهن مارئي بروقت کيس چيو تہ: عمر ڪوٽ جو بادشاہ منهنجو کير شريڪ ڀاءُ آهي ۽ اهو توکي ڪونہ ڇڏيندو: اهو گفتو ٻڌي بادشاہ هڪدم ويو. پوءِ عمر بادشاہ پنهنجي پڦيءَ کان پڇيو، جنهن مارئي سان ڳالهائي تصديق ڪئي. ٻڌايس تہ برابر اها ڇوڪري ساڳي آهي، جنهن جي ماءُ جي تو کير ڌاتي هئي. ڪي چون ٿا تہ عمر کي سندس راڻي ٻڌايو ۽ پڻ بادشاہ جي مودي اهڙي شاهدي ڏني. هڪ ٻي روايت موجب همير سومري مارئي جي ماءُ کي هڪ منڊي ڏني هئي جنهن تي 'همير سومرو' لکيل هو ۽ اها منڊي مارئي

وٽ ساڻيل هئي. عمرڪوٽ ۾ اچڻ کان پوءِ جڏهن مارئي کي پڪ ٿي ته عمر ساڳيو همير سومري بادشاه جو پٽ آهي، تڏهن ڳالهه ڪري ٻڌايائينس، ۽ پڻ منٿون ڏيکاريائينس، جنهن تي عمر کي پوري پڪ ٿي ته برابر مارئي سندس ڀيڻ آهي.

سنڌ جي هن عام مقبول روايت موجب عمر سان مارئي جو رشتو ڀيڻ ڀاءُ وارو هو، ۽ انهي رشتي مطابق ظاهر آهي ته ٻئي مسلمان هئي. سگهڙ جاڙي خان مري چيو ته: ڍول - مارو قصي واري مارئي هندو هئي، ۽ عمر- مارئي قصي واري مارئي مسلمان هئي. ڀٽائي صاحب پڻ سنڌ جي انهي مشهور روايت موجب مارئي کي مسلمان ڪري ڄاڻايو آهي (١) . مثلا مارئي چوي ٿي ته :

اول الله ڄاڻان، جو مڙني ڌڻي

سچي اٿم سومرا، نبيءَ ڏي نيت

واجهائي وطن کي آءُ جي هت مياس
ڳور منهنجي سومرا، ڪج پنهوارن پاس

---

(١) ڊاڪٽر گربخشاڻي شاه جي رسالي ۾ عمر مارئي جي ڳالهه سنڌ واري مشهور روايت مطابق ڏني آهي، پر حاشيي ۾ ”تاريخ طاهري“ جو حوالو ڏيئي لکي ٿو ته مارئي هندو هئي. سومرن متعلق ”تاريخ طاهري“ جو مصنف هڪ وڏي غلط فهمي ۾ مبتلا آهي. جو ڀانئي ٿو ته سومرا هندو هئا. انهيءَ ڪري سندس روايت ۾ پڻ ائين ڄاڻايل آهي ته مارئي هندو دستور موجب پنهنجي مڙس کي پنهنجي ستيا جي پرڪا ڏني. البت ان سان گڏ هيٺ هلي ائين پڻ لکي ٿو ته مارئي ”پنهنجي پروردگار جي آسري تي“ سچ سان لنگهي وئي. ”تحفة الڪرام“ جي مصنف ساڳي تاريخ طاهري روايت نقل ڪئي آهي پر ”هندو دستور“ جو ذڪر ڪونه ڪيو اٿس، ۽ ڄاڻايو اٿس ته مارئي ”ابراهيم خليل الله وانگيان“ سچ سان لنگهي وئي.

ساري ڏينهن سرتيون، منجهان ولڙين واس
ميائي جياس، جي وچي مڙهه ساير ڏي.

مائيڻ لڳ سوسرا، هڪڙو عرض مڃيج
جي مارڙيڻ منجهه مري وڃان ته ڪڻي ڪفڻ ڏيج
اتي لوڙهه لنئيج، جت جهوپا جهانگيڙن جا.

ٻُسيءَ پاٽ پري، من فاتح ڪن فقير جي.

مارئي جو مائٽاڻو ماڳ ڪهڙو ۽ ڪٿي هو؟

'تحفة الڪرام' ۾ لکيل ڳالهه موجب مارئي ۽ مارو 'تلها' جا رهندڙ هئا. 'تلها' معنيٰ 'پٽون'، يعني پٽن واري ملڪ ۾ رهندڙ هئا.

ٻي هڪ روايت موجب: 'همير بادشاه ڪاوڙ ۾ روجهڻ جي شڪار تي ويو ۽ اتي ڳلو پنهوار جي ڏوهٽي سان شادي ڪيائين، جنهن مان مارئي ڄائي ۽ اتي 'ڪاوڙ' ۾ ئي نپني ۽ وڏي ٿي (۱). 'ڪاوڙ' ڪڇ جي 'پڇم' واري علائقي ۾ هڪ تعلقو آهي، پر سنڌ جي ٿر واري پاڳي ۾ پڻ 'ڪائڙ' آهي جنهن تي اسان هيٺ روشني وجهنداسون.

ڪپري طرف جي روايت موجب، مارئي جو ماڳ ڪپري تعلقي ۾ ناري جي اوپر طرف ۽ رتي ڪوٽ جي ڪنڊرن ڪان ڏکڻ- اوپر طرف هو. اهو مڪان اڃان تائين 'ديهه مارئي' سڏجي- اتي هڪ پٽ تي قبر آهي جيڪا مارئي جي قبر سڏجي. مرحوم ميان محمد عثمان سري مان ڳڏجي امان اها چؤڪنڊي ۽ تربت وڃي ڏٺي.

هن پوئين دور جي ڪن ٻين روايتن موجب مارئي جي ماءُ 'پالوا' ۾ هئي جو ڪيس مارئي ڄائي. ڪن ٻين روايتن موجب

---

(۱) ڏسو ص ۲۱۳

مارئي جي ماءُ عمرڪوٽ ۾ هئي ۽ عمر کي ٿيچ پهاري هٿائين پر ان کان پوءِ گڏجي وچي 'ڀالوا' ۾ ويٺا. آڳاٽين روايتن ۾ 'ڀالوا' جو ذڪر ڪونهي. ميين شاه عنات يا ڀٽائي صاحب پڻ 'ڀالوا' جو نالو ڪونه آندو آهي (۱). هيٺ اسان خاص طرح ميين شاه عنات ۽ ڀٽائي صاحب جي بيتن جي روشني ۾ مارئي جي مائٽاڻي ماڳ کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪنداسون.

مارئي جي ملڪ کي مجموعي طور سان 'ٿر' سڏيو ويو آهي، جيڪو جڏهن وسي ٿو ته ڇڻ ملير (ڪراچي لڳ) جهڙو ٿيو پوي، جيڪو سدائين سائو آهي. ٿر جي جنهن ڀاڱي ۾ مارئي جا مارو مائٽ رهندا هئا، سو ميين شاه عنات جي ڏنل اهڃاڻ مطابق 'وٽ' وارو ڀاڱو هو:

"اوريون ٿر" اوري، تهان پريون "پارڪر"
وبهڻ ويڙهيچا "وٽ" ۾ سانيڪا سوري

سڄي ٿر جو وچون ڀاڱو 'ڍٽ' يا 'ڍاٽ' آهي، جنهن کي ڀٽائي صاحب مارئي جو وطن ڪري ڄاڻايو آهي.

ڍائي ڍٽ ڌاري، آهــر آئــي ســينهڙي.

ڪِهه، مانڊاڻو، مــڪڻــي، ڍوٺين پاسي ڍٽ

جا ڍٽ ڏيکيام، تنهڻ جو پرور پٽن رهائيين.

---

(١) ڀانئجي ٿو ته "ڀالوا" واري روايت، ڀالوا کان ۾ ميل کن اتر طرف هڪ کوه تي پيل پٿر جي نينڍڙي ڪونڊي (جا تڙ جي نَڪ هئي يا مال ڀيارڻ لاءِ هوندي هئي) جي ڪري شروع ٿي، ۽ انگريزي دور ۾ ڪامورن کي ريجهائڻ لاءِ ڪي مقامي ماڻهو ائين چوڻ لڳا ته اها مارئي واري ڪونڊي آهي؛ پوءِ ضلعي جي آفيسرن ذريعي اها ڳالهه مشهور ٿي. موجوده ڄاڻ موجب "ڀالوا" جو نالو سڀ کان پهريائين حافظ حامد جي هيٺين شعر سببان مشهور ٿيو: من ڀلاري ڀالوا ۾- الخ

'ڏات' يا 'ڏت' ۾ گهڻو ڪري سڌو ڇاڇرو تعلقو، سڀني تعلقي
جو آتريون حصو، ۽ عمرڪوٽ تعلقي جو ڪجهه ڀاڱو اچي وڃڻ
ٿا. پر مييڻ شاه عنات جي مٿئين ذڪل اهڃاڻ موجب، مارئي جي
وڙهيچن جو ماڳ 'ڏات' جي آڀرندين ڀاڱي ۾ هو، جنهن جي
اوريان 'ٿر' (اڇڙو ٿر) ۽ پريان 'پـارڪر' آهي. انهي آڀرندين
ڀاڱي جو نالو ڪاڏر- پاڏر يا 'ڪاڏڙ' يا 'ڪاهڙ' آهي، جيڪو
ڇاڇري جي شهر ڪان وٺي آتر توڙي اوڀر طرف پکڙيل آهي.
مييڻ شاه عنات توڙي ڀٽائي صاحب جي بيتن ۾ مارئي جي
مائٽاڻي ماڳ مڪان جا جيڪي اهڃاڻ ملن ٿا، تن ۾ گهڻي ڪان
ڪان گهڻو ذڪر پاڏر يا ڪاڏڙ جو ئي آهي (۱). مثلاً

'ڪاڏڙ' پين ڪير، جـــي امانت آت وڃـي
(ڀٽائي صاحب)

هن ڪي لوهه لطيف چئي، هو 'ڪاڏڙ' منجهه ڪلڻ
(ڀٽائي صاحب)

ڏيه ڏونـــه آيـــي ڏي، سنيها، سيد چئي
نياپا نيه ڪاڏئان، ڪو 'پاڏر' پـــانڌي ني
(شاه عنات)

پاڏر، پسايو، ميرجهپ، اي وطن ويـڙهيچن
(شاه عنات)

آهس 'پـــاڏـر' پـــار جو ڪجڻ ۽ ڪپت
(ڀٽائي صاحب)

---

(۱) ويڙهي جهپ، ڪاروڙئي ۽ پين ڪن ماڳن جا نالا (خاص طرح مييڻ شاه عنات جي بيتن ۾) اچن ٿا، پر انهن جو نالو ڪو هڪ پيرو ئي اچي ٿو.

ستي سيٺي ساريا، جي 'ٻاڏر' جا پنهوار
(ڀٽائي صاحب)

سيٺي سڪان سارين، پڇان 'ٻاڏر' پور
(ڀٽائي صاحب)

آت اُڪنڊي آهيان، 'ٻاڏر' ۾ پرين
(ڀٽائي صاحب)

ڀٽي ساڻ ڀتار، 'ٻاڏر' ٻيرون چونديان
(ڀٽائي صاحب)

ڪاڏڙ يا ڪاهڙ وارو علائقو عمرڪوٽ کان ڏهن ٻارهن ڪوهن اندر آهي، جنهن ۾ 'گيڙو، ڏاهلي ۽ ٻارٽو ٽپا اچي وڃن ٿا، جيڪي عمرڪوٽ تعلقي جي تپن ڪپلور ۽ ڏينور سان لاڳو آهن. عمرڪوٽ کان اها ويجهائي به هڪ دليل آهي تہ شايد مارئي اتي جي هجي، ڇاڪاڻ تہ عمر بادشاه سومهين سان گڏ ڏهن ٻارهن ڪوهن تائين آيو هوندو. هوڏانهن 'ٻالوا' عمرڪوٽ کان چاليهہ ڪوه کن پري آهي. ڀٽائي صاحب جي بيتن جا ٻيا ڪي ٽانا پڻ 'ڪاڏڙ' واري جڳهہ سان لڳن ٿا. مثلاً:

سينجهي سنجهي ڪوهڙا، ويڙهي ويسا ورت

وجهي جر جنڊن ۾ ڪوڏان ڪن ڪهون

ڦهرڻ سٽ وارو لفظ سَنجي (س جي زير) پڙهجي تہ پوءِ 'سَنجهہ' معنيٰ ڏوري پاڻي واري کوه جي نارن مان سمنڊڙ پاڻي سينجي سنجهي يعني ڇڪائي گڏ ڪري ڪيڻ. ڪاهڙ واري ترجا کوه اڪثر پار-اجهاڳ يا 'پاتاريا' نہ آهن پر 'ريجاوان' آهن، جن ۾ نارن جي سيمي وارو پاڻي گڏ ٿئي ٿو. ٻيءَ سٽ ۾ 'جنڊن' جو ذڪر

آهي. ’جندو‘ معنيٰ ڪاٺ جو ٺهيل ڪجاڙو جيڪو گڏه جي پٺيءَ تي ٻڌي ان ۾ جوڙي دلن جي وجهي، پري ڪنهن کوه تان وجي پاڻي آڻجي. پارڪر ۾ ’جندن‘ جو رواج بلڪل ڪونهي پر ڪاهڙ ۾ آهي، جتي مقامي اچار موجب ’جنڊي‘ کي ’جتَرو‘ چون. چوندا: ”ڦلاڻو جترو پرڻ ويو آهي“.

مارئي تي ميار (؟)

وڏي عرصي کان وٺي هن ڳالهه بابت سگهڙن جي پڇ-پڇاڙ جو هڪ دلچسپ پهلو اهو پئي رهيو آهي ته: عمر بادشاه کو لشڪر وٺي ڪونه آيو هو، پر اڪيلي سر کوه تي آيو هو. پوءِ جڏهن مارئي کي زوري کڻي جي تي ڪيائين ته مارئي دانهون ڪري ها ته هوند سڏ سڻي مارو اچي واهرو ٿين ها ۽ عمر ائين چپ چاپ ۾ مارئي کي کڻي ڪونه وڃي ها. مارئي تي اها ميار آهي جو دانهون ڪوڪون ڪين ڪيائين ۽ واهر ڪانه سڏيائين. پر سگهڙن جواب ڏنو ته اهو اعتراض اجايو آهي ۽ مارئي تي ميار رکڻ ئي مناسب ناهي.

گذريل صدي ۾ محمد رحيم خان لغاري، مارئي تي ميار رکندي بيت چيو ته:

ماروئي تي ميار، حقي آهي هڪڙي
نڪو آنديائين پاڻ سان توڙي پڇو پار
عمر کي پيو هو جوش جواني جو، پيو هو دنيادار
پر جڏهن اوٺي ڏٺئي آٿ تي ايندو سان اختيار
تڏهن ٻن ڏي ٻوڪي کي تون پاسي ٿي پنهوار
يا سٺ ڪري شهر ڏي تون ڪوٺي ڪر ڪوڪار
توکي پهر هڻي پاسي ۾، متان ٻڌي کو پڪار
نه ته پاڻ هٽي کوه ۾ مري ٿيءَ سوچار
تو پيو کوس چڪيائي قدمون جنهن ۾ گهڙا ٻه کي چار
تڏهين کي رنداٿيس، رحيم چئي، ڙي ڪاڏي جي خوار!

ڇو سڀ لڄايئي پانهنجا، هو جي ڀريا ٿي ڀنهوار
ڪيئي ڪونہ انڪار، چڙهي ويئين ۽ چانگي تي.

انهي جو جواب ڪاڇي جي شاعر حيات لغاري ڏنو تہ:
اڳ بہ ڪيترائي سگهڙ ۽ چارڻ ٿي گذريا جن هن قصي کي بيان ڪيو، پر ڪنهن بہ مارئي تي ميار ڪانہ رکي. شاه عبداللطيف جيڪو رازن جو ڄاڻو هو، تنهن بہ مارئي کي ڪچو ڪونہ ڪيو، انهي ڪري مارئي تي ميار رکڻ هڪ ٻاراڻي ڳالهہ آهي:

جڏهن عمر ڪنئي هئي مارئي، تڏهن چارڻ هئا چوڏار
شاعر عبداللطيف هو جنهن کي هئي ڳجهہ جي خبرچار
پر ڪنهن بہ ڪچو نہ ڪيو مارئي کي ساري سڀ چمار
تون شاعر آهين ڪينڪي، آهين اياڻو ٻار.

ٻئي ڪنهن سگهڙ چيو تہ:

مارئي تي ميار، حقي آهي هيڪڙي
جڏهن اوني ڏناڻين اَٺ تي، چو نہ پاسي ٿي ڀنهوار
پؤ جهلي پچي نہ وئي، آڏو ڪلي ڪيائين ڪينڪار
تڏهن هڻ چاڙهي ويهاري چانگي تي، اَره جي آڌار
ڪري ها دانهون ڪوڪون ڪوڪريا، تہ
ٻڌن ها ٻڪرار:
سچي ڪئي ستار، تہ بہ ليڪ گهو اَن لڳي ويو!

ٻئي ڪنهن سگهڙ چيو تہ:

مارئي چون سچي، پر ڳالهہ ٻڌڻ ۾ ڪچي
جي منڌ مري ها ڪوهہ تي، تہ ڪيرئون نئي ها اڇي.

چاليهہ پنجاه سال کن اڳ ٿرپارڪر ضلعي جي ٻن سگهڙ شاعرن، عالم پلي ۽ غلام حسين مغل، وري هن موضوع تي ڏي وٺ ڪئي. غلام حسين مغل، عالم پلي ڏانهن ٻيٽ چوائي موڪليو تہ:

عالم! آءٌ ٻڌايان تو رکي مارئي تي ميار
مناظرو چڏ مغل چئي، ڪو ويهي ڪر ويچار
ماڻهو سڀ مهيني تي، يا ڏڻ ۾ ڪونہ ڏفار

املهه ماڻڪ اچلايو ۽ پهرايو پنهوار
زال ماڻهو ضائفان، ڪنئي جو خمار
هو چڙهيو شوق شڪار تي هڪ ڇٽو هسوار
پاڻيءَ جي پيچ لاءِ اني ڪيائين آر
منهن ۾ گڏيس مارئي، ڪيائين گويون ۽ گفتار
سڃاتي عمر سومري پري کان پنهوار
چاڙهي عمر اٺ تي، تڪ ڪري ويو تار
عالم انهيءَ ڳالهه جا ڪا ڏيئين تو ٻار
ڪئي سڄي چار ستار، پر لينگهو اٽ لڱي ويوه

عالم ٻلي جواب ۾ بيت چيو ته:

مغل! رڪج ڪام ڪا مارئي تي ميار
مرد ويا هئا مال مان، اٽ نه هو ٻوڪيوار نه ٻار
عمر سڃيو ٿي سومرو، جنهن جو ڏيهن ۾ ڌڪار
هو چڙهيو شوق شڪار تي، ٻڌي هوڏ هٿيار
واڇيندو آيو ويڙ ۾، جتي پنوڻ سندي پنڪار
سٽي پنڪو پنوڻ جو، موڙيئين ميي جي مهار
سانگياڻيءَ کي سڄ ۾ هٿ ي ڏني سونهن ستار
منهن مٿي، محبت پري، پاڻئون ڪليو ڪري ڪيڪار
چوڙي هن جي چلتو لايو، سو سڙهيو ڪنهن مڙهيار
اڇي ڏرت ڏندن تي، هن کي ڏني هٿي ڏاتار
نڪ ته سندس نيلوفر جو، نرتو منجهه نراڙ
جيئن لڱي گوهر گرنار ۾، تيئن هن جو ٽم ڇمار
آرسين آهاءَ ڪيو چوليءَ کي ڇوڏار
تڏ خان ڪٽي ويو ڪوهه تان مارئي مٺيادار
هن وس ڪندي واڪا ڪيا، سي ٻڌي نڪتا ٻار
ڊوڙي چڙهيا ڊڀن تي رڙيون ڪري ريدار
ته سومرو سردار، اسان جي خان ڪٽيو وڃي ڪوه تان!

عالم پلي چڱو جواب ڏنو پر ايترو زوردار نہ هو. سگهڙ صوف شر امان سان ڳالهہ ڪئي تہ: ڪنڊياري جي ميلي تي غلام حسين مغل آيو هو، ۽ اتي سگهڙ صوف ڪيس سنهان منهن جواب ڏنو تہ:

آيـو نـادان عمر آئيو، سـامين ويـس ڪري
عمر جهلي مـارئي، مـا ٻوهي ٻوه ڪري
جنهن ڪـڙري آڻ تي قابو ڪري، سا ڪـڙيل
ڪيئن ڪري!
ڪنهن نـادان ٺيدا ڪئي، ڏسـي پنڌ پـري
چا ظالم لڳي، چا ضائفان، ڏس هنيان تي هٿ ڌري!
مائي تنهن مارئي جـي، ڳـلا ڪو م ڪري
هٿانس چاڏي چيچ پري،جي اهو سامهون ٿئي صوف سان.

مارئي تي ڪا سيار ڪانہ هئي: پر جي ڪا ميار هئي تہ بہ عمرڪوٽ ۾ جڏهن مارئي پنهنجو ست ميل رکيو ۽ وطن جي محبت ۾ مارو ئڙن جي لڄ کي ماڙين تي نہ مٽائين، تڏهن ”مارئي تان ميار، لحظي منجهہ لهي وئي“.

مارئي عمرڪوٽ ۾ ڪيترو وقت هئي؟

عمرڪوٽ ۾ مارئي جي رهڻ واري عرصي بابت جدا جدا رايا آهن؛ پر جيئن تہ عمرڪوٽ ۾ مارئي جو پنهنجي وطن کي سارڻ ۽ وطن موٽي وڃڻ لاءِ عمر بادشاهہ کي منٿون ڪرڻ وارو ڏکيو سلسلو هن قصي جو سڀ باب آهي، انهي ڪري اڪثر اهڙو گمان پيدا ٿئي ٿو تہ چـڪ مارئي کو تمام وڏو عرصو عمرڪوٽ ۾ بند هئي. تاريخ طاهري جي مصنف لکيو آهي تہ: مارئي عمرڪوٽ ۾ هڪ سال بند رهي، جيتوڻيڪ ڪي گهٽ تہ ڪي وڌ ٿا چون. پر موجوده دور جي سگهڙن جي خيال ۾ اهو صحيح ناهي. ٿرن طرف جي سگهڙ شير خان چانڊيي چيو تہ: ڪي چون ٿا تہ مارئي عمر بادشاهہ جي بند ۾ ڇهہ ست مهينا هئي، ڪي چون

ٿا تہ تي سهڻا هئي، ۽ ڪي چون ٿا تہ رڳو هڪ مهينو هئي، جي جو شاعرن ويهي مهني جون ٽيهہ راتيون ڳڻيون. سگهڙ دين محمد ٻگهيو (ويئل ڪاڪ، تعلقو ميرپور خاص) ٻڌايو تہ: ماروي عمرڪوٽ ۾ پورا چاهٺ، ڏينهن رهي. ٻين گهڻن سگهڙن جي خيال ۾ عمر بادشاه ڇهين ڏينهن ماروي کي ڇڏيو هو، جو چيو اٿن تہ:

عمر مـــاروي کي هو ڇهين ڏينهن ڇڏيو

ملوڪن مذڪور ڪـــي ڪيو وڏائـــي وڏو (١).

ڪن سگهڙن جي خيال ۾ ماروي ٽي ڏينهن ڪوٽ ۾ رهي، بلڪ ٽئين ڏينهن تي عمر کيس مائٽن ڏانهن اماڻيو هو:

عمر مـــاروي ٽئين ڏينهن مـــارن رسائي

شاعـــرن وڏائـــي وڃـــي ٽيهن پچائي.

ڳالهہ جي مکيہ اهڃاڻن مان پڻ عمرڪـــوٽ ۾ مارئـــي جي رهڻ وارو عرصو وڏو نہ، پر ٿورو معلوم ٿئي ٿو. سنڌ جي عام مروج ۽ مقبول روايت مطابق، ماروي ۽ عمر جي ڀيڻ ڀاءُ واري رشتي جي تصديق بعد عمر بادشاه يڪدم ماروي کي مائٽن ڏانهن موڪليو هو. ظاهر آهي تہ اهڙي تصديق ٿوري ئي عرصي ۾ ٿي وئي هوندي.

عمر جو انصاف

سنڌ جي سماجي قدرن موجب ستسيل عورت توڙي مرد لاءِ هڪ جهڙو آهي. انهيءَ لحاظ سان نہ فقط ماروي توڙي عمر پنهي پنهنجو ست سيل رکيو، پر انصاف عمر جو ڇنبو، جو هتان قصد ڪري

---

(١) سال ١٩٦٥ع ۾ ڪيل ڪچهرين ۾ سگهڙ صالح احمداڻي (ٽنڊو باگو) اهو بيت ائين ٻڌايو. خان محمد ٽالپر (جهڏو) چيو تہ اسان ٻڌو آهي تہ:

عمر مارئي کي هو ڇهين ڏينهن ڇڏيو

ماڻهن ان مذڪور کي ڪيو وڏائي وڏو

سگهڙ خير محمد لغاري هن طرح ٻڌايو تہ:

عمر مارئي کي هو ڇهين ڏينهن ڇڏيو

سالڪن سلوڪ کي ڪيو وڏائي وڏو

وچي مارئي ڪٺي آيو، ۽ هوءَ ڪي ڏينهن سندس ماڙيءَ اندر سندس اختيار ۾ هئي، پر ڏانهس مندي نظر نہ ڪيائين: ”ڏس عمر جو انصاف، نہ تہ ڇا هو مقدار مارئي!“

مارئي نهايت ئي سوڀياوان هئي. عرامي شاعرن سندس حسن جي ڳالهہ ايتري ڪانہ ڪئي آهي، پر اعليٰ شاعري جي دائري ۾ ميين شاه عنات ڀهريون ڀيرو مارئي جي حسن کي وا ڪائيو تہ:

ڪُونڀين ٻانهون ڏي، لـــوڪان ليکي وچـــڙي

سا وچون ڀسي وِماسيُون، جا سونهن سنڌياسي هوءَ
اوهـــس ڀســـئو اتهين پتنگ سيڪو پـــوءَ
جڏ مارئي مٿو ڌوءَ، تہ سورج سونهن جهڪو ٿئي.

ٻئي هڪ بيت ۾ آهي تہ:

پکي منجهہ پـــد مٽي، ڪر وراڪا ڏئـــي وڃ
جهڙي صورت سچ، تهڙي مـــورت مــــارئي.

ڀٽائي صاحب خود مارئي جي زباني سندس ’ســکر سونہ‘ جـــو اهڃاڻ ڏنو آهي تہ:

سونہ وڃايم ســـومرا، سکر جهڙي مـــونہ
دل ۾ دکي دونہ، منهنجو منهن ميرو ڪئو.

اهڙي سونهن ڀري صورت-وند کي ڏينهن عمر بادشاه جـــي ماڙي ۾ موجود هئي، مگر نکي پنهنجو تـــہ نکي سندس سيل ڀڳائين.

ننگرپارڪر جي سُڄاڻ سگهڙ سَروپـي فقير ڀادي ڇيو تہ: انصاف تہ آهي ئي عمر بادشاه جو! مارئي جڏهن موٽي آئي تہ چيائون تہ: ”اچي اچي مارئي، جنهن لوئي ۾ وئـــي تنهن ۾ موٽي آئي“. پوءِ وڏيڪ وتـــي جڏهن ساراهيائون تہ پاڻ چيائين تہ: سومري کي ساراهيو:

مون کـــي م ساراه، ســـاراهينس سومرو
سچ پرنديءَ بـــاه، هٿ نہ تيائين ڪڏ هين!

ڀٽائي صاحب پڻ پنهنجن بيتن ۾ عمر بادشاه جي انصاف جا اهڃاڻ ڏنا آهن ته:

عمر ڪيو انصاف، ڪوجهو ٽورو تــــر تي!
ستت پتيلي سومري جيڏيــــن وچ جهلياس
آڻـــي عمرڪوٽ ۾ ڪونيين قيد ڪياس
ڳاٽيهون ڳوٺ ڪنداس، عمر جي انصاف جون.

عمر جي انصاف جـــو پيس ڪـــڻ پڙاءُ
ويٺي چوءِ الله، مون تي مٽ نه موٽياءِ

پاندي پرين پنهوار کي ساري ڏيـــج سلام
سيل نــــه ڀڳو سومري مٿس نـــاه مـــــلام
مندي امت ڄام، رکيو پـڻ پنهوار جو.

عمر اچائي توکي، توڙان لکي توڙ کـــان
جئن تو سامائي، مام نــــه ڀڳي ماروئين،

جئن عمر اچو تون، تئن آءُ مرڪان منجهه مارئين
مٺهن نــــه ميرو مون، سيل تنهنجي سومرا.

مطلب ته سنڌ جي هڪ عادل بادشاه پنهنجي سيل ست ۽ ساک پت، احسان ۽ انصاف جو جيڪو مثال قائم ڪيو، سو دنيا ۾ بي مثال آهي.

ن.ب

روايت [١]

عمر جو ﭾارئيءَ کي زوري کڻڻ ۽ مارئيءَ جي ست ۽ ٻرڪا واري آڳاٽي روايت

عمر ۽ مارئيءَ جي قصي جي هيءَ روايت عام مشهور آهي، جنهن جا خاص نڪتا هي آهن ته: عمر، مارئيءَ کي زوري کوهه تان کڻي عمرڪوٽ ۾ آيو ۽ ساڻس شادي ڪرڻ جي خواهش ڏيکاريائين، پر مارئي پنهنجي ست تي قائم رهي، عمر جي آڇن کي ٺڪرائي ڇڏيو. آخر عمر سندس سڌيا ڏسي، کيس وطن ڏانهن موٽايو. مارئي جي مڙس کيت، مارئي جي پاڪدامني ۾ شڪ آندو، تڏهن مارئي ٻرڪا ڏيئي ست سيل واري ثابت ٿي. انهيءَ سٽاءَ تي سڄي سنڌ مان نثر ۽ نظم ۾ مليل ڳالهيون هن بعد شامل ڪيون ويون آهن.

—

تاريخ طاهري واري ڳالهہ *

عمر سومري بابت ڳالهہ ٿا ڪن تہ مارئي نالي هڪڙي سهڻي زال، جا پرئيل چئي ٿي ويئي، مارن جي قوم مان زوري هٿ ڪري، عمرڪوٽ جي قلعي ۾ بند ڪري ويهاري ويٺو هو.

اهو قصو هن ريت آهي تہ ڦوڳ نالي هڪڙي شخص، مارئي جو سڱ سندس مائٽن کان گهريو، پر مارئي جي مائٽن اهو سڱ پنهنجي عزيزن مان هڪ کي ڏيئي ڇڏيو. پوءِ اهو ڦوڳ فريادي ٿي عمر سومري وٽ دانهن ڪٽي ويو. جڏهن عمر وٽ پهتو تہ حقيقت ڪرڻ وقت مارئي جي سونهن صفائي جي ساراهہ ڪرڻ لڳو ۽ عمر کي چيائين تہ: آءٌ انهي سڱ تان دستبردار آهيان، جي توهان ڪيس پنهنجي محلي ۾ داخل ڪريو. هوءَ اهڙي تہ سهڻي آهي جو منجهانئس نگاهہ ڪيڻ بہ مشڪل آهي. عمر ويس مٽائي، هڪڙي تکي آٺ تي سوار ٿي، مارن جي ملڪ ڏانهن روانو ٿيو. جڏهن مارئي تي نظر پيس تہ اکن ڇڪڻ ٿي پيو. ڪيترا ڏينهن اتي تاڙ ۾ ويٺو رهيو. جڏهن وجهہ لڳس تڏهن مارئي کي آٺ تي آڏائي آڻي عمرڪوٽ مان ڪيديائينس.

ان زال کي هزارين شاباسون ۽ جس هجن، جنهن پنهنجي سيل ستر بچائڻ لاءِ پاڻ پتوڙيو. عمر جي طرفان ڪيس گهہ ڳهنا، زيور ڪپڙا، زريون زيور ۽ ست-رڇيون آڇيون ويون. ڊپ خوشيون ڏيکاريون ويون، مگر هوءَ ڪنهن بہ ڳالهہ تي راضي نہ ٿي. عمر کي ائين چوندي رهي تہ: اهو ڪهڙي مذهب ۾ روا آهي تہ پنهنجي مڱيندي جو حق ڀڃي، تنهنجي بي بقا اسبابن جي چڪن تي لڳي ريجهي وڃان، پوءِ آخرت جي ڏينهن هلي شرمسار ٿيان.

---

* تاريخ طاهري (فارسي)، مطبوع سنڌي ادبي بورڊ، حيدرآباد سنہ ۱۹٦۴ع تان ورتل.

عمر جڏهن هن جي آهن دانهن کان متاثر ٿيو، تڏهن هڪ سال بعد (ڪي ان کان گهٽ وڌ ٿا چون)، سندس مڙس کي گهرائي، ڳهڻ ڳٽن سميت، پاڻهڻ ان جي حوالي ڪيائين ۽ کيس مارئي جي پاڪدامن هجڻ جي به تسلي ڏنائين.

جڏهن مڙس ان کي وٺي ملڪ پهتو، ته ان جو شڪ زائل مان نه لٿو. اٿئي ويٺي کيس طعنا پيو هڻندو هو. هڪڙي ڏينهن اها خبر عمر کي وڃي پئي، جنهن تي کيس مٺيان لڳي ته ڇا منهنجو صبر، ڇا مارئي جي پنهنجي عزت بچائڻ جي مضبوطي، ان جو هنن بيوقوفن کي ڪوبه قدر ڪونهي! سو ڪاوڙجي هڪ وڏو لشڪر ماروئڙن تي چاڙهيائين ته وڃي سڄو ملڪ تاراج ڪري ڇڏي.

جڏهن اهو لشڪر ملڪ ۾ پهتو ته ماروئڙا حيران ٿي ويا. پڇيائون ته: هي فوج ڪنهن جي آهي ۽ ڇا جي لاءِ آهي؟ عملدارن چيو ته: توهان مارئي جي پاڪدامني تي ويساهه نه ڪريو، ۽ ان جو مڙس مهڻن طعنن سان مارئي کي روز ٿو وڍ وجهي، جنهن کان بادشاه توهان جي تباهيءَ جو حڪم ڏنو آهي ته ان نموني منهنجي بدنامي ٿيندي ٿي رهي، اهي ماڻهو ئي هت نه هجن.

پوءِ مارئي پنهنجي قبيلي جي ماڻهن کي دلداري ڏئي، ڪي وڏڙيون پاڻ سان وٺي عمر جي خدمت ۾ پهتي. جتي عمر کي چيائين ته: تون هڪ حاڪم آهين، توکي لازم نه هو ته پرائي ڇاڻي کي هڪ سال پنهنجي دٻڙ دؤنس سان بندي ڇڏين، پوءِ به بدنامي کان ڪاوڙجي پنهنجي لشڪر هٿان غريبن کي مارائين. ماڻهن جا وات ڪير بند ڪري ٿو سگهي آءٌ به ته انهيءَ ڪري ٿي سڀني جي منهن ۾ آهيان. جي اهڙو ڪم نه ڪرين ها، ته ڪير توکي برو ڀلو چئي ها، ۽ ڇو منهنجو مڙس مون کان شڪي رهي ها ۽ وري حملو به اسان تي ڪرايو اٿئي. انصاف ڪر ته ان ۾ ڏوهه ڪنهن جو آهي؟ مارئي جي اها

ڳالهه دل سان ٻڌائين ۽ ڏاڍو پڇتايائين. لشڪر کي واپس گهرايائين، ان سان گڏ مارئي جي مڱيندي اڳيان قسم سنهن کنيائين، جيئن ان جي دل سان غير نڪري وڃي.

پوءِ ان ستياوان زال مارئي به هندو دستور موجب پاڻ تي قسم جي پرکا قبول ڪئي، جيئن سچي ڪڙم تان بدنامي جو ٽڪو ميسارجي وڃي. فيصلو ڪيائون ته مارئي جي پرکا وٺجي. باهه ۾ لوهه تپائي ان جي گردن ۾ وجهجي. جي هن کي ڪا لهس نه اچي، ته سمجهبو ته پاڪ آهي، پوءِ ان کي الزام ڏيڻ کان باز رهجي، جيئن اهو داغ هميشه لاءِ مٿانئس لهي وڃي.

جڏهن اها حقيقت مارئي کي ملي، ته ان خوشيءَ سان انهيءَ آزمائش کي قبول ڪيو. سچ جو ٻيڙو لڏندو، پر هرگز نه ٻڏندو ۽ آئينده ڪوبه اهڙو جرم نه ڪري سگهندو. پوءِ ميڙ جي گڏجي مچ ٻاريو. مارئي طوق پاڻ جي بجاءِ، پنهنجي پروردگار جي آسري تي باهه جي هڪ چيڙي کان ٻئي تائين، ٽانڊن مٿان اڪري وئي ۽ ان جو وار به ونگو نه ٿيو. پوءِ عمر جو اڳي شرمسار ٿيو ويٺو هو، سو خوش ٿيو، جو ته مٿانئس ملامت لهي وئي ۽ مارئي جي مڙس جي دل به صفا ٿي وئي.

تحفة الڪرام واري ڳالهه *

"ماروئي" نالي هڪ پاڪدامن ۽ خوبصورت عورت، مارن جي قوم مان 'تلها' ڳوٺ ۾ رهندڙ هئي. سندس ماءُ پيءُ هن جو مڱڻو پهريائين "پنهوڻ" نالي هڪ شخص سان ڪيو هو؛ پر پوءِ ڦري، هڪ ٻئي عزيز کي ڏيئي ڇڏيائون. پنهون انهيءَ محبوب جي هٿان نڪري وڃڻ کان ڦٽيل دل ٿي، عمر وٽ فريادي ويو، ۽ وڃي چيائينس ته: هڪ ههڙي خدا داد حسن جي مالڪياڻي عورت، منهنجي مڱيندي، ٻئي سان پرڻائي ويئي آهي. سون ته انهيءَ تان آسرو لاٿو، پر جيڪڏهن توهان هڪوار ڏسندا ته هوءَ محلات جي لائق آهي. عمر چمڙا پوش ڪري، هڪ تکي اٺ تي چڙهي ماروئيءَ جي ڳوٺ ۾ پهتو، ۽ کيس ڏسڻ سان مٺس چريو ٿي، پيو. جيئن ته سندس طلب جو سنداڻتو تير هن جي دل ۾ چڀي چڪو هو، تنهنڪري موقعي ملڻ تي کيس اٺ تي ويهاري، زبردستي آڻي پنهنجي جاءِ تي ڪيڊيائين. پوءِ ته کيس لالچائڻ لاءِ گهڻوئي سون، چاندي، زيور ۽ عيش آرام جو سامان آڇيائين، مگر هوءَ راضيائي نه ٿي؛ بلڪ پنهنجي مڙس جي ياد ۾، هميشه راتيان ڏينهان روج راڙو ڪندي، بي خواب رهڻ لڳي ۽ کاڌو پيتو ڇڏي ڏنائين.

پوري هڪ سال گذرڻ کان پوءِ بلڪ اڳيئي، عمر هن جي سچائي ۽ پاڪدامني ڏسي، سندس مڙس کي گهرائي، کيس گهڻئي زر ۽ زيورن سميت اُن جي حوالي ڪيو. پر سندس مڙس، عمر جي استعمال ڪرڻ جي شڪ تي، کيس ماريندو ۽ ڏکوئيندو رهيو. تنهن کان سواءِ قوم جا ماڻهو پڻ کيس طعنا تنڪا هڻندا،

* تحفة الڪرام، سنڌي ترجمو، ص ص ١٠٠–١٠٥، مطبوع سنڌي ادبي بورڊ تان ورتل. هن روايت جو دارومدار پڻ تاريخ طاهري تي آهي، البت نالن ۾ ڪجهه فرق آهي.

عمر جو نالو بي شرميءَ سان وٺندا ايندا هئا. عمر انهن عيبن
کان پاڪدامن هو، تنهنڪري ڏاڍو ڪاوڙجي، مٿن ڪاهه ڪرڻ
جو پڪو ارادو ڪيائين. مارئي کي جڏهن اها خبر پيئي، ته
سندس ڪري ئي سندس قوم تي مصيبت اچڻ واري آهي، تڏهن
پنهنجي قوم کي تسلي ڏيئي، عمر وٽ لنگهي ويئي ۽ وڃي
چيائينس ته: ڏوهه تنهنجو آهي، جو ڌاريءَ زال کي هيڏو عرصو
پنهنجي محل ۾ رکي ڇڏيئي- هاڻي ماڻهو طعنا نه هڻندا، تڏهن
ڇا ڪندا، ۽ منهنجو مڙس بدگمان ڇو نه ٿيندو؟ هيئر هي فساد
هيڪاري اڳين کان وڌيڪ وري پيو ڳنڀير، بلڪ هميشه جي
بدناميءَ جي تائيد ٿيندو! عمر متاثر ٿي، انهيءَ ارادي کان باز
آيو، ۽ سندس مڙس کي گهرائي، چيائين ته: هن پاڪدامن عورت
جو آءٌ برابر طلبگار هوس، پر جيئن ته هوءَ راضياڻي نه ٿي، ۽
سندس سچائي ثابت ٿي، تنهنڪري مون ڪيس پنهنجي نياڻي سڏي
توکي ڏني آهي. انهيءَ ڳالهه جي سچائي لاءِ، جيڪڏهن توکي
ثابتي صفائي گهرجي ته اجهو آءٌ حاضر آهيان؛ جنهن نموني سان
تنهنجي دل کي اطمينان ٿئي سو بيشڪ چئي ڏي، ۽ ائين ڪر
ته جيئن مون تان ۽ مارئيءَ تان هيءُ ٽڪو ڌوپي وڃي. اتي
مارئي چيو ته: هيءُ ڳناهه مون تي مڙهيو ويو آهي، تنهنڪري
لوهه تپائي منهنجي هٿ تي رکو ته آءٌ سچ تي ڪٿي وڃان.
بس پوءِ ته سيني مٿن ماڻهن ۽ شهر جي رهاڪن ڳڏ ٿي، اهڙو
گرم لوهه، جنهن جي گرميءَ کان ڏسندڙ جون اکيون ٿي سڙيون،
سندس هٿ تي رکيو ۽ هن کي ڪوبه ايذاءُ نه آيو. اتي مارئي
چيو ته: اڇا انهيءَ کان به وڌو امتحان ڏينديس. پوءِ سندس چوڻ
تي باهه جو وڏو مچ ٻاريائون، جنهن سان اها سهڻي عورت حضرت
ابراهيم خليل وانگيان، اهڙيءَ طرح جو گويا ڪو باغ جو سير
ڪري رهيو هجي، ڏاڍي مزي ۽ آهستگيءَ سان، ڪيئي دفعا
آئي ويئي. خدا جي قدرت ۽ سچائيءَ جي برڪت سان، سندس
جسم جي ڪنهن وار ۽ ڪپڙي جي ڪنهن تند کي ايذاءُ نه

بيٺو. هائي ٻڌس خواهه مائهن جي، عمر ۽ مارئيءَ ۾ ٿيل بدگماني بلڪل دور ٿي ويئي.

بيشڪ، مارئيءَ جي سچائيءَ ۽ پاڪدامنيءَ تي به آفرين آهي، پر هزارين آفرينون عمر جي خود- روڪ لالچ کي دٻائڻ تي آهن، جو هھڙيءَ سفت ۾ هٿ آيل پريءَ کي سندس مرضيءَ کان سواءِ هٿ نه لاتائين.

—

آڳاٽن شاعرن جي ڪلام مان اهڃاڻ

سنڌ جي آڳاٽن شاعرن، مثلاً شاهه عنات، شاهه عبداللطيف ۽ خليفي نبي بخش جي بيتن مان عمر مارئيءَ جي ڳالهه بابت جيڪي ثابتيون ۽ اهڃاڻ ملن ٿا، سي هن ريت آهن: مارو، ٿر ۾ ملير جا ويٺل هئا ۽ عمر سومرو، عمرڪوٽ جو بادشاهه هو. مارئي تمام حسين هئي، عمر سومرو سندس سونهن جي ساراهه ٻڌي ملير ۾ ويو ۽ مارئيءَ کي کوهه تان کڻي عمرڪوٽ ۾ آيو. مارئيءَ کي ويس وڳن ۽ محلاتن تي لالچائي شادي ڪرڻ لاءِ چيائين، پر مارئي اڳئي پرڻيل هئي، تنهن انڪار ڪيو ۽ عمر سومري کان واپس وطن وڃڻ جي گهر ڪيائين، جا عمر نه قبولي ۽ مارئي کي قلعي اندر حفاظت مان رهايائين. مارئي پنهنجي وطن جي سڪ ۾ ماڙيءَ تي چڙهي، مارن کي ياد ڪري ڳوڙها ڳاڙيندي هئي، وطن ڏانهن سندس سڪ ۽ مارن مان سچائي ڏسي، آخرڪار عمر کيس وطن وڃڻ جي موڪل ڏني ۽ مارن ڏانهن اماڻيائين.

مارو ۽ مارئي ملير جا هئا

وطن سون ملير، قضا آنديس ڪوٽ ۾
چانڪ پيئنديس پرينءَ سين، پاڻيءَ جو پير
هاڃو ڪيو حمير، بالله نئي تو بند ۾.
[شاهه لطيف]

مارو مٽ ملير جا، ماريم سيئي
حب الوطن من الايمان، اندر اهيئي
پکن ۾ پيهي، پسان شال پنهوار کي.
[شاهه لطيف]

ملير تان محصول وغيره معاف هو ۽ مارو خوشحال هئا

نڪا جهل نه پل، نڪو رائر ڏيهه ۾
آڻيو وجهن آهرين، روڙيو رتا گل
مارو پاڻ امل، مليرون مرڪٽو.
[شاه لطيف]

مارئي تمام سهڻي هئي

آيي جوهي جهوپڙين، سڻ ڏيئي سر جهل
پدمڻ جو پدرو ٿيو، تنهين منهن مهل
وچون وسڻ آئيون، اِن اباڻي اهل
ڪامل ٿئي ڪهل، سورج جي سرماڻ جي.
[شاه عنات]

سڻ ڏيو سر جهوپڙين، آيي جوهي جوءِ
ما وچون پسي وماسيون، جا سونهن سندپامي هوءِ
اوهس پسڻو آتهين، پتنگ سيڪو پوءِ
جڏ مارئي مٿو ڌوءِ، تڏ سورج سونهن جهڪو ٿئي.
[شاه عنات]

سڻ ڏيو سر جهوپڙين، آيي آجوهي
اگڻ منجهه، عنات چئي، پٽي پاپوهي
ڪيوٽي پانهون ڏي، لوڪان ليکي وچڙي.
[شاه عنات]

عمر بادشاه هو ۽ مارئيءَ جي سونهن جي هاڪ پڌي ملير ۾ آيو

عمر آئين اوچتو، ڪهڙي حاج حمير
تو ڏني مون پؤ ٿئي، سڱڪو منجهه سرير
ميان منجهه ملير، اڳي نه ڏنيم ڪڏهين.
[شاه لطيف]

عمر بادشاهہ، مارئيءَ کي ڪوٽ تان ڪڍي ڇڏيو

آڏيءَ آئين تـي، جيلانہ پاڻـي پاتـارن ۾
وارو ويسرين ڪـي، ڏينهان ڪـونہ ڏي
مون ڪميڻيءَ ڪي، مٿان ڪوٽ ڪڍي ڇڏيـا.
[شاه لطيف]

عمر جي ڏاڏائي سببان مارو ملير مان لڏي ٿر ۾ ڏورانهين

هنڌ تي هليا ويا

هڪل مير حمير جي، جڏهن ٻڌائـون
تنهين ويل ملير مان ڪرجينون ڪنيائـون
ان اوسيڙي، عنات چئي، لڏ نہ لاٿائون
ڪنبندي ڪٽيائون، جيڪي هئن حياتي ڏينهڙا.
[شاه عنات]

لنگهي ڪالهہ، قطب چئي، ڪنهن اونهي ٿر ٿيا
هيبتـان حـمير جـي وري ويـڙ ويـا
جن ريءَ ساعت نہ سري، پهر تن پيا
سـنيهـا سيڻـن جـا پڇن ڪيـن پـيا
اوءَ هلـي هنڌ رهيا، شرم هٿيڪي سومرا.
[قطب]

ڪاهڙيان ڪڍي ويـا، ٿر ڪيائون ٿاڪ
سانگي لڏايـا سومـري ڪري من مذاق
جڪس پروڙيا پـاڪ، اسر اباڻن سين.
[شاه لطيف]

ڪـاهڙيان ڪڍي ويـا، رهيا ڏيٿـان دور
سپ لڏايـا سومـري، عمـر ڪري آور
وڏي ڪنهن ضرور، مارن ملير ڇڏيو.
[شاه لطيف]

ڪنيائون ڪانئڙ ڏي، سارج هاج هيا
لائي لڏ لطيف چئي، پرئين ٿر ٿيا
چنڊي ڳيڙ ويا، ماروئڙا ملير ۾.
[شاه لطيف]

عمر مارئيءَ کي محلاتن، پوشاڪن ۽ طعامن جي لالچ ڏيئي

شاديءَ لاءِ چيو

در، دروازا، دريون، هاٿي هتي هو
ڪوڙين اڏيان ڪيترا، طنبو مٿان تو
جي مُل نه آيا مارئي، تنين رڙ ۾ رو
ڪوڪٽ آهي ڪو، پسي پنهوارن ۾.
[شاه لطيف]

مارئيءَ، عمر کي جواب ڏنو ته آءٌ اڳيئي پرڻيل آهيان، پيو ور

نه ڪنديس ۽ تنهنجا هنڌ وچاڻا، ويس وڳا نه قبوليندس

مون ماروءَ سين لڏيون، لوئيءَ ۾ لائون
سون برابر سڳڙا، مون کي پانهن پڌائون
عمر جو آئون، پٽ ڪيئن پرهيان سومرا.
[شاه لطيف]

کوءِ کهنما، ٻن پانڌئا، کوءِ پٽولا پٽ چير
مون ماروءَ سين لڏيون، لائون منجهه لوير
قاسم ٿين ڪبير، جي سالون اوڍيان سومرا.
[خليفو نبي بخش]

پٽ نه پرهيان سومرا، جانڪيتان جيان
آءٌ ڪيئن لوئي لاهيان ڪارڻ ٻن ڏينهان
جانسين ٿي جيان، ڪانڌ نه ڪنديس ڪو ٻيو.
[شاه لطيف]

آءُ ڪيئن سوڙيين سمهان، مون ور گهاري ولهه
ڪنيريءَ تان ڪل، عمر! ڪج نہ اهڙي.
[شاه لطيف]

آءُ ڪيئن سوڙيين سمهان، مون ور گهاري سيج
ور اباڻن سين اڄ، ڪهه شربت تنهنجو سومرا.
[شاه لطيف]

ايءَ نہ مارن ريت، جيئن سيڻ مٽائين مون تي
اچي عمر ڪوٽ ۾ ڪنديس ڪانہ ڪريت
پکن جي پريت، ماڙيءَ سين نہ مٽيان.
[شاه لطيف]

مارئي، عمر سومري جي ڪوٽ ۾ ڏينهن ڪاٽيندي، پاڻ پهرڻ ۽ ڪاڻ پيئڻ ڇڏي ڏنو. بکن ۽ ڏکن سونهن وڃائي ڇڏيس، پر پرم نہ پڳائين ۽ عمر بادشاه کي وطن ورڻ لاءِ پٽي ستايائين

ڪاٽياريون ڪيئن ڪن، عمر! اڇا ڪپڙا
جني جا تن ۾ ور ٿا وڃڻ سهن.
[شاه ڪريم]

اٽيا سٽيا نہ ڪري، سونهن وڃايس سور
پيئس لوهہ لطيف چئي، لٿس ڪوڏ ڪپور
چت جن جا چور، سي مکي مرڪ نہ ڪنديون.
[شاه لطيف]

سينڌا ڏوءِ نہ مارئي، پيئس پنهواريون چت
راڄ رڻاري، هنجهون هاري، هيءَ هتي جي هت
آهس پائر پار جو ڪڄڻ ۽ ڪپت
وينگس ويڙهيچن ري، سس سٽي ڪا ست
سومرا سپت، ڪر تہ ڪونيان نڪري.
[شاه لطيف]

سونهن وڃايم سومرا، عمر! ٿيس اسير
مارو منجهه ملير، مون سين هٿ هيئن ٿيو.
[شاه لطيف]

مارئي ملير ڏانهن منهن ڪري روزانو پئي گوڙها ڳاڙيا ۽ سانگي ساري پئي عمر بادشاه کي سنئون ڪيائين ته ڪيس واپس وطن وڃڻ جي اجازت ڏئي

اڪنڊيون ملير ۾، جنهن راتو ڏينهن
عمر آماڻين سينءَ، هاڻي ڪندي ڪيئن.
[شاه ڪريم]

صورت ليکي هٿ، معني ليکي مارئين
عمر! مون جي چت، اوطاقون ترن ۾.
[شاه ڪريم]

ڪريو مهاڙ ملير ڏي، روءِ آئي چوءِ
منهنجي سوري پانئيان، سومرا سندوءِ
ملڪ ماروءَ جي آهيان، زور نه ٿيان جوءِ
سو قلب ڪوٽ نه هوءِ، جو هٿين جڻ هٿ ڪيو.
[شاه لطيف]

ڏهم ڏونه آئي ڏي، سنيها سيد چئي
نياپا نينهڻ ڳاڏڻان، ڪو پاندر پاندي نئي
آن پرڻ تنهين کي، چنديان ڪهه اکين سين.
[شاه عنات]

قسمت قيد قوي، نا ته ڪير اچي هڻ ڪوٽ ۾
لکئي آئي لوح جي، هند ڏيکاريس هيءُ
پرچي ڪين پنهوار ري، جان جسو ۽ جيءُ
راجا راضي ٿيءُ، ته مارن ملي مارئي.
[شاه لطيف]

چڏ سپرايون سومرا، عمر لڳ الله
ٿيم نہ ٿورا ڏينهڙا، ماڙئين ڳاريم ماه
سڪ منهنجي ساه، ماروءَ جي مس لهي.
[شاه لطيف]

مارئي، ملير ڏانهن ڪنوڻ ڏسي، روئي رات گذاري

جت پنگا، پنون، پيٺيون، تنهن ڪنوڻ ٿي ڪنواءِ
ساوج پسيو وندران، مون روئندي رات وهاءِ
سيليتين سهاءِ، سارو جو ملير جو.
[شاه لطيف]

مارئي، مارن ڪان پانڌي اچڻ جو انتظار ڪيو، پر ويڙهيچڻ منديس ڪل ڪانہ لڌي

ڪيم مهاڙ ملير ڏي، مٿي ڪوٽ چڙهي
نت نهاري ڏيهہ ڏي، ڳوڙها پيم ڳڙي
نگي ڪوڪ قلب سان، سنجهان روح رڙي
ويڙهيچڻ وري، ڪر نہ لڌي ڪڏهين.
[شاه لطيف]

نڪو اير نہ پير، نڪو اوٺي آئيو
سون وٽ آيو ڪونڪو پاڙنئون پري پير
ڪتابتون ڪير، آئي ڏيندم ان جون.
[شاه لطيف]

مارئي خواب ۾، ملير ۾ سينهن وسندي ڏٺو

ستي لـــڌم سهڻو، ڪشيءَ ۾ خاصـــو
وٺا سينهن ملير ۾، ٿيو تڙ تڙ تماشو
چوريان مان پاسو، تا جسو جنجيرن ۾.
[شاه لطيف]

سـتـي لـــڏم سـهـڻـو، لـوئـيءَ ۾ لـيـٿـي
تہ منڊي پـايـو سـٽ ۾، ولـوڙيـان ويٺي
پـڪـي آءٌ پـهـٺي، كـيـرون ڏيـنـم جـيـڏيـون.
[شاه لطيف]

سـتـي لڏم سهڻو، ڪٿيءَ ۾ خـاصـو
لا تقنطوا من رحمة الله، تيو دل کي دلاسو
سمهي ڏج سنگهار کـي، پـاسـي سين پـاسـو
سـا سـٽـنـدي ڳـالـهـڙي، وڏئـو وسـواسـو
ڇـري ڇـؤمـاسـو، مـوهـر ڏٺـي مـوٽـيـا.
[خليفو صاحب]

آخرڪار پيغام پهتس پر سرتين ويڻ چوائي موڪليس

جو ڏيهہ ڏاڏاڻيان آئيو، ڏنم تنهن طعنو
پـائـي ويهہ مَ پلنگين، ڳچيءَ سر ڳانو
مٿان لڪ لطيف چئي، ڪـاءَ مَ خـزانـو
سرتين سيل چـوائيو، زور هڻي جانـو
تيو سڌ سمانـو، حرف لٿي هيڪڙي.
[شاه لطيف]

اج ادنگا ويڻ، مون کي مُـڪا جيڏئين
هاري حميرن جا، جيڪس ڪاڏي ڪيڻ
سانيڙا ۽ سيڻ، ڪ تو ويا وسـري.
[شاه لطيف]

مارئي بہ مارن ڏي چڙائي موڪليو تہ:

پانڌي پرينءَ پنهوار کـــي چيم تيئن چئيج
ســـدا سنگت ڏينهـڙا ور مَ وساريـــج
ڪونيئن ڪٽي آهيان، سگهي ســـار لهيج
مُـٺ ساندائي سنجيج، تہ نيمَرن ۾ نتون ڪريان.
[شاه لطيف]

'نيڪون' فدا ڪري، کهيائين سين 'مڪڻ'
تعظيماً تمام ڪري، ڀوء پٿريائين پُون
مارو ٿڌائين سون، پيئڙ پاڳي آئيو.
[شاه لطيف]

قسمت قيد ڪياس، نه ته ڪير اچي هن ڪوٽ ۾
و نحن اقرب اليه من حبل الوريد، وطن آءُ وينديَاس
مارن کي ملنديَاس، ڪونيون ڇڏي ڪڏهين
[شاه لطيف]

مارن وٽان اوٺي آيو ۽ مارئيءَ کي دلاسي جو نياپو ڏنائين

اُتان اوٺي آئيو، ڪٿي خير ايءَ ڪري
وسارج مَ ور ڪي، پنج منڌ سري
وينديئن اُت وري، ڪو ڏينهن آهين ڪوٽ ۾
[شاه لطيف]

پانڌي پريئڙ پنهوار جو، سون وٽ جه آيو
ته وٺا مينهن ملير ۾، سڀ ڏيهه سوايو
ٻاجهر پڪي ٻاجهه ٿي، لٿو ڏولائو
سو سرتين ساڃائو، سو هنيون هت نه وندري
[شاه لطيف]

ڪو ڏينهن آهين ڪوٽ ۾، لوڻي هڏ مَ لاهه
ڪاڻ تنهنجي ڪُر جي ايءَ آڏ وڏائي آهه
سَٽي سِيل نباهه، ملير وينديئن مارئي.
[شاه لطيف]

آيم اجڙ وال، ٿاريلا ٿر ڏٿي
لاٿائون. لطف سان، مٿان قيد ڪنگال
سون ٿي وريا واهرو، لٿو بند بنبال
سٿي سڌ سوال، موهر ڏٿي موٽيا
[خليفو]

مليران مارو، پکي پنهي آئيو
وريا واهارو، هاٺو سپ هيٺا ٿيا.
[شاه لطيف]

مارئي، عمر کي چيو ته مران ته منهنجو مڙهه ملير ۾ نجو

واجهائي وطن کي ساري ڏيان ساهه
بُت منهنجو بند ۾، قيد ۾ ڪريجاه
پر ڏيهياڻي پرينءَ ري ڏار ۾ ڏريجاه
ٿڌي مٽي ٿر جي ولهيءَ وسائيجاه
پويون ٿئي پساهه، ته نجاه مڙهه ملير ڏي.
[شاه لطيف]
واجهائي وطن کي ساري ساهه ڏيان
هيءَ مرُ ساٿيهه سامهون منهنجو نج ميان
مقاميائي مارئين وچي ٿر ٿيان
مُيائي جيان، جي وڃي مڙهه ملير ڏي.
[شاه لطيف]
الا! ايئن ۾ هوءِ، جيئن آءٌ مران بند ۾
جُسو جنجيرن ۾، راتو ڏينهان روءِ
پهرين وچان لوءِ، پوءِ مر پڇنم ڏينهڙا
[شاه لطيف]

عمر، مارئيءَ جي سچائي ڏسي، مٿانئس بند لاٿو ۽ کيس ويڙهيچن
وڃڻ جي موڪل ڏني

مَ ڪي رو، مَ رڙ ڪي، هنجون هڻ مَ هار
توتان بند بِدا ٿيو، پيڙيون نيئي پار
پهچندئن پنوهار، سگهي سنگهارن کي.
[شاه لطيف]

قيد سنجهہ قطب چئي، وڏو فيض ٿيو
صلح واريو سومري، ايءُ قادر ڪم ڪيو
پوندو ڪونہ پيو، اڀو اجڙين ڪي.
[قطب شاه]

عمر، مارئيءَ کي مارن ۾ اُسائي آيو

عمر اُسائي، آيو سام، سيد چئي
ٿانھر ٿي ٿرن ۾، پئو لنو پائي
مارئي ملي سائنين، ڏکي ڏاڏائي
هيتان هائي، چئنو ملڪ ملير جو.
[شاه عنات]

مارئي ملير ۾ موٽي آئي

ڪلو، خير ٿيو، ماروئڙا ملير ۾
صلح وارئو سومري، وچان وير وئو
الاهي عنات چئي، ڏسن ڪونہ ڏٺو
اِي ڏن ڏوٽيڙن کي، پوندو ڪونہ پئو
سرهو سڀ هئو، وطن ويڙهيچن جو.
[شاه عنات]

مارن، مارئي جي پاڪدامني تي شڪ ڪيو، تڏهن مارئي طعنو هنين تہ

هِتي ويٺيون وڏيون، هُتي تان نہ هئا
پُڏي تان نہ سُئا، پاڻي پاڻي پات ۾.
[شاه جو رسالو]

عمر ۽ مارئي ٻئي پاڪدامن هئا

جيئن عمر! اڇو تون، تيئن آءٌ مرڪان وچ مارئين
سُنهن نہ سيرو مون، سِيل تنهنجي سوسرا.
[شاه لطيف]

١٩- صدي ۾ رچرڊ برٽن جي قلمبند ڪيل ڳالهه *

هي قصو ”پالٽي“ جي ڪهاڻي سان شروع ٿئي ٿو، جيڪو هڪ روايت موجب مارئيءَ جي ماءُ ”مهراڏه“ ڪي، سندس ٻڙس ”ڦلا ڪي“ جي گهران پڄائي ويو هو. ”خدا جي امر سان مهراڏه نئولين جو شڪار ٿي، پر هوءَ چاول يا زر خريد ٽيل ٻانهي نه هئي. هوءَ هڪ ماروءَ تي عاشق ٿي ۽ پالٽي سان پڄي وئي، پر قادر جي قدرت سان وچي ٿر نڪتي“. ان ڪان پوءِ جلد ئي حاملہ ٿي پئي، تنهنڪري هن جو نڪاح تيستائين پئجي ڪونه سگهيو، جيستائين مهراڏه هٿ پير لڌا. شاعر انهيءَ ڳالهه جو تفصيل سان بيان ڪري ٿو.

هڪ نجومي هيئين اڳڪٿي ڪئي هئي ته ڇوڪريءَ ڪي سندس حياتيءَ ۾ عجيب و غريب واقعا پيش ايندا. ”ڇهين ڏينهن يعني ستينءَ رات ٻار جي ڄمڻ ڪان پوءِ هڻ پيشنگوئي ڪئي ته تنهنجي ڌيءَ جي قسمت اهڙي ٿيندي جو توهان جي در عمر لنگهي ايندو“.

ماءُ انهيءَ پيشنگوئيءَ جو جواب ڏئي ٿي ته: ”ڀلي اچي، ڪيس هيءَ ڦل جي ڌيءَ ملندي، ساهڙ جي پوٽي، مهراڏه جي ڌيءَ، جا پالٽي جي سام آهي، جو ٿر ۾ رهي ٿو“.

ڪتابن ۾ چاڙايل آهي ته ڪيئن اها ڇوڪري، جنهن جي قسمت جو فيصلو اڳئي ٿي چڪو هو، وڏي جوان ٿي، حسن ڪڍيائين ۽ ڪيترن جوانن کي مست ڪيائين. هن جي حسن جو پهريون شڪار ڦوگ هو، جو پالٽيءَ جون رڍون چاريندو هو. جڏهن هن کي ڪا اميد نظر نه آئي، تڏهن مالڪ کي چيائين ته مون ڪان هاڻي نوڪري نٿي پڄي. پالٽيءَ جي مرضي نه هئي ته

* رچرڊ برٽن جي ڪتاب ”سنڌ ۽ سنڌو ماٿر ۾ وسندڙ قومون“ (سنڌي ترجمو)، مطبوع سنڌي ادبي بورڊ پريس، ١٩٧١ع تان ورتل.

کو اهڙو ڪارائتو پيلي وٿانئس نڪري وڃي. هو سندس ناراضپي
جو راز سمجهي ويو ۽ ڏيءَ جي سڱ ڏيڻ جو انجام ڪيائينس.
ڦوڳ ڏاڍو خوش ٿيو ۽ پنهنجو ڪم وڏي چاه سان ڪرڻ لڳو.
شاعر چوي ٿو ته:

مـــن ۾ متارو ٿيو، سيڻن جـي سهاڳ ـــ
هٿ ڏيري، ٻانهون ويڙهي، ٿو ڪـتي آن اجهاڳ
چاري سنجهان چاڳ، ٿو پهُون پاڻ سهاڙيون.

ٿوري وقت کان پوءِ جڏهن ريدار ڏٺو ته ڪاج سڌ ٿيڻ
جي اميد خير ڪي آهي، تڏهن ملڪ کي وڃي دڙڪو ڏنائين
ته: وڃي ٿو حاڪم کي دانهن ڏيان ته تو مون سان ڌوهه ڪيو
آهي. دغاباز پالٽي چويس ٿو ته: ”عمر عادل بادشاه ڏور آهي.
هو وٽج وهائڻ سان دست اندازي نه ڪندو. او ڦوڳ! تون پاڻ
کي اجايو نقصان پهچائيندين“.

انهيءَ جواب تي ڦوڳ غصي ۾ ٿر کان عمرڪوٽ تائين
ڏکي مسافري ڪري وڃي بادشاه کي دانهن ڏئي ٿو ته:

پهچ تـون پنهوارن کـي، اي بادشاه دوداڻي دس
وره ڏيئي وڏاندرو، مون کي چار چڪاياڻون چس
مون تان مارئـــيءَ بس، سير نوڪي ســومـــرا!

عمر چيو ته: ”واهه، هيءَ ته وعدي شڪني جـي عجيب
سزا آهي“. ڦوڳ کي، حسن جي پرک جي چاڻ آهي يا نه،
تنهنڪري سندس امتحان وٺڻ لاءِ هو کيس پنهنجي حرمسراءِ ۾
وٺي ويو. پر تنهن کان اڳـ هـن پنهنجي راڻين کي خوب هار
سينگار ڪرائي ويهاريو. ريدار جي جڏهن راڻين تـي نظر پيئي،
تڏهن عرض ڪيائين ته ”قبلا! وڏ گهرائين ۾ هڪ به اهڙي نه
آهي، جا ٿريچڻ جو مٽ ٿي سگهي“. آخر شاعرائي انداز ۾ چئي
ٿو ته: ”او عمر سومرا! تنهنجي پيڻ جي شڪل ڪجهه مارئيءَ
جي شڪل سان ملي ٿي، پر اها به هن جي مٽ نه آهي. هن جو
نيلوفر جهڙو نڪ، هن جو ڳل جيئن عنبر تي سهاڻو، هـن جي

مٿي جا ڪارا وار ۽ چيلهه جيڏا چوٽا، ڏسڻ سان تعلق رکڻ ٿا. او عمر سومرا! مون تي ويساه ڪر!"

آخر عمر، ريدار جي راءِ سان متفق ٿي هلڻ لاءِ تيار ٿيو. شاعر هنن جي سفر جو بيان هن ريت ڪري ٿو: جڏهن سومرو، جبرو حاڪم روانو ٿيو، تڏهن ڦوڳ پنيان پيادو ۽ عمر اُٺ تي سوار. آخر ٻئي ڄڻا ماڳ تي پهتا ۽ سهڻي شهر ملير جا وڻ ڏٺائون.

پهرين پهرين سندن نظر ٻن ماين تي پئي، جي هڪ کوهه تي بيٺيون هيون، جن جو تعارف شاعراڻي ڍنگ ۾ هن طرح ڪرايو ويو آهي:

"جيئن ڪؤنرن ۾ ڪُنگو، تيئن سهراڏي سين مارئي"

اوڀرن کي ڏسي، مارئي چوي ٿي:

اما! عمر آئيو، سومري جو سوار
قادر لهي قرار، پر سنڌي پانيان سومرو.

عمر اُٺ ٻيهاريو ۽ ڳالهه ڇيڙڻ جي ارادي سان اُڃ جو بهانو ڪري، مهراڏي کي چيائين ته: اُڃ لڳي آهي، ٿورو پاڻي ڍڪ (کوهه مان) ڪيڏي ڏي ته پيان! حسين مهراڏي سندس ويس وڳي جي پرواهه نه ڪري، هڪدم ڦهڪائي ڏنس ته: "اي مسافر! توکي پاڻي کپي؟ سچ چؤ ته تون چاچي آهين يا خود عمر!".

عمر جواب ڏنو ته: "نڪي آءٌ چاچي آهيان، نڪي عمر؛ پر اُجاڻل ضرور آهيان." تنهن تي شاعر چوي ٿو:

تڏهين مارئي ماڳهين ڪيو، آب اڇو، ڪَر ڪير
انگڙيا ويچو ڪري، لاهيو وجهي نير
منجهان حب همير، تو گهورون وجهي گهوٽيو.

ڳچ سهل ڪان پوءِ عمر ٽپ ڏيئي اُٺ تان هيٺ لهي پيو ۽ الميليءَ کي ٻڪ وجهي، اُٺ تي چاڙهي عمرڪوٽ ڪٺي آيو. ويچاريءَ گهٽيون ئي دانهون ڪوڪون ڪيون، پر ورپس ڪي به ڪين. مارئيءَ چگو ٿي پاڻي پياريو! ڪاڏي پيتي ڪي هٿ ئي نه لائي ۽ نه سوال جواب ڪري. پر شاعر چوي ٿو ته: "ٻڪ

ٻچڙي ٻلا آهي". پيٽ جون علامتون دفع ٿيون ته عمر، حسينه جي خاموشي جو علاج ڪرڻ شروع ڪري ڏنو. ڏينهن جو روز هن کي پيڙيون وجهي، زنجيرن سان جڪڙي ڇڏيندا هئا. جڏهن رات ٿيندي هئي ته هن کي عمر جي ڇپر کٽ تي نيندا هئا. پنهي جي وچ ۾ هڪ سوني ڪٽاري رکي هوندي هئي. هيءَ ماجرا جڏهن ڪجهه وقت هلي، تڏهن مارئيءَ چيو: "او سومرا! هي شاديءَ جي ناتي ڳنڍڻ جو رستو ناهي. تون جنهن سان محبت ڪرين ٿو، ان کي ٻڌين ٿو. هي محبت ڏيکارڻ جو عجيب طريقو آهي! افسوس، آءٌ تر ڏسڻ لاءِ مران ٿي. پنهوارن جا پاڪ پير، شال آءٌ ماروئڙا ڏسان!"

شاعر، مارئيءَ کي هيئين لفظن ۾ آئت ڏئي ٿو ته:

ماندي ٿي م مارئي، هنجون هڏ م هار
ڏکڻ پنيان سکڙا، سگها ٿين سڪار
پيچي زيرين پار، تـوتان بند بـدا ٿيو.

اهڙيءَ طرح مارئي پهرين بازي کٽي، عمر قيديءَ کي آزاد ڪيو ۽ کيس محل جي پين زالن سان رهڻ جي اجازت ڏني. موقعي ملڻ تي مارئي پنهنجي سڱوٽ ماروءَ کي نياپو موڪليو ته اچي بند سان آزاد ڪر. مارو اٺ تي چڙهي، راتو واهه عمر ڪوٽ ۾ آيو ۽ اچي هڪ پير جي خانقاه ۾ لٿو. اٺ، پير جي حوالي ڪري، محل جون ڀتيون ٽپي اچي انهيءَ ڪمري ۾ داخل ٿيو، جتي عمر ۽ مارئي ستل هئا. مارئي جاڳي. ماروءَ جي مرضي هئي ته عمر کي پورو ڪري ڇڏي، پر مارئيءَ کيس انهي ڳالهه کان باز آندو. آخر صلاح مصلحت کان پوءِ فيصلو ٿيو ته سوني ڪٽاري کڻي ان جي جاءِ تي چانديءَ جي ڪٽاري رکجي. ان کان پوءِ مارو مجاور جو ويس ڪري وڃي خانقاه ۾ آرامي ٿيو. صبح جو عمر، ڪٽاري ڏٺي. مارئيءَ کان پڇيائين ته هي ڇا آهي؟ مگر هن سموري حقيقت کان اڻ ڄاڻائي ڏيکاري.

پنجن ڇهن ڏينهن کان پوءِ مارئيءَ، خانقاه تي زيارت لاءِ

وچڻ جي اجازت گهري، جو چيائين ته ڪا باس ڏيڻي اٿم. عمر کي ڏنو ڏنائين ته: زيارت ڪري اچان ته پوءِ جيئن تنهنجي مرضي هوندي ائين ڪنديس. عمر خوش ٿي پنهنجي پيءُ ۽ هڪ ٻانهيءَ کي مارئيءَ سان گڏ موڪليو. سمڪڻ آهي ته هڻ ڪين مارئيءَ تي نظر رکڻ جي ارادي سان موڪليو هجي.

مارئيءَ مقبري تي زيارت ڪري، دعا گهري، پنهنجي سئوت ڏي اشارو ڪري ماين کان پڇيو ته: توهين هن منهنجي پاءُ فقير سان گهمڻ وينديون؟ عمر جي پيءُ چرچو ڪري چيو:

مارو چڏي ملير ۾، ٻيو مون پاءُ هـٿ ڪيو
اهـڙي نـوازي تـو، وچ هـلـي ٻيـن سين.

مارئيءَ انهن لفظن مان سئو سوڻ ڪيو. جلد ئي سهيلين کان جدا ٿيڻ جو موقعو مليس ۽ ماروءَ سان گڏ اٺ تي چڙهي سڌو ملير جو رخ ڪيائين.

عمر کي اها خبر پئي، پر عزيزن ۽ دوستن جي چوڻ تي مارئيءَ سان شادي ڪرڻ جو خيال لاهي ڇڏيائين. پوءِ پاڻ ملير وڃي ڪيس چيائين ته اڄ کان وٺي تون منهنجي پيءُ لڳين. هن کي اهو فيصلو ٻڌائي، ملير مان موٽي آيو. پر سندس عشق جي آگ اچا ڪانه اجهاڻي هئي ۽ وڃي بستري داخل ٿيو. پيءُ بيماريءَ ۾ پڇڻ ايندي هيس، پر هن جو حال ويو هيٺو ٿيندو. آخر هڪ ڏينهن مارئي، عمر ڏي وڃڻ لاءِ تياري ڪري رهي هئي ته ڪيس ڪنهن اچي ڪوڙي خبر ٻڌائي ته عمر گذاري ويو. هن کي ان ڳالهه تي ايترو ته صدمو پهتو جو سندس روح خاڪي پڃري مان پرواز ڪري ويو. عمر کي جڏهن مارئيءَ جي مرڻ جي خبر پهتي ته هو به ٻنهان هڇڪيءَ جي حياتيءَ کي خير باد چئي .ويو

آخوند عبدالرحيم عباسي جي ترتيب ڏنل ڳالهه *

١- ساراهيان سو ڌڻي، جو قادر رب قديم
قائم، دائم، قيوم سون ڌڻي، هرندو سو حڪيم
مالڪ ملڪ فلڪ جو، راحم رب رحيم
صفت تنهن صانع جي، جو اعليٰ آهه عظيم
ڪن سين ڪري ڪريم، جوڙون جوڙ جهان جون.

٢- جوڙون سڀ جهان جون، جڙيو سڀ جنسار
ڏسو قدرت قادر جي، وڏي سگهه ستار
جنهن خلقيو خليفو خلق جو، مير محمد مختار
حضرت حبيب هاشمي، اڙين جو آڌار
سڀني جو سردار، ڪامل قريشي ڪارڻي.

٣- ڪامل قريشي ڪارڻي، عربي آهه امام
چڱا سڀ چئن ڄڻن، آندو جن اسلام
ڏٻا ڏيج تن ڪي، منجهين جنت جام
هوندا هميشه اتهين، سيون منجهه مدام
وٺي نبيءَ جو نام، ڪريان قصو مارئيءَ جو.

مارئي جي ڳالهه هن پر آهي: مارئي، پالڻي جي ڌيءَ هئي ۽ اهي ذات جا مارو هئا. مائس جو نالو "ميراڌ" هو، ۽ کي مائهو 'ماڏوئي' پڻ چوندا هئس. مارئي جڏهن جوان ٿي، تڏهن 'ڦوڳ' نالي پڻس وٽ نوڪر هو، سو اچي مارئي تي عاشق ٿيو، ۽ ان جو سڱ وڃي پڻس کان چڪيائين. پڻس ان کي جواب ڏيئي مارئي جو سڱ پنهنجي يائٽي 'کيت سين' کي ڪٽي ڏنو. ڦوڳ کي جو ورتو ساڙ ي، سو وير وٺڻ جو پهه ڪري، عمر وٽ ويو. انهن ڏينهن 'همير'، عمر جو پيءُ، پيري ۽ نبلائي

---

* هيءَ روايت ڇپيل ڪتابڙي "عمر مارئيءَ جو قصو" جوڙيل آخوند عبدالرحيم محمد وفا عباسيءَ جو، پريمئر اسٽيم پريس حيدرآباد، سنه ١٩١١ع، ڇاپو ڏهون تان ورتل آهي.

ڪِري گهر ۾ ويهي رهيو هو، ۽ عمر کي پڻس جي پڳ ٻڌائي سرداريءَ جي گاديءَ تي ويهاريو هئائون. تنهن وٽ جو ڦرڪ ويو، سو وڃي چيائينس ته: ٿر جي ملڪ ۾ هڪڙي نينگر، سندري، پدمڻي ۽ تمام اهڙي آهي، جنهن سان سونهن ۽ سلابت ۾ ٻي ڪائي مٽ ڪانه ٿيندي:

اپريو ٿي آس ڪري، سارئيهه مٿان سج
پکي منجهه پدمڻي، ڪر ڏٺي وراڪا وڄ
جهڙيءَ صورت سج، اهڙي مورت مارئي.

جيڪڏهن ان کي گهرائي توهان هٿ ڪنديون ته چڱو، جو ته تنهنجي لائق آهي. هن طرح هن کي چوري چڪوري، انهيءَ ڳالهه تي ٻيهارياائين. تڏهن عمر سومرو شڪار جي ٻهاني سان نڪري، ڦوڳ سان گڏ ٿر ۾ آيو.

مارئي ٻه هڪجهڙين سان گڏجي، پاڻي ڀرڻ لاءِ کوهه تي آئي هئي، جڏهن عمر کي ڏوران ڏٺائين، تڏهن ٻچي ويئي ۽ سرتين کي چوڻ لڳي ته: هيءُ ڌاريو ماڻهو، نامحرم الائجي ڪير آهي، هيڏي ڇالاءِ ٿو اچي؟ تڏهن سرتين چيس ته: ڀڄڻ ڇهڻ پنهنجو ڪم ڪونهي، الائجي مٿان آڇايل هجي ۽ پاڻي پيئڻ لاءِ کوهه تي ايندو هجي، تنهنڪري ويهي رهون ته چڱو. پوءِ جڏهن عمر کوهه وٽ آيو، تڏهن مارئي تي وڃي نظر پيس، سو پاڻي پيئڻ جو ٻهانو ڪري ٿپو ڏيئي اٺ تان لهي پيو ۽ انهن کان پڇيائين ته: اوهين ڪير ماڻهو آهيو؟ تڏهن اتي جيڪي مارئيءَ سان گڏ هڪيون تڪيون حاضر هيون، تن چيس ته: اسين سارو ماڻهو، ڏوٿي غريب آهيون. عمر اٺين پڇنديئي مارئيءَ کي ٻانهن کان وٺي، زوري پاڻ سان ٻيلهه اٺ تي ڪڍي چاڙهيو. وٺي اٺ ڪاهيائين، وڃي عمرڪوٽ لٿائينس.

ڪڙي هئي کوهه تي، عمر ڏٺائين
ويس ورت هٿن سان، رتو رنائين
چڙهندي چيائين، ته "چنو سڳ سرتئين".

پوءِ عمر ان کي ڪاهي، ڏينهڪ اچي مارئيءَ کي پنهنجي گهر عمرڪوٽ ۾ لاٿو، ۽ جڏهن هن کي پرڻجڻ لاءِ چيائين تڏهن هن ناڪار ڪئي ۽ چيو تہ:

سون ڪٿو، ماروءَ اوبيو، اجان ڪالهوٽي ڪالهہ
سا ڪيئن لوئي لاهيان، سٿان لڳن لال
وڃي ملير شال! ڏهيون ڏيکاريندس ڏيهہ کي.

تنهن تي عمر، مارئي کي ڪٽي قيد ۾ رکيو ۽ رات جي ويل، هو ڏهاڙي مارئي کي چوندو هو: پر مارئي، عمر کي ائين پئي چوندي هئي تہ: تون ظلم نہ ڪر، آءٌ جاڻان ٿي تہ تون مونکي پاءُ بجا آهين ۽ مارو حق منهنجو آني، ۽ هي گهہ گهڻا ۽ پٽ پٽولا ۽ ماڙيون محل ۽ ڪاچ ڪورما، چانور چورمان جيڪي تنهنجا آهن، سي مارن ري مونکي تتا سونهن.

چڙهي سبرايون سومرا، مَ ڪر زور زيان
هڪ ذوالقرنين ڪيڏاهہ ويو، پيو جمجمو سلطان
جنهين جا جهان ۾، ڦريا تي فرمان
نہ نيا پاڻ سان، هي نقارا نيشان
هڪ عدل پيو احسان، پاڻ نيندين سومرا.

پوءِ جڏهن مارو ماڻهو عمر سان پڄي نہ سگهيا، تڏهن انهن پاڻ ۾ پهي، مندس مڙس ”کيت سين“ کي ان ني چاڙهي موڪلياڻون تہ جنهن پر عمر چوريءَ زوران زور مارئيءَ کي کوهہ تان ڪٽي ويو، تنهن پر تون پڻ عمرڪوٽ منجهان پنهنجي پانهن ان تي چاڙهي وني اچ. پوءِ کيت سين ان تي سوار ٿي عمرڪوٽ ۾ آچي، مارئي جي ماڙي هيٺان لنگهيو؛ تڏهن مارئي کيت سين ۽ ان کي سڃاڻي اشارو ڏنو: فلاڻي ڏينهن، فلاڻي هنڌ، مقام جي پرسان وڃي بيهج، تہ آءٌ پڻ سومرن سان گڏجي زيارت جي بهاني، ان مقام منجهہ ايندس. پوءِ کيت سين ان سوڌو ان ڏينهن اتي وڃي حاضر ٿيو، تہ مارئي پڻ سومرن سان گڏجي ان مقام ۾ آئي ۽ ان ۽ ”کيت سين“ کي ڏسي سومرن کي چيائين،

تہ: اديون! هيءُ اٿ ڪهڙو آهي؟ تڏهن سومرين چيس تہ: اڳي پڻ تون اٿ تي چڙهي آئي هئينءَ؛ هاڻي پڻ هيءُ اٿ تنهنجي چڙهڻ جي لائق آهي، تنهن تي چڙهي وڃ. تڏهن ڏڪنديءَ اٺ تي پيلهہ پنهنجي ور مان وچي چڙهي ۽ اچي مارن سان ملي ۽ اتي خوش ٿي اچي ويٺي.

ملير آئـي مارئـي، ماڙس مڪــــ ٿيا
صلح جا سلطان کي، پسو جي پهہ پيا
رهيا ريلڻ راج ڪري، وڇان وير ويا
چونـديـو اچـن چاڳليون، منداڻتا مٺا
ڪوڙين ڪاج ٿيا، جيئن سنڌ ملي کي مارئين.

——

تعلقي ننگرپارڪر مان سروڻيءَ ڏاڏي جي زباني

قلمبند ڪيل ڳالهه *

چار لاکو ڦلاڻي، ڪڇ جي ڪيراڪوٽ ۾ راڄ ڪندو هو. اُن وقت پارڪر جي حڪومت ”راڻي چندن“ جي هٿ ۾ هئي. راڻي چندن تمام گهڻي خرچ سان گُلن جو هڪڙو باغ تيار ڪرايو. چار لاکي جا روجهه روز رات جو ڪيراڪوٽ جي آسپاس وارن باغن ۾ وڃي، گُلن جون مکڙيون کائيندا هئا. جڏهن انهن باغن مان مکڙيون ختم ٿي ويون، تڏهن پنهنجي خوراڪ لاءِ پري پري وڃڻ لڳا. آخري هڪڙيءَ رات راڻي جي باغ ۾ وڃي نڪتا ۽ ان ڏينهن کان پوءِ روزانو انهيءَ باغ ۾ وڃي مکڙيون کائڻ لڳا. اها حالت ڏسي مالهين وڃي راڻي سان حقيقت ڪئي. راڻو، لال گهوڙيءَ تي سوار ٿي، روجهن جي شڪار لاءِ باغ ۾ آيو. دستور موجب روجهه به اڌ رات جو اچي مکڙيون چرڻ لڳا. راڻي پنهنجي گهوڙي ڪڍي روجهن پويان ڇڏي. اڳيان روجهه، پويان گهوڙي. نيٺ پرهه ڦٽيءَ جو ڪيراڪوٽ جي در تي اچي روجهه سارياٺين. ان وقت چوڪيدارن، ڪيراڪوٽ جو دروازو کوليو ته روجهه مٿل ڏٺائون. راڻو، جو ان وقت گهوڙيءَ تي سوار هو، تنهن کي ڏسي چوڪيدارن کي پڪ ٿي ته روجهه ان ئي ماريا آهن، سو کيس وٺي آئي لاکي جي ڪچهريءَ ۾ حاضر ڪيائون. روجهن جي مرڻ جي خبر ٻڌي لاکي کي ڏاڍو ڏک ٿيو، ۽ راڻي کان ان جي مارڻ جو سبب پڇيائين. راڻي

* هن ڳالهه جو مدار ٻن روايتن تي آهي. هڪڙي سروڻيءَ پٽ ڏيري پٽ آڏن پٽ ڏونگر پٽ ڏيرو پٽ حسن. ڏاڏي فقير، وڏي ننگرپارڪر عمر ٦٥ ورهيه جي زباني قلمبند ڪئي وئي، ٻي روايت منگهارام اوجها (تعلقو ننگرپارڪر) کان ملي.

پرائتي ڳالهه ڪري ڏنائينس. مگر هڪڙيءَ رات ۾ روجهن جو ڪيراڪوٽ کان پارڪر تائين پهچڻ تي لاکي کي اعتبار ڪونه آيو، سو راڻي کي چيائين ته: ائين ٿي نٿو سگهي، پر جي تون ثابت ڪري ڏيکارين ته آءٌ توکي سڱ ڏيندس، نه ته توکي ڏيڻو پوندو. راڻي اهو شرط قبول ڪندي چيو ته: روجهن منهنجي باغ ۾ مکڙيون پٽي کاڌيون ۽ آءٌ گهوڙيءَ تي انهن جي پٺيان پيو آهيان، ڪٿي به ساهي نه ڪنئي اٿم. جيڪڏهن اهي مکڙيون روجهن جي پيٽ مان نڪتيون ته آءٌ سچو آهيان، نه ته ڪوڙو. لاکي اها ڳالهه منظور ڪري، روجهن جا پيٽ چيرايا، ته تازيون مکڙيون نڪري آيون. راڻي جي ڳالهه سچي ثابت ٿي ۽ لاکي کي انجام موجب سڱ ڏيڻو پيو. پر شاديءَ جو ڏينهن مقرر ڪري، شرط رکيائين ته جيئن گهوڙيءَ تي هڪڙيءَ رات ۾ ڪيراڪوٽ پهتو آهين، تيئن ڄڃ به هڪڙي ئي ڏينهن ۾ وٺي اچ (١).

ملير جي هڪ واديءَ "پالٺي" وٽ روجهه هئا، تنهن هڪڙو عاليشان رٿ ناهي، ان ۾ روجهه ٻڌا هئا. روجهه اهو رٿ هڪڙي ڏينهن ۾ سؤ ڪوهه پنڌ ڇڪي ويندا هئا. راڻي کي اها خبر پئي، تنهن پالٺي کي رٿ سميت گهرايو، ۽ چيائينس ته مونکي ڄڃ سميت هڪڙي ڏينهن ۾ ڪيراڪوٽ پهچاءِ. پالٺي چيو ته: تو لاکي جا روجهه ماريا هئا، مٿان منهنجا روجهه عيوض ۾ مارين، تنهنڪري آءٌ توکي ڇڏي انهي مهل ئي موٽي ايندس. راڻي اها ڳالهه قبول ڪئي. شاديءَ کان هڪ ڏينهن اڳ، راڻو ڄڃ سميت رٿ ۾ چڙهي وڃي ڪيراڪوٽ ۾ پهتو.

پالٺي جو رٿ، لاکي کي ڏاڍو وڻيو ۽ ان جي هٿ ڪرڻ لاءِ واجهه وجهڻ لڳو. پالٺيءَ کي جڏهن انهي ڳالهه جي خبر پئي، تڏهن هڪدم باغ ۾ اچي، رٿ جوٽي تڪڙو واپس واهي ٿيو.

---

(١) ٻي روايت موجب لاکي ٿي شرط رکيا: هڪ ته، هڪڙي ڏينهن ۾ ڄڃ پهچي، ٻيو ته سؤ ڳرين واري لٺ آڻجو ۽ ٽيو ته هر هڪ ڄاڃي هڪ هڪ جنگي ڳڙو سيري جو کائي.

ڪيراڪوٽ جي راڻين ۽ ٻين عورتن رت جي هڪ ٻڌي، رت ڏسڻ جي خواهش ڪئي. اهي سڀئي گڏجي باغ ۾ آيون، ۽ رت تي چڙهي ڏسڻ لڳيون. لاکي جي ماءُ "مهراڏهه" پيٽ سان هئي. ٻيون ڳالهون ته گهمي ڦري موٽي ويون، پر مهراڏهه رت ۾ ويٺي رهي ۽ ڪيس ننڊ اچي وئي. پالڻي کي انهيءَ ڳالهه جي سڌ نه هئي. رت جڏهن اڌ رڻ ۾ آيو، تڏهن مهراڏهه کي سجاڳي ٿي، ۽ اچي روئڻ ۾ چڙڪي، پالڻي کي چيائين ته: آءٌ ڄام لاکي جي ماءُ آهيان، تنهنڪري موٽي واپس پهچاءِ، مگر پالڻو واپس وڃڻ لاءِ تيار نه ٿيو ۽ پالوا پهچي ڪري، پنهنجي نياڻي ڪري گهر ۾ ويهاريائين. ان بعد مهراڏهه کي نياڻي ڄائي، جنهن جو نالو "مارئي" رکيائون (۱)

مارئي ننڍپڻ کان ئي موچاري هئي. اڃ ننڍي سيان وڏي، نيٺ ساماڻي، جڏهن سورهن سالن جي ٿي، تڏهن سندس سونهن جي هاڪ چوڌاري پکڙجي ويئي. ان وقت "ڦوڳ سين" نالي هڪڙو ڏيهاري به پالوا ۾ رهندو هو. وٽس ٻڪرين جا ڌڻ هوندا هئا جي ويراهه ۽ پالرا جي آسپاس چرندا هئا. هو مارئيءَ جي سونهن سڀيا ڏسي، ڪيس ڦندي ۾ ڦاسائڻ جا گهات گهڙڻ لڳو. پر مارئي ڏانهس ڏسندي به ڪين هئي. جڏهن مارئي وهي چڙهي، تڏهن راڄ منجهه گڏ ئي مارئي جي مڱڻي بابت پالڻيءَ وٽ آيا، پالڻي، مارئي جو مڱڻو "کيت" سان ڪري ڇڏيو. کيت، ذات جو "ڏوڏ"، اصل ۾ نيڙ (جوڌپور) جي ڳوٺ "سانچور" جو ويٺل هو، جو پوءِ اچي پالوا ۾ ويٺو هو. ڦوڳ خار وچان عمرڪوٽ ۾ عمر سومري وٽ ويو. عمر سومرو ان وقت پنهنجي اميرن وزيرن کي نيڪ نصيحتون ڪري رهيو هو. ڦوڳ تي نظر پيس ته ان کان به خبر چار پڇيائين. ڦوڳ، بادشاهه کي خلاصي طرح خبر ٻڌائڻ لاءِ عرض ڪيو. عمر سومري خلاصي هند

---

(۱) ٻيءَ روايت موجب: مارئي رت ۾ ڄائي.

تي ڍوڳ کي گهرائي احوال ورتو. انهيءَ تي هڻ مارئيءَ جي سونهن جي اهڙيءَ ريت ساراهه ڪئي، جو هو مارئيءَ تي پر پٺ چڪن ٿي پيو. آخر صلاح ڪري اُٺ تي سوار ٿيا ۽ ٽن ڏينهن جي مسافريءَ بعد ڀنڀرڪي جو اچي ڀالوا پيڙا ٿيا.

مارئي ۽ سرتين سهيلين سان گڏ، سج اُڀرڻ کان اڳ گهڙا کڻي، کوهه تي پاڻي ڀرڻ آئي. اتي ڍوڳ، عمر کي اشارو ڪيو ۽ مارئي ڏيکاري، پاڻ وڻ جي اوٽ ۾ لڪي بيٺو. عمر اٺ ڪاهي کوهه تي آيو ۽ پاڻي پيئڻ جو بهانو ڪري مارئيءَ کان پاڻي گهريائين. مارئي دلو کڻي پاڻي پيارڻ لاءِ جيئن عمر جي ويجهو آئي، تيئن هڻ کيس جهلي کڻي اٺ تي ويهاريو ۽ عمرڪوٽ ۾ اچي محلات ۾ وهاريائينس. عمر کيس ريشمي وڳا ۽ طرحين طرحين جا طعام آڻي ڏنا، مگر مارئي نه قبوليا ۽ چيائين ته منهنجي اڳيئي شادي ٿيل آهي، تنهنڪري پيو حق نه ڪندس. تنهن تي عمر پنهنجي قاضي کي گهرايو جو مارئيءَ کي عمر سان شادي ڪرڻ لاءِ سمجهائڻ لڳو. تڏهن مارئيءَ چيس ته:

قاضي عمر ڪوٽ جا، نبيرج نياءَ
ستر ڏسي سره-رو، رکج کو مَ رياءَ
وڃهڻن وياءَ، قضا آندي هن ڪوٽ ۾.

—

قاضي عمر ڪوٽ جا، ڌوري ڪج تپاس
مون ناناڻو مُنڙ گهر"، ڏونگر ڪچ ڏاڏاس
ڦُل سندي ڏيڙي، لاڪي جي پهتاس
لڪئي ڪارڻ پانهنجي، ڪيم پالهڻو پئاس
پوءِ ويئي پلنگ پاس، لوئي ڪيئن لڄايان.

تڏهن ڪاوڙجي عمر کيس کڻي قيد ۾ وڌو.

مارئي قيد ۾ ڪاڏهن پيٽ ڇڏي ڏنو ۽ تمام ضعيف ٿي وئي. ماڻن اچي واسوندا ورياه ان انداريءَ ڪرنيءَ ۾ رات جر ڪينوڻ

ڏسي، دريءَ وٽ ويهي وطن جي سڪ ۾ ڳوڙها ڳاڙيندي هئي. عمر سومري مارئيءَ جي ايذي اڪير ڏسي، ڪيس پنهنجي پڻ ڪري گندي ڏڪائي، اٺ تي چاڙهي پنهنجي ملڪ ڇڏي آيو. مارئيءَ جي ملير پهچڻ تي منگهارن ۾ سرهائي ٿي، مگر ڪن ماڻهن مارئيءَ تي گمان آندو. اها خبر جڏهن عمر جي ڪن پيئي، تڏهن وڏو لشڪر وٺي ملير تي ڪاهي آيو. مارئي ڏٺو ته هائي اجايو لڙائي ٿيندي ۽ مفت ۾ ماڻهو مرندا، تنهن هڪ وڏو آڙاهه تيار ڪرايو ۽ مچ جي آر پار چار دفعا لنگهي ويئي. ڪيس صحيح سلامت ڏسي سڀ ماڻهو، مارئي کي پاڪدامن سمجهڻ لڳا.

———

تعلقي ڏيپلي سان محمد عثمان ميمڻ جي زباني

قلمبند ڪيل ڳالهه *

ڪڇ جي راجا ”ڦل“ جي راڻيءَ جو نالو ”ماڏوڻي“ هو، جنهن مان ”لاکو“ پٽ هئس. هڪڙي پيري ڦل ڪنهن ڳالهه تان ڪاوڙجي، ماڏوڻيءَ کي ڏهاڳ ڏنو، ۽ هڪڙي باغ ۾ جاءِ اڏائي، کيس جدا ويهاري ڇڏيائين. ان وقت هوءَ پيٽ سان هئي.

پالڻو نالي هڪڙو شخص پارڪر طرف رهندو هو، تنهن هڪڙو تمام سهڻو رت ناهيو هو. هڪڙي پيري ان ۾ روجهه ٻڌي، رت ڪاهي، راجا ڦل کي ڏيکارڻ لاءِ آيو. راجا کي رت ڏاڍو وڻيو، سو پالڻي کان رت جي گهر ڪيائين. پالڻي اهو رت خاص پنهنجي شوق لاءِ ناهيو هو ۽ ڏيڻو ڪونه هئس، تنهنڪري راجا کي چيائين ته: اهو رت هٿي بادشاهه کي ڏيڻو ڪيو اٿم، تو کي پيو ناهي ڏيندس.

ڦل راجا، پالڻي کي پاڻ وٽ مهمان ڪري ٽڪايو. رات جو پالڻي کي ننڊ جا ڪيو ته راجا متان رت ڪسي وڃي، سو وڃهه وٺي وڃي رت کي جوٽيائين. اهو رت انهي باغ جي در اڳيان بيٺل هو، جنهن ۾ ماڏوڻي رهندي هئي. اتفاق سان شام جو آها به باغ گهمندي در وٽ آئي ته اوچتو نظر وڃي رت تي پيس. رت هو تمام سهڻو، سو ڏسڻ لاءِ رت ۾ چڙهي پئي. اندر نرم ريشمي گاديلا وڇايا پيا هئا، سو ماڏوڻي کي آتي ويٺي ويٺي ننڊ ڪٺي وئي.

---

* هيءَ ڳالهه محمد عثمان ميمڻ، سپروائيزنگ تپيدار ڏيپلي جي زباني تاريخ ٢٣- آگسٽ ١٩٧٥ع تي قلمبند ڪئي وئي.

ڀالڻي رت کي وٺي ڀڄايو. اڌ وات تي ماڙوئي سجاڳ ٿي. ڀالڻي کان پڇيائين ته: ڪير آهين ۽ ڪيڏانهن ٿو وٺي هلين؟ تڏهن ڀالڻو هڪڙي عورت کي رت ۾ ڏسي حيران ٿي ويو. آخر ڪيس سموري حقيقت ٻڌايائين. ماڙوئي به ڪيس ٻڌايو ته: آءٌ راجا ڦل جي زال آهيان. هاڻي ڀالڻو اچي ششدر ٿيو. ماڙوئي کي ڇڏڻ لاءِ ڀوڻتي به موٽي نه سگهي. نيٺ ماڙوئي سونهن جي ڀچر ڇڏي، تڏهن ڀالڻو ڪيس ڌيءُ ڪري، پاڻ سان گڏ وٺي آيو.

ماڙوئي ڀالڻي وٽ رهڻ لڳي. ڪيس ڌيءُ ڄائي، جنهن جو نالو "مارئي" رکيائون. مارئي تمام سهڻي هئي. ڦوڳ نالي هڪڙو ٻڪرار مارئي تي عاشق هو، تنهن سندس سڱ ڀالڻي کان گهريو. ليڪن ڀالڻي پنهنجي هڪ عزيز 'کيت' سان مارئيءَ کي مڱائي ڇڏيو. ڦوڳ کي انهي تان ڪاوڙ لڳي، سو عمر ڪوٽ ۾ ويو، ۽ عمر جي اڳيان مارئي جي سونهن جي ساراهه ڪرڻ لڳو ۽ چيائين ته: اهڙي حسن وند عورت غريبن جي ڪکائين جهوپڙين بدران تنهنجي محلات ۾ سونهي.

عمر بادشاه به ڦوڳ جي ڳالهين تي هرکجي، مارئيءَ کي هٿ ڪرڻ جو ارادو ڪيو، ۽ شڪار جي بهاني سان ڪجهه ماڻهو ۽ ڦوڳ کي ساڻ ڪري، مارئيءَ جي ملڪ ڏانهن ويو. مارئي پنهنجي سهيلين سان گڏجي کوهه تان پاڻي ڀرڻ ايندي هئي. عمر اٺ تي چڙهي کوهه تي آيو. مارئيءَ کي چيائين ته: پاڻي ڍڪ پيار. مارئي جيئن ئي کيس پاڻي پياريو، تيئن عمر ٻانهن کان جهلي کڻي اٺ تي ويهاريس ۽ آڻي عمر ڪوٽ ۾ ڇڏيائينس.

چون ٿا ته ٻارهن مهينا، عمر ڪيس شاديءَ لاءِ چوندو رهيو، پر مارئي ڪيس خدا جو خوف ڏياري، انهيءَ ارادي کان پري رکيو. جڏهن عمر ڏٺو ته مارئي ڪنهن به طرح مائٽن کي نٿي وساري ۽ نڪي شاديءَ لاءِ راضي ٿي ٿئي، تڏهن ڪيس ملير ڏانهن موٽائي موڪليائين.

تعلقي ڇهوڻڻ (جوڌپور) جي شاعر خير محمد درس جي مثنوي*

ڪٿيرين سان گڏجي ويس ڪوهه تي
وڇوڙي جي وائي نه ڪا روح تي
هيم آس دل ۾، سدا گڏ سندي
وجهي هي وڇوڙو قضا هيئن ڪندي
اها يادگيري نه ڪا دل مٿي
اچي اوچتو ڪو عمر تو جهٽي
ڏيئي لوهه لغڙ جيئن جهڙپ سان جهٽي
اچي اوچتي وٺي مٿم ڪا چٽي
هلي زور زاري اڳيان نا عمر
آزي ۽ نيازي مڃي نا سپر
ڪيم روج راڙو ۽ واڪا وڏا
سنگهارن سڻيا ڪين منهنجا سڏا
ويو هوش نڪري مان جيڏين جگر
ڪيئون ڪانه مارن ڪي ڊوڙي خبر
اچي امر جنهن تي تو تقدير جو
هلي ڪونه حيلو ڪو تدبير جو
ڦٽي ڪرم جنهن جو تو طالع بخت
وجهي تنهن وڇوڙا وڏا تو سخت
نه حيلو وسيلو تنهين سان هلي
اچي اوچتو تو پٽي منجهه ڳلي

---

* خير محمد پٽ محمد عالم درس، عمر ٥٥ سال ڪن، اصل وينل ڳوٺ ڏيپلو، تعلقو ڇهوڻڻ، جوڌپور رياست. سال ١٩٦٥ع واري پاڪستان-هندوستان لڙائي ۾ بي گهر ٿي لڏي آيو. حال رهندڙ ڳوٺ ولي محمد درس تعلقو ٽنڊو الهيار.

قابو قيد ۾ مون ڪيائين بندي
ويچاري وڃڙهيچي ڦاسائي ڦندي
ڪئين ظلم زوريون عمر جا اڪر
ستم سڀ سر تي مون ظالم ڙبر
ريجهي روح منهنجو هري نا همير
نڪي آچ سون کي عنبر تون امير
تنهنجا محل ماڙيون پانيان ڙيل تي
قيامت قبر جو وڃو وَيل ٿي
ڏسيو ڪوٽ تنهنجو ڏڪي ڏيل ٿو
ڏکيو مون کي ڏاڍو سانڍڻ سيل ٿيو
ڏسي ڪوٽ ڪنگرا ڦِسي دل ڦِٽي
آلائي آهي کهڙي عمر تو رِٺي
ڪريو سچ ماڙيون دکن دل مٿي
ڪٿي ديس منهنجو، بندي آءٌ ڪٿي
رتائون رتيل جي رهيون روح ۾
وڌيون عمر اڇلي سيني ڪوهه ۾
آمدن جي ماڙي اندر ۾ اڏي
ڪري ترت ٽڪڙي مٽيءَ ۾ گڏي
هڪو اڳ وچوڙو مون کي ديس جو
پيو ڦلم قهري عمر ڪيس جو
مٿي تي مگايل مون ماروءَ ڪٿي
سنگهارين سرتين هيم جا ڪٿي
لچايان نه لوئي آبانا عمر
نڪي ديس پنهنجو، نڪي آءٌ وڳر
آهيان ڪيت جي آءٌ مگايل مگ
عمر ڪين ملندو اهو توکي سگ
هزارين هلائين ستم جي ظلم
قبوليان نه توکي، خدا جو قسم

ڏکڻ ۾ بکڻ ۾ وچان جي پچي
ذرو ڪين مارن ڪنديس آءٌ ڪچي
ڏيان ڪين ڏوٿين ذرو عيب تل
عمر مون کي آڇين حڪومت ڪل
ڏيان ڪين ڏيهين، ذرو ڪو ٽڪو
لهي داغ ڏوٽي ڦٽي نا ڦڪو
ويندءِ قيد ۾ آءٌ ڳري ۽ مري
ڪٿان ڪين خواري، مٿي تي پري
وٺن ڪين تنهنجا مون کي ڪيڻ ٿا
وڃن سي ويچاريءَ تنهنجا وين ٿا
هجي مر لڳن تي سا لوئي لٽي
اوڍيان ڪين اطلس نه پايان پٽي
ڏسو جاڙ جيڏين سهلين ڪٽي
پچڻ ڪين آئون وچوڙي پٽي
مڪو ڪونه مارن سنيهو سلام
نياپو نشاني نه قاصد ڪلام
وڙهيچا وساري ويٺا مون وڃي
ڪٽيان قيد ۾ تي ٻکي ۽ اڃي
لڏي مار سانگين نڪا ڪيائون نهار
ستان ڏوهه مون تي ڏنائون ميار
انهيءَ درد دوکي وڏي دل ڦٽي
ويٺا چو ويڙهيچا سي مارو سٽي
سندم مڪ سائيهه سڪايو سربر
لکيو ڪونه لاهي پڙهيو توڙي پير
قلم ريت جنهن سان قضائي وهيو
چڱائي مدائي ٻهانو نهيو
عمر پاءُ توکي سڏيان ٿي ادا
هوندءِ من سيري تہ ڏسندءِ خدا

ٻڌي ٻاس ٻاسي مون تان پير جي
لهن لوهه مون تان ڪندس ڪير جي
سنيارين ۽ سارين منگهارن گهڙيو
لکيو قيد ۾ مون عمر وٽ ڪڙو
هجي آنءَ پاڻي اٻاڻو لکيل
سمهان ڪيئن ساعت هتي آءٌ ٻکل
ڪاٺيم قيد ڪاڙها، ٻڌن ۾ ٻکون
سانگياڻيءَ جي سر تي ڏيهاڻي ڏکون
نڪو موت منهنجو آهه ويجهو مرڻ
نڪو ڇوٽڪارو نه پوٺتي ورڻ
انهيءَ درد دل کي وروءَ ۾ وڌي
رسي روح جي ساڻ ماروءَ ٻڌي
وساري نه وسرن وطن مون کي وڻ
آهي ماڳ ماٺهو، ڏناريون ۽ ڏڻ
سدا مون سيباڻن ڇنگهارون ڇڙن
پنوهاريون پياريون تنواريو تڙن
ٿڏا ريٽ ريلون سمهڻ ۾ سٿو
ڪري ڪيئن آرام، انهن تي ڏٿو
سمهين ڪيئن سيجن مٿي ڪٽ تي
وڇاڻو وڇائي ڏسين پٽ تي
ڪريو ياد جيڏيون پون پور سي
وڏيس ٿا ويچاري سائيهه سور سي
ويا جي ويڙهيچا ڪاهي مال کي
وڃي ڏينهن ويجها ٿيا سال کي
مندون موٽي آيون وري مينهن وٺا
ڪاهي مال مارو، ڪلي ٿيا ڪٺا
مون جيڏيون مليرم، وطن ويس ۾
آءٌ هت ٻنديائي عمر ڪيس ۾

حياتي ۾ هيڪر جي مارن ملان
وڃي درد دل جو سمورو سلان
ڀڙاڏو ڪنوڻ جو ڀري ڪان پسي
سٺا سُور جاڳيا ڦٽي دل ڦسي
وڻا مينهن مارن سندي ڏيهه ۾
اباڻن غريبن سندي ديهه ۾
ڪيا دور در تي عجب رنگ ڪلي
آپاري سي اوڀڙ قسم سڀ ڪلي
سونهي واهه ساوڪ در تي سٽي
ڳنڊيرون ڳموڙون پڀا پٽ ڦٽي
مڪڙي ، مانڌاڻي ، مريڙو ، مرٽ
پٽڻ پاس پنگرو ۽ پنگري پرٽ
ڪنڊا ۽ ڪنڀيون ٿيا ڪوڙ سي
ڦٽيو ڀڻ ڀڀڻ جا رتن ڀوڙ سي
اڪرو ، بڪرو ، آسونٽا اپر
ڪڍي سنگ سٽون ، ٿيون سڙون سٽر
ڪڍيو هٽ ڪونڊير ڪڻن ٿا رڏي
ورهائين ويڙهيچون ويچاريون وڏي
ٿيا خوب ڪرمڻ ، ڀورهاڙا ڀهون
چرن ٿيون چڪن ۾ پنهوارن ڀهون
ڪلورا ۽ ڪوري ۽ ويڪر وليون
سونهن ٿيون سوايون چپر سان چنيون
سڪي ساهه منهنجو پيئڻ لاءِ پلر
ڪيئڻ منجهه خاصو آهي لوڏڪ للر
سڪا وڻ ساوا جي سائيهه سندا
ڪري سگر ساڏو ڪري پيا ڪندا
ٿيا ڀاڪ پيرون ۽ پسيون پڪا
سڪائي سنگهارن نه مان ڏي مڪا

پڇي پٽ پئڙا ڪلي سڀ قسم
سنڀالي مڱڻهان نا تني جا اسم
اهي سڀ آسون آسيدون اتم
ڪري مهر قادر ڪا سالڪ مٿم
عمر قيد ڪڙڪي سهان ڪو مٿي
سانگياڻي ڪي ساڙو ڏنو ڇو اٿي
ويندي آهه عرشن مٿي مون چڙهي
”رب انّي مغلوبٌ“ پڇائيم پڙهي
بندين بي ڏوهيون تون ورن ڪان وٺي
اهيا آهه عبادت سدان تو مٿي
خدا پاڪ ماريو پڇي تو خبر
هجي مر هيٺو ڪي ظالم سدر
سڏائين تو سلطان، بالا تو بخت
عدل ڪونه آهي تون ظالم سخت
هتي ظلم زورا جني ٿي ڪيا
آسڻ ۾ اوطاقي وڃي سي ٿيا
هزارين هليا ويا ڇڏي دولتون
ڪئين باغ بنگلا سٺيون عورتون
ستا سيج ڪريو مٿي ڪٽ جي
وڃي تن وسايا ڪلر پٽ جي
سڪندر ۽ دارا هليا ويا هتان
رهڻ جو رايو رکين دل ستان
اجل اوچتو تو سٽل ڪي سڏي
وڃهيو سو وڇوڙا ڳوندر ڳڏي
هٿا هاء هاڃا ڪيا قهر جن
نه پويان نشاني لڀي ڪاٻه تن
نشاني آهه نيڪي هميشه حيات
پيو سڀ فاني سوا ذات پاڪ

ڪيا ظالم زورا جني قهر ٽي
لڏايا ڇڏايا جني شهر ٽي
ويا اوءِ خالي ويچارا سڀا
بکڻ ۾ ڏکڻ ۾ اگهاڙا اڃا
ڪني کي ڪفن هو لکيو نا لکيو
ڪني آءِ مليو ٽي ڏکيو ۾ سکيو
ڪٿان آئي قادر مڪرلي سڀني
ڪٿان توڙئون تقدير منهنجي ڦٽي
پري مٿ ملڪي جي مڪرلي ملڪ
ڪٿي رب پيدا ٿنهين مان خلق
جنهن جي مٽي آ، جني ڪان ڪٽي
اها صورت اتهين وڃي ٿي ڊهي
متاڻ مون مٽي آ ڪٽي ڪوٽ ڪان
عمر مير واري انهيءَ ڳوٺ ڪان
قضا قيد آئي ٿڌهن هت ڪيو
نبيرو نياءَ جو نه ڪنهن ڪان ٿيو
ڇني ۾ ڇني ڪا لکي سور جي
ويا در سندا داد اڄ پورجي
ڪٿي ديس منهنجو، ڪٿي مٿ سندم
خبر ڪانه آهي قبر ڪٿ ڪندم
پاڻيان پالوا ڏي وڃان آءِ وري
مٽي هت سورن ۾ ٿينديس آءِ ڇري
سوين سال سڪندي ٿيا ڪوٽ ۾
ڏکن جي ڏيهاڙي آهيان ڇوٽ ۾
نه آيم ابانا نکي لوهه لٿا
مري هاڻ وينديس عمر تو هٿا
مري منجهه ماڙين پڇن مون پساه
عمر آهي توکي اها التجاءِ

ڪفن سون ڪٽيءَ جو ڏيکج لاش کي
ٻورهاڙي، پيرين جا ڏيئي واس کي
ڏجان لاش سنهنجو، سنگهارن سندي
متان تون اڙائين تني کي قدي
تڏهن موت منهنجو موچارو ٿئي
وري مڙه ملير ۾ ويچارو ٿئي
گهرائج سرتيون سنگهاريون سندم
غسل ۽ ڪفن جي پاڻهي مي ڪندم
پلر ۾ پسائج مليري مٽي
ڪنان سيٽ جي سون گهٽي آ سٽي
پڙهن تان نمازون مڙئي مِٽ مٽم
پچاڙي جي پارت اِهائي اٿم
لٽن لاش منهنجو ڏري جي ڏنار
وڃن غم گوندر ٿهي سڀ لاچار
ڏين خير ختما پڙهي ڪُل قريب
ڪري مهر مالڪ چئي مَن غريب
حيلا ۽ وسيلا ڇڏيائين سڀ ڪٿي
ڏيکي سر ڏياور پڪارئين ڏٿي
کٽي هٿ خدا ڏي پنيائين دعا
ويچاريءَ جا واحد مڏڙا سٽا
ميٽي ڪير مس اِي لکيو لوح جو
نه بخشيندڙ تو ڪان سواءِ ڏوهه جو
منهنجون بخش باري خطائون ڪمي
لاهين لوهه مون تان هي گوندر غمي
سلائج مارن سان سائيهه ۾ سگهي
ٿئي آس پوري لهي تن تنگهي
حجت ڪين هيٺي ڪا قادر ڪري
"استغفر الله ربي" پڪاريو پڙهي

ويا قيد ڪنجي لهي لوهہ سي
ڪيس معاف مالڪ سندس ڏوهہ جي
عمر ڪان ٿي آجي وطن ڏي وري
ڏسي وڻ ويڙهيون ڦوڳڻ ۾ ڦري
ڪئيا قيد قادر ٿي ڪلمون پڙهي
پڙهي ڏس مؤمن، رهي نا آڙي
ڪيم درد دل جو نظم ۾ نقل
سمجهن ڪي مالڪ دانائي عقل
نہ ايذاء عمر جو سون مارئيءَ ڇيو
پنهنجو درد دل جو سون ظاهر ڪيو
اچي درد دل ٿي سو زورو ڪيو
ڪڍي آه اندرين سون ٿورو ڪيو
ڏسي حال هيٺو دکويل "درس"
ڪندو مهر مالڪ مٿم رب ترس
پيو مير مرسل محمد نبي
ڇپر ۾ ڇڏيندو نہ ڪامل ڪپي
سچا يار صادق ٿيا چارئي چڱا
صحابي انهن جي مهر تو مڱا
امام ۽ اصحاب ۽ طابع تني
پلؤ توکي پايان جو مڙني غني
گهران دان ايمان بخشش امن
ديني ۽ دنياوي سيني ڪمن
دران تنهنجي داور نہ خالي ويو
جهليو يان جهولي پڪاري پيو
'خير محمد' خطائون ڪندو معاف ڪل
پڙهو پاڪ ڪلمون، رکي صاف دل
لا إلا الاالله محمد رسول الله

———

تعلقي ساماري جي شاعر حاجي ابراهيم دل جي +

چيل مثنوي *

سخن جي شهر جو در لاهجي ٿو
قصو مارئي عمر جو ناهجي ٿو
هڪ هو بادشاهه والي عمرڪوٽ
ولايت سنڌ ۾ اظهر عمرڪوٽ
ڪنا نڪ سومرن اسم عمر چام
بلند اقبال عالي نيڪ فرجام ....
زماني تنهن عمر جي منجهه مليا ٿي
ٻڪر ۽ شينهن هيڪاندا هليا ٿي
عدالت مان ملڪ آباد ڪيائين
ظلم زورو همه برباد ڪيائين ....
هئا منجهه ملڪ ٿر جي ذات مارو
گهڻو خوشحال پنهنجي حال سارو
مدامي مال ۾ سنگهار سانگي
وڻيو وينا هئا ولهار سانگي
انهن ۾ مرد نالي 'پالڻي' هو
زياده شان وڏي گهر جو ڌڻي هو
خدا ان کي ڏني خوش خلق عورت
هئي منجهه حسن ويتر خوبصورت

* هي نظم چيپل ڪتابڙي "عمر ۽ مارئي"، مطبوع رباني پريس حيدرآباد، سنه ١٩٥٣ع، ڇاپو ٽيون، تان ورتل آهي. مثنويءَ مان فقط قصي جي اهڃاڻن وارا شعر کنيا ويا آهن، باقي شعر ڇڏيا ويا آهن.
+ مرحوم حافظ حاجي ابراهيم دل، ويٺل پروڙ، متصل ٻريجي، تعلقو ساماري. هي قصو ٨- ذوالقعد ١٣٠٧ هه تي جوڙي راس ڪيائين.

سندس دختر پياري نام مارئي
صنوبر قد ۽ گل نام مارئي
وڏي ويئي تہ ان جي حسن جي هاڪ
ڏني جنهن، تنهن اندر ۾ ٿي چڪيا چاڪ
سندس پاڙي ۾ نالي ڦوڳ چوڪر
ٿيو ننڍپڻ کان مارئي لاءِ مضطر
چڙهڻ رسيو بلوغت کي جوانو
مٿي ٿيو مارئي عاشق ديوانو
ٿيو بيخود گهڻو مانند مجنون
پريشان حال ڪئڙو عشق مفتون
اڙي بيوس پيو منجهہ عشق ڦاهي
ڪيائين دمبدم ٿي ياد ماهي
وٺا ڪيو عشق بيحد ڦوڳ ماري
ويو ڪم خواب کل وسري ويچاري
ڏسي تان چال مارئي چور ٿڙو
نشي منجهہ نينهن جي مخمور ٿڙو
ڪيائين روز شب فرياد بيحد
کلڻ ۽ کيڻ کان ناشاد بيحد
لڳي بيوس ويچاري تار ڏاڍي
ڪثر کل کان محبت مار ڏاڍي
ڪيئين حيلا ملي من مونکي محبوب
نہ حاصل ٿيو ڪٿس کو سبب مطلوب
چيائين پالٿي ڏي سگ مونکي
وصال يار جو پڻ رگ مونکي
سدائين مارئي لئي آءٌ مران تو
عشق جي بحر ۾ گهڙندو گهران ٿو
ڏيندو تو کي اجر داور ڏٿي پڻ
اندر هر دو جهان عزت گهڻي پڻ

ڪئي هئي پالڻي سڱ جي سڱائي
اصل تنهن ڪيت سان مارئي مڱائي
تڏهن پالڻي اڳيان ان کي چيو تان
گهٽي ڪارڻ ڏمر ان تي ڪيو تان
م ڪر اي خيال بلڪل ڦوڳ دل ۾
وڌو شيطان توکي روڳ دل ۾
ڏنم سڱ مارئي جو ڪيت کي جو
نه ڪريان دخل اڄ پڻ مور ٻي جو
نڪي آهين اسان جي ذات اي ڦوڳ
ڦٽي ڪر اي اجائي بات اي ڦوڳ
فڪر منجهه ڦوڳ پيو افسوس بيحد
ٿيو من ۾ تڏهن مايوس بيحد
پڇي ڪامي مثل ٻي جان ٽيڙو
اڀر اوندهه غم ارمان ٽيڙو
پيالو فڪر جو پيتوس سن ۾
پيس هي مصلحت تدبير تن ۾
مون ڪان ٻيوس ته ويٺي مارئي ما
پري توڙي اگر اوڏي هئي ما
ڪيايمان مارئي کي پالڻي ڪان
ڇڏايان ڪيت پنهنجي گهر ڏٺي ڪان
وڃي ڏيهه جي وٽن ڪان ڏور ٿيٺي
پٽس ۽ ڪيت کي پڻ مر ٿيٺي ....
ٿيو جلدي روانو ڦوڳ آتهين
وڃي پهتو عمر جو ڪوٽ جتهين
ڪيو حاجب رجوع سو در حضوري
مقابل ميان عمر جي نزد نوري
چيائين بادشاه سڻ عرض منهنجو
رکي دل ۾ جو آيس غرض سنهنجو

هُئَي دائم هميشه تخت تنهنجو
هُئَي قائم هميشه بخت تنهنجو
مثل گل غنچه شه کوليو زبان کي
در عدني منجهان پريئين دهان کي
چيائين بي شبه احوال چؤ تون
کڍي دل مان سمورو خوف پؤ تون
م کر تون دير ڪجهه وهلو شتابي
ملي توکي مون وٽان ڪاميابي
چيائين شاهه گجهڙو راز آهي
ٻڌائڻ جو ٻئي آواز ناهي
ٿيو پردي اندر گوشي نشين پڻ
قصو کريان اگيان تنهنجي مبين پڻ
حڪم ڪيو شاهه ڪريو جاء واندي
مٿان جمڪا خبر هن مرد آندي
خالي ڪي نوڪرن سا جاء دم ۾
عمر ۽ ڦوگ ٿيا مشغول ڪم ۾
اتي آغاز ڪيو عارض بيان کي
اپٽيو ڦوگ پڻ پنهنجي زبان کي
ڪ اي شاهه جهان فرخنده آثار
مٿج اي شاهه ڏيئي گوش گفتار
مليري ملڪ ۾ منڊ مارئي آه
پنهوارن ۾ پري آن ڪا سئي آه
منجهان گهر پالڻي جي آه سائي
مثل ان ساڙ ۾ منڊ ناهي ڪائي
سرخ چشما، لمع رنگ، مهرو
صفا سهڻي صنم گلزار گلڙو
مبارڪ منهن ڪري ٿو نور چمڪار
مهه و خورشيد اگيان ان شرمسار

جهنگل ۾ هيڪلي گهڻا گهمائي
سهيلين جي سنگت پيرون پنائي
سدا خوشحال مارن ساڻ هردم
سونهي منجهه سرتين سينگار بي غم
نه لائق ڀانهن ڪنهن ٻڪرار جي آه
عمر هي ڳالهه مچ تڪرار جي آه
نڪو تنهنجي سوا تنهن ست نه ثاني
پيو ان جو جهان ۾ جوڙ جاني
وهڻ واجب تهين کي ڳوٺ تنهنجي
رهي دائم اها شل ڪوٽ تنهنجي ....
عمر ڪيو پهه پسند جو ڦوڳ ڪيڙو
عقل ۽ روع اتڪي پوڳ ڪيڙو
عمر اُٺ تي چڙهيو ٽيو ڦوڳ اڳ ۾
نه ترسيا ساعت هڪڙي دير ڏڳ ۾
عمر احمق ڪنيو سونهون منپائي
حرامي ڏس ڪڪن کي باهه لائي
ويا منزل به منزل ملڪ ٿر ۾
وجي ويٺا لهن ڪنهن ويڙ ور ۾
اول مارئي اٿي سعيي ڪرڻ لاءِ
سهيلين سان هلي پاڻي ڀرڻ لاءِ
جڏهن پهتيون اچي کوهه جي ڪناري
سُهڻن چوگرد تارا چنڊ ڏاري ....
ڀڪاريو ڦوڳ سائين وجهه آهي
عمر سمجهيو ته ڏاڍو سجهه آهي
جڏهن سو کوهه کي نزديڪ ويڙو
مٽي پوشاڪ بي اظهار ٽيڙو
لڪي ات ڦوڳ ويٺو بي ڏيانو
عمر اُٺ تي ٿيو ان ڏانهن روانو

ڏسي مارئي چيو تان ڪير آهي
ايهو اوٺي فقير ڪ پير آهي.
ڏٺم ساري عمر ۾ ڪونه اهڙو
هتي آهس خبر نہ تہ ڪم ڪهڙو.
انهي صورت سندم هيڏڙو ڪنبايو
رنو مارئي گهڻو ماتم مچايو.
چيو سرتيون 'ادي ڙي ڪيم دڄ تون
وڃي جو رهه وٺي تنهن ڪان نہ ڀڄ تون'.
ڏٺي وئي دهلجي ڏاڍو ڏسي اُت
زمين تان پير ويا مارئي ڪسي اُت.
ويچاري لاءِ ڪو عزرائيل آيو
تمام اعضا ڏکڻ ۾ ڏيل آيو.
اول پڇيو عمر آن ڪير جو يون
چيو مائڻ تہ مارو لوڪ آهيون.
عمر اُٺ تان لهي اوڏو ڪچيو اُت
ميان تون ڪير آهين سرتين پڇيو اُت.
چيئين آيو اگهيان بر سيج سونکي
ماري ساندو ڪيو ات اڄ سونکي.
اول نام خدا پاڻي پياريوم
سئي دلڙي وري جيڪر جياريوم.
سڻايان پوءِ آن کي حال سارو
حقيقت هوش ويلي قال سارو.
عمر ڪي مارئي پاڻي ڏنو تي
سهيلين کان سنگت بيوس چنو تي.
عمر پانهون جهلي اٺ تي وڌي ما
وَر ڪي ويسلي پانهن ٻڌي ما.
چنبن ۾ باز ڪر جهرڪي جهٽي ويو
شجر، طوفان ڪر پاڙون پٽي ويو.

ڪئيري ڪاهــڙون خــوشيان ڪٽي ويو
ڏتــاري دمــبــدم ڏاڙو هٽــي ويــو ....
ڪيو ماتـــام مـــارن مـــارئــــي جو
هُئي جيئري تـــہ پـــڻ جهڙو سُئي جو.
منگهارن ڪــــي انـــدر ۾ سور تــيــڙو
ڇــڄــي پيونـــد دلين جو دور تــيــڙو.
رنـــا مـــائٽ قبيلو خـــويش پـــائي
پيئي قضيي ڪـنـا جڳـ ۾ جـــدائي.
پڇـي ڪـــاســـي ويـــا سڀ ذات مارو
نـــہ پــهــتــا ســـاڻ ڏاڍي وات مارو ....
جــڏهــــن پهتو عمر منجهہ شهر پنهنجي
ڪيـــائين مـــارئي ڪان پهر پنهنجي.
وهـــاري محل ۾ آڻـــي عمر آت
ٻڌي تنهن لاءِ پرٺي جي ڪمر آت.
مندي نيت نہ سن ۾ سور ان کي
نہ هو حرص و هوا جو پور اُن کي.
طماعي پرڻجڻ جــي هئي عمر کي
ســـدا تـــابـــع شريعت جي امر کي.
عمر ڀانيو تڏهن مـــون ساڻ راضي
ڪريان پنهنجي مدعا جـــي ڪارساري ....
ڪيم حيلا هـــزاريـــن هنر تـــوکي
نڪو تڏهن تو انـــدر ۾ اثر توکي.
ڪيم لکـ ميڙيــون پيا عرض تـوکي
نہ نڪر جو ڇڏي تو مــرض توکي ....
وري ايندي نـــہ هـــي هٿ ويل توکي
نڪي ملندو پـــروڪو هـيـل تـوکي.
اتي ويندينءَ انـــدر گهٽي گهـــري تون
فنا ٿيندينءَ انهين ماڳين مـري تـــون ....

جهلي بند ۾ وهارين سال مونکي
نکو ان ڳالهه جو پڻ خيال مونکي.
ڪري ٿورو ڏيو جيڪر اجازت
ٿئي درجو وڏو احسان عنايت.
وڳر نت لڳ خدا هي سوال منهنجو
مٺو سالم عمر پڻ حال منهنجو.
ٿئي منهنجي هتي پوري حياتي
ته ڪريان جي ڪٿي ورنه وفاتي.
ميت منهنجو روانو ملڪ مارن
ڪجو جلدي طرف ان ملڪ مارن ....
عمر اهڙي ڪريان جيئري وصيت
رکج سا ياد دل ۾ سڀ نصيحت.
هتي رکندين ته ٿيندي هيڪلي پڻ
هجان هُت ڳوٺ پيڙي منجهه ڳلي پڻ ....
سڻج منهنجي سچي گفتار مارئي
اول واري ڪريان اظهار مارئي.
اوهان جو ڏيهه ماڻهو ڦرڳ ڦالي
آيو مون لاءِ اتهين چوڳ ٻالي.
اچي دل جو سمورو حال ڪيائين
سچي تنهنجي حسن جي ڳالهه ڪيائين ....
عدو جو سنڌ سڻي احوال ان جاءِ
ٿيس غم ۽ وهم جنجال جي جاءِ.
چيائين سڻ الله لڳ عرض سائين
نکو ڪنهن جو ڪڍيو تو غرض سائين ....
جهڻي آئي جهنگل مان ڪوٺ پنهنجي
امانت هي وهاري ڳوٺ پنهنجي.
نکو آهي حرف تي حاڪمن تن
سندو هيڻن ضعيفن پڻ پهنوارن.

هلين ٿو حال منهنجي تي سدا شاهه
اڃان ونتي نه تو ٻي طرح جي راهه ....
تڏهن ڪي پاڻ ۾ مارن مصلحت
سڀ سڀ پاڏرو هن پر حقيقت.
عمر اٿ تي کڻي مارئي ڳڻي ويو
ڪري زور و ظلم چوري ڇني ويو.
خبر ناهي ته ڪهڙي حال هوندي
مٽي جيٽري ڪ خوش ڪري جال روئندي.
لهڻ گهرجي تنهين جي سار سيني
ايهو ڪيو پاڻ ۾ آچار سيني.
پسند ڪي ڳالهه سيني، ڪيت سنيريو
چڙهي ڏاڙيل اٺ تي پهر نڪتو.
سڻي مارئي سندو سن حال سمجهي
پڇي ڳاڇي ڳجهيري ڳالهه سمجهي.
ڪيو محڪم پڌي پڻ ڪيت وڏڙو
عمر جي ڪوٽ ڏانهن سو پند پيڙو.
وڃي پهتو عمر جي ڪوٽ ڪيتو
ڪندو هو مارئي جي اوٽ ڪيتو.
مُڪي مارئي طرف ڏُوتي ڳجهان ڳجهه
وٺي اچ تنهن سندو سائي پڇي منجهه.
ڳڻو ڏيندس ڪري انعام مائي
اها ڪرئين الله لڳ جي پلائي.
ويئي وٽ مارئي مائي سنهاري
چيائين مارئي چند بيقراري.
شڪر ڪر رب جو اڄ ڪيت آيو
سڻي مارئي تڏهن چت چيت آيو ....
ڏنو مارئي گهڻو انعام مائي
چيائين سڄ بيان و سام مائي.

وچي ڏي ڪيت ڪي هن پر نياپا
چنچ سالم سڄڻ جيءَ جا جياپاء
مڱو تو ڏانهن مارئي هي ته مذڪور
مقامي سومرن جو آهه مشهور،
فلاڻي ڏينهن اٿ سوڏو انهين جاء
وچي ٻيهڄ مٿان ڪرئين فڪر ڏاء.
زيارت جي بهاني عورتن سان
هلي اينديس اتي پڻ سومرين سان.
هلي مارئي وٽان مائي ويچاري
سڻايئين ڪيت کي گفتار ساري.
سڻي اي ڳالهه ٿيڙو ڪيت خوش جان
چيائين الحمد يا ربّ رحمان.
ٻڌو تنهن سان پڪو انجام مارئي
تڏهن آيو اتي آرام مارئي.
سڻو مون راوين ڪان هن امر کي
ڪيو مارئي عرض اهڙو عمر کي.
اصل مجتا مجي مون شاهه سائين
مٿي آنهنجي مقام آهه سائين.
ڏيو موڪل وڃي ڪريان زيارت
ملي سونکي سندي مطلب بشارت.
ڪنا تنهنجي قبيلي چار جوڙون
هلن همراهه منهنجي ڏار جوڙون.
هلن پيرين پيادين پنڌ ڪري سي
نه ٿينديون هڪ گهڙي مون کان پري سي.
عمر رخصت ڏني اچجو شتابي
نه گهرجي ڪرڻ ڪنهن کي بي حجابي.
هليون چارئي چڙيون همراهه مارئي
ڪيو هوڏانهن هلڻ جو ناهه مارئي.

مقامي تـــي جڏهن سڀ پهتيون ســـي
ڪري زيـارت وڃـــي فارغ ٿيون سي.
سڄاتـــا مـــارئـــي اڻ ڪيت پيئي
وقت تنهن ڪيت ڪي پـــڻ سرت پيئي.
پـلاڻــي اڻ ڪـــي اظهـــار ٿيڙو
هلڻ جي لاءِ ســـو هوشيار ٿيڙو.
طرف تنهن ڪيت جـو خوشيان نظر ڪيڙو
تڏهن ان ڪي ڏســي اٺ عجب ٿيڙو.
ڇيو ڇوڙن ادي ڙڻي مارئي تـــون
اصل اٺ تي چڙهي آئي هئين ۽ تون.
هُئي تو ڪي خوشي ڪر اٺ سواري
ڪريـون تـولاءِ ڪم تنهنجي تياري.
مليو پيغام اڪنڊي ڪـــي اڇڻ جو
ڪنا پـرور پني حيلو هلڻ جــو.
چڙهي پيلاس اٺ تي ڪيت ور سان
هلي پنهنجي وطن مارئي هنر سـان.
ڪري قـابـــو جڻا مضبوط ويـنـا
بـــڌي منـدرا صحي ثابـــوت ويـنـا.
ڏئي مهميز اٺ ڪـي ڪيت ڇوريـو
ڪري ڪڏڪار ڀاڻي ڀت ڊوڙيـو.
وطن جي طرف ٿيو اٺ ڪي امـارو
سبق سمجهيو ميي مشڪي اشـــارو.
اڏاڻـــو ڪر پکي رهــدار ڪرهـو
پُرڻلو پنڌ تي نسنگ نروار ڪرهو.
چڪي قسمت عنان ڪرهـي لڳي ڪام
پلڪ ۾ پنڌ ڪري پهتو ڳنگـو ڳـام.
ڪيو ڪرهـــي اکين ســاٿيهه پنهنجو
وڃي منزل ڏٺـــائين ڏيـهـ پنهنجو.

ڏنا ات ڏيهه جا ونڻ واهه مارئي
ٿيو تنهن وقت سرهو ساهه مارئي.
لٿس ڪٿ قلب تان دلشاد ٿيڙي
ملڻ جي سيڻهن سان آباد ٿيڙي.
ملير ملڪ آئي مارئي آت
سڻ مارن خبر سرتين سڻي ات.
ملي مارئي، ٿيا خوشحال مارو
پڇن تنهن کان عمر جي ڳالهه مارو.
شڪر شاديون ٿيون ساڻيهه آئي
ڪيي سا ڪوٽ کان الله ملائي.
ملير ملڪ ۾ مارئي ماي سا
ڏسي سرتيون سگهر خوش ٿي ڪلي سا.
وڇوڙيل جي مليا محبوب سيڻي
سڄڻ سانگي ٿيا سرها سيڻي....
جهليو مارئي جڏهن ايمان پنهنجو
خدا ڪل ڪم ڪيو آسان تنهن جو.
سچائي جي سبب لڄ شرم ان جو
رکيو منجهه ڪوٽ باري پرم ان جو....

تعلقي ساماري سان مليل سمي شاعر جا بيت *

[هنن بيتن ۾ شاعر، مارئيءَ جي ملڪ جا اهڃاڻ ڏنا آهن]

١ـ عمر اسان جي ڏيهه ڏي، اڄ ڇهڪن تيون ڇڙيون
هيٺ باداميون باغن ۾، هُت ڳاگن پاس ڳڙيون
هي اٿئي مالڪ ميڙ، سمون چئي، ڪرڦئون لاهه ڪڙيون
پوءِ ڀرون پٽ ڇڙهيون، عمر! اباڻن جون.

٢ـ عمر اسان جي ڏيهه ڏي، گڱنگا ٿا ٻه ڳڙن
ڇڙيون 'ڇوڙيي' 'ڀرائي' جون ٿيون 'ننگر' تي ٻه نوَن
ڪوٺين ڪانئي آهيان، هُو جي 'ويرا واهه' وسن
وڃون پوءِ پون، آءٌ اڳيي اباڻن وچان.

---

* راوي ڏٽي بخش ڏؤنڪائي وينل ڳوٺ پنهنجو، لڳ ساماروِ سندس زباني هي بيت ڪڇهري ساسارو بنگلو ۾ ١٩٦٤ ۾ قلمبند ڪيا ويا، ان وقت سندس عمر اندازاً ٧٠ ورهيه هئي.

٢- "چوڙيو" ۽ "ڀرائو" ٻه ڳوٺ ننگرپارڪر کان اتر اوڀر ۾ پنجن ڪوهن جي مفاصلي تي آهن.

تعلقي عمرڪوٽ مان مليل ڳالهہ *

مليرَ ۾ ”سنگهار“ نالي هڪ شخص ذات جو ”ڏوهٽ“ يا ”ڏهٽ“ رهندو هو (١). هو ڳوٺ ۽ راڄ جو چڱو مڙس هو. تمام سخي ۽ رحمدل هوندو هو. ڪيترن ئي يتيم ٻارن ۽ بيوه عورتن جي پالنا ڪندو هو. انهيءَ ڪري ڪيس ماڻهو ”پالڻو“ سڏڻ لڳا، نيٺ ”پالڻي“ جي نالي سان ئي مشهور ٿي ويو. سندس زال جو نالو ”اوڍائي“ هو (٢). ڪين ”مارئي“ نالي تمام سهڻي ڌيءَ هئي.

پالڻي، ”ڦوڳ“ نالي هڪڙو يتيم ڇوڪرو پاليو هو، جو مارئيءَ تي عاشق هو. جڏهن مارئي وڏي ٿي، تڏهن ڦوڳ سندس سڱ گهريو. پالڻي ڦوڳ کي سڱ ڏيڻ کان انڪار ڪري، مارئي پنهنجي هڪ مائٽ ”کيت“ سان پرڻائي ڇڏي. تنهن تان ڦوڳ ڪاوڙجي عمرڪوٽ ۾ آيو ۽ عمر سومري جي نوڪرن سان سنگت رکيائين. گهڻي گهرائيءَ بعد انهن کي چيائين تہ: ٿر ۾ هڪڙي حسين ڇوڪري آهي، اسين جيڪڏهن آڻي ڪٽي آڻي عمر کي ڏيون تہ امان تي هوند ڏادو راضي ٿئي.

اهڙيءَ طرح ڦوڳ جي چئي تي عمر جا ماڻهو ڦوڳ سان گڏجي ويا، وڃي مارئيءَ کي کڻي آيا، ۽ ان کي عمر جي حوالي ڪري چيائون تہ امان هيءَ ڇوڪري جهنگ مان لڌي آهي. سندس سونهن ڏسي صلاح ڪئي سين تہ هيءَ راڻي سونهين، سو تو وٽ وٺي آيا آهيون. اتي ڦوڳ بہ ڳالهايو ۽ چيائين تہ:

---

* هيءَ ڳالهہ محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ) کان ملي.

(١) ٻي روايت: پالڻو ذات جو ”رباري“ هو. (٢) ٻي روايت: مارئي جي ماءُ جو نالو ”ماڏوئي“ هو.

اِها ڇوڪري اصل ۾ سنھنجي مڱ آهي، جا سون ڪان ڪسي ٻئي کي ڏني اٿن. هاڻي مونکي ملڻ گھرجي.

جيئن ته عمر هڪ عادل بادشاه هو، تنهن محلات ۾ وڃي مارئيءَ کان حقيقت پڇي. مارئي ويچاري سڄو داستان ٻڌائي روئي ڏنو، ۽ عمر کي چيائين ته: ڦوڳ نالائق ۽ ڪِني چور انسان آهي، جنهن کي اُٺان جي چڱن مڙسن ڪڍي ڇڏيو آهي، ۽ هي جيڪي چوي ٿو، سو ڪوڙ آهي. مارئيءَ جي واتان حقيقت ٻڌي، عمر ڦوڳ ۽ نوڪرن کي سزا ڏيئي، ملڪ نيڪالي ڏني، ۽ مارئيءَ کي مائٽن ڏانهن موٽائي موڪليائين.

تعلقي سنجهوري جي شاعر محمد بخش خاصخيلي

جا بيت *

۱- ساراهيان سچو ڌڻي، ساراهيان محمد مير
چارن ۾ چانئي، مارئي منجهه ملير
سنگهارن سان ساڻيهه ۾، ڪلي پيتائين ڪير
عمر چام اسير، ڪٺي آيو ڪوهه تان.

۲- ڪٺي آئين ڪوهه تان، مون کي کهڙيءَ پهه پٺي
ميٺي ڪرين ها مارئڙن سان، چڱيءَ طرح اچني
مارو ڏينڊو مهڻا، سرتيون سپيئي
نندي ٿي آهيان نپني ڪاج ڪنيون ڪاٺي
مارئڙيءَ تي محمد بخش چئي، ڪر عمر ڀلائي
آءٌ پيئي تون پائي، موڪل ڏي ته ملير وڃان.

۳- مارئي ملير ۾، توکي چئدي ڪير
منهنجو مارئڙن سان آهي ماڻئاٽو وير
کلي چڙهه ڪٿ تي دم نه لائج دير
ڪيڏي سنهن سنجهان سير، سڻي ڪر مارئي.

۴- ميٺي ڪيئن ڪريان توسان، ثابت رک سير
حاڪم ٿو هلائون ڪرين، عمر چام اسير
بن پونئي ڪومچا، ڪندون تنهنجا ڪير

---

* هيءَ روايت علي اڪبر لغاري، تعلقو سنجهورو کان ملي.
محمد بخش پٽ ڪالو خاصخيلي، وينل ڳوٺ تارومل تعلقو سنجهورو ضلعو سانگهڙ. بيت، ڏور ۽ ڪافيون چيل اٿس. اڻ پڙهيل آهي. عام طور ڪيس "محمدو" جي نالي سان سڏين.

قسمت سان قيد ڪيئي، نيڻين وهن ٿا نير
ڏسان ڏيهہ ڏاڏاڻو، مون تان جيئري لاهہ زنجير
هي لوڏي ٿي اٿم لير، موڪل ڏي تہ ملير وڃان.

٥- مارئي ملير ۾، تنهنجو آت چاهي
ڪل هيم ڪانڪا، ڏس ڏنو هئم ڏاهي
ڪٿي آيو هئين ڪوهہ تان ڪرهو ڪڏائي
ماڙيءَ ۾، محمد بخش چئي، ويهہ لاڳاپا لاهي
تو ڪي ٿو صاحب سمجهائي، مانُ ڪري ويهہ مارئي.

٦- ادا عمر! ماڙيـن ۾ ڪڏهن وهنديس ڪين
ڏاريلا تر ۾ منهنجا مارو مسڪين
ونديو ورهايو پاڻ ۾ ڏونرن ڏيون ڏين
هاڻي مٺ، محمد بخش چئي، مون ڪي مارو نين
اجائي آهين، ڪي ۾ تي ڏينهن ڏهاڳ جا.

٧- مارئي! چڏ مقابلو، تـون منهنجي مڃ خبر
ڪل هيم ڪانڪا، ڏني هئي ڪيت خبر
مارئي نانءُ ملير ۾ اٿس سونهن سڌر
ڪٿي اچ ڪريب سان، وئي نال نينگر
جائي پاڪ ڏٺي پرور، مون ڪي مدي نہ هئي منڍ۾.

٨- ادا عمر! مدي نہ اٿئي مڻ ۾، سڻ سوال منهنجو
قضا آندي آهيان ڪوٽ ۾، ناهي ڏوهہ ڪنهن جو
بيوس آهيان بند ۾ ناهي وس منهنجو
عمر! ڪر عدالت، آهين راجا رعيت جو
ڪيد بنديائي بند مان، اٿئي پلؤ پرور جو
هاڻـــي مـوڪل ڏي، محمد بخش چئي،
ڏسان سائيهہ سنگهار جو
اڏر عربي جـام اجهو، مون ڪي لهر
لـــوڏيندي ڪـانڪا.

٩- مارئي! چنڊ مقابلو، تون ڪاج سيوئي ڪاءُ
سوڪليان ميڙ مارن ڏي ڪريان پنهوارن سان پر چاءُ
ويهه ڪلي چڙهه ڪٽ تي، ڪر مون سان تيڪ نڪاح
چائي هيڪ الله، ڏينڌس ماڙيون مارن ڪي.

تعلقي شهدادپور جي شاعر لعلڻ خان لغاري جا بيت*

١- ساراهيان سچو ڌڻي، جيڪو صاحب رب ستار
سير مديني مصطفيٰ، تيو اڙين جو آڌار
نبي پنهنجي نور مان قادر ڪيو ڪلتار
ڪيان قصو هن ڳالهه جو، جيڪا پنهوارن پچار
ته مارئي پنهنجي ملڪ تي، سا ويئي هئي وينجهار
ڀهريو تن پٽن تي چلي پئي چوڌار
خوش وسي پئي ڪاهڙ ۾، سرها ڏسيو سنگهار
سرتيون ماري، سپ سنياري، ويٺي قطاري، چارن ٻاسي چار
ڪٽڻ ڪاريون، مٺي چاريون، پچڻ تاريون، ڀيرن مان پنهوار
ڪري توليون، ڪٽن ڏوليون، ڀري جهوليون، چونديون ٿيون چوڌار
سگر سانيون، پسيون پاٽيون، ڀري ڳاٽيون، آڻن ڳوٺ ڳنوار
سرتيون مڏي، اسر وڏي، گوهر گڏي، ڪن پاڻي هڪاڻ پچار
مڙئي مايون، سپ سڏايون، تڙن آيون، ڀهري سي پنهوار
آت قوڳ ڦتائي، چغل چائي، سپ سٽائي، ڪري ڳالهه ڳنوار
تہ مارئي مورت، سهڻي صورت، جيئن حور تہ پائي هار

---

* هيءَ روايت خود شاعر جي زباني قلمبند ڪئي ويئي.
لعلڻ خان عرف لعل بخش ولد علي بخش پٽ جيئندو، پاڙو سنجراڻي لغاري، وينل ڳوٺ ڳل محمد لغاري لڳ اسٽيشن سرهاري تعلقو شهدادپور. اندازاً سنہ ١٨٩٥ع ڌاري ڄائو. سندس وڏا اصل ديري غازي خان جا وينل هئا، پوءِ لڏي اچي ڳوٺ غلام شاهہ لڳ سڪرنڊ ۾ ويٺا، پر درياءَ جي پاڻي ڪري لعلڻ خان لڏي ناناڻي ڳوٺ ڳل محمد لغاري ۾ ويٺو ۽ شادي بہ اتي ئي ڪيائين. سندس ڪلام جو گهڻو حصو سرائڪيءَ ۾ آهي، جو حمل فقير جي تتبع تي چيو اٿس. يوسف زليخا ۽ هير جا قصا پڻ ٺاهيا اٿس. هنن ڏور ۾ ڳجهارت جو وڏو ڄاڻو هو.

ادا هاڻِ ي، آءُ سجاڻي، پرين پاڻي، پڻ تي پنهوار
تڏهن عمر آئي، اُٺ پلاڻي، توڏو تاڻي، تنهن دم ٿيو تيار
ان چغل چاڙهي، چڙهيو لاري، تن کي تاڙي کيائين پاڻي کاڻ پڪار
تڏهن نار نماڻي، کانم ڪماڻي، پري پاڻي، تنهن دم ٿي تيار
سنگهر سارو، جهلي وارو، هڻي نعرو، سا نياڻي ٿي فروار
ادا پاڻي، وڃ تون هاڻي، ناهي ماڻي، اتي اٺ وهار
تڏهن عمر آيو، جهٽ جهڪايو، چنبن چايو، کيائين ڏاڙو ساڻ ڏراڙ
ڪندي ڪيهون، رندن ريهون، لعلڻ ليهون، بولي پئي پڪرار
ادا ڪيم چڱائي، ٿي چگهائي، مت نه آئي، تون ڪوري جان ڪمدار
زالن زوري، ڪرين چوري، جهڄڻ جهوري، پئي نيڻ نماڻي نار
عمر آندي، ڪري باندي، ناهي واندي، چوڪي ٿي چوڌار
حاڪم هٽي، ويو ڪٽي، ڏُر ڪٿون ڏٽي، لکيو لکڻهار
ادا! جڙت سخت سجهي سرڪار، ات لعلڻ لکندين ڪيترو.

٢- سنيري ويٺو سومرو، سو مارئي وٽ سچي
هٿ بنگلا برقعا بوچڻيون، ويهه رمزن ساڻ رچي
کونه چڏيندا ڪڏهن، توکي ابا اڇي
جيڪا پئي هٿ حاڪم جي، سا بلڪل ڪانه بچي
اچا چوان ٿو آزيءَ سان، پوءِ ڪندس ڪاهه ڪچي
مري ويندينءَ مارئي، تون پکهر ساڻ پچي
کونه سجيندس مارن کي، توڙي نانگا ٿين نچي
صوف سالاري، هار هزاري، مشڪ ملاري، پٽو سون مٿي سرچي
صوفي گپلا، پرتين پلا، سنديون چلا، ڪر پيار منجهان پرچي
جهالر جهوڙا، مشڪي سوڙا، چندن چوڙا، بي ڪوڙ ڏيان خرچي
نه تم ڪاتيءَ سان ڪرچي، ماهه ڪندو سڻين مارئي.

٣- عمر تنهنجي عاج ڪي، ٿي پهڱڻ وجهان پس،
چليون والا، اتم اعلي، پانيان پالا، سي ڪايان ڪل ڪورن
ساڙي سرڪا، قاڙي برقعا، ڪيوٽ ڪرڪا، ڪوتم ڪيان مان ڪن
سنگهاماڙيون، تاڪڻ تاڙيون، وڃڻ ساڙيون، چاڙهيون ٿيون چيڪڻ

ڀيڙا ڀانهون، اڇن ناهيون، ڀاري ٻاهيون، سي جلايا جوشن وبر وڇوڙا، ڏئين ڏوڙا، ڳاڙيان گهوڙها، سونڪي سٽيو آ سورن سنجهي ساريو، هنجهون هاريو، ڳٽين ڳاريو، منهنجي آيل ڪي آڌمن آڳ اباٽي، ڪانئ آجهاٽي، سڪ سماٽي، پرزا ڪٽي ڀورن حاڪم هاٽي، پچندو پاٺهي، تو کي تاٽي، شل ڪورٽ منهنجي ڪن جت سورج ساڙو، ڪندو ڪاڙهو، وڻ نہ واڙو، چانو نہ ڪا ڇپرن سديون ميريون، ڏيندا ڦيريون، آهي ويري ٽيو ٻہ وڙهڻ عمر آرو، چڏ تون سارو، نا ٿئي چارو، عمل ڪم اڇن سرندي ڏرڻ، ڏوهنون ڏرڻ، معافي گهرڻ، اها عادت عارفن سامون جهلڻ، پاڻ پلڻ، جيءَ ۾ جلڻ، مام آهي مردن لعلڻ لڏي، ويندين چڏي، تن جي تڏي، غازي گوءِ ڪٽڻ عربي ايندو، ڪونہ چڏيندو، وٺي ويندو، چڏايون ڇورن آهڻ آسي، پنهور پيامي، الله راسي، آجو ڪر غريبن حاڪم ساڻ هٿن، ڪٽي سرهي ڪر تون سومرا.

٤- مات ڪري ويهہ مارئي، ڪر هانوڪاري
هستي هوڏ حرام جي، تو مستي نا ماري
هِت چانور چوڪا چُورما، ٻي سونهري ساري
هُتِ ڪائڻ مڪ ملير ۾، ڪِڪِي جا ڪاري
هِت پٽ پوشاڪون پشم جون، ٻي ململ موچاري
هُت اوڏريون ڪن انگ تي، ليڙو لاچاري
هِت ريشم رايون، سهٽيون سايون، پشم پايون، ڦيريون ڦلڪاري
هت چاڙهڻ چوتا، پائن پوتا، ڏوڙ نہ ڏوتا، آٽين آڏاري
هِت مصريون ماکيون، سهٽيون ساکيون، پچڻ ڊاکون، عجب اناري
هت سگرساٽيون، پسيون پاٽيون، چيڙيون چاٽيون، ٽڻ لوٽڪ لاچاري
هاٽي هستي، ڪر نہ مستي، وسار وستي، ڏي دانهہ دلداري
ڪلفت ڪاڙها، چڏي راڙا، وسار واڙا، ڪر هاٽي همواري
نہ تہ ڳٽين ڳري، ويندينءَ مري، سوفي مري، پائج پنهواري
هاٽي گهوڙا، جايون جوڙا، ڏاجا ڏوڙا، اٿئي مڙئي مختياري

مارو ماري، ويا وساري، لڳ نہ لاري، ڪر پرتڻون پاڻاري پڌي ڳالهيون، اکيون آيون، ڇپر ڇاليون، سڙي ويئي ساري لکيو لعلڻ، پيو هوس پالڻ، قيد ڪنگالڻ، پئي لوڙي لاچاري ادا! هـــڻ بند منجهان بـــاري، آمـــاڻ تـہ آجي ٿيان.

٥- عـمـر مـاروئـــڙن جا، ٿـــا پلپل پـــور پـــون ڏوٿـــي منهنجا ڏور ٿـيا، ڪنبان پئي ڪرتـــن روئي راتيون، پايان جهاتيون، لعلڻ لاتيون، مڻ پاپا بہ پڌن! مرتيون ماريان، ڪانہ وساريان، هنجون هاريان، ڳاٽ پري ڳوڙهڻ مکڻ چاڻا، ساهہ سيباڻا، اڄ اباڻا، ڏورڻون ٿا ڏسجڻ ڪايو ڏڏنرا، چاڙهن چڙنرا، ڏوٿي ڏڏنرا، قوت اباڻا ڪڻ پنڻ پاڻـــا، ڪڻ اباڻا، ٿرن ٿاڻا، منهنجا پکا پنهوارن تن ۾ تارون، وجهان ڦارون، دردن دارون، مونکي ڏوٿي شال ڏين اسين ڦرڙا ڦيريون، ڪتيون ڏيريون، پير پيريون، پيرون جام پچن تنهنجي سورن ساڙيو، ڦڙن ڦاڙيو، قيدن ڪاڙهيو، جيرا ٿا بہ جلن جيئري جلان، هيڪر هلان، مارن ملان، تانگهہ لڳي جا تن مارئي معافي، ڏي تون صافي، شاهہ شافي، مونکي واري شال وطن ادا هاڻي، ڪيد بنديائي، فارنماڻي، اڄ آماڻي، پکي پنهوارن ســـران هونـــد ملير وجـــي، مان آڏو اباڻـــڻ ساهيڙيون سڪرات مهل، شل ويجهيون ٿي تـہ وهن پٽيون ويل پساهن جي، مونکي پانهيو ٽريون تہ پڌن دم ڏيان وڃي درن تـــي، پنهنجي شـــال پکڻ ٿئي نصيب نماڻـــي کـــي، ســـو ڪلهو ڦريڻ منهنجو مڙهہ ملير منجهان، شـل آڏو کيت ڪٽڻ کيت نہ ڪٽندو، طعنا هٽندو، تہ بہ مون وٽندو، آهيان سام سندن لعلڻ لاري، پئي پناري، سير آڪاري، آجهو ٿئي اڙين ادا! وائي وات پڙهن، شال ختمو ڪتيريءَ جو.

٦- تڏهڻ عمر آيـــو اپـــري، ٿيو ڪاوڙجي ڪارو مستي تنهنجي مـــن ۾، اٿـئي انـــڌ گهڻو آرو

هلندو ڪونه حاڪم سان، چري! ڪر چارو
قابو آهين ڪوٽ ۾، پيو جاءِ نڪو جارو
وڃڻ ڪلي تون ڪٽ تي، ڇڏ مٺي مونجهارو
هِت قيما، ڪباب، قورما، اٿئي ڇڻ ڇمڪارو
چنڊن، چيرا، چنهب ڪليون، ڪر سر تي سالارو
هِت انب، انجير، انار اٿئي، پيو چڻيءَ چمڪارو
هُت لُلر، لاٺـي، لسيون، ٿا جهڄ پيڻ جهارو
هِت بنگلا، ماڙيون، بوسڪيون، پيو سون سيو مارو
هُت پڻيون، پيها پڻ تي، پئي پکڻ تـي پارو
هِت هيرا موتي هس ڳنڍا، پيو جوهـر جنسارو
هُت جهڳيون جهوپا جهنگل ۾، پيو چارن ۾ چارو
هِت طول وهاڻا، واهه وڇاڻا، هار هنداڻا، آتم آڪارو
هُت ڪنڀيون ڪٽيون، پنهور پٽيون، پري مٺيون، ڪاڻ ٿا ڪارو
نار نماڻي، هڙ ڪر هاڻي، محبت ماڻي، ڇڏ ڳوندر ڳنارو
اُهي لانگهي مان ٿو لطيف چئي، ڪو هلندو هارو
ادا! هاڻي سفر سويارو، ڪندو هادي شال هڻن سان.
٧- عمر! ماروئڙن ڪـي، ڪريـن ناحـق نماڻـو
آڻـي اجڙوال ڪي، تـو طلب ڪريـن تـاڻـو
اڳي به راجا رهي ويا، تـون سچر ساماڻو
تختو ويندءِ تار ۾، ڪنديـن هڪ ڏينهن هالاڻو
هليو وينديـن هيڪلو، ڇـڏي تـوڙ ٽڪاڻو
سمهاري سوڙهـي ۾، ڏيـنـدءِ واري وڇـاڻـو
زوري زبر، اندر قبر، پرنڌءِ خمر جڏهن پڇندءِ پڇاڙو
ڦڙ لٿيندڙي ڏوڙ ۾، جيئـن ڏار ٿـئـي ڏاڍو
نا ٿئي جاءِ جواب جي، آتـي چار ڪندا چاڻو
ساڻ نه هلنديـي سوسرا، هـي منڊل ماڻدائو
پٽڻ پيهڙا، ڪندا پيڙا، قهري ڪيڙا، ات ڏان ڪندا ڪاٺو
ماري تنهنجي مـاس کي، ڪندا سنڌن کي سائو

روڪڻ سڀ رهي هتي، نہ ڪو نوٽ هلي ناڻو
موڪل ڏي تہ ملير وڃان، ڪر مڱهہ مائٽاڻو
پٽ پٽيهر پالڪيون، اسين چٽ نہ ٿا چاڻو
هي ڪلهي قاتل ڪنجرو، سو ڏنل ڏاڏاڻو
سنهن مارُوئڙن جا، ڪئي ٿر سنئي ٿاڻو
وسي ويڙهيچن جو، شل پٽ سٿي پاڻو
ڪامل رهندءِ ڪونڪو، شل ديري ۾ داڻو
ڪونہ ڏمان ٿي ڪوٽ ۾، ڪو پار بہ پاپاڙو
ساڙي سڪ سرير کي، جيئن گهمي ٿو گهاڙو
ڇپيون ڇيرا، جلن جيرا، ٻرن ٻيرا، ناهي آڙهہ اُجهاڙو
پينگهي ۾ پنهوار کي، ڏنو آيل اولاڻو
پاريم ڪونہ پنهوار سان، ڪو ٻول بہ پاراڻو
ٻنڌن جو ٻروچ ڇئي، اٿم قول ڪيو ڪاڙو
دهشت ڏؤر درياهہ جي، آهي سفر سڻاڻو
مڇي کي مهراڻ سان، ٿو ساري سهاڻو
ٻري پنهنجي ٻن کي، ٿو رڃ ڪڍي راڻو
عَملَ وڙهندا اُٿ ٿي، جيئن لئي چري لاڻو
هلي ڪونہ حاڪم سان، ڪو سٿيءَ جو ماڻو
اِنهي لهرين ۾ ڏو لعلڻ ڇئي، شل سيد سڄاڻو
اي سالڪ! ٿي سياڻو، اٿئي ڪرڻ وس ڪريم جي.
٨- مارئي ويهہ مات ڪري، ٿو چوان ساڻ ڇپڻ
ڪونہ ڇڏيندس ڪڏهن، توڙي ڳل پرين ڳوڙهن
وڪوڙيان وَرن واريون، پوءِ ڇوريون ڪين ڇڻن
ذرا ڪندو سانءِ زور سان، اِتي ڪٿهي منجهہ ڪوڙن
جيڪي اڙيون عمر چام سان، سي ماڳ نٿيون موٽڻ
آءٌ راجا آهيان رعيت جو، مونکي سالڪ ٿا سمجهن
دنيا، دولت دل سان، ٿو راضي ڪيان راڳڻ
طرح تماشا تال تنبڻ ۾، ٿو ناڻو ڏيان ناچڻ

ڪاهيو هن ڪچهري ۾، تا وڏا وير ورهن
ڪي تہ مري ويا محبت ۾، سي وساري وطن
ڪي ڳري ويا ڳائڻ ۾، سي تال ڏسي طرزن
ڪي تڙپيو هن تماشي ۾، نانگا ٿيو بہ نچن
ڪي هليا ويا هنگلاج ڏي، سي پوڙا ڪين پڇن
ڪي لڙي ويا لعل ڇٽي، سي ڏونگر ۾ ڏسجن
ڪن جا تختا تار ۾، ڪي بحر ڪان تہ بچن
ڪي تہ ڪري پيا ڪن ۾، سي اندر اوڙاهڻ
تون تہ موتي ڀنوارن، ڪڍهن ويندينءَ ڪانڪا.

٩- مارئي عمر کي چيو، سو ظاهر ساڻ زبان
صحيح سچائان ثابت ٿي، تنهنجو نام نشان
ٻڌو سون ٻڌڻ ۾، اصل کان اعلان
تہ ظالم آهي زور سان، ڪندو ضعيف زيان
پر ڪيم وچن ويڙهہ چن سان، سو ڪڍهن پڇان ڪان
ڪير مرڙيندو قلم کي، جيڪو لکيو سر سبحان
آءٌ موڪي ٿي تہ ملير ۾، آئي ڪوهہ مٿي جا خان
تنهنجي انهي طرز جي، هني ڪل مٿيءَ کي ڪان
تڙيون هن تقدير جون، هيون سنهنجي باب بيان
جهلي نوڙي، ڪنيم ٻوڙي، لکيي لوڙي، آکر جي انسان
ڪنگڻ ڪاوا، ڏيڻ ڏکاوا، مشڪي ماوا، ڦهري پانيان ڪان
تڪڙ تازي، ڪرين آزي، روح نہ راضي، آهين پٽ يا ڪو پان
هت مينهن مرڪرن، جهر جهنگ جهوڪون، ٿر مٿي ڪن ٿان
ڪڪر ڪارا، ڏين ڏکارا، وڄڻ وارا، عرش مٿي آسمان
لٽا لريون، اڇڻ ڏويون، ڀنور پوئون، ڏوئرا ڏاج سندان
ڪنهيون ڪاوڻ، ڇيڙ ڇانوڻ، وسي ساوڻ، غاريبو گذران
ڪر ڇگايون، ميٺ مدايون، ڇڏ پرايون، جيئري منجهہ جهان
لعل لوئي، وڃان ڏوئي، تن وٿ روئي، ڪيان بات بيان
ادا! ڪر احسان، واري ڇڏ وطن تي.

١٠- مات ڪري ويھ مارئي، تون ڪنديئہ ڪچاڙو
ويہ ڪيلي تون ڪٿ تي، تون روج چڏي راڙو
ڪونہ جڳائي جوانن سان، توکي ٻولڻ ٻيي ٻاڙو
چلا چڳيون، چٽ چيرون، ڪر ڳچيءَ ۾ ڳاڙھو
اٿي اور عمر سان، تون وساري واڙو
ڪرنہ پسنديئہ ڪڏھن ڪو، پھنوارن پاڙو
تيسين انھي ترم جو، نہ ڪو تاڪ لاھيان تاڙو
ڪنڌ ڏيئي تون ڪامل کي، ھلين ابتڙ اوتاڙو
ويجھو ويھ وريام سان، چڏ ڳٽي ۽ ڳاڙو
دائيءَ تنھنجو دير سان، ڪو نار وڏيو ناڙو
ٻڌي ڳالھ ٻروچ چئي، ٿيس قلب اندر ڪاڙھو
اِنھيءَ لوري ۾ ٿو لعلڻ چئي، ٿس چاڪن چٻاڙو
ادا پريان ٿس پاڙو، سو لکيو لوھ قلم جو.
١١- مارئي عمر کي چيو: تو جھٽ ھٽي جھاتي
آٿي اجڙوال کي، تو ٻاھران ٻوساتي
اھو وڙ نہ وريامن جو، ڪڻ پٽ اتي پاتي
جھڻي آٺڻ جھنگ مان، سي چٽ ڪندا چاتي
ھلان ڪري ھيٺيءَ تي، تو عمر! اورھاتي
اسين پنھور پن چرون، سا ٻھاري ٻاتي
آٺيون چاڙھيون سومرا، لُلر ٻيو لاتي
آٺيون چاڙھيون سومرا، سگر ٻيو ساتي
آٺيون چاڙھيون سومرا، اسين ڪنيو سا ڪاتي
آٺيون چاڙھيون سومرا، اسين مڪڙين مان ماتي
سورن تنھنجي سومرا، آھي لَنئن لَنئن لوساتي
ماري عمر سومرا، اٿم قيدن ۾ ڪاتي
ماڙيو سڪ سرير کي، جيئن چٽنگ لڳي چاتي
روئي روئي روح ۾، ھاڻ ڦقڙ پيا ڦاتي
انھيءَ لوري ۾ ٿو لعلڻ چئي، وري گوندر گھو گھاتي

ادا! اهو بانور بولاتي ، ڏيندءِ ڏينهن قيار جي •

١٢ - مات ڪري ويهه مارئي، تيءَ ڏنگ چڙي ڏاهي
هٿ چنباڻي چڻن ۾ ، هيت شان تنهنجو شاهي
روئي روئي روح ۾ ، نه تي صاف ڪٽين ساهي
منڊيون ، مشڪ ، مليرا ، ماڙيون ، پيو عطر الاهي
مصري ماڪيون، مين موراڪيون، سي پرت منجهان پاءِ هي
سون سنگهارن، پٽ پنهوارن، پيو ونئي ڏيان واهي
ڪوڙ ڪٿوري، سال سموري، چانور چوري، مفت ڏيان ماهي
تنبو تخت، تماشو ترڪو، ڏيان جنگ وڏي جاهي
زر زميون، مشڪي ميئون، ساهه نه سينو، ڪر ناهه منجهان ناهي
هٿ پير پريون، چوهي ڪيريون، پئي تن ڏيڻ ۾ ڏاهي
چٽ! نه چائي، شان سجائي، هل تون هاڻي، ڦٽيل! ڪان ڦاهي
هاڻي سڏي سپاهي، سو مڃ ڪندو سانءُ مارئي •

١٣ - مارئي عمر کي چيو: سڄ تون نيڪ نظير
سانڍي رکجان ساه ۾ ، تهڏل هي تقرير
قسمت آندو ڪوٽ ۾ ، توڙڏن آ تقدير
ڪاڻڻ پيئڻ سڀ خوشيءَ جو ، مونکي اندر منجهه آڪير
ساڙيون مرض سٿيءَ کي ، تنبو پانيان تير
ڏاڍا ڦٽ فراق جا ، جهوري ڏيئي پئي جهير
سام جهليندا سومرا ، جيڪي مرد هوندا مهمير
آءٌ نه وڃي آيس وڇوڙي ۾ ، پيو ڦري تيس فقير
مرڻ موت سٿيءَ جو ، ڪري سولي منجهه ملير
ساڻي ٿئي سڪرات ۾ ، شل ڪيت پياري ڪير
ڪٽڻ ڪاهڙ واريون ، سو چئي پاڪ پنير
مردو هڻ مسڪين جو ، ٿئي آب منجهان اڪسير
لاش لئي هي لعلڻ چئي ، مڻ دعا گهرن دلگير
ادا! جيڪي ثابت رکن سير ، سي ملن سارو چار کي •

١٤ــ سانگ ڪري ويھہ مارئي، تون وينديئن ڪانھ وري
پاڻان انھي پور ۾، تون ٿينديئن چوُر چري
ڏ ري ڏوري ڏکن ۾، پوندئي ڏيل ڏري
موٽڻ تنھنجو مارئي، سا آهي ڳالھہ ڳري
سچ مڃي، چڏ ماررا، سا لاهي پل پري
ڪنگڻ ڪڙيون، ڪنماٽڙيون، تون زيور پاء زري
اٿي اور عمر سان، تون دردن ڪول دري
محل ماڙيون بنگلا، بي سوني ڏيانء سري
پڌي ڳالھہ پروچ چئي، ويئي ڀڳڻ پاڻ ڀري
قاتل آهيان قاهي ۾، ڪر ڏوليا تند ڏيري
سوٽي وچان ماڳ ٿي، ڪندو ڪوٽي ڪيٿ ڪري
انهي لهرين ۾ ٿو لعلڻ چئي، شل وچان تار تري
جنهن ڌر ڪان ڳالھہ ڌري، سا ملي مارو چام ڪي
١٥ــ عمر اباڻي پار ڏي، ٿا تاڙا تنواريون
ڪنوٽيون ڪاهڙ جي مٿان، ٿيون چوڏس چمڪارين
ورچيڙن وسير وڏ ڦڙا، ٿيون چپڙ چاٽارين
موڪون ٿيون ماڙ ۾، سي پٽ گهٽا پيارين
ٻنيون پارا، ڪڻ ويچارا، ڏوٽي ڏارا، پيٽ ڀري پارين
ٻڪر ٻيلا، چوڙي چيلا، سات سويلا، ٿا اجڙ اٿارين
ڪتا ڪاهيون، اسين ناهيون، ليڙا لاهيون، سي ڌڻ وڏا ڌارين
پڌي ٻانگون، ڪٽڻ ڏانگون، چاڙي چانگون، چاھہ منجهان چارين
ونگا واڙيون، چيڙ چاڙهيون، پري ساڙهيون، نلھہ مٿي نارين
ڏونرا ڏيهي، وَندن ويهي، ٻڪي پيهي، مونکي سرتيون سنيارين
ٻيوس باندي، اڻ آندي، مري ماندي، ڳنٽيون ٿيون ڳارين
ڪڏ انهي قيد منجهان، شل جڏيءَ ڪي جيارين
هيڪر هڻ اکين سان، مونکي ڏوٽي ڏيکارين
اسُر آهون، ڪن پيا دانهون، روڻي راهون، نڌر نهارين
نيٺ جو نيندا، ڪين چڏيندا، وٺي ويندا، آٽي آجارين

پهنور پاڻ هٿن سان، شل منيءَ کي ماريون
ڏيئي ٿڙ تلاڻن مان، سونکي ويڙهي وهنجاريون
قبر کاري، آهي انڌاري، منزل باري، شل سيد سنيهاريون
لاش لٿي هي لعلڻ چئي، سونکي سرتيون سينگاريون
آت ويڙهيچا وارين، لاشو لاکيٽيءَ جو .
١٦- تڏهن عمر آيو آپري، سو جوش کري جولان
محبت منجهان مارئي، کڏهن چاٽي کان
نہ تہ مرد چا مهري، چا شور کرين شيطان
چا حاکم چا هيٺي، پر مارئي تون مهمان
کوڙ چڏيندس کڏهن، تون نار آهين نادان
سر پر ساري ڏينهن ۾، کرين گلا تي گذران
هستي چڏ حرام کي، کر شادي تي گذران
پنهنجي وات وکيل ٿي، چؤ ظاهر ساڻ زبان
کر حيا، چڏ هوڏ کي، اهو مارل تنهنجو مان
ڏيندس ڏوٿيڙن کي، دهرا تن کي دان
کر خوشي، کل خير سان، چڏ اربيلي ارمان
ويهہ کلي تون کٽ تي، جوش چڏي جولان
نہ تہ ڪاڙهي انهي ڪوٽ ۾، آءٌ ضايع ڪندس زيان
مري ويندينءَ مارئي، تون موڳي ٿي مستان
ٻڌي ڳالهہ ٻروچ چئي، هو ٻيوس ٿي ٻيران
ڪري پٺي عرض الله کي، ٻي ڪنڌي آهي ڪان
انهي لوري ۾ ٿو لعلڻ چئي، پئي سڏ ڪر سبحان
ادا! شافي رکندو شان، شل پرور مون پهنوار جو .
١٧- وڙهڻ ڪم وڙياسن جو، ناهي زالن سان زوري
جهٽي آڻڻ جهنگ مان، سو ڪم ڪندا ڪوري
تنهنجي ڪاڻ تماشو ٿيو، پر تر ناهي ٿوري
پيل پهرئين ڏينهن جي، اٿم ڏوٿين جي ڏوري
لوڙيان لوح قلم جو پئي چنيءَ ڪان چوري

ماڙي سڪ سرير کي، پيئي لڱن جي لوري
قسمت آندو ڪوٽ ۾، هن ناحق ندوري
ڪين چڙهان هڻ ڪوٽ تان، جو منگهه ناهي سوري
جاءِ نه چارو جڏيءَ کي، نه ته چڙهي وڃان چوري
ڪير ڪڍي هن قيد مان، جو ڏٺي نه ڪو ڏوري
ڪائي مران خوشيءَ مان، هن گونڌر ڪان گوري
راتيان ڏينهان روح ۾، آهي هيئين ۾ هوري
انهي لوري ۾ ٿو لعلڻ چئي، وري جهڙڪن جهڪوري
ادا! جيڪا ڪيت اڳيان ڪوري، سان مرڪي ڪيئن ملير ۾.

۱۸- مارئي عمر چام سان، تون هوڏ چڏي هئو ڪر
هت باغ باغيچا بنگلا، پيا زور پريا زيور
هت پائي ڪاڻ پٽن تي، ڪن سانگي روز سفر
هت هند هندورا، جهنور جورا، پيا ڪشميرا ته ڪٿر
هت چپريون چڏي، چاڪئون لڏي، ٿان وڃي ڪن تر
هت زيور زريون، پائن پريون، چوڙيليون چوڏر
هت چانيا چاريون، پري ڪاريون، ڪن گجرن ساڻ گذر
هيت سرخي ساوا، مشڪي ماوا، پيا نيرا ڏشابر
هت چيتا چوڙي، مرڪا دوڙي، ڪيو واري منجهه ولر
چارن چنيون، هٽن جهٽيون، پٽڻ تي پنهور
رُلن راتو ڏينهن ٿيون، ڪنواريون منجهه ڪار
سجيون وڃڻ ٿيون سفر تي، سي ڪونجون ڪٽي ڪر
اها ته پر پنهوارن جي، آهي اجائي ابتر
ڪونه چڏي ڪو ڪڏهن، ڊانهوريون ته ڀر
هرڪو ڏسي هيڪليون، سو ڪندو سڌ سجر
ڏوهه اهو تنهنجي ڏوٿين جو، ڇو نه گڏيئون ڇوڪر
لجون چڏي لعلڻ چئي، ڇو گهوٽ ويٺا ها گهر
تڏهن ڏاڙو تو ڏرار مان، اڇي ڪيو هو ته عمر
نه ته ڪير ڪٽي هڻ ڪوهن تان، سي آربيليون آچر

هاڻي سهه سيڻي سر تي، ڪر ميني منجهه صبر
ڪامڻ تــو لئي ڪانڪا، پٽيان آئــي پهر
هاڻي ڪانڌ قبولي ڪر، تون اتــي اور عمر ســان.

١٩- عمر اباڻي پار جي، اٿم انــدر منجهه اداس
راتيان ڏينهڻ روح ۾، آهي طلب تني جي تاس
ڪانہ قبوليان ڪڏهن، تــوڙي مرون ڪاڏن ماس
سرها تنهنجا سومــرا، ســور نـــہ مڪيندياس
بہ تي ڏينهن ڏهاڳ جا، ويهي قيدن ڪٽيندياس
خاصا ڪاڻي خوسچا، نــا پيٽ پــري پرنــدياس
ڪوڪاري ڪوٽــن ۾، پٽي ڏڪــن ۾ ڏرندياس
چانور ڪاڻي چورما، نــا ڪٽن تـــي ڪرنـــدياس
صاف چوان ٿي سومرا، پٽي باڪ اندر پرندياس
مري ويندِيس ماهہ ٿي، تہ بـــہ لاڻون نـــہ لهندياس
سور تنهنجا سومــرا، ســي چڪ وجهي چرنديـــاس
طول وهـــاڻــا تنهن ۾، نــا هنڌن تـــي هرنـــدياس
روئــي روئــي روح ۾، پٽي جهوري ۾ جهرنــديــاس
مڪ اباڻي سومـــرا، شـــل وطــن ڏي ورنديـــاس
جيسين ساهہ سريــر ۾، پٽي ساڻيهہ ڏي سُرنديـــاس
وڃي پنهنجي ويڙهہ ڏي، شل مـارن سان ملنديـــاس
آجي تــي عيبن کان، وڃــي ڪاهـــڙ ۾ ڪلنديـــاس
چوڙي ڏڻ ڏنارن سان، وڃــي ڦوڳــن ۾ ڦرنديـــاس
نہ تہ ڪفن ڪائي خاڪ ۾، وڃي سوهر ۾ مرنديــاس
ادا! توڙي قبر ۾ ڪرندياس، تہ بہ تانگهہ نہ لهي تن جي.

٢٠- سور نہ چڏيان مارئي، تون تــال ڪريـــن تـــوڙي
رچي رنگ محل ۾، ويهہ جايــون تـــون جـــوڙي
لڳو عشق انـــدر ۾، ويــو خيما ســـو ڪـــوڙي
ڪونہ هٿي تـــو ڪڏهــن، پيو وَر وَر وڪــوڙي
ســاڙي سڪ سريـــر ڪـــي، پٽي ويتــر ولـــوڙي

آڙهه پيا ٿم آيري، تي ٻاڦ مونکي ٻوڙي
ڏکن دونهان درد جا، ڏس ڦڦڙ تون ڦوڙي
لڳو جوش جگر ۾، پيو ڏکي ۾ ٻوڙي
سج سٺي چنڊ مامرا، ٿي گهوٽ چڙهان گهوڙي
لکيو لوح قلم جو، سو مور نہ ڪو موڙي
ٻڌي ڳالهہ بروچ چئي، اچي ڪانہ لڳس ڪوڙي
انهي لوري ۾ تو لعلڻ چئي، سا لکيو پئي لوڙي
ادا! هاڻي ويڙهيچا ووڙي، ڏسان جهوپا جهانگيئڙن جا.

٢١- ماڙي چڙهيو مارئي، پئي گهايل پسي گهر
ڪٿي جهوپا جهانگيئڙن جا، ڪٿي ساهيڙيون سگر
ڪٿي چيلا رهيا چانگن ۾، ڪٿي ٻاٻاڻا ٻڪر
ڪٿي ورچن وس وسي، ڪٿي ڪارا ٿين ڪڪر
ڪٿي مارو ڪاهي مال ويا، ڪٿي سانگي ڪن سفر
ڪٿي ميهڻ موڪون لائيون، ڪٿي چاٽون ڪن چپر
ڪٿي ويڙهيچا وطن جا، ڪٿي ٿان ڪيائون ٿر
ڪٿي پنهوارن پٽيا پڪڙا، ڪٿي ڦوڳن جهليا ڦر
ڪٿي ڏوٿي ڏؤنرا ڏيهہ جا، ڪٿي پڪا منجهہ پڌر
هت آءُ ڪڙهان پئي ڪوٽ ۾، سي جال وهايو جر
نڪو وانگي ويڙهہ مان، نڪو خط خبر
هاڻي اندر جا اوپر، وڃي سپ سڻايان سومرا.

٢٢- ماڙي چڙهيو مارئي، پئي ڏسي ڏاڏاڻا
وسرن ڪين وجود مان، مونکي عمر اباڻا
ڪنون کهنبا خومچا، سي ڪنڌ وجهان ڪاڻا
چلا چڳيون، چٽ چيريون، آءُ جٽي چا چاڻا
هت هاٿي هنيارن سان، هٿ دلي ۾ داڻا
هت منگها ماڙيون سورچا، هٿ پکا پراڻا
هت چانور چوکا چورما، هٿ سانوڪ ساماڻا
هت ڪنگڻ ڪڙيون، ڪنماليون، هٿ ٻڙا ٻاراڻا

هِت وهڻ ڪرت وجود ۾ ، جيئن گهمن تا گهاڻا
هُت خوش گذاريم ڪاهڙ ۾ ، اتم سانگي سيباڻا
هِت ڪوٽ قنداري ڪنگرا، هُت ڇپر ۾ ڇاڻا
هِت آءٌ ڪڙهان پئي ڪوٽن ۾، هُت آيل اولاڻا
هِت حجت هلي ٿي ڪانم ڪا، هُت ڪيم ٿي ماڻا
هِت عمر ٿو ارڏايون ڪري، هُت پچندا پچاڻا
هُت سدا وَسي سي سومرا، ڪڻ مينهن ماندڻا
ادا! تن ۾ تاڻا، اٿئي لعلڻ لا ڪيئن جا.

٢٣- ماڙي چڙهي مارئي، ٿي پرهه نهاري پٽ
ڪٿي جهوپا، ڪٿي جهانگي، ڪٿي سرتيون، ڪٿي سانگي،
ڪٿي مانڊائيون مٽ
ڪٿي پکا، ڪٿي پيهي، ڪٿي ڏونرا، ڪٿي ڏيهي، ڪٿي
مکئيون مرٽ مرٽ
ڪٿي ٻڪر، ڪٿي ليلا، ڪٿي ڇانگون، ڪٿي ڇيلا،
ڪٿي ٻوهه ٻرٽ
ڪٿي ڪڪر آهن ڪارا، ڪٿي وڇون ڪٿي وارا،
ڪٿي اوهيرا الهٽ
ڪٿي مارو، ڪٿي مير، ڪٿي ڪاهڙ، ڪٿي ڪير،
ڪٿي ساهيڙيون سلهٽ
ڪٿي مارو، ڪٿي مال، ڪٿي ڇانهيون، ڪٿي ڇال،
ڪٿي آن ارٽ
ڪٿي مارو، ڪٿي ماڳ، ڪٿي وطن، ڪٿي واڳ،
ڪٿي قيدن ويهي ڪٽ
ڪٿي توڏا، ڪٿي تاڙا، ڪٿي ولر، ڪٿي واڙا،
ڪٿي ڦوڳ ڦرٽ
ڪٿي ڇانيا، ڪٿي چاريون، ڪٿي ڪبڙ، ڪٿي ڪاريون،
ڪٿي جهور جهُمٽ

ڪٿي پنيون ، ڪٿي پارا ، ڪٿي قطب ، ڪٿي تارا ،
ڪٿي نوراني نکٽ
ڪٿي آيل، ڪٿي اونا، ڪٿي پنهور، ڪٿي پونا،
ڪٿي پروانا پوپٽ
ڪٿي جگر، ڪٿي جيرا، ڪٿي ٻوٽيون، ڪٿي ٻيرا،
ڪٿي پيو ڪهي ڪاٽ ڪرٽ
لعلڻ لاش اوڏاهين لٿ ، جت ماگ ٻه ماروئڙن جا.
٢٤- عمر آئي ڪوٽ ۾ ، ڇو تڪڙ ڪرين تڏ
ڪئون کهنبا خومچا ، سي ڪاٺا وجهان ڪڏ
ٻنگلا، ٻرقعا، بوڇڻيون، ڪل ماڙيون ڪيا مڏ
هُٽ ڪرڙ ڪکوريا، سنگها موريا، ڏهر هٿن ڏَڏ
سنگهاکوڙي، کير ولوڙي، جايون جوڙي، ڪن اباڻا آڏ
صبح ساريو، ولر واريو، هنجون هاريو، ڪن ساهيڙيون سڏ
نيڻ نماڻا، ڪن اباڻا، سي سڃاڻا، گولي تن سان گڏ
روئي راتيون، پايان جهاتيون، چرڪن ڇاتيون حال وڃاياهڏ
ڏکن ڏنها ، ڪيان ڪونهان ، سرتين سونهان ،
چانگن پاسي ڇڏ
لعلڻ لاٿون، پرن ڇاتيون، ڦڦڙ ڦاٽيون، ڏکن ڪيو ڏڏ
ادا! هو لاهي لاڪيٽا لڏ، وهن ويڙهيچا وس تي .
٢٥- مارئي عمر کي چيو : تون ڪري سام سُڃاڻ
موڪل ڏي ته ملير وڃان ، تون عاجز کي آماڻ
ڪٿي ڇيلا رهيا ڇانگن ۾ ، ڪٿي ولها ٿيا وٿاڻ
ڪٿي سر سڃا ٿيا ، ڪٿي پنا تي ويا پاڻ
ڪٿي ملڪ ملير ٿيو ، ڪٿي ڏکن پاٽا ڏاڻ
اٿئي ٿهري ڏينهن قيام جو ، تون ڇام انهي کي ڇاڻ
سورج نيزي ساهون ، ٿيندو تامو ڏرتي تاڻ
ڪٿي ڪڙهندا ڪيترا ، اتي سو اڻ ڇاڻ
ميڙي مداين جو ، توکان ماپي ونندا ماڻ

پنا پڙهندين پاپ جا، پرزا سپيئي پڻ
ورچا ويندءِ وسري، نه ڪو ساٿي هوندءِ ساڻ
اٿئي ڪورٽ وس ڪريم جي، جوڪڏي نه ڪنهن جيڪاڻ
نه ڪو ترهو تار ۾، نه ڪو ٻانڊ اتي ڪو پڻ
ڪو ڪو ترندو ڪاپڙي، انهي سوچ مٿي مهراڻ
خطرو خوف خدا جو، تون ادا دل تي آڻ
پـه ٿي دم دنيا ۾، تون مير آهين مهماڻ
سنجهي سات هليو ويو، تون ٻي پرهه پلاڻ
پوئي ٻاجهه ٻروچ چئي، سا حاڪم توکي هاڻ
جڻ سان روح رهاڻ، سي ماروئڙا ملير ۾.
۲٦- مارئي عمر کي چيو: سو ظاهر ساڻ زبان
تـه زر زمين زال تي، هرڪو آ حيران
ڪنهن کي قبندي ڪاڪا، ٿي وير ويا ويران
ملڪ ڇڏي ويو مينڌرو، ڪٿي سومل جا تـه مڪان
صُبحان ۽ سالار ويا، ڪٿي ميرزو آ مستان
پوري ناهي پتار سان، ڪيئي پٽ هليا ويا پان
راجا راءِ ڏياچ ويو، ڪٿي سورٺ جا سامان
رانجهن راوي کي ڇڏيو، تيو هير مٿي حيران
سهڻي لڙهي ويئي سير ۾، ڪٿ درياءَ جادو خان
ليلهان ويئي تہ لهور مان، ويو چاهه چنيسر خان
شيرين ۽ فرهاد ويا، ڪٿي ٻانڪو آ ٻيران
ليلي ناهي لاڏلي، ڪٿ مجنون جا مئيخوان
سڪندر سات ڇڏي ويو، ڪٿ دارا جا دربان
سسئي ناهي سات ۾، پُئي ڪيچ پڇي مڪران
موکي متارا مري ويا، ڪٿي نادر جا نيشان
سيفل، ساڌ لڙهي ويا، ڪٿ بديعل جا تہ بيان
چار تماچي چار ويا، ناهي سا گيو مليمان
ترصا جي تصوير تي، تيو سوگهو ئي صنعان

ذوق زليخا زور هو، تي سومن مسلمان
يوسف جهڙا يار ٿيا، قيدي منجهه ڪنعان
حسن مير حسين جو، آهي مولي ڪيو مان
شوقئون شير شهيد ٿيا، وڃي ڪربلا ميدان
اسر ساڻ الله جي، شاهن ڪيو شڪران
هوندن هنڌ حضور ۾، جت حورون پي حيران
تڪبر سي ترڙي چڙيا، هڪ شمر ٿيو شيطان
لعنت پئي هن لعل چئي، سا ڪڏهن لهندن ڪان
پوندءِ ڪم ڪريم سان، جت محمد ﷺ مير زمان
اٿئي قهري ڏينهن قيام جو، ڏر ڪو تنهن جو ڏيان
تُرندا ڪل تارازي ۾، جيڪي عمل ڪيا انسان
اتي نبي نفسي پيا ڪندا، انهي خوف خطر ۾ خان
'ڪل نفس ذائقه الموت'، آهي فرمايو فرقان
هاڻي موڪل ڏي ته ملير وڃان، ڪر نياڻيءَ تي نذران
ادا! ڪر احسان، واري چڏ وطن ڏي.

٢٧- مارئي تنهنجي ماتم جون، ٿو روز پڙان رِيهون
آٽيو ڏين اندر ۾، سي قياس تنهنجون ڪيهون
ماريو وڃڻ ماس ڪي، ڏيئي لِڱن ڪي ليهون
مارُل تو ڪي ماءُ ڪري، ٿا ڏاج گهڻو ڏيهُون
اڄ ته سنهنجي اڱڻ تي، ڪاءُ پيٽ پري پيهون
روڪڙ، رَئا ريشمي، ٿو مفت ڏيان ميهون
نذر تو نياڻي ڪي، ٿو وينگس ڏيان ويهون
بَرتڻ بُرائي سندو، اڄ چِڻي ڪيم چيهون
لٿو غم لعل چئي، وڃ گِهٽيڻ ڪي گِهيُون
هاڻي ڏوٿيڻ ڪي ڏيهون، نياپو نياڻيءَ جو.

٢٨- نياپو هن نماڻيءَ جو، وڃي سليو منجهه ملير
خوشي تي ويئي ڪاهڙ ۾، پئي سنگهارن سڏير
وهه واهه تي وڏڪار ۾، ٿيا سرها منجهه سرير

بچي آئي بحر ۾ ثابت رکي سير
ملي سا مطلوب کي، نيئي ٺمائي نير
ڪاٽي هلي قيدن مان، سا ڇني زور زنجير
مبارڪون تنهن مارو کي، سو پاڻ وجهندو پير
هاڻي ته هڪ جيڏين سان، ٿيل ڪلي پيئندي کير
اها مرڪي پل ملير ۾، جنهن لڄ بچائي لير
پر آهي انصاف عمر کي، ويو مام رکي ڪا مير
دلبر هن دنيا ۾، ڪي ساڌو رکندا سير
سنڀالي انهي سوئر کي، ڪي طالب هڻندا تير
جانچي ڏسو جانور کي، آهي بيشڪ بلهزير
ماري وجهن مرون کي، خنجر سان خنزير
پرزا ڪن پليد کي، ڇهڪ ڏيو سي چير
حرام ڪاڻي حق کي، ٿا حاصل ڪن حمير
عالم انهي ڳالهه کي، ڪٿي وڪڙ ڏيندا وير
چوندا ته چريو هيو، جنهن نقل ڪيو ته نظير
پر غازي سمجهن گام کي، ڪي عقلمند امير
واتون ادا ويهه ٿيون، ڪي وڻن فيض فقير
ادا! جيڪي ثابت رکن سير، سي ملن مارو چام کي.
۲۹- ڪيت هليو سو ڪاهڙ مان، ڪري ترتئون تياري
چڙهي تنهن چانگي تي، ڪئي ماجهر سواري
توڏو آيو تيز مان، ڪري منزل موچاري
لتاڙي لنگهي ويو، سو واٽن تان واري
آڻي عمر چام سان، ڪيائين سڌ خبر ساري
ته امانت اسان جي، تو عمر آزاري
ڪري قيد ڪوٽن ۾، تو ڏاڍي ڏکاري
هٽ ماتم مارو ڙن ۾، هت پٽي پنهواري
تڏهن عمر اڳيان ٿي چيو، ڪري گوهر گفتاري
ته ڏوهه ڪيو اٿم ڏوٿين جو، آهي سون ڏي مياري

هاڻي هڻ گناهه ڪـــي، شـل بخشيندو بـــاري
رنجائي رعـيت ڪـــي، سـون ڏاڙي ڪنئي ڏاري
غازي بخش گناهه ڪـي، ڪـر سالڪ ســـرداري
نـذر ڏيئـي نياڻي ڪـي، ســـا اٿـم سينـــگاري
انهي لانگهي مان تـو لعلڻ چئي، ڪو هلندو هـزاري
سا مارل مونجهاري، ڪيي ڏنـائين ڪوٽ مان.
٣٠- وني پانهڻ پروچ چئي، تـنـهـڻ وطڻ ڏي واري
ڪلي چيائين ڪيت ڪـــي، آهيان بيحد بـــڪـاري
وني ڏي هن واڙيءَ مـــان، آهـــي گلڻ گـلزاري
ڪري سوال ڪڙمي ڪـي، ڪئي گـوهـر گفتاري
چئي ڏنو تنهن چوهه مـــان، هڪ هنـداڻـو هـــاري
ڪـــائي گـــر گجهارت ۾، آئي ڏنائين ڏوتڻ ڏڪاري
ڪولي هـــڙ هٿڻ ســـان، ڏنـو وينـگس ويچاري
تہ گيو نـاهي گـر جـــو، هو سـڙي ويئي ساري
اجـــان تـــہ مهٽا ملير ۾، مونـڪي ڏيندا ڏيـڪاري
جيڻ هـــڻ جـــهـان ۾، آهـي لاشڪ لاچـاري
طعني دل طـــراز ڪـئي، اج گهوٽ وڌي گهاري
هـــٽـان هـــوند هئين ۾، پـــر ڪـانهي ڪنّاري
پاڻ چـــڏيـان ڪئي پانهنجو، هـوند ڪـِران ڪاپاري
پر ٽيندس تـــريلين جـي، مُـورهـــن سـيـاري
هـاڻي سـڌ خـبر سـاري، سا پاڌهي ٽيندي پـڌري.
٣١- پـاڻـهـــي ٽيندي پـــڌري، سو چـــاڻـــي چاڻـٺهار
سـدي نـاهـي ســـڻ ۾، مونـڪي ڏسي ٿو ڏاتار
غـوطو غـيـــر گمان جو، سو مُورهڻ دل ڌان سار
طـعنو لـڳـو تـيـر ٿي، جيئن تجلا ڪري تلوار
دوڙائـــي دلـيـل ڪـــي، تون ويهي ڪر ويچار
تـہ ڪنهنبا پائي ڪت تي، هونديان ها ڪونج ڪنوار
چـوڙا پـيڙا چنهنبڪليـون، پائي حس" ڪڙولا هار

ڪنگڻ ڪڙيون ڪنمالڙيون، سي ڇلا ڇمڪيدار
پٽ پوشاڪون پشم جون، پيون لعلون لک هزار
ڪونهِ پڄين ها ڪاسڻ ڪي، توڙي حيلا ڪرين ها هزار
پر مونکي ماروئڙن جي، هئي تن اندر ۾ تار
راتيان ڏينهان روح ۾، سا لئون لئون منجهه لغار
ڪين لڄايم لوئيءَ کي، منهنجا سرها هئڻ سنگهار
بيوس رهيس بند ۾، سا مون تي ناهه ميار
ويسهه وٺ وريام تون، ڪر الله تي اعتبار
عمر ڇام اسير جي، ڇڏ ڳالا تون گفتار
ڪنهن ڪان ٿيندو ڪونهِ ڪو، اهڙو سو آچار
قسم آهي ڪريم جو، سنهنجو ونگو ناهي وار
آئي مچ ميدان ۾، سا پاڪ ڪٿي تون پار
ڪڍهن موتان ڪانهِ ڪا، توڙي دونهان ڪن ڏڏڪار
هلي وينديس حب مان، مون سان پيڙو آهه پتار
وينديس لنگهي سا لعلڻ ڇٽي، هوندي جا حبدار
جنهن سان ساٿي آهه ستار، تنهن کي لهر لوڏيندي ڪانهِ ڪا.

٣٢ - ڪيت انهي خيال سان، سو بيشڪ پاري باهه
مارئي انهي سچ ۾ تون، پڄي ٿيندينءَ پاهه
سڙي ويندو سيڪ ۾، اڄ مارل تنهنجو ماهه
چڙهي آءُ چڳي تي، پيون نڳيون ڇڏي ناهه
ڪونهِ ڇڏيندس ڪڏهن، پيو رند نڪو ٿي راهه
پڙي ڳالهه پروچ ڇٽي، ٿي آسري سند الله
موٽ مديني جا ڌڻي، اڄ شافي وس تون شاهه
ناقص هن نماڻي تي، تون نوري ڪر نگاهه
اولو عربي ڇام تي، اڳيان هڻ آڙاهه
پري ڪلمو قلب سان، پوءِ ڪست ڪيائين ڪاهه
آڙاهه سڀ آجهي پيو، ۽ ڏاڍين ڪاڍو ڏاهه
لتاڙي لنگهي وئي، سو سرهو ڪري ساهه

دوڪا سيئي دنيوي، لعلڻ جا تون لاهه
باري بي پرواهه، آگي ڪئي احسان ڪيا.

٣٣- مارئي پهتي ملير ۾، ٿيا سرها ڪل منگهار
آجي ٿي پئي عمر کان، سا لاهي منڊ سيار
خوش وسي پئي ڪاهڙ ۾، سا سرس ڪري سينگار
ملي ڏين مبارڪون، سي خوشيون ڪري ڪيڪار
سرتيون ساري ڏينهن ۾، ڪن ڇهڇٽا ڇوڏار
وڻ ٽڻ سيئي واسيا، ڪئي گولاڙي گلزار
بادل پرجي آئيا، سي ڪري مينگهه ملار
ڪنوٽيون ڪاهڙ جي مٿان، سي چمڪن پيون چوڌار
مينهن موڪون لائيون، پيون چاٽون ڪن چمڪار
ويا ڏينهن ڏهاڳ جا، ٿيا سانگين منجهه سڪار
ٿر بر ٿي ويون ٽاڏليون، پئي چيرن تي چنڪار
سدا وسي سائيهه پيو، پيا تازا ڪن تنوار
ڪنيون ڪوڙ پٽن تي، پيا ڏونرن پڪا ڏار
ساري ملڪ ملير ۾، آ هوءَ ڪلي هڪار
لهي ويا سي لعلڻ چئي، ڏيهان ڏرت ڏڪار
سانگي سڀ ڄمار، سي وسرن ڪين وجود مان.

[هن قصي جي پڇاڙي ائين به ڪندا آهن ته: مارئيءَ کي جڏهن ڪيت طعنو هنيو، تڏهن مارئي خيال ڪيو ته هتي اچڻا رکيو ڪيت طعنو هنيو آهي، پر اڳيان ملير ۾ ته سڀ مارو ڏڻا گڏجي طعنا ڏيندا. تنهن کان چو نه پاڻ کي ماري وجهان. اهو خيال ايندي ئي پاڻ کي آن تان ڪيرائي ماري ڇڏيائين. لعلڻ خان لغاري انهيءَ روايت تي پڻ بيت چيا آهن، جي اڳين بيتن جي سلسلي ۾ بيت نمبر ٣٠ کان ملائي پڙهڻ سان قصي جي ٻي روايت ٿيندي. اهي بيت هيٺ ڏجن ٿا.]

٣٠- وٺي پاڻهن پروچ چئي، تنهن وطن ڏي واري
ڪلي ڇپائين ڪيت کي، آهيان بيحد بڪاري

وٺي ڏي هن واڙيءَ مان، آهي گلن گلزاري
ڪري سوال ڪڙسي ڪي، ڪئي گوهر گفتاري
چني ڏنو تنهن چوهه مان، هڪ هنداڻو هاري
ڪائي ڳر ڳجهارت ۾، آڻي ڏنائين ڏوڙ ڏڪاري
ڪولي هڙ هٿن سان، ڏنو وينگس ويچاري
تہ ڳيو ناهي ڳر جو، هو سڙي ويئي ساري
اڃان تہ مهڻا ملير ۾، سونکي ڏيندا ڏيکاري
جيئڻ هن جهان ۾، آهي لانڊ لاچاري
طعني دل طراز ڪئي، اڄ گهوٽ وڏي گهاري
هڻان هوند هئين ۾، پر ڪانهي ڪناري
پاڻ چڏيائين پانهنجو، اڇي ڪري ڪاپاري
لحظي ۾ تو لعل چئي، هو موت ٻيئو ماري
هائي پوري پهنواري، وچي ڪيت پڌايون خبرون.

-٣١ وچي ڪيت پڌايون خبرون، وٺي مارل ڪالهہ مري
سام چڏي تہ سچ ۾، آهي ڏرتي سنجهہ ڏري
پڌي ڳالهہ پروچ چئي، پيا ڏوٿين ڏيل ڏري
سيڪا سرتي سور ۾، ٿي چوڙيلي چري
اڳي اُڏمان آيل ڪي، وري ٻهر ماءُ پري
ماڳ مسافر مارڻي آئي وينگس ڪانہ وري
ورهيہ وڇوڙا وطن جا، جنهن جي ساعت ڪانہ سري
ڪنن پائي خاڪ ۾، وڃي ڏکن هيٺ ڏري
ڪڍن پار پهنواريون، جو پڇي ڪانہ پري
ڏک انهي ۾ ڏوٿين جا، پيا سي ڏيل ڏري
پٽر ڪياڻون پاڻ ۾، پيا اٿن ڳچ ڳري
سڀ ڪنيو ويٺي ساهہ ۾، ٿي ظاهر ڪانہ ذري
ساروڻڙا ملير ۾، ڪٿن تڏا ساهہ تري
لڙڪ وسايو لعل چئي، ٿيا واديون نيڻ وري
هائي دردن جي دري، ڪانہ ٻہ لهندي قيام ٿئين.

٣٢- ويهي ويڙهيچڻ پاڻ ۾، ڪيون روئي رڻائون
ته آڏيو منڌ ملير ۾، سي ماڻهو مڪائون
قبر تنهن ڪامڻ جي، وري ڪولي کنيائون
ٻڌي بيراڳڻ جي، سا پوريل پنيائون
ڪڙي تنهن ڪاچي تي، وري لعلڻ لڏيائون
واپس ويڙهيچن ڏي، سا اسر آنڊائون
پاڙي پهنوارن جي، وجي لاش ٻه لاٿائون
ٻڌي ڳالهه ٻروچ چئي، تي سينا سٽيائون
حشر پيو هڪ جيڏين ۾، آٿي پٽر پنيائون
ڪري ڪوڪون ڪامڻ لئي، سو رت ٻه رنائون
ڪولي منهن مسڪين جو، وري ڏوٿڻ ڏٺائون
ڏسي ڏيل ڏري پيا، ڪٿي چتا چوڙيائون
پري ٻڪ ٻروچ چئي، پٽي واري وڌائون
لاڙي لڙڪ اکين سان، تي چپر چنائون
سنيون ڏيئي مسڪين کي، تي چوٽيون چمائون
اها سرڪائي آئي ملير کي، لهي لوئيءَ ۾ لائون
ڪٿي خوشبو ڪاهڙ سان، سو چٽڪي چٽيائون
ميڙي مشڪ ملير مان، وري عطر آنڊائون
پٽيون تنهن پهنوار کي، وري پيهر ٻڌائون
ڏيئي ڏاج ڏکن جو، پئي سرهو سٽيائون
وڳا وچوڙن جا، سي پٽر پاڙائون
ماتم ماروئڙن ۾، تي ڪربل ڪيائون
اچا اوڍن ڪينڪي، ڪارا ڪيائون
ڪلها قريبڻ تي، اچي ڏوٿڻ ڏٺائون
اها سوءِ رهي سنگهارن ۾، وري لاڳ نه لاٿائون
وجي لعلڻ لٽيائون، سا مارئي ملڪ ملير ۾.

تعلقي ٺٽڊي ٻاگي مان ويرو مل جي زباني

قلمبند ڪيل ڳالهه *

راءِ لاکو جڏهن مهر راڻي مان پرڻجڻ لاءِ ٺٽي ۾ آيو، تڏهن ماڻس اهو شرط رکيل هو ته ڇڇ هڪڙي ڏينهن ۾ پهچي. لاکي جي ڇڇ، گهوڙن تي سوار ٿي، هڪڙي ئي ڏينهن ۾ "ڀڄ" مان "ٺٽي" ۾ پهتي، ۽ شرط پورو ڪيائين. جڏهن شادي ٿي ۽ راءِ لاکو موٽڻ وارو ٿيو، تڏهن چيائين ته: مون اوهان جو شرط پورو ڪيو، پر هاڻي مونکي به هڪڙي ڏينهن ۾ ڀڄ ۾ پهچايو. ڪنواريتن اها ڳالهه قبول ڪئي.

"پالٽي" نالي هڪ سوٺهڙ وٽ "وهل" (رٿ) هئي، جنهن ۾ روجهه ٻڌبا هئا. اها تمام تکي هلندي هئي. پالٽي ڪان اها وٺي، لاکي ۽ مهر راڻي کي سوار ڪيائون. پالٽي، روجهن کي هڪليو ۽ اُنهي ڏينهن ئي اچي ڀڄ ۾ پهتا. لاکي خوش ٿي پالٽي کي انعام ڏنو، ۽ کيس هڪڙي رات لاءِ مهمان ڪري پاڻ وٽ ٽڪايائين.

ڪيئين ماڻهو وهل کي ڏسڻ آيا. اها ڳالهه محلات ۾ به وڃي پهتي. راڻين چيو ته اسين به اها وهل ڏسون، سي پاڻهين سان گڏجي باغ ۾ آيون، جتي وهل بيٺي هئي. لاکي جي ماسي "ميٽل ڏهه" پيٽ سان هئي. ٻيون راڻيون ته ڏسي واڪسي هليون ويون، پر "ميٽل ڏهه" اتي ئي رٿ ۾ ويهي رهي، ۽ ننڊ اچي ويس.

پالٽي کي ماڻهن چيو ته: راءِ لاکي کي تنهنجي وهل وڻي وئي آهي، سا توکي سڀاڻي نه ڏيندو. پالٽي کي شڪ جاڳيو، سو خيال ڪيائين ته ڪنهن به طرح راتو واهه وهل ڪڍي وڃجي.

---

* هيءَ ڳالهه ويرو مل جي زباني ۱۲- ڊسمبر ۱۹۶۴ع تي قلمبند ڪئي وئي.

اڌ رات جو گهمڻ جي بهاني وهل وٽ آيو. آهستي آهستي روجهه وهل ۾ جوٽي وٺي هڪليائين. روجهه واءُ سينهن ڪندا سج اڀرڻ کان اڳ ئي، پڇ جون حدون ڇڏي ويا. سنڌ جي رڻ واري ڪنڌيءَ تي ”ميٺل ڍهه“ سجاڳ ٿي، ۽ ڪنگهيائين، تڏهن پالڻي سمجهيو ته ڪا پهر وهل ۾ ويٺي آهي. سو حيران ٿي وهل بيهاريائين ۽ پڇيائينس ته: ڪير آهين؟ چيائين ته: راءِ لاکي جي ماسي ميٺل ڍهه آهيان. پالڻو ويچار ۾ پئجي ويو، خيال ڪيائين ته جي موٽي وڃان ته مارجي ويندس، ۽ نه وري ميٺل ڍهه به پوئتي ورڻ جي ڪئي، آخرڪار پالڻو کيس ڀالواهه ۾ وٺي آيو، ۽ ساڻس شادي ڪيائين.

ٿوري گهڻي ڏينهين ميٺل ڍهه کي ڌيءَ ڄائي، جنهن جو نالو ”مارئي“ رکيائون. مارئي، پالڻي جي اڳ ڄائي ڌيءَ هئي، ته به ڏاڍي قرب سان کيس نپائي وڏو ڪيائين. مارئي سونهن سوڀيا ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هئي. ڦوڳ نالي هڪ شخص ٻڪريون چاريندو هو، تنهن مارئيءَ جو سڱ گهريو، پر پالڻي پنهنجي هڪ عزيز کيٽ سان مارئي مڱائي ڇڏي. ڦوڳ انهي تي ڪاوڙجي عمرڪوٽ ۾ آيو ۽ عمر کي مارئي جي سونهن جي ساراهه ڪري ٻڌايائين.

عمر بادشاهه، مارئي جي سونهن تي اڻ - ڏٺو عاشق ٿي، ڦوڳ کي پاڻ سان وٺي، ڀالواهه ۾ آيو ۽ ڳوٺ جي ٻاهران کوهه وٽ لڪي ويٺو. مارئي کوهه تي پاڻي ڀرڻ آئي، ته عمر کيس زوري اٺ تي کڻي اچي عمرڪوٽ ۾ پهتو، ۽ مارئيءَ کي شادي لاءِ چيائين. پر هوءَ مارن ۽ ملير کي ساريندي هنجون هارڻ لڳي. آخرڪار عمر سندس آهن ۽ آزين تي رحم کائي، پنهنجي ڀيڻ بنائي، مارن ڏانهن موٽائي موڪليو.

گوني تعلقي جي شاعر مريد مهيري جا بيت *

١ـ موڪل ڏي ملير وڃان، ٺٽو ڏسان ٺر
ڏوٺي آئيو ڏٽ تي، ڪڻ غاريبو گذر
ڪاج انهن جو ڪنبيون، ساڏون، ساگيب، سگر
مارو وهڻ مهراڻي تي، پڙهڻ الحمد جو اکر
حيا ۽ حقيقت جو آهي سنگهارن وٽ ثمر
قل هو الله رکياڏون قلب ۾، پڇياڻون ان آيت جو اکر
هيڪڙائي جو هيڏهن تي، رکياڏون دل مٿي دفتر
تو وٽ وهنديس ڪينڪي، جي ڪرين ڏکا ۽ ڏسر
جيٺرو اڃان جهان ۾، ويٺو آهي سنهنجو ور
سو شاهد اڇي شفاعت ڪندو، سوڙهي سنجهه سڌر
هيلوڪي هيل گذري ويئي، پروڪي پر
ڪم نه ايندو ڪماند جو، گهلا توکي گر
مهند پڏين ٺو، مهيري چئي، مالڪ جو محشر
شاعر ڪي انهيءَ شعر جو، تون الله ڏج اجر
لڙائي جو لشڪر، توکي عمر! ڪم نه ايندو قيام ۾.
٢ـ موڪل ڏي ملير وڃان، مونکي اندر سنجهه اداس
وڃي تي ويندا رهيا، پنهور پٺي پاس
ڇهر رنديڻ چٽي، ڏيو لوڏڪ ڪي لاس

* هيءَ روايت لاڙ (تعلقي جاتي) مان جوسب پٽ سکيي ڪرمتي بلوچ (وينل شيخ بچل جو راڄ) جي زباني قلمبند ڪئي ويئي. مريد پٽ درمحمد مهيري، وينل ڳوٺ باگهلي لڳ ڪڙيو گنهور، تعلقو گوني، ضلعو حيدرآباد. اڻ پڙهيل آهي. سچي عمر شادي ڪا نه ڪيائين. هن وقت (سنه ١٩٦٥ع ۾) سندس عمر ٧٥ ورهيه ٿيندي، انهيءَ حساب سان سندس جنم اندازاً ١٨٩٠ع ڌاري ٿيو هوندو.

ڪايو لسي خوش ٿيڻ، مارو سنگهن تي مواس
تنهنجي شربت شيرين جي مونکي ٻنهه وٽي نه ٻاس
مونکي چڏ، مهري ڇٽي، تون ڪامل ڪر قياس
مونکي وڃي جا واس، آيا عمر! تنهنجي ڪوٽ ۾ ان.

٣- موڪل ڏي ملير وڃان، آءٌ اڪنديي آهيان
وڃي آءٌ ويڙهه ۾، ڏاڏيڻڪي ڏيان
وڃي آءٌ ويڙهه ۾، ڪاتونا ڪيان
مونکي ڇڏ، مهري ڇٽي، ڏسان ويڙهيچن ونهيان
ماڙين منجهه ميان، مرنکي سک نٿو اچي سومرا.

٤- سرتيون پرتيون ٻهر ڪي، وڃان ٿي ورهڻ
وري هن وطن ۾، مونکي موليٰ آڻي مڻ
وري هن وطن ۾، منهنجا پساهه شل ڇڄڻ
پنجهو منهنجي ٻنيءَ تي، راضي ٿيو رکڻ
قل پڙهيو منهنجي قبر تي، دليون ڏي دعا ڪن
ختمون منهنجو ڪاهڙ ۾، پنهواريون پڙهن
ڪارائيون ختمي تي ڍانڊ ڀري پيرن
مٽي پڇاڻا، مهري ڇٽي، ٻڌان ڪوڪارون ڪنڻ
منهنجي ملاقات مارن، ڪندو قادر ڏينهن قيام جيءَ

٥- قادر ڏينهن قيام جي، واجهائي وطن
ڪٽ رواني ڪاهڙ ڏانهن، مونکي ملائيجا مارن
ڪٿي ڪفن مونکي، مڻ اوڍيائين آنَ
مٽيا منهنجي مٿي ڪان مر ڇاتيلا ڇوڙين
پيٽون منهنجي ٻنيءَ تي، اديون اوساريون
پيٽون منهنجي ٻنيءَ تي، وانڌا ورهائين
من مون کي مرهائين، صحابي محمد مير جي.

٦- صحابي محمد مير جي، مونکي ڇڏ ڪٽي
پنهوارن جي پاڙي مان، جي هتا آيا سڏ مٽي
پنهوارن جي پاڙي مان، تون حاڪم آئين هٽي

تہ سسي تنھنجي سومرا، ويا لحظي منجھہ لٹي
ڏنارن مان ڏٺي، تون ڪٹي آئين ڪوھہ تان.

٧ـ ڪٹي آئين ڪوھہ تان، تون راڄن مان راٹي
ڪٹي آئين ڪوھہ تان، تون ناحق نماٹي
محلاتون ڏسيو ماندي ٹئي، ڏوري ڏوٹياٹي
چڏ تہ وڃي چملا چاري، پٹي پلر جو پاٹي
ڪاڄ جنھن جو ڪنيئون، آت للر ۾ لاٹي
عمر! ڪڏھين ڪم نہ ايندء، اھو جوين ۽ جواٹي
انھيء مظلوم جي، مھيري چٹي، ٹيندي ثابت ڳالھہ سياٹي
خان انھيء ڪاٹي، اھا دنيا مثل خواب جي.

٨ـ دنيا مثل خواب جي، مونکي ميان موڪل ڏي
ڪٹي آئين ڪوھہ تان، چوري آء چڏي
ڪٹي آئين ڪوھہ تان، تون سومرا سڏي
ٻانھن ڏي ٻڪرارن کي، تون سومرا سڏي
مثان مارو ملڪ مان، وڃن لاڪيٹا لڏي
دنيا ڏوڙ، اٹئي ڪوڙ، وجھندئي گند ۾ گڏي
مٹان ھن ھڏي، چوپيندل چلي ويا.

٩ـ چوپيندل چلي ويا، ڏيٹي چپن کي چس
سوين ھتي سلطان ھٹا، لاکون ھٹا لک
کنھن جي پوري ڪانہ ٹي، ھيٹين سندي ھڪ
ويا ورھائي وجود ۾، ڏمر ڏاڍا ڏک
عمر! ڪٹين احمق، ھتي گھوٽ چڏي گھوڙا ويا.

١٠ـ گھوٽ چڏي گھوڙا، ويا سرد سري
دنيا جي دل تان، وبن ڳالھہ وسري
منڪر نڪير تن کي ڏني ڄجھارت ڳجھڙي
'من الربڪ وما دينڪ'، ڏسو مد سري
ويا ڳٹتي منجھہ ڳري، اکر پڏي عربي جو.

۱۱ـ اکر ٻڌي عربي جو، ڏچاڙو ڍچيو
مهندان تن ملائڪن جي، ڪڻ ڪين ڪچيو
بانٺو تڻ جي بدن تي، باهه جو ٻچيو
هڏ لنگهي ويو هڏن مان، تن سان ٻنهه ڪين ٻچيو
صاحب رب سچو، شل عيب اگهاڙي ڪينڪي.
۱۲ـ عيب اگهاڙي ڪينڪي، آهي ويجهن ڪان ويجهو
مونکي محمد مير جو، آهي دل ۾ ڏيچو
مهاڙي مريد ڇئي، وٽ پاسو پيغمبر جو
پڙهه ڪلام ڪلمي جو ته عيبن کان آجو ٿئين.
۱۳ـ موڪل ڏي ملير وڃان آءٌ مارن کي ملان
ٿاريلين سان ٿرن ۾ آءٌ هيڪ جيڏين سان هلان
ٿاريلين سان ٿرن ۾ آءٌ ڇونرن پاس چلان
اهو سوال ڪريان ٿي سومرا آءٌ ڏٺي کي ٻه ڏليان
ڏوٿيڻ جا ڏيل ۾ مونکي اندر منجهه آلان
مونکي ڇڏ مهيري ڇئي، وڃي پنهنجا سور سلان
جهلي ڪيئن جهليان، روح اباڻي راڄ کان.
۴ـ روح اباڻي راڄ ۾ منهنجا پڇن شال پساهه
روح اباڻي راڄ ۾ هتي رڳو ميٽي ساهه
مارن جي ملڪ ۾ ڏپ نڪو ڏاءُ
مارن جي ملڪ ۾ الله ڏي الله
مارن جا سهيري ڇئي، اچا آهن ارواح
وڃي رک چوڙيلين سان چاهه، ڏون راڄا پنهنجي راڻين سان.
۱۵ـ راجا پنهنجي راڻين سان وڃي سيجن ۾ سمهه
مير پنهنجي محلاتين ۾ وڃي گهرن پاسي گهم
آءٌ پلؤ وجهان ٿي پير جو ۽ الله جو ٻه اسم
سون نمائيءَ کي نيرن ۾ مون حاڪم ڪر نه حڪم
سن سنجهان مهيري ڇئي ڪيڏ وجود مان وهم
ادا! آءٌ قسمت جو قلم، لکيو وٺي لوڙيان.

۱۶ - لکيو ويئي لوڙيان، ڏوهه نه ڏسان ڪنهن جو
موازي مران، نه به مُنجهجا مارن ڏانهن منجو
ڪٿي اوهين ڪاهڙ ڏي، مونکي هريــڻ هريڻ هلجو
پارت ڪري پنهور کي، ڏوٿيڻ کي ڏجــو
مارن وٽ، مهري چئي، مونکي ستي ڪري سڏجو
عمر! آءُ قلم قست جو، لکيو ويئي لوڙيان.

۱۷ - لکيو ويئي لــوڙئين، تون عورت! ڪر عقل
آءُ راڄ ڏئي راڄڻ جو، آهيان غازي مٿي گل
رانيان ڏينهان روڄ ۾، تنهنجو ڪاهڙ لاهي خلل
راتيان ڏينهان روڄ ۾، تون هر هر ڪريڻ پئي هُل
گهرائي تنهنجي گهرٽ کي، ڏيان مارئي تنهنجو ملهه
چو پاريو اٿئي جيءَ مٿي جل، تون ڪلي ويهه ڪٽ مٿي.

۱۸ - آءُ نه ڪٽن هيري، منهنجو سرڪ نه آهي ميان
پاسو ڪــوڙي پٽ ۾، واري سنجهه ويهان
مُلهه وٺي مارن ڪان، توکي ڏوٿين ڪان ڏيان
بروچ چئي، تنهنجي پارن سان، ڪري ڏي ويڙهيچن کي وهاءِ
نه روز هوند رهان، ڪامل تنهنجي ڪوٽ ۾.

۱۹ - سٽي ڳالهه مارئي جي، ويو عمر پــڏڻ سان پُنجي
ڪاتي ڪٿي کهڻ لاءِ، سير آيــو مٽجي
ويندئي تون وڃي، نه ته ويهه ڪلي تون ڪٽ مٿي.

۲۰ - آءُ نـــه ڪٽن هيري، ســومـــرا ســائين!
مور نه مٽان موت ڪان، جي ڪاتيءَ سان کهائين
مور نه مٽان موت ڪان، جي ويرَ! وڍائين
آءُ پلوءِ وجهان ٿي پير جو، متان منهنجي لوئي کي هٿ لائين
مون پکن پچائين، نه تنهنجا ٿورا وڃي ٿر ڳائيان.

۲۱ - عمر اٿي آيو مارئيءَ تي، ڪاوڙ ٿو ڪري
ڏسيو سونهن تنهنجي سپرين! مونکي ساعت ٿئي سري
جاوو منهنجي جيءَ تان، وسڙن ٿو وسري

جيڪر ناڪار ڪنديئن مون سين، تہ هت ويندئين تري
هاٿي هينئڙو ٿو ڳري، تون ڪلي ويهہ ڪٽ مٿي •

٢٢- آءُ نہ ڪٽن هيري، نہ وٺي مون پنهوارن کي پٽ
ڇو وات هٽيو وَل وَل ڪرين، هٽين جهانگياٽي کي جهٽ
آءُ ڪين وهنديس ڪوٽن ۾، سون پڌو گوڙين جو گهو گهٽ
پڇي پيو پسن تسي، مکٽي ۽ مُرٽ
خان! تنهن ڪيت جو، تون مور ناهين سٽ
خان! تنهن ڪيت جو، آهي ڇڳر مٿي ڇٽ
ڇو مجني وانگر مست ڇريو ٿيو آهين ڇٽ
ڇو مجني وانگر مست ٿيو آهين عشق ۾ الٽ
پيو هوند پٽ ۾، منهنجو اولاڊو ارٽ
سرتيون اتي ساٿيهہ ۾، وڃيو منهون ڪتين سٽ
متان مارو ڪن منهنجي، ڪمائي ڪُٽ
مور نہ وٺي، مهيري ڇٽي، تنهنجون پوشاڪون ۽ پٽ
هاٿي لاهہ عمر! ڪني تان ڪوڪٽ، موڪل ڏي ملير وڃان•

٢٣- مارئي! ملير جو، آسرو ٿي پَل
ڪلي ويهہ ڪٽ مٿي، روح راتي مون سان رَلُ
ڪنگڻ، ڪڙيون، ڪنمالون، رڪ ڊُهري ۽ سان دل
پازيب، پوڇو، پنڙا، جهالر ڪٽي جهل
مٿو ڌوءِ مارئي، تون ميٽ ڪٽي مل
من ۾ هجيئي مريد ڇٽي، تہ سور سون سان سل
اسان ڪان ڪاڻيج اول، تون ڪلي ويهہ ڪٽ مٿي •

٢٤- آءُ نہ ڪٽن هيري، سومرا سائين!
ڪنگڻ، ڪڙيون، ڪنمالون، آءُ پٽ پيچان پانهين
ٿورا، نسبيون، ڪن ڪيوتيون، سپ ڪوري منجهہ ڪاڻين
ڪين وهنديس ڪوٽن ۾، تسوڙي حڪم هلائين
جي مونکي مائٽين ملائين، تہ تنهنجا ٿورا ڳايان تر ۾ •

۲۵- سِڄ توکي مارئي! وساري وِئا
ڪلي ڪاءُ ڪٿ مٿي، ڪلل چڍ ڪيٽا
جهڙ پئنديءَ جهنگل ۾، ڪيندينءَ ڪاتونيا ڪٽا
چوٽن پاس چاريندي هٿينءَ، گهڙ ڪيو تون گهٽا
اٿي ڏري هڻ تيل جي، سک چوڙيلي چوٽا
مارن جي محبت جي، ناهي جهانگيرُ وٽ جٽا
مڻ وٺي ڏيئين مصريءَ جا، ميوا ڪاءُ مٽا
مڻ وٺي ڏيئينُ مُشڪ جا، صابڻ ڏيئينُ سٽا
رک نازبوءِ نڪ تي، سونگهه قاروا قوتا
گهڻا گلقند توکي ڏيان، چاشنيون چٽا
ڪڏهن ڏکي ڪانه ٿيندينءَ، مارئي! مون وَٽا
لاهي لوئي لگن تان، اٿي ڪر لاڪيٽا لٽا
مون ورتا آهن، مهيري چئي، تولاءِ پٽولا پٽا
مون تولاءِ ڏکيا ڏينهن ڏٺا، تون ڪلي ويهه ڪٿ مٿي.

۲۶- آءُ نه ڪنهن هيري، سمهان خاڪ مٿي خاڪ
ساهه سدائين سومرا! ڪيئي پلر پسائي پاڪ
پونگا اسان جا پٽن مٿي، آهن ٽرن مٿي ٿاڪ
اها اڄ ڏني اٿئي اکين سين، مورک اٿئي ماڪ
دنيا دم گذر آهي، ڪامل هڪ ڪلاڪ
محلاتون پوري ويا، مهيري چئي، تاڙا ڏيئي تاڪ
حاڪم ٿيءُ نه هلاڪ، موڪلي موڪل ڏي ته ملير وڃان.

۲۷- مارئي تنهنجي ملير ۾، ناهي پنهور کي پرواهه
ڪلي ڪاءُ ڪٿ مٿي، تون حاڪم ٿي حلوا
پٽنُ جي پرن ۾، تو ڪينُ چارڻ منجهه چوا
چچڙن جي چڪ جي، ناهي درد جي دوا
ڏاهو نه آهي ڏيهه ۾، پيٽي ناهه پوا
ملڪ ننو وٽي، مهيري چئي، سهڻي! تو سوا
جيئري ڪر جاوا، تون ڪلي ويهه ڪٿ مٿي.

٢٨- آءُ نہ ڪنڻ هيري، تنهنجي وائي ڪين وٽي
ڪامل تنهنجي ڪوٽ تي، پيٺي ڏکي ڏينهن گهٽي
اکيون عرب پار ڏي، ڪٺيو پيٺي ڪٽي
فريادون فقير جون، مان سائين سٽي
لائق منجهان لٽي، ﷺ چام مديني جو.

٢٩- محمد چام مديني جو، توکي سٺي ڏيندو صلاح
مارئي ويهه ماڙين ۾، وَنِي! تون ونواهه
ڪاچ خوراڪون ماڪيون، ڪلي تون ڪاءِ
آءُ تو روڪري ٽروارن کي، ڪيرائي ڏينءُ واريءَ سان واهه
دنگ منهنجو دهلي تائين، آهيان بڙو بادشاهه
ڪري حاڪم سان حق نڪاح، تون ڪلي ويهه ڪٽ مٿي.

٣٠- آءُ نہ ڪنڻ هيري، توکي پانيان عمر! پاءُ
لاهي چڏ لوياري تان، تون چريءَ مٿان چاهه
ڪڍهن ويهن ڪينڪي، منهنجون ويڙهيچون ونواهه
ڪاهڙ ۾ ڪيت سان، منهنجو پڙهي چڏيائون نڪاح
سنگهار منهنجا سانوڻ ۾، ڪن وانڊين تي وهاڻءُ
شغل ٽين شاديون اتي، گوڙيون ڪن گجڪاءُ
ڪِوٽيون اتي خوشيءَ منجهان، ڪن اتر پاس اهاءُ
شاهي ملي هئي سڪندر کي، جو هئو بڙو بادشاهه
تنهن بہ کوٽايو کونہ ڪو، ان واريءَ منجهان واهه
منهنجا پلر تي پٽن ۾، ڪن مارو پيا مساح
ڪر موڙيو ڪعبة الله ڏي، ڪن الله اڪبر الله
نيڪ پڙهن نمازون، بي ڪن صاحب جي ساراهه
عمر! ڊج ڏٽيءَ جي ڊاهه، سونکي سوڪل ڏي تہ ملير وڃان.

٣١- مارئي تنهنجي ملير ۾، ڦاهي پنهور وٽ پچار
وچڙ ۾ تنهنجي مارئي، پائيان سرها ٿيا سنگهار
جيڪس تو ڪُٺايا، ڪاڏي ڪئين خرار
يقيني هتي يار، توکي منٿ ڪريان پيو مارئي.

٣٢- يار چئو انهن کي، جيڪي تنهنجون عورتون هجن
پائر پيٽن کي، ائين ڪنڌن کين چـڙن
ٻڌيو ڪچيون ڳالهيون ڪنن سڀن، توتي ٻاهيون پڙڪا ڪن
توتي نالو يار جو، جنهن کي عادل عمر چون
تنهن پٽ مارايو پنهنجو، حاڪم ساڻ هٿن
تيئن مارائجنئي سومرا، ڪري دريافت ڏُرن
تو ڪيو مون بي گناهه کي، قابو منجهه ڪوٽن
سنهنجا مارو ئڙا ملڪ ۾، ڏکويا ڏُسڪن
چرڪ پريو چوڪرا، وڃن پنهوارن جا پٽن
'عمر عمر' ڪريو اٿيو، وڃيو لڪن منجهه وڻن
ظلم تنهنجي زوراوري ڪان، توبهه ترت پڙهن
راڄا پنهنجي رعيت سين، اهڙا قهر نه ڪجن
عمر! تنهنجي اکين، منهنجا هيبت هٿ ڪنبايا.

٣٣- قادر جي قدرت جو، سچ هادي جو حڪم
ڀريـن پلجي پيو بهشت ۾، ڪو آن مٿي آدم
بي پلجي پيئي سهٽي، جنهن ڪچو ڏنو نه ڪم
ڪاهيو پيئي ٿي ڪن ۾، ڏاڍي پوتي ڏم
ٿيو پلجي پڪرار پيو سسئي تي، ٻـدو بي شرم
چوٽون پليو آهين مون پيٽ تي، غازي لاهي غم
چؤ اونداهيءَ ۾ اتدو تيز آهين، ڪر دريافت پنهنجو دم
پنهنجو منهن مهانڊو هڪ جهڙو، شير! ٻاري ڏس شمع
رک پاءُ سنهنجو پرم، موڪل ڏي ته ملير وڃان.

٣٤- مٿي ڳالهه مارئيءَ جي، ڏنو عمر ڏٺيءَ جي داءُ
سچي آهين سيل تي، تـون پيچ آءُ پاءُ
غير انهيءَ گند ڪان، پاڻ کي بچايو الله
مارئي ويئي ملير ۾، رند وٺيو راهه
مارئي ويئي ملير ۾، جنهن وچي ڏنا گولاڙا ڳاهه
مارئي ويئي ملير ۾، ٿيو هل هوگاءُ

شاباس هجي سومري کي، جو هليو شرط مٿي شاهه
ڪيڏو هوس خيال مارئي تي، رکيائين چوڙيلي مٿي چاهه
حرف پڇيو هيڪڙو، ويو دل جهليو دانـاهه
ٻي شاباس هجي مارئي کي، جنهن صدق رکيو منجهه ساهه
پيو پنهوارن منجهه پساهه، جڏهن مارئي آئي ملير ۾.

٣٥- مارئي آئي ملير ۾، هجن مبارڪون ســـڙن
عمر انائي آيو، ڪري قابـــو منجهه ڪوڙن
ڪئين امير، ڪئين وزير هٿا، پر ڪنهن نه چيو صاحب کي صرحآ
مردن ڪٽي مات ڪئي، رکـــي راهه رنـــن
عمر مارئي پنجين سن جا، هي چوڏهون سن چڙن
جنهن ڪان مـــرن پناهه پني، ڪهيو ڪتابـــن
قصو عمر مارئـــي جـو، سنگتي سڀ سڻن
جهڙو حياءُ هنن کي، تهڙو مائين ڏي سين
ڪيو ويندو ڪينڪي، پـــڙهيو پـــورهيتن
ڪندو جنهن ڪان ڪنيو اٿيئي، سو سيٺ سڄهي سين
قرض ڏيندين ڪينڪي، ته لڳندئي لڪ منجهه لڱن
ايندئـــي ملڪ الله جا، آهي مٿان ايـــن
نيئي هٿندئي اوڙاهه ۾، جنهن ڪان ڪامل ٿا ڪبن
دوزخ جـــي دهشت کي ســـورهيه ڪبن سهن
وري وڏائي ڳالهه ڪـــي، چيو سـان چپن
قصو عمر مارئيءَ جو، پـــورو آت چـــون
مولي هـــن مريد ڪـــي، الله ڏج اســـن
مٿي مڏ سواليءَ جا، قـادر ڪنديـــن ڪن
ڪلمون پاڪ پڙهن، سي لنگهي ويندا لڪيون.

تعلقي ڏٿي جي شاعر علڻ فقير جا بيت *

١- ساراهيان سچو ڌڻي، جو جڳ کي جياري
ڪئين ڏُليا پنهنجي ڏيهه تي، وڇوڙيا واري
ڏيئي آب آجين کي، پڌرُ پياري
آهيم سڪ سرير ۾، سڻ ڏاتر ڏيکاري
اباڻا علڻ چئي، ڪڏهن ايندم اوتاري
سرتين کي ساري، روئي وهايم راتڙي.
٢- روئي روئي حال، سون پسايو پانهنجو
ڦوڙائي فراق ۾، جر وهايم جال
قضا آنديس ڪوٽ ۾، سنهنجي لڏي سور سنڀال
اباڻن ري، علڻ چئي، جيئڻ ٿيم جنجال
ڪر ڀلايون ڀال، ڪر آجي عمرڪوٽ ڪان.
٣- ڪر آجي عمرڪوٽ ڪان، ته وڃي سونهان سنجهه سرتين
چنديان سڪ سلير جي، ڀيرا ڏيئي ڀڻن
ڏت اباڻي ڏيهه جو، وڃي چونديان ساڻ چڻين
ڏؤنرا ڏاج اسان جو، آهي قوت منجهه ڪنديــن
علڻ، اباڻن، وڃي ڳڏجي گوندر لاهيون.
٤- ڳڏجي گوندر لاهيون، سڻ عمر چام اسير
ڪيڏ ٻنڌياڻي بند مان، جيئري لاهه جنجير
سگهي ملان سرتين کي، ڪلي پيان کير

* هي بيت خود شاعر جي زباني قلمبند ڪيا ويا.
محمد الياس عرف علڻ فقير پٽ ساروڻ جو، پاڙو جيسر پير، ڳوٺ حاجي ساڪو پير، سال، تعلقي ٿٽي جو رهاڪو آهي. سندس عمر (١٩٦٣ع) ٧٥ سال کن ٿيندي. انهي حساب سان ١٨٨٨ع ڌاري ڄائو هوندو.

اباڻن جي ، علڻ چئي، سونکي انـدر منجهہ اکير
کر عـدالت امير ، کر آجـي عمرکوٽ کان .

۵- کر آجي عمرکوٽ کان ، تہ وڃي قران منجهہ قرن
ڏونرا چنڊيان ڏيهہ جا ، سگر سـاڻ مرتين
ميوا امان جـي ملڪ جا ، پچي پٽ پون
کيڙيون خوشيءَ سان ، ٿيون لامن تي لڙکن
علڻ ، اباڻن ، آءٌ سيل نـہ منيان سومرا !

۶- سيل سٽع سومـرا ، هيءَ نہ پنهوارن پـــر
اسين مارو مال چاريون، آٽيون گهيما واري گهر
ڏوٿي وڃڻ ڏٽ تي ، ڪن غاريبو گـــذر
کٿيون ڏوئي کاهـڙ ۾ ، سهٽي لاهيون سـر
اباڻن جـو ، علڻ چئي ، آهـــي نيڪ نظر
ٿورو ڪري ٿر ، کر آجـــي عمرکوٽ کان .

۷- کر آجي عمرکوٽ کان، تہ وڃي گڏ تنهنجا گهايان
مونکي سڪ سانيهہ جي ، آءٌ ويٺي واجهايان
سـرتين ري سومـــرا ، هيت اکيلي آهيان
مونکي ڪيئي چڏ ڪوٺڻ مان، توکي پلؤ تي پايان
اباڻا ، علڻ چئي ، وڃي روئـــي ريجهايـان
پنهور پرچايان ، وڃي روئي اباڻي راج ۾ .

۸- روئي اباڻي راج ۾ ، سون ڪيا هل حشر
نڪو هـو مـــارن مـــان ، نڪا ٿين خبر
سون هيٺيءَ سان هاڃو ڪري، ويو ات تي ڪٽي عمر
قابو ڪيائين ڪوٺڻ ۾ ، ڏيئي ديوانـي در
قابو ڪيائين ڪوٺن ۾ ، وجهي نماڻيءَ کي نير
امان کي سڌي ناهـي مڻ ۾، اها خــدا کي خبر
اباڻن جي علڻ چئي ، تون پٽ رکين پرور
حيلا ڪري هنر ، تون ڪيئي چڏ ڪوٺن موڻ .

۹- تون ڪڏي چڱ ڪوٽن مان، ته وچي ڏسان ڏاڏاڻا
رهڻ ريلڻ ڪندين ۾، ڪن واري وچاڻا
ڀِهون چارين، وٿر وارين، ڪن پٽڻ تي پاڙا
مٽيان ڪيڻ مارُيءَ تي، اهي پڪا پراڻا
اباڻن جا، علڻ چئي، آهن ٿرن ۾ ٿاڻا
علڻ، اباڻا، آهن ڏاڍي سرنکي ڏينهن ٿيا.
۱۰- ڏاڍي مونکي ڏينهن ٿيا، آهيان اُڪندي اباڻن
ڪهڙي سبب سومرا، مونکي چنئي منجهان چانگڻ
آهون منهنجون، علڻ چئي، مڻ ڪوڪون پون ڪن
اُنا سينهن ملير تي، ٿيون وسون ولهارن
موٽي پنهنجي ملڪ تي، مڻ اباڻا اچڻ
ڪر ڀهون ٻاجهه ٻپر تي، جنهن کي وڇڙيا محب ملن
علڻ، اباڻن، گڏجي سڪون لاهيان سومرا!
۱۱- سڪون لاهيان سومرا! گڏجي منجهه گام
سگهر چونديان سرتين سين، لڙڪي مٽي لام
مارن مان ڏي موڪليا، پيرن جا پيغام
هٿي سيرا تنهنجا سومرا، آن ترسي کيان نه طعام
تنهن کان اگهئي موڙ عمر جا، ڪيا حيڙ سڀ حرام
ڪنيان تنهنجي ڪٽڻ کي، ڀِو ماڙيئن سڀ سامان
اباڻن کي، علڻ چئي، تون مرڪي ڏي مان
عدل ڪري احسان، ڪر آجي عمر ڪوٽ کان.
۱۲- ڪر آجي عمرڪوٽ کان، ته آءٌ ڏسان وچي ڏيهي
مارو مٽ ملير ۾، رهيا وساري ويهي
هي مام تنهنجي سومرا، اچي پناري پيٽي
آهون منهنجون، علڻ چئي، مڻ ڪن ٻرن ڪيئي
سومرا سيئي، تنهنجا ڳايان ڳڙ ملير ۾.
۱۳- ڳايان ڳڙ ملير ۾، هوند وچي هيڪر
ڪڏي چڱ ڪوٽن مان، هن نماڻيءَ کي نيڙ

اباڻن جا، علڻ چئي، وڃي گهمي ڏسان گهر
ٿورو ڪري ٿر، ڪر آجي عمرڪوٽ ڪان.

۱۴- ڪر آجي عمرڪوٽ ڪان، ته آءُ وڃان ويڙهه وري
ڪڙا تنهنجي ڪوٽ جا، پوندا ڪرف ڪري
ٻڪر ٻاٻاڻن جا، وڃي چاريان ڦر ڦري
لوئي جا لڙڪڻ سان ٻڇي ٿي پري
سا ڪٿي ڏونديس ڪاهڙ ۾، جا ميري آهي مري
اباڻا، علڻ چئي، ايندم آئي اُڪري
ڍُوٺان ماڙين منجهه مري، ته ٻه منهنجو نجا مڙهه مليرتي.

۱۵- منهنجو مڙهه ملير ۾، آندو ويڙهيچن واري
هئي مام تنهنجي سومرا، اڇي پيئي پناري
ٿن ڪي ڪڍي ڇڏ ڪوٽن مان، ته وڃي گڏجي گذاري
اباڻا، علڻ چئي، مان ڏاتر ڏيکاري
اها مام سينگاري، منهنجو نجا مڙهه ملير ڏي.

۱۶- منهنجو مڙهه ملير ۾، آيو پنهوارن پاس
سا ڪين ٽڪي ٿي ڪوٽن ۾ جنهن جو روح نه آهي راس
مٿي چڙهي ماڙيءَ ۾، ڏنائين اباڻو آئاس
لاهي ڪين لڳن تان، لاڪيڻو لباس
روح اباڻي راڄ ۾، هتي مري آيو ماس
اباڻا علڻ فقير چئي، مڙيئي مديون ڪندم معاف
عدل ڪري انصاف، ڪر آجي عمرڪوٽ ڪان.

۱۷- ڪر آجي عمرڪوٽ ڪان، جا آئين جهنگ منجهان جهٽي
سا سُکي ٿي سومرا، ورهندي ڪين وٽيءَ
ڪريو منهن ملير ڏي، پيئي ڪيو پار پٽي
اباڻا، علڻ چئي، سونکي ٿيا ڏينهن ڏني
مون منهنجو لوڙهه لٽي، اڇي مارو ڄام ملير ۾.

۱۸- ماروئڙا ملير ۾، وٽون ورهائين
ڏٿ اباڻي ڏيهه جو، خوشيون ڪيو ڪين

آءٌ بـــي ڏوهـــي بند ۾، مـــونکي نشـا نِين
آءٌ آسروندي آهيان، مونــکي سانگي مانَ سڏين
سون آڙيءَ جو، علڻ فقير چئي، ڪندو عدالت امين
هـن تڪيءَ جا تِين، پڻ سياڪا ســـرتين ۾.

١٩- سياڪا ســـرتين ۾، وڏا پنهواريــن پٽر
مـــون پڪليءَ جي پاڳـــ ۾، آيا ڏکـــ ڏســـر
قضا آڻـــي ڪوٽـــن ۾، آڻـــي اڙايس امـــر
اباڻن ري، علڻ فقير چئي، منهنجي ڪير لهندو ڪر
اها ڪيت سڻي خبر، اڇي دانهن بيٺو در تـــي.

٢٠- دانهـــ بيٺو در تـــي، پنهور پوڪاري
اها ڪيي ڏي ڪوٽن مان، جا تو چڏي وهاري
اها ملڪيت اسان مارن جي، ڏي اسان کي واري
اها ڪڏهن تڪندي ڪينڪي، جا ويٺي اڳيان اوساري
تون سيل پنهنجو سومرا، آئين پچاڙيءَ تائين پاري
اهي اباڻــا، علڻ فقير چئي، ڪين ويندا وســاري
جس پنهي کي جهان ۾، ڏنـــي جڳـــ ســـاري
اها سام سينگاري، ڪٿي ڪيائين حوالي ڪيت جي.

٢١- ڪيائين حوالي ڪيت جـــي، اها ننگ پري نينگر
سا سوٽي پنهنجي ملڪ ۾، وڃي دختر اباڻـــي در
وڃي سرڪي مارن ۾، جنهن جي پت رکي پرور
هوءَ مهٽا ڏيٺي ماري وڏي، انهيءَ ڪيت ٻي خبر
اها سوڍي پنهنجو سور وٺي، هلي دوستاڻـــي در
علڻ فقير، آهون ڪري، سون تان لاهيو ڏک ڏمر
ڪريو ٻاجهه ٻبر تي، اوهين روضي ڏڻـــي رهبر
ڪٿي قريشي ڪر، اڇي مـــرڪائينس محشر ۾.

تعلقي حيدرآباد جي شاعر حاجي حقير جا بيت*

١- ساراهيان صدق سان، اول آءٌ ڪلتار
ٻيو پنجتن سڳورا، نينهن مان نروار
ٽيو ٻارهن ئي امام، چوٿو هر هڪ يار
پنجو بادشاه، بغدادي، ولين جو مهندار
ڇهون شاه لطيف، ڀٽ جو سردار
ستون اولياء اڪرام سڀ، آهن جي چوڏار
اٺون استاد قليچ بيگ، شعر جو سردار
پڙهائي پنو پرت جو، جنهن ڪيو هوشيار
هوس 'حاجي حقير' چئي، نه ته اڳي سرشار
آهيان شڪرگذار، تهدل آءٌ تنهن سندو.
٢- تهدل آءٌ تنهن سندو، سڄان ٿو احسان
هميشه هو حقير چئي، مون تي مهربان
سندس فرمائش موجب، لکيو اٿم ديوان
راضي منس شل هجي، سدائين سبحان
هاڻي عمر مارئيءَ جو، ڪريان ٿو بيان
پڙهي تنهن کي پرت مان، دانا ڏيئي ڌيان
هو عمرڪوٽ ۾ عمر حڪمران
هن جو سڄي منڊ ۾ ڦريو ٿي فرمان
ذات جو هو سومرو عمر عاليشان

---

* ڇپيل ڪتابڙي "عمر مارئي - راتين ۾" تان ورتل.
حاجي "حقير" ولد مگڻ خاصخيلي ٽنڊي قيصر جي ويجهو قبول خاصخيلي جي ڳوٺ ۾ ١٣١٨ ه/٣- اپريل ١٩٠٠ع ۾ ڄائو. فارسي، عربي ۽ ڪي قدر گجراتي به ڄاڻي ٿو. پنهنجي ڳوٺ ۾ طبابت جو ڌنڌو ڪندو آهي. نثر توڙي نظم ۾ سندس جملي ايڪيهه ڪتاب ڇپيل آهن، جن مان ڪجهه طب تي آهن. شاعريءَ ۾ سندس استاد شمس العلماء مرزا قليچ بيگ هو ۽ مير عبدالحسين "سانگي" جو به صحبتي ٿي رهيو آهي.

سو عادل ۽ منصف، هو، سدورو سلطان
سو سونهن جو سڄان، راضي هو راڄ تي.
٣- راضي هو راڄ تي، سدائين سڄاڻ سو
هر ڪنهن هنڌ 'حقير' چئي، هو راضي هرڪو
ڪنهن به قسم جو ڪنهن کي، هو اهنج نه ڪو
هئو سندس حڪم هيٺ، ملڪ ملير جو
ماڙ ۽ ڪاهڙ پٽ، سڄي تو اهو
وسيل هو مارن سان، سڄو سو ضلعو
چوپايو مال هو، تن جهانگين وٽ ججهو
'پالڻو' پريو مڙس هو، سيني مارن سندو
هن سان وفادار هو، ننڍو ۽ وڏو
سدائين صلح هو، مارن سندي راڄ ۾.
٤- مارن سندي راڄ ۾، هرڪو هو مسرور
ڏيءَ هئي پالڻي جي، 'مارئي' سا مشهور
رهي ٿي پيءُ ماءُ ڪان، دم نه هڪڙو دور
هڻ جي حسن جو ڪريان، ڪهڙو آءٌ مذڪور
هڻ جي نيڻن ۾ هو، نسوروئي نور
هن جي نيڻن ۾ هو، عشق جو انبور
گهائي سگهي ٿي گهڙيءَ ۾، ڏيئي هڪڙي گهور
حسن تي 'حقير' چئي، هئي سدا مخمور
هر ڪنهن کي هن جي، هئي محبت منظور
سامهون نه هئس سور، رهي ٿي خوش راڄ ۾.
٥- رهي ٿي خوش راڄ ۾، سنگهارين سان سدا
اٿي آسر مهل جو، ڪري ياد خدا
هر ڪنهن ٿي هاڄ ڪئي، ويهي نتي ڪا
ڪير ولوڙي خوشيءَ مان، ڪيئون ٿي اگهڻ اڇا
پهڻون ڏهي پرت سان، چوڙيئون ٿي چيلا
ويون تي ويڙهين ۾، ماڻيئون تي مزا

چوندئون ٿي چاهه مان، پيرون ۽ پڪا
ڏينهن مارو ڏت مٿي، هنيئون ٿــي ٺٺا
وريون ٿي وڇڻ جــو، ڪاهي ڏڻ پنهنجا
اهڙيءَ طـرح ادا! سڪيون رهيون ٿي سرتيون.
٦- سڪيون رهيون ٿي سرتيون، ملير ۾ مدام
’ڦوڳ‘ نالي هڪڙو، هــو بدڪار ۽ بدنام
سنهن ڏسي مارئيءَ جــو، اچــي ڦٿس آرام
مڇي ويــو انــدر ۾، موذيءَ ڪي ماتام
پرت مان پالٽي جو، اچــي ٿيو غـــلام
ڪيائين ٿي مارئيءَ جــو، سنجهه صبح سلام
ساڄه مان نڪري ويــو، نانگو نمڪ حرام
مارئيءَ ڪي ارســان ٿيو، وٺيس نٿي طعام
پڇي پــئي انــدر ۾، ڏسي خارجي خـــام
خوشي ٿــي تمام، مسڪين مارئيءَ جـــي.
٧- مسڪين مارئي جــي، ڪريان ڪهڙي خبر
چوڙڻ ڪٽي ڇڏيائين پــوءَ ٻــابــاڻــا ٻڪر
مــارئي ڪان سنهن چــڙهــي، پڇڻ لــڳا ڀهنور
مائي! ڇــو ڇـــڏي اٿئي، پهڻ سندي پچر
گڏجي هڪ جيڏين سان، وڃــي چــار ولر
وڃي ويڙهين وچ ۾، سيڪي ڪـــاءُ سگر
ڦـــلاريـــا آهــن ڦوڳ، ۽ ٻين مٿي ٻتر
ساوڪ آهــي حقير ڇٽي، جيڏانهن ڪـــر نظر
ڏسجي ٿي چوڏس گهٽي، پــوئن مٿي پهر
سيٺي سانگي سگر، گهمڻ ٿا اڄ گوندن ۾.
٨- گهمڻ ٿا اڄ گوندن ۾، تـــون ٻه هل مائي
مارئيءَ مهندان مارن جي، وائــي نــه ورائي
مارو پــيا عجب ۾، ڏسي رمـــز اهائي
هنن پانيو ته هــڻ ڪي، ڪا آهي اگهائي

آهي هڪڙو "حقير" چئي، جنهن مارئي سنجهائي
ڪنهن کي ڦوڳ ڦندڻ جي، ڪل نه پيئي ڪائي
ته ڪا آهي اندر ۾، لڪي ڪي لڪائي
چو ته مارئيءَ ڪنهن کي، نه هئي ڳالهه مٺائي
نه ته ڦوڳ جي منهن ۾، وجهن ها چائي
ڪين قوم لڄائي، مارن سندي مارئيءَ.

٩- مارن سندي مارئيءَ، لوئي نه لڄائي
هن "حاجي حقير" چئي، رکي ثابت سچائي
مارن سڙي پاڻ ۾، صلاح پچائي
ته هاڻ آهي مارئي، ويئي سامائي
هلو اچ پالڻي وٽ، ڪري پاڻ پلائي
هلي چؤنس مهڻ چڙهي، سڀ ڳالهه اهائي
ته آهي تو ڪين اڃا، چو مارئي مڱائي
خوشيءَ مان ڏي "ڪيٽ" کي، تون هاڻ واڌائي
جنهن جي مائي مارئيءَ کان، آهي سونهن سوائي
سيني وائي ورائي، تہ حاضر آهيون هلڻ لاءِ.

١٠- حاضر آهيون هلڻ لاءِ، ڪريو دير نه ڪا
پوءِ هليا پالڻي ڏي، ننڍا ۽ وڏا
پالڻو ڏسي خوش ٿيو، ساڻهو راڄ سڏا
چي: پلي آيا اوهين، اڳ منهنجي ادا
خبرون ڏيو خير جون، لهن دک دل جا
مارن مرڪي چيو هيئن، پريا مڙس اسان جا
ڏي مارئي ڪيٽ کي، تون وير وڏيرا!
اسان جي تہ ادا ڙي! خبر اٿئي اها
ڏي مانُ سڙن کي، سرهو هجين سدا
ڪندءِ خير خدا، مڱاءِ مارئي ڪيٽ سان.

١١- مگاءِ مارئي ڪيت سان، ڏي وير واڌائي
خان! ڪر تون ڪيت تي، خدا لڳ پلائي
سٺي خبر سانگين جي، وير وائي ورائي
آءُ ڏيان ٿو ڪيت ڪي، ميان! مارئي مائي
مگٺو ڪريو مرد جو، پلي اوهين پائي
مارو مڙئي خوش ٿيا، سٺي ڳالھہ اھائي
ڏٺيءَ آس پچائي، مارئي مگي ڪيت سان.
١٢- مارئي مگي ڪيت سان، خوش ٿيا سڀ سنگھار
ڦوڳ ڦندي سڙي ويو، لڳس ڏاڍا خار
اٿي هليو عمر ڏي، چگي نہ ڪئي نڪار
اچي چيو عمر کي، بيهودي بدڪار
ميان! تون ملير جي، سڻ ڪا خبرچار
مارئي نالي هڪ آهي، عورت شهريار!
سرس آهي سڀ ڪنان، سونهن ۾ سردار
سهڻي نہ اهڙي سنڌ ۾، آهي ڪا مختيار
سوبڻ تنهنجي سونهن ۾، ٿيا وتڻ سرشار
هلي تون هڪوار، ميان ڏس مارئي.
١٣- ميان! ڏس مارئي، سچ سنهنجو سوال
حاڪم! هلي ڏس سگهو، تنهن جو تون جمال
عرض تنهن اناڙيءَ جو، عمر ڪيو بحال
مارئيءَ جي ڏسڻ جو، اچي ٿيس خيال
هليو ملڪ ملير ڏي، سو بلند اقبال
ساڻس هو 'حقير' چئي، ڦوڳ بد خيال
اچي پهتو لال، مارن سندي ملڪ ۾.
١٤- مارن سندي ملڪ ۾، عمر چام آيو
کوهہ جي پرسان تنهن کي، وچي ڦوڳ لڪايو
چي: ايندءون هت پاڻيءَ لاءِ سرتيون ڪري سعيو
مارئي بہ ايندي تن سان، ٿيندو لايو سجايو

سرتيون آيون کوهہ تي، تڏهن ڦوڳ مٽايو
ان پنهنجو عمر چام، کوهہ ڏي هلايو
تيس سوز سوايو، ڏسي منهن مارئيءَ جو.

١٥ـ ڏسي منهن مارئيءَ جو، عقل تيس خطا
چيائين چوڙيلين کي، سڱيون هجو سدا
اسين مسافر اچ ۾، اچ مايون! سرون ٿا
پاڻي پياريو اسان کي، ڪريو نہ دير ڪا
مارئيءَ چيو چاهہ سان، اچي پيئو ادا!
پوءِ هڪدم ”حقير“ چئي، انهن تان لٿا
مارئي ڪٺي گهڙا، آئي اڳيان عمر جي.

١٦ـ آئي اڳيان عمر جي، ناز ڀري ناري
ڪٺي زوريءَ خان سان، آڻ تي ويهاري
اٿاري آڻ وطن ڏي، وير واڳ واري
آئي عمر ڪوٽ ۾، ويچاري ڏناري
سوسري پهنواري، آئي ويهاري ڪوٽ ۾.

١٧ـ آئي ويهاري ڪوٽ ۾، عمر چام ناو
چيائين: اي مارئي، پاڻ نہ مفت مار
گهر ڏيائين وانگي، ويهي گهر منيار
هي پانهيون، هي دايون، آهن تنهنجون ڏنار!
ايندس تو وٽ رات جو، آءُ روز پهنوار
درد پنهنجي دل تان، سهڻي! سيئي تار
دل گهري دلدار! وسار تون وطن کي (١)........

١٨ـ اناويهين رات ڪوٽ ۾، عمر اچي ڏنو
تہ هيٺو حال ’حقير‘ چئي، آهي مارئيءَ جو

---

(١) هن بيت کان پوءِ ستاويهہ راتيون، بيتن ۾ عمر مارئي جا سوال جواب آهن جيڪي قصي جي ڊيگهہ تيڻ سبب شامل نہ ڪيا ويا آهن. انهن راتين لاءِ ڏسو لوڪ ادب سلسلي جو ڪتاب ”هفتا، ڏينهن، راتيون ۽ سهينا“.

آهيس ٽيو ڳيرَن ۾، ساڙو ٻهت سچو
طاقت ڪانهي ڇوڻ جي، ڇوري ڪيئن پاسو
ٽيو عمر چام ڪي، دل ۾ دک ڏاڍو
تنهن ڇيس ڙي مارئي! اڄ اٿيئي ڇا ٿيو؟
آهين تون بيمار، يا اٿئي مڪر ڪيو؟
جي منهنجو مجين ڇيو، ته ڪيان توکي قيد مان.

۱۹- آهي هيٺو حال ٿيو، قيدن ۾ منهنجو
ڳيرَن ميان! ڏنو مونکي، آهي ڏک ڏاڍو
هئي هئي آهي ادا ڙي! ٿي پيو ٻت جڏو
هاڻي ٻچڻ ٻادشاهه! منهنجو نه ٿيندو
جيڪڏهن قيد ۾، پساهه ٿئي پورو
ته موڪلج ملير ڏي، تون منهنجو لاشو
ته مڙي سيئي مارو، مچائين ساتم ڪو
ميرا عرض اهو، اوناڻج نام ڏٺيءَ جي.

۲۰- اوٺيهن رات سوريون، آنديون عمر خان
ٿن ڇيو: ڙي مارئي! ڪرتون ڳٽي ڪان
هٿ اٿئي موجود سڀ، سک منڊا سامان
سهڻي! ويهه سيج تي، ڪاءُ اٿي پڪوان
تون راڻي، پيون گوليون، ڪاءُ ڦوٽا ۽ پان
توتي آهي سارئي! رحم ڪيو رحمان
هل تون حويليءَ ۾، گهمي ڏس مڪان
چلي ڏس چوگان، مارئي! تون محلات جا.

۲۱- صلاح اهڙي ڪينڪي، مونکي ڏيو مايون
ڪريو نه منهنجي منهن تي، هي ڳالهيون اجايون
بيوفائي نه ڪنديس، ٻاٻاڻن سان ٻايون!
آهن ڪين ٻيحيا، مارن جون ڄايون
اسين ڪين ملير ۾، پٽ ٽيون پايون
نه ڪي اوڍيون زربفت، نه ڪي شالون سايون

آهن اديون! وطن ۾، سدائين سرهايون
هي ستيون منجهايون، منهنجون قيد سومريون.

٢٢- تيهين رات عمر کيو، ويهي هيءُ ويچار
تہ: مارئي آهي ٿي پئي، بند ۾ بيمار
ثابت آهي سيل تي، ڇائي ٿو ستار
اشراف آهي بيشڪ، ڪانهي ڪا مڪار
هاڻ ڪٽي سوڪليانس، ملير جي پار
پوءِ آيو مارئيءَ وٽ، سومرو سردار
چيائينس: سڻ مارئي! حقيقت هڪوار
هتي آهين 'حقير' ڇئي، مارئي! تون بيزار
موڪليان ٿو مارن ڏي، هاٿي آڻ سوار
هتي ايندو سو وڃي، تنهنجو کيت پتار
وڃي تنهن مان وطن ۾، تون ناز پري نار
هاڻي ڪندس نہ هرگز، توسان آءٌ تڪرار
ڏيڻ جي پيڻ توکي، سڏيان ٿو نروار
پوءِ ٿيرَ ۽ هٿڪڙيون، لاهہ لڳو سالار
لٿا ٿيرَ ۽ هٿڪڙيون، جهڪر ٿيو آزار
مارئي ڪڍي قيد مان، سرهو ٿيو سالار
لٿس انتظار، هنئين تان 'حقير' ڇئي.

٢٣- قيد مان نڪتي مارئي، ٿيس ساهہ سڌير
چيائين: ادا ڙي عمر، رکيئي خوش قدير
آهين بيشڪ سومرا، بادشاهہ بينظير
ڪنديس توکي دعائون، ويندس جڏهن ملير
سدائين سکيو رکندءِ، پنهوارن جو پير
عدل ۽ انصاف تي، هلندڙ جو امير
ادا ڙي! دلگير، ڪڏهن ٿيندر ڪين سو.

٢٤- اٿي عمر صبح جو، هڪ ماڻهو گهرايو
حاڪم تنهن کي حال هي، ويهي سڻايو

ميان! وچ ملير ۾ ، سگهو ڪري سعيو
وڃي چڙهيو مارن ڪي ، آهي عمر سڏايو
هلو 'حاجي حقير' چئي ، وقت نہ وڃايو
مارئيءَ تي عمر ڪي ، آهي رحم آيو
وٺي اچوس وطن ۾ ، هاو دير نہ لايو
آهي سڪ ملير جي ، مارئيءَ کي تپايو
ويئي آهي وطن لاءِ ، ماتم مچايو
اٿس سوز سوايو ، سار لهوس سيگهہ ۾ .

٢٥- سار لهوس سيگهہ ۾ ، اهو ڏج پيغام
متان وڃيئي وات تي ، گهڙي پل آرام
هليو وڃ 'حقير' چئي ، تون صبح ۽ شام
سڀيري قاصد نڪتو ، وٺي رب جو نام
اچي رسيو ملير ۾ ، ڏنائين ڳوٺ ڳام
کيو اچي قاصد جو ، سنگهارن سلام
سي ٿيا خوش تمام ، ڏسي اُٺ سوار کي .

٢٦- ڏسي اُٺ سوار کي ، سرها ٿيا سنگهار
پڇيائون پانڌيءَ کان ، ساري خبر چار
هن ڪئي حقير چئي ، اکيان هي گفتار
آهي سڏيو اوهان کي ، سومري سردار
مون سان هلو گڏجي ، ۾ چار پهنوار
وٺي اچو مارئي ، يڪدم اوهين يار!
ماندي آهي ڪوٽ ۾ ، ڏنارن کان ڏار
اٿس ادا! اوهان جي ، اٺئي پهر پچار
نڪاح لاءِ عمر ڪيا ، حيلا لک هزار
پر مڃيو ڪين مارئيءَ ، رکيس لڄ ستار
جورو جفا نہ ڪئي ، عمر شهر يار
لڄ هڻ جي ڪين لٿي ، زوريءَ نامدار

سڏي آهي پيٽ ڪري، هاڻي تاجدار
چڏي سڀ ويچار، هلو عمرڪوٽ ڏي.
٢٧- هلو عمرڪوٽ ڏي، سون سان گڏ ادا!
ڏوٿي ڏاڍا خوش ٿيا، ٻڌي ڳالهہ اها
هڪي 'حاجي حقير' چئي، هيئن چوڻ لڳا:
اڄ ترس، تڪڙ نہ ڪر، اوني عمر جا
سيان هلبو توسان، ڪندو خير خدا
مارو مڙئي پالٽي وٽ، وڃي گڏ ٿيا
هنن چيو: ميان! هاڻ، ڪرڻ گهرجي ڇا؟
هن چيو: هڪڙو وڃي، مٿان هجي دغا
پوءِ جي عمر چام، ڏيکاري مهر ڪا
تہ پوءِ هلنداسين ميان! مڙي مارو جهجها
منهنجا ماڻٿ مٺا! حال موڪليو هڪڙو.
٢٨- حال موڪليو هڪڙو، چونڊي ڪو جوان
ڏسون تہ ڇا ٿو ڪري، تنهن سان عمر خان
ويڙهيچڻ کي وٽيو، هي پالٽي جو بيان
ٻئي ڏينهن قاصد سان هڪڙو پهلوان
موڪليائين عمر ڏي، گهڻو ڏيئي مان
ڏوري اچي تن ڏنو، سومرو سلطان
ويو لهي ارمان، مارو ڏسي مير جو.
٢٩- مارو ڏسي مير جو، سڀ لهي ويو غم
چيائين تنهن ماروءَ کي، پيا سارو آڻ هڪدم
مارئي مڇايو ويٺي آهي هت ساتسم
نيو تنهن کي ملير ۾، آيو اٿم رحم
ڪونهي پيو اوهان ۾، ميان! منهنجو ڪم
قادر جو قسم، ڪانهي دغا دل ۾.
٣٠- ڪانهي دغا دل ۾، سگهو آڻ سنگهار
وڃ هاڻ وطن ڏي، آڻ جهٽ پٽ پهنوار

پوءِ موڪلايو مير کان، ڏگ مڙس ڏنار
هليو 'حاجي حقير' چئي، ملير جي پار
پهتو اچي پالڻي وٽ، ڪيائين خبر چار
سڻي عدل امير جو، لٿن وهم ويچار
سنيريا عمرڪوٽ ڏي، پنج ڏهه وينجهار
ساڻ ڪنيائون پڻ چار، زالون ۽ ٻار
هليا عمرڪوٽ ڏي، ڪري الله توهار
سڻائي ڪئي ستار، آيا هلي عمرڪوٽ ۾.

٣١- آيا هلي عمرڪوٽ ۾، ويچارا پهنوار
ڏنو مان تن کي، سومري سردار
آندي 'حاجي حقير' چئي، مارئي مختيار
مارئي ڏسي خوش ٿي، مائٽن جا سنگهار
دور سندس درد ڪيو، ڏيهن جي ڏاتار
عمر جي انصاف جا، ڳايائين ڳڻ هزار
سرها ٿيا ڏنار، سڻهن ڏسي مارئي جو.

٣٢- سڻهن ڏسي مارئيءَ جو، لٿي حيراني
سرڪي مارن جي ڪئي، مير مهماني
خوشيءَ منجهان خان جي، مارن ڪاڏي ماني
عمر ڪئي انهن تي، گهڻي مهرباني
ٿيو رحم رحماني، عمر ۽ مارئي تي.

٣٣- عمر ۽ مارئي تي، سولا ٿيو مهربان
بچايا بڇڙيءَ ڪان، آگي ڪري احسان
هاڻي 'حاجي حقير' چئي، سڻو هي بيان
چوڻ لڳو چاهه مان، ڪنيرن کي خان
ترسو مون وٽ ڪي ڏينهن، ڪريو نه ارمان
سمجهو هڻ ڪوٽ کي، ميان پنهنجو مڪان
سولي ڪندو سبحان، ڳڻتي ڪريو ڪانه ڪا.

٣٤- ڳهڻي ڪريو ڪانءِ ڪا، ڇيو مڇيو سنگهار!
ڇيو مڇي مير جو، ٽڪي پيا پهنوار
مڪيو مانگين کي رکيو، سومري سردار
ٻه ٽي ڏينهن ٽڪي پيا، خوشيءَ سان ٽنار
پوءِ موڪلائي هليا، وطن ڏي وينجهار
ڏنو هٿ دين جو، مارئي کي مختيار
چيائين: مائي معاف ڪج، مونکي لڳ مٽار
رپيا ڏنائين روڪڙا، ۽ جاما جلويدار
مارو تاجدار، چاڙهي چانگن تي چڙهيا.

٣٥- چاڙهي چانگن تي چڙهيا، عمر بادشاهه
هليا ماڪ ملير ڏي، وٺي سي راهه
رسيا اڇي واج ۾، ڪري قربئون ڪاهه
مارئي ڏسي خوش ٿي، وطن جي وڙاهه
ڪئي سهر الله، مارئي ملير ۾.

٣٦- مارئي آئي ملير ۾، وريون واڌايون
هڻ وٽ 'حاجي حقير' چئي، سرتيون سي آيون
ويا ڏينهن ڏولائي جا، ٿيون آهن سڻايون
آهيون اڏيون ٿي پاڻ ۾، اڄ مالڪ ملايون
گڏجي ڳڻ ڳايون، ويهي هاڻ والئيءَ جا.

٣٧- ويهي هاڻ واليءَ جا، ڳايون ڳڻ مائيءَ!
جنهن آهي اڏيون ٿي! منهنجي لڄ بچائي
وري آهن ڏيکاريا، جنهن پيٽون ۽ پائي
هلي هائي ڏيکاريو، ڪريون مونکي ٻائي!
هلو ته هلي ويڙهين ۾، ڏسون ساوڪ سائي
اتم لٿي اڳهائي، مارو ڏسي ملير جا.

٣٨- مارو ڏسي ملير جا، پيس نيڻ نري
گڏجي ڏڻ ڏنارين، لڳي چارڻ وري
پرٿي گهوٽ ڪيت سان، ناري ناز پري

پاتس ويس سهاڳ جو، خوش ٿيا سڀ ٿري
مارئي ويءَ مائٽن جـــي، ساعت ٿئي سري
تنهن تان 'حاجي حقير' چئي، ويا سور ٽري
سمجهڻ لڳا پنهنجو، ســـي بخت سڪندري
لٿي تن جي دلين تان، ورهه جـي چـري
رحم جي دري، خدا کولي مـارن تـــي.

تعلقي هالا جي شاعر موسي فقير ڏيٿي جا بيت *

١_ مٿو ڌوءُ مارئي، تو هيءُ وڄايو حال
سڄڻ سيو تو ڏيان، مڏيون اهي مال
ماڙيءَ ۾ موسو چوي، ديواني ٿئين ديال
ڦهرئين ٿي ڦَهڻ سان، جت مارو چارين مال
ايڏو جڙت جمال، تو ويهي ڇو وڃائيو.

٢_ مون ويهي ڇو وڃائيو، حاڪم ٻڌ سوال
ترس نہ پيئي تن جو ڏسي هيٺو حال
تو منجهہ بادشاهن جو آهي ڪونہ افعال
ڳڏيندءِ ڳرزن سان، پڇاڙيءَ ڪندءِ پائمال
مون سنڀالي سو حال، ثابت ٻڌو آهي سندرو.

٣_ ثابت ٻڌو آهي سندرو، مٿي هڻ مجال
توکان اڙٻنگ هٿا سي مون سٿي ڪيا سال
آندم عمرڪوٽ ۾ خوشيءَ پٺي خيال
سي تان ڏينهن سنڀال، جو ڦريڻ ٿي ڦرن سان.

٤_ ڦريس ٿي ڦرن سين، منهنجي ڪرت اها ڪار
ڏڏيم ٿي ڏيٿو چري، ڏارايم ٿي ڏار
ڪپيڙي ڏنم پنڻ ڏي ڏونرن سندا ڏار
وجهي ويهنديس ڪينڪي، هڏ ٻہ تنهنجا هار
مري ٻت، موسو چوي، جنهن لئي آهي مسيءَ ۾ سار
ٻوءِ جي ڪيم قول قرار، سي پارينديس پهنوار سان.

---

* هيءَ روايت قاضي نور محمد وينڙ مٽياري، تعلقو هالا کان ملي.
موسو فقير ڏيٿو، مٽيارين جي پسگردائي ۾ ڳوٺ ٻچل ڏيٿو، تعلقي هالا جو وينڙ هو، اڻ پڙهيل هو، سندس چيل مداحون ۽ بيت مشهور آهن.

٥- پاريندئين پهنوار سان، پر ماڳ اٿئي ماڙيون
کلي ويهه ڪاڄ تي، وساري پيون واڙيون
توتان بند بيدا ٿيو، طاق اهي تاڙيون
سمجهي سياڻيون، کلي ويهڻ ڪاڄ تي.

٦- کلي ڪيئن وهان ڪاڄ تي، مونکي الله لڳ آماڻ
سولي ري، سوسو چوي، مون کي ڪنهن جي ناهي ڪاڻ
ڪانه پڌيسون ڪڌهين، ڪا رضا جي زهاڻ
عمر! مون آساڻ، موٽائسي ملير ڏي.

٧- موٽي سو ملير ڏي، ويندئين ڪيئن وري
اصل اباڻن جي شيئي هوڏ هري
منٿ سچ، موسو چوي، بي چيتو ڪر چري
ويهه ٿڪي، ويهه ٿري، تولئي محل جوڙايا اٿم مارئي!

٨- محل ته منهنجا ملير ۾، وڻين ڇوهي ۾ ڇني
پلئه پاسو پنهنجو، پيو لانجهو ڪيم لڇي
ڪو امر الله جي ڪان ڇڏي ڪونه بچي
اينده ملڪ الله جا ڪري ڳوڙ ڳجي
اهڙي ڳالهه پڌي، سمجهي رهه تون سومرا.

٩- سمجهندو سيڪوئي، پروڙيندو پوء
مٺي آن مارن لاء، هئي هئي ڪرم هوء
جن جو حال ڏنوء، تن لاء سڪ ٿورو مارئي.

١٠- مرڪي ڪيئن مارئي، ڪيئن ڪٽي قيدياڻي ڪنڌ
ڪونه هلندو سومرا، توسان حرص مندو هنڌ
پوء نپوڙي جند، ساهه ڪيندء سومرا.

١١- ساهه ته سيڪوئي ڏيندو، آهي هر ڪنهن تي حق
دڙي ديوانو گهٽو جي اجايو احمق
چري! تنهنجو چرخ، مٺيو ڪيئن ڙي مارئي.

١٢- منهنجو مٺيو ڪينڪي، هيا! چوان حق
پٺي ڪيندء پاڙون، ڏريئون هٺي ڏڪ

نه آهي راحت روح کي، نکو مزو ۽ محبت
سائين سلامت، پهچاءِ تنهن پهنوارن کي.

۱۳- پهچايان ڪيئن پهنوارکي، جنهن پنيان وهلو ڪونه وريو
پنچري پٽن تان ويٺي اهو وريو
ڏيئي وراڪو ويڙهه ۾ ساروءَ جيئن ميو
غريب آباد گڏ ٿي جيڪو راجا راج رهيو
ڪنيي تو ڪنيو، تهتان ساڻهو تڙ تان.

۱۴- تهتان ساڻهو تڙ تان، تو زوري آهه جهليو
ناهي جميعت جيءَ کي پيو ڦوڙائي آهه ڦٽيو
ٿيندءِ ڪونه ڪٽيو، جو سؤدو ڪيو اٿئي ساهه جو.

۱۵- ڪٽئي ۽ ڇيهي جي، مارئي قادر ڪي ڪل
ڪئين پڙ پلجي ويا، مُوسا انهي مهل
پيم ڪانه ڪل، جڏهن ڪنيم خوشيءَ سان.

۱٦- ڪنيئي ٿي خوشيءَ سان، سو تاب گهٽو تَو
وڃائيندءِ ويرم ۾، اهو مستي مَو
ڍرو ٿيندءِ ڍَو، تڏهن ساڳائيندين سومرا!

تعلقي ڪوڏڙي جي شاعر الهبچائي ڪوسي جا بيت*

١- ساراهيان سچو ڏڻي، ساراهيان ستار
"وحده لاشريڪ له" پرور پاڪدار
جوڙيائين جڳهه جهان عربي جي آڌار
پنجتن پاڪ لاءِ ٺيڙا باغ بهار
حب رکي حضرت پير کي مليا چارئي يار
ڦوڳ نالي فقير هو جنهن جي ننڊ ڦٽائي نار
منهن ڏمي مارئيءَ جو، اچي ٿيس آزار
اچي اڳيان عمر جي ڪيائين اظهار
مارئي نالي ملير ۾، ناز ڀري هڪ نار
سوين تنهن جي صورت ۾، وتن شرمسار
ڳهه پاتي ڳچيءَ ۾، پاڻهين پاتي پار
پير ڪڙيون پيرن ۾، ٻولو ٻينردار
هڪڙا ڪنگڻ پيا ڪمال، ٻيان چوڙا چندن هار
ٻهون ڀرايو پٽن ۾، ڪري پٺي چيلن کي چڇڪار
مائٽ تنهن جا مارو آهن ڏڻ ڏنار
سابراچي ٿي ڪنڌيرن سان ڪوهه ٿي، سرس ڪيو سينگار
تون راجا هو راڻي، جوڙ انهيءَ جنسار
منٺي ڳالهه سومرو، سڻيري هليو سردار
وجهي مهار ميهي کي، ٿيا اٺ سوار
سير چڙهي مهريءَ تي، آيا منجهه اوڏار
آيون ماڏيون پاڻيءَ تي، ڏٺئون چوڙي وارن جي چار
ڪياڏون ڦند فقيري، پاڻيءَ لاءِ پڪار

---

* هيءَ روايت ڪوهستان (تعلقي ڪوٽڙي) سان غلام حيدر ڪوسي دان ملي، الهبچايو ذات جو ڪوسو، ڦرياٽي ڪوسن سان آهي. سنڌس جنم ١٩٢٥ع ڌاري ويره ٻنڌ تعلقي ڪوٽڙي ۾ ٿيو. سنڌس ڏندو ڍپتي آهي.

مايون! اسين مسافر اج ۾، اهو ڪياڻون اظهار
اتي مارئي گهڙو ڪٿي آئي عمر وٺ ڪري الله تو هار
ڪٿي ويهاريائين اُٺ تي، جهڙي ويس جهونجهار
وٺي راهه، روانا ٿيا، ڪري ڪاهه قهار
ڪيائين انتظار عمر ڪي، حيلا لک هزار
انهيءَ مهل، الهپچايو چئي، ستان ڏنو پٺي ڏاتار
پوءِ ڪامل آئي ڪنوار، قيد ويهاري ڪوٽ ۾.

٢— قيد ويهاري ڪوٽ ۾، آيو عمر چام
مهندان اچي مارئيءَ جي، چيو سومري سلطان
مارئي تنهنجي ملڻ لاءِ، مچي ويو ماتام
ڪر ميلاپو محبت جو، سڻائي ڪندئي سبحان
دايون ڏيندو سانءِ ٻانهيون، گوليون ۽ غلام
جايون جاگهيون چوڪيون تون چلي ڏس چوغان
ست ماڙ سهاڳ جي، تون هلي گهر مڪان
مارئي چوي ٿي، ادا عمر! سڻ هي بات بيان:
ميان وڃ مڙي، مڇ ڏٺيءَ جو نام
سرونءِ ڪان ٻه وڌ ٿئين، هاڻ تو پانيان حيوان
نڪي دائي کپي، نڪي ٻانهي کپي، نڪان
گولي کپي غلام
نڪي جاءِ ڏسان، نڪي جاگهه ڏسان،
نڪي چلي ڏسان چوغان
نڪي ست ماڙ سهاڳ جي، آءٌ مير گهمان مڪان
تو ڪان آئم ڪٿين اسير گذريا، سومرا سلطان
اهڙو ظلم ڪنهن نه ڪيو، جيئن تون ٿئين نادان
پڇائو ڪندئي پاڪ ڏٺي، اتي ڪندين ارمان
توبهه زاري ڪري اُت مچائيندين ماتام
رئندين رت اکين مان، جت ڪاري ٿيندئي قيام
جنهن مان مائٽن مڳائي آهيان، سو ڪيت
منهنجو ٿئي خان

ثابت رهنديس سيل تـــي، نـــہ ڪر غير گمان
آهيان اُمتياڻي رسول جي، جنهن تي نازل ٿيو قرآن
روضي پاڪ رسول جي، وڃـــي گولي ٿيان غلام
اهو مهندان ڏينهن محشر جي، ٿيندو امت جو امام
بـــار ڪڻندو بـــاري ســـڀـــو محمد ﷺ جـــام
"الهيچايو" عرض ڪري ٿو، سڏائي ڪندڙي سبحان
هي ماڙيون ۽ مڪان، آءُ ڪڏهن گهمنديس ڪينڪي

۳ـ چو نہ گهمنديس ماڙيون اهـــو سبب تون سڻائي
بنگلا ۽ بستان ڏيندوسانءِ، اُچـــا رنـــگ اڏائي
گلم غاليچا ريشم جا، ڏيندوســانءِ وهاڻـــا وڇائي
ڪپڙا پٽ ريشم جـــا، ڏيندوسانءِ پوشاڪ پهرائي
ڪاوا ڪوڏيون ڪنجري تي، ڏيندوسانءِ جاما جڙائي
نـــاڻا ڏيئي نوڪرن کـــي بيهاريندس تـــو لاءِ
آڻ گهرائي اونٺڙا، ڏيندوســانءِ گـــهوڙا گهرائي
ساسهون بيهي سورن جـــو، وٺين پنو پـــڙهائي
اٿي پنوهـــار برچ مون مان، پير پلنگ تي پاءِ....

۴ـ ســـڀ ڳـــالهہ منهنجي، ڪامل ڏيئي ڪـــن
عشق رکجي الله سان، جنهن جا پيارا ٿـــي پنجتن
ڪُنجي حوض ڪوثر جي حوالـــي هـــوتـــن
ســـڀـــو محمد مصطفيٰ، امـــت جـــو ضـــامن
گهوڙو پـــلاڻي گهوٽ لاءِ آنـــدو هو ملڪن
مصطفيٰ هليو معراج تي، هـــار پـــڌا حورن
آيو چوٿين آسمان تي، مسلت پـــڙهي ملڪن
محلي آيـــو مينڊرو، عـــربي ســـو عـــرشن
فرزند علي شاه جـــا، سورهيہ ٿـــا بـــہ سڄڻ
سي ڪناري ڪربلا جـــي، ڪُٺا هئا ڪـــوفين
عرش سڄي انهن جـــو، ڏنو پئي معجزو ملڪن
هي اُمت تن جي آسري، سي ترهو تـــار سڄڻ

تـــون مير كريئ مـحفلون، تـــال مٿي تخت
پلجي ســـون پيڻ تـــي، ظـــاهر ٿئين ظـــالم
پڇائو كندئي پاك ڌڻـــي، قـــادر ڏيئي قسم
توبهہ زاري كري، ميان آت مڇائيندين مـــاتم
محابي محي الدين جـــي، لاهہ كڙا كوتـــن
وچڙي آهيان وگـــر كان، ساري آهيان سرتين
انئي پهر انهن جا، مونكي پل پل پـــور پـــون
عمر ابـــاڻـي سڌ كي ۾، منهنجا رويـــو نيڻ ٺمڻ
صبح ويـــل سرتيون، پهريـــو پٽ وچـــن
ڦـــر ڦيرايـــو پنهنجا، اچيو تـــڙ مٿي ترسڻ
سارو چارين سال ٿا، ڏيـــو پيرا پـــاس پٽن
وچيڻ ويـــل وريو، اڱڻ تـــي بـــہ اچن
كير ڏهڻ تيون كٺيريون، وجهيو ونـــگ وهڙين
وريو وچن وٿاڻن كان، كريو كينگر منجهہ كچڻ
آت كيت آهي كاهڙ ۾، جنهن سان مڱائي آهيان مائٽن
وچي لائون لهنديس لال سان، ڏيئي پڙهو پنهنوارن
هتي آيس ڇڄي ڇڳيرن كان، پيو وڇوڙو ورهـن
چاريندي هيس چوڙيلين سان، ڳڻهنا پـــاس ڳهرن
انهن لاء، الهڇايـــو چـئي، ڳـــاري آهيان ڳٽيئن
ادا عمر! سارو شال سلن، آهيان جـن جي آسري.

تعلقي روهڙي جي شاعر وريل جا بيت *

١- ڪڙيون آندم ڪوڙ منجهارا، ڏنڌا اهي ڏار
دهري آندم دل منجهارا، منهنجا واقف وڻجار
پايو سونهين سرتين وچ ۾، تون مارئي مهندار
ناحق ٿيءُ نہ نياڳي، تنهنجا سگر ڪائن سنگهار
توبهہ تنهنجي ڏار، مان ڪوڙ ڪيان ڪوڙ ڪو.
٢- ڪوڙ ڪيان ڪونہ ڪو، تو وٽ ڪين وهان
جيڪي پلنگ وڇايئي پالڪيون، سي سڄيون ڪين ميان
منهنجا مٺ ملير ۾، تن ڪي جيءَ ۾ جاءِ ڏيان
ڏٿ اباڻي ڏيهہ جو، وڃي ڪاهڙ پاس ڪيان
موڪل ملي مارئي کي، اتي پاڻي ڪين پيان
عمر اسان جي ڏيهہ ۾، وڃي ڪو جو دم جيان
اتي وڃي چوان، ڪِ آيم هٿ همير جا.
٣- آيا هٿ همير جا، تون پانيو تني پاڻين
ڪڍيو ڪوڙ قلب مان، تون پٽ تني پائين
سيندي هڻ ملير جي، تون لاڏي تني لائين
ويڙهين ۾ وريل چئي، پنهنجون پيڙهيون ٿي پرچائين
ٻج ڏٿي جي ٻاءُ ڪئون، تون باري ٿي بچائين.
٤- سوين آنديون سومري، لنديون منجهئون لوڪ
ڏس عمر رنگ الله جا، سينهن لاتي موڪ
ويندئي شهر الوٽ ٿي، تنهنجا گهوڙي سوڏا گهوٽ
صفا تنهنجا ساڙيان، تو ڪارا اڏيا ڪوٽ
پوءِ مانجهي ڏيئي موٽ، اهي گم ٿي ويا غار ۾.

---

* هيءَ روايت اتر (تعلقي روهڙي) مان عبدالرزاق کان ملي.
سوانح معلوم نہ ٿي سگهي آهي.

٥- قابو ٿي مان ڪوٽن ۾، ماري هان مونجهاري
ڪٽنديون سونکي ڪاهڙ واريون، سرتيون سينگاري
مٽيءَ جو مڙهه ملير ڏي، شل والي ڪٿي واري
واري موڪل، وريل چئي، پيئي هان تنهنجي پناري
سام نہ جهلج سومرا، چڏي آءُ عمر اماڻي
نڪريو ٿي نهاري، ڪي آنا سينهن ملير تي.

٦- آنا سينهن ملير ۾، ٿي هان ڪوٽن منجهہ ڪرير
ڪڙيون تنهنجون ڪاتيون ٿيون، زوراور زنجير
آچ ڪين سونکي اهي، ڏاڙهون انب انجير
درس ڪيا ها دنيا ۾، فاني ڪيئي فقير
ڪوڙ هلئي ڪونہ ڪو، جهل تون وات وزير
ڪالهہ ڪربلا ڏي، اهي سٽي لنگهيا اسير
مارو مٽ ملير، تنهنجا سڀ سڏايا سومري.

٧- سڀ سڏايا سومري، مارئي تنهنجا مٽ
آندو مانءِ عمرڪوٽ ۾، پيلهہ چاڙهيو پٽ
روئين ٿي رتولن ۾، کهڙي پيئي پٽ
پاڻي نٿي پئن تي، تون پئہ نہ پانءِ پٽ
پوءِ آئي سٽي آٿ، ڪئي مانءِ نيت نڪاح جي.

٨- ڪيئي نيت نڪاح جي، مي پي ملان ڪي مڙن
پڏيا ڏؤنر تندن ۾، قابو منجهہ ڪلن
ويڙهن منجهہ، وريل چئي، منهنجي ساڙي دل صفن
پوءِ وطن ڪاڻ وڃن، ڪاون منهنجي قلب جون.

روايت [٢]

عمر ۽ مارئي جي ٽيج شريڪ ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري روايت

عمر ۽ مارئيءَ جي ٽيج شريڪ ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري روايت پڻ سنڌ جي مختلف حصن ۾ رائج آهي. جيڪا پڻ هڪ مستقل روايت طور جدا رکي وئي آهي. هن روايت جون نظم ۽ نثر ۾ مليل ڳالهيون هن بعد شامل ڪيون ويون آهن.

تعلقي عمرڪوٽ مان مليل ڳالهه *

ڳالهه ٿا ڪن ته تعلقي ننگرپارڪر ۾ چام نندو نالي هڪ سمون ذات جو سردار رهندو هو، جو تمام سکيو ۽ مالدار ماڻهو هو. ڪيترن ڳوٺن ۽ پاڙن جو چڱو مڙس پڻ هو. هڪ دفعي ٿر ۾ سخت ڏڪار پوڻ سبب پنهنجو مال ڪاهي، ٻار ٻچا وٺي اچي عمرڪوٽ جي ڀر ۾ رهيو، ان ڏينهن اتي جو حاڪم ”خفيف“ سومرو هو، جنهن کي هڪ پٽ ڄائو، جنهن جو نالو عمر رکيائون. جو وڏو ٿي پوءِ کان پوءِ عمرڪوٽ جو مشهور حاڪم ٿيو.

عمر اڃا ٽن مهينن جو مس هو ته سندس ماءُ بيمار ٿي پيئي. حڪيمن مشورو ڏنو ته ڇوڪر کي انهيءَ بيمار ماءُ جو کير نه ڏجي، ان جي عيوض ڪنهن تندرست زال جو کير پيارجي. تنهن تي خفيف سومري خاص ٻانهين کي حڪم ڪيو ته آس پاس ۾ ڪا سگهڙ ۽ چڱي گهراڻي جي زال هٿ ڪريو، جنهن وٽ ٻار هجي، ته اُن جو کير ڇوڪر کي ڏجي. ٻانهين ڳولا شروع ڪئي، شهر جون سڀ عورتون ڏسڻ کان پوءِ شهر جي آس پاس ويٺل مالدار ماڻهن ۾ ڳولا ڪيائون. آخر ڪين چام نندي جي زال، جنهن جي گود ۾ ان وقت ٻن مهينن جي ڇوڪري ”مارئي“ نالي هئي، تنهن کي پسند ڪيائون، ۽ اها خبر خفيف سومري کي ٻڌايائون، جنهن چام نندي کي پاڻ وٽ گهرايو ۽ کيس سارو احوال ٻڌائي، ڪانئس سندس زال جي کير جي اجازت گهريائين. چام خوشيءَ سان اجازت ڏني. اهڙيءَ طرح مارئيءَ جي ماءُ عمر

---

* هيءَ روايت ٿرپارڪر (تعلقي عمرڪوٽ) مان محمد عمر معمور يوسفاڻي کان ملي.

کي پنهنجو کير ڏارائيندي رهي. نيٺ چارڻ ننڍو ۽ پيا مالدار موٽي ماڳين هليا ويا.

جڏهن مارئي ڇهن پنجن سالن جي ٿي، تڏهن ٻين ڇوڪرين سان راند ڪندي، انهن کي پنهنجن پيئرن سان گڏ انهن کي "ادا" ڪري سڏ ڪندي ڏسي کيس ريس ٿيندي هئي ۽ خيال ڪندي هئي ته منهنجو به ڪو ڀاءُ هجي ها ته آءٌ به کيس ٻين وانگر پيار ڪريان ها ۽ 'ادا' ڪري سڏ ڪريان ها! هڪ ڏهاڙي ڪنهن هڪڙي ڇوڪري مارئيءَ کي اٿين به چئي ڏنو ته: تون نياڳي آهين، تڏهن تنهنجو ڪو به ڀاءُ ڪونهي. تنهنڪري تون اسان سان نه گڏ هل ۽ نه راند ڪر. اهو ٻڌي مارئي روئي ماءُ وٽ آئي ۽ اچي چيائينس ته: امان! مونکي پنهنجو ڀاءُ ڇو نه ڏي ته آءٌ به ان کي 'ادا' 'ادا' ڪري سڏيان، ۽ سهيلين ۾ ڀاڳ واري ٿيان. اهو ٻڌي ماڻس چيس ته: "امان! تنهنجو اهڙو ڀاءُ آهي، جنهن جهڙو ڪنهن جو ورلي هوندو!" تنهن تي مارئيءَ پڇيو ته: "امان! اهو آهي ڪٿي؟ مونکي جلد ڏيکار!" ان تي ماڻس چيس ته: "سنڌ جي مشهور حاڪم 'خفيف' سومري جو پٽ عمر سومرو تنهنجو ڀاءُ آهي، جنهن توسان گڏ منهنجو کير ڌاتو آهي. هتي اهڙو ڪنهنجو به ڀاءُ ڪونه هوندو." ان ڪان پوءِ مارئيءَ کي هميشه اها سڌ هوندي هئي ته ڪڏهن اهو پيارو ڀاءُ ڏسنديس.

ٻاراڻپ جو زمانو گذريو، جواني آئي. عمر به جوان ٿيو ته مارئي به وڏي ٿي. عمر وڏو ٿي عمرڪوٽ جو بادشاهه ٿيو ۽ عدالت ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هو.

چارڻ ننڍي کي هڪ يتيم ڇوڪرو ڦوڳيو عرف ڦوڳ ڦالي هٿ چڙهيو هو، جو سندس مال ٻيو چاريندو هو. جڏهن وڏو ٿيو، تڏهن کيس خيال ٿيو ته ڇو نه چارڻ ننڍي کان مارئيءَ جو سڱ گهران: پر وري ڊپ ٿيس ته متان اهو ذڪر ڪرڻ سان چارڻ کيس لوڏي ڪڍي نه ڇڏي سو ڳجهيءَ طرح مارئيءَ تي عاشق ٿي، خاموشيءَ سان پيو پنهنجا ڏينهن پورا ڪندو هو.

هڪ ڏينهن دل جهلي، هن مارئيءَ سان پنهنجي محبت جو ذڪر ڪيو. جنهن تہ مرگهو اهڙيون سڏيون سٽايس جو ويچارو ماڳهين چپ ڪري ويهي رهيو. پر دل ۾ خار ضرور ٿيس.

انهيءَ وچ ۾ مارئيءَ جو مڱڻو سندس سوٽ 'کيت' سان ٿي ويو. تنهن تي هيڪاري ڦوڳ کي گهڻو ساڙ ٿيو، سو چام نندي جو مال چڏي، منهن ڪري وني ڀڄو ۽ آخر عمر ڪوٽ اچي پهتو. اتي خيال ٿيس تہ چو نہ عمر کي مارئي جي سونهن بابت ٻڌائي، کيس هرکائي، مارئيءَ جي ٻانهن ڪٽائي، مارئي ۽ کيت کان بدلو وٺان. اها ڳالهہ ڳٽي عمر جي دربار ۾ آيو. پنهنجي ۽ پنهنجي ملڪ جي خبر چار ٻڌائيندي، اتي جي ماڻهن جو ذڪر ڪندي، مارئيءَ جو ذڪر شروع ڪيائين. مارئيءَ جي سونهن جو بيان اهڙي تہ ڍنگ سان ڪيائين جو ٻڌڻ سان ئي عمر سومرو پرپٺ ان تي عاشق ٿي پيو، ۽ ان جي هٿ ڪرڻ جا گهاٽ گهڙڻ لڳو.

عمر بادشاهہ ڦوڳ کان صلاح ورتي: تہ مارئيءَ کي ڪيئن هٿ ڪجي؟ تنهن تي ڦوڳ صلاح ڏنيس تہ: اوهان هڪ ڀلي اٺ تي چڙهي، ويس بدلائي مون سان گڏ هلو تہ آءٌ توهان کي مارئي هلي ڏيکاريان. ڦوڳ جي چوڻ تي عمر سومرو، ويس بدلائي، اٺ تي چڙهي، ڦوڳ کي ساڻ ڪٽي، ٿر روانو ٿيو. جڏهن پالوا جي تڙ جي ويجهو آيا، تڏهن اتي ترسي پيا. جڏهن سال پيارڻ جو وقت ٿيو ۽ مارئي تڙ تي آئي، تڏهن ڦوڳ، مارئي ڏانهن اشارو ڪري عمر کي ٻڌايو ۽ پاڻ اتي لڪي ويهي رهيو. پوءِ عمر اٺ هڪلي تڙ تي آيو. نولو ماڻهو ڏسي، تڙ تي بيٺل ڇوڪريون وٺي ڀڄيون، جڏهن ٿورو اڳيرو ويون، تڏهن مارئي سهيلين کي چيو تہ: ادي! ويچارو مٺان اچايل هجي؛ تنهنڪري هلو تہ هلي پاڻي پياريونس. ائين ڪري سڀ تڙ تي آيون تہ عمر بہ پاڻي گهريو. مارئي چڙهي واري پاڻي ڪڍيو. پوءِ عمر کي چيائين تہ: ادا، مسافر! اچي پاڻي پيءُ. عمر اٺ تان لهي هيٺ آيو. مارئيءَ چيس

تہ: ڀڪ جهل تہ پاڻي پياريانءِ. عمر چيو تہ: آءٌ ڀڪ جهلي پاڻي پي ڪونہ ڇاڻان. اهو ٻڌي مارئي جي سهيلين مان ڪنهن مارئي کي چيو تہ: ادي مارئي! ڇڏ مُئي کي، هن کي پاڻي ڪونہ ٿو وڻي. ۽ هو اتي هلڻ لڳون. عمر کي تہ گهربو ڏي ايترو هو، تنهن نڪا ڪئي هم نڪا تم: ڪڻنديئي مارئي کي ڪڻي اٺ تي چاڙهيائين، انهيءَ واقعي تي هي بيت مشهور آهي،

ڪڙي هئي ڪـوهہ تـــي، عمر ڏنائينس،
ويس ورت هٿن مــــان، رتو رنائين،
چڙهندي چيائين تہ، چنو سگ سرتئين.

عمر اٺ کي هڪلي اچي عمر ڪوٽ پهتو. ڦوڳ پنهنجي منهن روانو ٿي ويو. اهڙيءَ طرح مارئي عمر ڪوٽ ۾ پهتي.

عمر، مارئيءَ کي زر، زيور، محل محلاتون وغيره آڇـي، شاديءَ لاءِ چيو، پر مارئيءَ کيس جواب ڏنو. پوءِ جڏهن اها خبر پيس تہ ڪڻي اچڻ وارو ۽ شاديءَ لاءِ چوڻ وارو عمر سوسرو آهي، تڏهن ٻوڙي "ادا، ادا" ڪري وڃي گڏيس. اها حالت ڏسي عمر وائڙو ٿي ويو ۽ مارئيءَ کان پڇيائين تہ ڇا آهي؟ مارئي سموري ڳالهہ بيان ڪري ٻڌايس، جا ٻڌي عمر نهايت شرمسار ٿيـو ۽ وڏيڪ خاطريءَ لاءِ جهونيون دايون گهرائي پڪ ڪيائين. انهن مان هڪ ٻيڙيءَ پنهنجي وسريل ڳالهہ ياد ڪري، جواب ڏنو تہ: اڻين برابر ٿيو هو تہ تو چام نندي جي زال جو کير ڌاتو هو ۽ ۽ مارئي ان وقت چام نندي جي زال کي ٿڃ تي هئي. بلاشڪ تنهنجي ڀيڻ آهي. ان واقـعي جـي تصديق 'هوتوءَ' نالي واڻئي هڪ شاعر هن طرح ڪئي آهي:

ٿيهين رات ٿري، دائي عمر وٽ آئي،
ان اچي عمر چام کي، هيءَ حقيقت سڻائي،
ڌاتئي ٿڃ 'مارئي ماءُ' جي، هيءَ ڀيڻ، تون ڀائي،
مرت رک، ساڇهہ ڌار، ڪر نہ اجائي،

ڪا ٻيڻ ڪنهن ٻاءُ ڪي، آهي رهائي؟
جيڪا چار نندي ڇائي، ما سام پرتئي سومرا!

پوءِ ٿيڻ بعد عمر مارئيءَ کي پنهنجي ٻيڻ سڏي، پاڻ وٽ رهايو ۽ ساڻس سوکڙي، چار نندو ۽ ڪيت گهرائي، انهن کي سچي حقيقت ٻڌائي، کانئن معافي ورتي، مارئي انهن سان گڏجي ڪين پنهنجي ملڪ وڃڻ جي موڪل ڏنائين. اهڙيءَ طرح مارئيءَ جي ٻاءُ کي ڏسڻ واري مراد پوري ٿي.

تعلقي سانگهڙ جي شاعر ليمي شر جا بيت *

۱ــ پکا پنهوارن جا، سون ڏورئون ٿي ڏٺا
سارو ملڪ ملير ۾، وير آهن ويٺا
مي ڪڏهن ڇڏيندم ڪينڪي، آهن مير مٺا
جن سان ٻيال ٻلي جا، ٻيا اٿن سانگ سٺا
لکين سي، ليمون چئي، ٿيندا قيام ڪٺا
آهن قرب ڪٺا، سچي نيت سردار ڏي.

۲ــ سچيءَ نيت سردار ڏي، ويندم واري ساڻ وٺي
اڄ ڪا بوند برن ۾، آهي عام آٺي
عمر! ڇڏيئي اڏ ۾، رَهائي رُٺي
سون ڏي سارن سوکلي چوائي چٺي
سِڪ تہ سنگهارن جي، آهيان قرب ڪٺي
ليمون چئي، هن لوڪ ۾، آهيان سارن سٺي
هاٺي پنهوارن پٺي، ويندس سارن ڪاڻ ملير ۾.

۳ــ مارن سون ڏي موڪليو، ڏوٿي ڪري ڏانءُ
رڍان ڪيئن رتول ۾، ادا! تو وٽ آنءُ
جنهن منجهہ ماهہ سکيو ٿئي، سو ٿڌو ڇڄي ٿانءُ
مارن ڪاڻ مري وڃان، حب ۾ ڦاڙي هانءُ
منهنجو تڏهن ملير ۾، نيڪي ٿيندو ناءُ
ڪالهہ مُڪو اٿم ڪانءُ، سو پکي پنهوارن ڏي.

* خود شاعر جي زباني قلمبند ڪيل. ليمون پٽ سرڪي، شر بلوچ، پاڙو ٻنگلاڻي، وينل ديهہ سدرت، تپو جکراهو، تعلقو سانگهڙ ضلعو سانگهڙ، اندازا سنہ ۱۹۰۰ع ڌاري ڄائو. اڻ پڙهيل ۽ عمر ڄاري آهي. جوانيءَ ۾ شاعري شروع ڪيائين. بيتن چوڻ ۾ سنڌس استاد بچيو ٿتير رند هو.

۴ـ پکي پنهوارن کـــي ٿـــو خاطي ڏئـــي خبر
بندي جهليو اٿئي بنـد ۾ ادا هِـت عـــمـــر
ڪنهن سان ڪجي ڪونڪو، اهڙو زور زبـر
مـــارن هُـت ملير ۾، آهن گهٽا ٿـــاهيا گهر
پنهـــوارن ڀـــهـــرائـيـــا، ويـــڙهيچن ولـــر
ڏسان شـــال اکين ســـان، مٿي ٿـــر ٿوهـــر
لاهيان وچـي، ليمون چٽي، ڏوٿين جا ڏمـــر
هاڏِ وچي هيڪر، مـــلان مـــارو چام ڪي.

۵ـ مـــلان مارو چام ڪي، حُب ۾ وچي هـــاڻ
هجڻ گـــڏ هنن ســان، سارو ڏينهن ســـاڻ
ڀـهـري پنهوارن ســـان، راتيون ڪيان رهـــاڻ
مارن ڪي ملير ۾، ڪنهن جي ناهـــي ڪاڻ
اڏي ويٺا آهـــن اوڏهين، ٻـــلا ڏاهـــي ٻـــاڻ
سي پرين اچي پاڻ، ڪڏي ويندم هن ڪوٽ مان.

۶ـ ڪڏي ويندم ڪوٽ مـــان، مـــارو مـــڙيئي
مُئِي جـــا مِـت ملير ۾، آهن ڏاڏاڻـــا ڏيهي
هِـت ٿـو برساڻين[۸] بنگلا، هُت اٿئي پنهوارن پيهي
سوين سانگ ڪري ويـا، ورِيـــر هنٿون ويهي
تن مارن سان ملير ۾، منهنجي ڪاوڙ آهـي ڪيهي
ليمون چٽي، هن لوڪ ۾ ويٺي ساريان سيئي
هاڏي ايندم آهيئي، جيڪي ڪڏي ويندم ڪوٽ مان.

۷ـ ڪڏي ويندم ڪوٽ مـــان، پيو سانگي اٿـــم سيڻ
هِـت ڪيئن ڪاٽڻ قبوليان، جـو وَر جا ڏيندم ويڻ
ماريو ٿـن سانگين ڪـي ٿـــا نِير وهائِـن نيڻ
سـگــ تہ پنهنجو سومرا، آهيون "ٻـــاءُ ٻيڻ"
شوق منهنجو "شـر" چـــوي، آ خيال وڏايـو ڪيڻ
هاڻي فنا ڪندين ڦيڻ، تہ بہ ويندس ويڙهيچن ڏي.

٨- وري ويڙهيچن سان، منهنجو سائين رکندو سير
ملي تن مارن سان کلي پيئنديس کير
ويندو سور سندا کري، جڏهن ملندو محمد مير
کندو منهنجي کارڻي، سهنجو ساهه سرير
هاڻي منهنجو ملک مليئر، پر قسمت آنديس کوٽ ۾.

٩- قسمت آنديس کوٽ ۾، کنهن واري ساڻ وڪان
مارن جا سڻ ۾ ويٺي لفظ لکان
کاڄ تہ منهنجو کير آهي، هت چانور ڏيئن چکان
شرط انهي سان، شر چوي، آءٌ ٿي پاڙيچون پرکان
هاڻي در وجي ديکان، ملک تہ ماروءَ چام جو.

١٠- موٽائي مارن ڏي، توکي کامڻ چڏيان کيئن
ماگ تہ تنهنجو مارئي، آهي ظاهر جاء زمين
پڇي ڏس پڙهن کان آٽائي امين
شرع جا، شر چئي، ڏنگ ورهايا دين
هاڻي چولا پائي چيڻ، تون پٽ پهري ويهہ مارئي.

١١- پٽ پهرينديس کينکي، مارن بنان مور
سانگيڻ جا ساهہ ۾ پلٽي پيا اٿم پور
ماڙيچن جا مڻ ۾ گهايو وجهڻ گهور
سچ چوان ٿي سومرا، آهن ماهہ اندر ۾ سور
روتي رهنديس کينکي حاويلين منجهہ حمير
ليمون چئي، هڻ لوک ۾ تنهنجا طعام ٻہ، ڀانيان تير
هاڻي کاڄ ڀلا آهن کير، سي وڃي پيئنديس پنهوارن سان.

١٢- پيئڻ پنهوارن سان، تنهنجو کامڻ تيندو کونہ
مات کري ويهہ مارئي، اِها لاهي اوڻ
پري ٿيا پنهوار، جن جي ڪوک نہ پئي ٿي کن
پهر پوشاکون پٽ جون، گوهر پاڻ گون
اهي اٿئي حاويليون حمير جون، جيکي چيرليون چون
هنڌ کنولا حور، توکي اِتي مشک ملڻ

لکين اٿئي، ليمون چئي، ٻيون بهاريون باغڻ
هيءَ ٿا توکي چڱي ڳالهہ چون، سا تون سچ ڪٽي مارئي.

١٣- ڪيئن مڃجي ويهي مارئي، جنهن جو اداسي ارواح
ساريو تن سانگين کي ٿو سڪي منهنجو ساهہ
ڪوٺڻ سان ڪيئي چڏ، اج ٻانيان توکي ٻاءُ
ادا! اهڙي ڳالهہ جو تون وير نہ ڪر وڏاءُ
منهنجي مداين جو آهي سائينءَ کي سماءُ
ڪيئن لڪايان، ليمون چئي، ٿو ڏسي رب الله
ملي تن مارن سان، منهنجو پورو ٿئي پساهہ
هاڻي تاب نہ هلندو تاءُ، اڳيئون اميرن جو.

١٤- اڳيئون اميرن جي، ڪانهي جاء جدا
جيئري هن جهان ۾ جيڪي ڪم ڪندا
اڳيئون اجورا تن کي سڙيئي ملندا
سارو سونکي ملير ۾ چڱائي چوندا
ڌري دين ايمان جو، ڏاج وٺي ڏيندا
ليمون چئي، هن لوڪ مان، سون نال وٺي نيندا
هاڻي اوڏاهون ايندا، ڪاغذ قريبن جا.

١٥- ڪاغذ قريبن جا، توکي ڪامڻ ڏيندو ڪير؟
سارو رهيا ملير ۾، جن جو پري آهي پير
هتي ڪوٽ حمير جو، تنهن سان ڪونہ وجهي ڪو وير
سات ڪري ويهہ مارئي، من جو لاهي مير
وسار ڪين وجود تون، ٻانڌ تني پير
انهن پنهوارن جي پرڪان، توکي ڪچو چوندو ڪير
هت تو ساهہ سڏائي سير، پر آهي ڏکو تو ۾ دم جو.

١٦- آهي ڏکو دم جو، رضا سنجهہ رهي
مارن ڏي ملير ۾، پئي ٿي وات وهي
آچائو آهو چئجي جيڪو ڪوڙي بات ڪهي
آءُ تہ ويندس اوڏهين، جت اميد سونکي آهي

موٽي ويندي‌س مارن ڏي، قرب سنجهان ڪاهي
چاريندي‌س چاه سان، وڃي پٿهون پهرائي
هاٺي وَرِي ورائي، سونڪي حاڪم ڇٺو نه هيترو.

۱۷- حق چوڻ حاڪم کي، سچي ڳالهه ثواب
ڪاهي آيو هٺ‌س ڪوٽ مان، ڪري ڪوهه ڪتاب
ڪاٺي مونکي ڪوهه تي ڏين^ ها جوءِ جواب
سوناٺين^ ها مير کي اهڙو ڏيئي آب
هاٺي قابو تيٺن ڪوٽڻ ۾، آهي بند ٻه تنهنجو ٻاب
ماري توکي ماه ڪندس، ڪهي هٿ ڪباب
هاٺي تڪڙ ۾ تاب، تنهنجو هلندو ڪونه حمير سان.

۱۸- هلڻ حميرن سان آهي وڙ نه اسان جو وير
مارن جا سونکي اڄ مهٽا ڏي نه مير
اڳ نه ٻڌا هٺم اوڏهين ڪي ظلم جا زنجير
هاڻ ته قسمت آنديس ڪوٽ ۾، آهيان قضا جي ڪير
موٽي ويندي‌س مارن ڏي، ادا خان امير
سائين منهنجي ساهه جي سنهنجي ڪندو سير
لڪئي جا، ليمون چئي، تون هٽين ٿو تير
اٺين عمر ادا نه ڪر، ماڙيون آڄ نه مير
ظاهر لاهه زنجير، ڪاڍ ڪنگالڻ ڪوٽ مان.

۱۹- پيهون پنهوارن جون، آهڻ ٿرن تي ٿاڪ
وَنا آهڻ سينهڻ مٿير تي ٻي منٿون پئي اٿڻ ماڪ
سوڻ تن جي سڪَ ۾ آيا هيڏي ٻڏي هاڪ
اوڏي تن جي اڱڻ ڪي اڇي اڏيائون اوطاق
ڏهرا لٽا ڏِين جا پهريائون پوشاڪ
اِهو اٿئي ٻاهت پنهوارن جو، ٿا پڙهڻ ڪلمون پاڪ
لِڪئي جي، ليمون چئي، ماري تي مذاق
هاٺي وير ڏيئي ويا واڪ، هرڪا حق حلال جا.

٢٠- هوڪا حق حلال جا، پڙهي ٿا پارين
مٺڙا ميٺ ملير ۾، سانگيئڙا سارين
مٺڙا ميٺ ملير ۾، ٿا اوٺڻ آٿارين
مٺڙا ميٺ ملير ۾، ٿا ڇُوڙيليون چارين
حيف تني جي حال کي، جيڪي وطن وسارين
لڪئي جون، ليمون چئي، مونکي ميارون مارين
هاڻي ڳڻتيون ٿيون ڳارين، مونکي ماروئڙن جون.

٢١- ماندي ٿيءُ نه مارئي، اِجهي مارو مال
هُو اٿئي پکا، هو اٿئي پيهون، تو ڇو هت هيٺا ڪيا آهن حال
مارئي ملير مان آئي آهين ڪنگالڻ ڪالهه
عمر ساڻ آڻ تي تون ناحق آئين نال
سَري پٽين[٨] ها ميدان ۾ اها ڳوٺ پٽن ها ڳالهه
ٿئين ها سرهي سنگهارن ۾، لاڪيٽي لال
تو جهڙيون ملير ۾، تن مان حُب مان ونڌج حال
تڻ مارن جي مقال، هاڻي ڪنهن مان ڪندئين ڪوٺ ۾.

ٺٽي شهر جي شاعر زمان شاھ ساقي جون چيل راتيون *

١- الف ٿون آڏيءَ رات جو، پيو عمر کي پور
هڪڙي باھ برھ جي، پيو سڪ آثاريس سور
مهندان مارئي جي اچي، مير ڪيو مذڪور
ميڙا بنگلا باغ هي سڀ، مارئي! ڪر منظور
ڏسڻ پچاڙي پنهنجي، آهي دانائن دستور
"زمان" پڇ پنهوار کان، وڃي تون وهلور
ڏوٿي ٽيس ڏور، هي آهي حاڪم هٿ ۾.

٢- بي ٿون ٻونگڻ سان ڪيئڻ، ڪريان بنگلا برابر
سي ڪيئن باغن ۾ ٻَرنديون، ٿاڪ جني جو ٿر
ڪين ڊچان ٿي قيد کان، شل پت رکي پرور!
ڏسيو ڪيم ڏَکان^ ٿي، تنهنجو ڏاڍ ڏمر
مٿي مان ملير جي، مور نه ڪڍنديس مَرَ
سِر وڃي وڃ سومرا! پيو ڪوڙ نه مٿيءَ سان ڪر
"زمان شاھ" زيور زريون، هي ناهي پنوهارن پر
عمر! مان آخر، وينديس ويڙهيچڻ ڏي.

٣- ٽي ٿون ٽپي تاب ڪيو، عمر ٿي اهڙو:
رکنديئڻ سيل سنگهارن جو، ڪرڻ ۾ ڪهڙو؟
مارئي موٽي هيئن چيو: ڇڏ جهانگيرڻ مان جهيڙو

---

* لاڙ (تعلقي ٽنڊي باگي) مان محمد طالب کان مليل روايت.

+ زمان شاھ "ساقي" ٺٽي شهر ۾ ١٣٠٨ھ/١٨٩٠ع ۾ ڄائو. رضوي سادات مان هو. پنهنجي وقت جو سٺو شاعر هو ۽ همعصر شعراء ۾ نمايان حيثيت رکندڙ هو. سندس ڪلام ۾ ڪافيون، غزل ۽ ڏوهيڙا مشهور آهن. ١٣٤٥ھ/١٩٢٦ع ۾ وفات ڪيائين.

سگ وڃي پڇ سومرا! رکي منڊو ۽ سيڙهو
مارئيءَ جو ملير ۾، ٿئي مارن سان سيڙو
ويڙهيچن ويڙهو، "زمان شاهہ" ڏيهہ ۾.

۴- ٿي ڏون ثاني ناهہ ڪو، تو مارئيءَ جو مون وٽ
ملڪن ۾ آهہ مارئي! ڪو مٿور نہ تنهنجو سٽ
لاهي لوئي لڳن تان، پهر اُٿي تون پٽ
عطر، مشڪ، عنبر تون، ڇيريون پڌي ڇٽ
جيڪي گهگهري گهري، سو جوڙايان جهٽ پٽ
سگهو پرچ پنهوار تون، قلبئون لاهي ڪٽ
گهڙي "زمان شاهہ" گهٽ، ناهي عشق عمر کي.

۵- جيم ڏون جهانگيڙن جو، آهي عيب اهو
پنهنجن کي پري ڪري، هٿن پاڻ ٻيڙ
وڇوڙيم وطن ڪان، تو ڪوجهو ڪم ڪيو
روئن سنگهاريون رات ڏينهن، ٻر منجهہ ٻيهو
توکي پڙين پنوهاريون، واريءَ منجهہ ويهو
ڪٿي مون کي ڪوهہ تان، ناحق تو نيو
"زمان" زهر ٿيو، جيئڻ جهانگيڙن ري.

٦- حي ڏون حاڪم اڳيان، ڪر عقل، ڇڏ انڪار
منهنجي مڇ منٿ کي، هاڻي ٿيءُ هوشيار
جهومڪ، جهالر، جهرمر، وجهہ هس هسيون ۽ هار
ڪاني پائي ڪجل جي، سينڌ ڪڍي سينگار
هنج ۾ اڄ همير جي، ڪٿي نيڻ نهار
قيدياڻيءَ تي ڪانَ ڪندا، مارو ڪابہ ميار
ناهي زور "زمان شاهہ" مون، مارئي ڪي مختيار
پرچي شل پنوهار، تہ ڪر صدقو سِر ڪي.

۷- حي ڏون خدا جي واسطي، سڻ سومرا! سوال
زيور ۽ زرين جي، مون کي ڳاري ڳال (۱)،
سور ٿي پايان سومرا، تنهنجا مڏيون ۽ مال

---

(۱) ڳال = ڳالهہ

اتــم لـڳ الله تــي ، ڪندم سوئي سنڀال
اڄ ڏي سوڪل مون کي، تو قيد وڌو آهي ڪال (٢)
سنگهارن جــي سومــــرا! سيـا ايندم سال
ويڙهيچن وصال ، "زمــان" ٿيندم تــر ۾ .

٨- ڏال ڏون دل تي ڏکڙا، تنهنجا عمر ڪي آهين
حاڪم اڳيان هوڏ ڪري، جي سينو ٿا ساهين
قيدن، ڪوٽن پاڻ کي، سي پاڻهي ٿيون پائين
ڏاڍي اڳيان ڏاڍ ڪري ، جــي منٿ موٽائين
آڇون هــي عمر جون، ٻچڙيون ٿيون پـائين
"زمان" گهڻ گهائين، سڀ عمر جي انصاف جاه

٩- ذال ڏون ذات امان جي ، پکڻ جون پوتيون
ويڙهيان ڪيڻ وڻن ري، چيڙهيليون چوتيون؟
ڏريو ڪايو ڏٿــڙا، پيرن لسيءَ جون لوٽيون
مور نه آءٌ مڃيندس، ڪر ڀڪر جون پوٽيون
هرويرو تو هيڻن سان، جنگيون چو جوتيون؟
"زمان" ڪريون ڪي ڪوٽيون، ته ٻه سونهن
سنگهاريون سٺ ۾ .

١٠- ري ڏون رات ڏينهن اتم، تو مارئيءَ جي محبت
ڪين پـانئج ٻچڙي، عــمــر جــي عــادت
مارئي! ڪين ملول ٿي، منهنجي مهٽي آهي صحبت
اڇـان اوڏو جي ڏٿين، راضي ٿــي رخصت
حد مٺي جي آءٌ هلان، ته تنهنجي ڇا طاقت؟
"زمان شاه" عدالت، اِهــا آهي عمر جي .

١١- زي ڏون زاري تنهنجي، مان مور نه مڃيندياس
لوئي آءٌ لگن تـان، مــور نـــه لاهينديا س
عمر! ڇڏين انصاف کي، ته ٻه پاڳئون پائينديا س
ڪنهن پر نکري ڪوٽ مان، وطن ڏي وينديا س
تــرن ۾ ٿينديــاس ، سڳي سنگهارن سان .

---

(٢) ڪال = ڪالهه

١٢- مون کي من ۾ مارئي! آهي سين سچائي سِڪَ
پرت ڪيو اٿم پڌرو، ڪيئن لوڪان ڪريان لِڪَ
مارئي! محبت تنهنجي، سون کي چرڪ وجهيو ڏي ڇڪ
من تڏهن مست ٿيو، جڏهن طلب ڏياريم تِڪَ
سڄي حڪومت هٿ ڪري، هينئڙي پيچ تون هِڪَ
"زمان" پهنڊي پِڪَ، منهنجو چِت چريو ٿيو.

١٣- شين ٿون شاهي شوق جو، ناهي اسان کي نينهن
هوڏ نه حڪومت تي، توکي شوق ڪيو آهي شينهن
سرها ٿيئن سنگهار ٿين، جيئن ڏاڍو تپي ڏينهن
"زمان" محبت مينهن، وسي سنگهارن سِر تي.

١٤- صادٿون صبر هاڻي، مارئي ناهيم سور
جيءَ کي ناهي جدائي، تو مارئي جي منظور
دل کي سور ساڙيو، چاڪڻ ڪيو چُور
آس نه پيچ عمر جي، اهو ڪر نه ڪلور
قدر منهنجو ڪونه ڪيوئي، نڪي سچائي سور
"زمان شاه" ضرور، منت مڃيندي مارئي.

١٥- ضادٿون ضعيفڻ تي، نه ڪر حاڪم هلائون،
ڪيڻ رهنديس ڪوٽ ۾، عمر هٿ آئون،
ڪندو شال! قبول هي، ڏٿي دعائون،
ڪيان ڏک ڏوتين تي، ماڙهو نه مڪائون،
آيو ڪونه ابائڻ مان، نڪي نياٿون،
جيڪس سگ سنگهارن سان، چني چڏيائون،
پانيان بلائون، "زمان" آڇ عمر جي.

١٦- طوئي ٿون طلب ۾ تنهنجي، حال ٿيو اٿم هي
نٿي سِڪ سمهڻ ڏي، جلي منهنجو جِي
منهنجي هن سنڻ کي، ڏسي ڏاهي تي
وجهي سيوا وات ۾، آڻي پاڻي پِي

ملڪ سچو ڏئين مارئي! ٻولي وار نہ ٻي
ڪانہ "زمان شاه" ڪِي، سختي هڻ تي سومري.

۱۷- ظوئي ٺون ظالم! ڇا ڪريان، تنهنجو تخت ۽ تاج؟
ستان سمجهين سومرا! مارئي ڪي محتاج
"زمان" ڏونر[۱۸] ڏيهہ ۾، ڏوٿين جو آهن ڏاج
سنگهارن وٽ سهڻو، آهي رلين جو رواج
چڙهيو وڻن جي چوٽين، مارو ڪن مزاج
نڪي اوڍيون عاج، نڪي پهريون پٽ ڪي.

۱۸- عين ٺون عشق عمر تي، عجب هيءَ آيو
نندون ويس نڪري، سورن ستايو
بيٺو بيوس آهي، پاند ڳچيءَ پايو
پيرن تي ڪري پوي، گوليون گهرايو
واضي ڪري ڪنهن ريت سان، پنوهر پرچايو
"زمان" مارئي منهنجي، ڇڏي سنت سوتايو
ڪري سڀ سعيو، سمجهايو سنگهار ڪي.

۱۹- غين ٺون غريبن تي، ڪهڙو ٻاريئي ڪُل؟
مارو گذارين مان ۾، هتي آهي هل
متان ستائين سومرا! ڏنارن جي دل
آءٌ امانت آهيان، مون کي مارن ڏانهن موڪل!
ڪڍ تون مون کي قيد مان، آهين جي عاقل
پيڻ ڪڍي ڇڏ بند مان، عمر! تيءُ عادل
سمجهہ اٿئي ڪا سومرا! پيڻ تي نا پئل
لَجاتِي هڻ لوئيءَ جو، مارو ڪندا مُل
ٻُور "زمان" پلپل، پُونم پنوهارن جا.

۲۰- في ٺون فوج فراق جي، نيو عمر جو آرام
مارئي ڪي محبت سان، وريو ڇئي وريام
سگ نہ تومان سومري جو، اِهو آهي الزام
ڪن مُڪو آهي مون ڏي، پنوهارن پيغام

تان پيڻ ڪري تون پانئج! مارئيءَ کي مدام
مارئي! ڪر ملڻ جي، مان پلي ٿيان بدنام
رکي محبت مون ۾، ڪر عمر سان انجام
ڪيان توکي قيد مان، قربئون ڪر ڪلام
"زمان" دل کي دام، پيو آهي پنوهار جو.

۲۱- قاف ڏون قابو قيد ۾، اچا تون آهين
سري ويندئين مارئي، چو مينو ٿي ساهين؟
زوراور تون زال ٿيو، منٿ موٽائين!
باغ، باغيچا، بنگلا، پؤ ڪريو پائين
پائي پٽ پنوهار! تون لوئي تني لاهين
اچا سنگهارن سيل کي، پئي پڌائين
سڀ اڳيان تون سومري، تني نمائين
"زمان" پڇ پنوهار کي، چو پٽ تني پائين؟
چڱو ٿي چائين، ته مارئي! مڃ منٿ کي.

۲۲- ڪاف ڪري شل ڪوٽ، باهم وجهان هي بنگلا
جايون شال جهرن، هي پانيان باغ بلا
سمجهي ڪر تون سومرا! مون هيٺيءَ تي حملا
ڏاڍا ملندئي ڏيهه مان، اي عمر! اوپالا
آچون تو عمر جون، پانيان ٿي پالا
ڪيئن لڄايان قيد ۾، ننگ پريا نالا!
هريا ڪين هسين تي، گهگهريون گلا
ملائي مولي، شل "زمان" مارن مارئي.

۲۳- لام لڳڻ تان لوئي، ڪيئن لاڪيٽي لاهيان؟
پائي پوشاڪون پٽ جون، چو لوئي لڄايان؟
تني برابر پونگڻ کي، بنگلن سان پانيان
سڳهو ڪرندو ڪوٽ هي، مان نيرن ۾ ناهيان
پاٺهيون، زيور، زريون، مون کي ڪٿي ڏي ڪانيان
جني ماڻيم سومرا! انهن جي آهيان

صدقي ٿيندِيس سومرا! پر وَڙ نہ وچايان
پنهنجيءَ نہ پايان، "زمان" پير پلنگ تي.

۲۴- ميم تون مارئي! مون کي اِهو آهي ارمان
خالي پيلي چو وجهين، جهوريءَ ۾ ٿي جان
ناهي مناسب مارئي! شاهن سان شيطان
ڪيڏانهن پچندئين ڪوٽ مان، ڪندي آهي ڪان
مون کي ڪر قبول تون، تان مارن وڏي مان
ڪلي چڙهه تون ڪٽ تي، شاهي رکي شان
ڪوٺين قيدن جو "زمان" ڇا، ايذاءُ سهي انسان؟
دل تي آڻ ڏيان، مڃي اَٿ منٿ ڪي.

۲۵- نون تون نڪري آئين، ڪا دائي ٿي در
سڏ ڪريو ڇٽي سومرا! ڇڏ هي هُل حشر
ڪير وڏي تو ڪوٽ ۾، آڻي هت عمر؟
سڻ تون منهنجي سومرا! اٿم خان خبر
ساڻيم توکي ساهه سان، جڏهن ننڍڙو هئين نينگر
مارئي سانڍي مون هٿي، وجهي هنج هيڪر
پنهين ڏاتو دائيءَ کي، ڪڏندي ڪٽيو ڪر
بيشڪ تنهنجي پيڻ ٿئي، ڇوري هيءَ ڇوڪر
پت رکي پرور، "زمان" پاءُ ۽ پيڻ جي.

۲۶- واو تون ويٺو وير آئين، رت ورنو روئي
آهي حرف حمير کي، تو ڇرين جيئن ڇوئي
پاڪر وجهيو پيڻ کي، پيرين پيو پوئي
وڃي پنهوارين پهچندئين، شل حياتي هوڏي!
سچ جو پڌو سندرو، هن جهانگياڻي جوءِ
ڪٽي ويئي "زمان شاهه" هيءَ گهگهيري گوءِ
نيڻ نہ نچوئي، سڪ ۾ سنگهارن جي.

۲۷- هي تون هيٺين سان ٿيو، هادي هت همراهه
پرور! ٿئين پنوهار جي، تون ٿي پشت پناهه

هائي پڇچاڙينم ان سان، جنُ ڪــي سڪي ساهه
انـــم ابـــائڻ جـــي، پـــڪـن منجهه پساهه
منهنجو ڏڪي ڏيـــل پيو، بـــاري بـيپرواهه
مولي سيئي معاف ڪندو، گوليءَ جــا گناهه.
هائي وقت آخر ۾، تي منهنجي واهر واهـــه
ڪهينيءَ تي ڪرم جـــي، ڪينئي نيڻ نگاهه
زاري "زمان شاه"، منهنجي در ڌڻـيءَ جـــي.

٢٨- لام ٿـون لائن تو ڪيو، عمر آءُ اڻ چـاڻ
مون ڪـــي موڪل ڏي، سگهو ســواري آڻ
ڏسان وچي مـــان ڏيهه ۾، ويڙهيچن وٽـــاڻ
سڏ ڪريو چئي، سومرا عمر! ســـون آســـاڻ
اوني آندو آنـــڙو، وجـهي پـــرت پـــلاڻ
چڙهي ويئي چاهه مان، هليو وجـي تـــي هاڻ
پهتي پنهوارن ڪـــي، قـــادر لاٿس ڪـــاڻ
ويهو ويڙهيچن وچ ۾، ڏي عـمر جـــا اهڃاڻ
عمر جي انصاف جـــي، وات اٿس واڪـــاڻ
"زمان" مارئي ملڪ ۾، ملي سنـگهارن ساڻ
چون پنوهاريون پاڻ، اديون! عمر کي آفرين هوءِ.

٢٩- الف ٿون اڇو اوڏڙيـــون، چون سنـگهاريون صاف
تنهنجا حـــرف هزارين، پـــر مارئي ڪج معاف
وڏيڪ تنهنجي سيل ڪان، آهي عمر جـــو انصاف
مردن ســـان مقابلو، ڇـــا ڪنديون زالون ضاف؟
"زمان" هـو اشراف، سڀ چون ٿيون سومريون.

٣٠- يي ٿون يـــارن ســـاڻ، رکـــ "ماڻي" سچائي
اڇـــا اُڃايـــل آهيان، ڏي سرڪي ســـوائي
قادر سي ڪنديءَ ڪيا، جـــي تڙ ڪان تـــوائي
منهنجي آس انـــدر جي، پـــرور پــــڄائـــي
مارئيءَ مليون مبارڪون، جـــا آباڻـــن آئـــي

سون نـــہ ”زمان شاہ مهدي“ ڪِي ڪا ڪمائي
پـــر ڪيہ ڪريمن صدقـــي، ســـائينءَ سٽائي
اڪر تيهہ اچـــي ويـــا، آءٌ پـــانيان پلائي
وات ڏجان وائي، ڪلمي جـــي ڪريم تـــون.
لاإله الا الله محمد رسول الله

تعلقي سڪرنڊ جي شاعر شير محمد لغاري جا بيت *

١ــ ساراهيان سچو ڌڻي، جو عالمن الله
خالق، مالڪ ملڪ جو، شافع شهنشاهه
اپائيندڙ عالم جو، باري بيپرواهه
خالق ڪل مخلوق جو، آگو سو ئي آهه،
تنهن صاحب جي ساراهه، جنهن جوڙي جوڙ جهان جي.

٢ــ جوڙي جوڙ جهان جي، صاحب ربّ سبحان
خالق خلقيا خلق مان، آگي ڪئين انسان
شاهي شرف شان ٿيو، ناهي حد بيان
ڪجي ساراهه ڪيتري ظاهر ساڻ زبان
سو مولي مهربان، جنهن جوڙي جوڙ جهان جي.

٣ــ جوڙي جوڙ جهان جي، ڪيا صاحب سر زمين
مولي ڪيو ملڪ ۾ احمد چام امين
آئي جنهن اسلام کي، دائم ڪيو دين
جنهن مڃيو محمد ﷺ ڪارڻي، رکي صدق يقين
ڪلمي وارو ڪين، مرسل ڇڏيندو ماڳهين.

---

* هيءَ روايت وچولي (تعلقي شهدادپور) مان ظفر بلوچ کان ملي.
شير محمد لغاري، ڳوٺ غلام شاه لغاري تعلقي سڪرنڊ ۾ سن ١٢٩٨ ھ/ ١٨٨٠ع ۾ ڄائو. ابتدائي تعليم ڳوٺ نقر تعلقي سڪرنڊ ۾ حاصل ڪرڻ بعد پرائمري هالن ۾ آخوند محمد موسي پٽاري ۽ پوءِ قاضي خان محمد وٽ فارسي جي تعليم ورتائين. شاعري جو شوق ننڍي هوندي کان ئي هئس. سندس ڪلام گهڻو ڪري ڏوهن بيتن، مداحن ۽ ٽيهه اکرين تي مشتمل آهي. ڳوٺ ۾ لاڳيتن ٻوڏن اچڻ سبب اتان لڏي، ڳوٺ گل محمد لغاري تعلقي شهدادپور ۾ اچي رهيو. سندس گهڻو ئي ڪلام قلمي نسخن جي صورت ۾ هئو جو سندس پوين کان گم ٿي ويو. ٦٥ ورهين جي ڄمار ۾ سن ١٩٤٥ع ۾ وفات ڪيائين.

٤- ڪين ڇڏيندو ڪڏهن، عاصي، عربي ڄام
حامي هوندو حشر ۾، سو ڪامل ڏينهن قيام
چارئي يار رسول جا، مڃيو صبح ۽ شام
ٻي پڻ پياس پنجن جي، پيا ٻارهن پاڪ امام
هردم حب حسنين جي، تهڏل تن تمام
ٻوءِ عملن ساڻ انعام، ملندو ڏينهن قيام جي.

٥- جيڪا پوکي پوک جنهن، سا ڏي تنهن لڻي
عمر ۽ مارئي جي، سڪنهن ڳالهه سڻي
قيد رهي جا ڪوٽ ۾، ٿي مارن ڪاڻ مئي
آءُ پڻ ڏڪتو آن جو، پڙرو ڪيان پوئي
هئي يا نه هئي، جاڻي عالم غيب تو.

٦- ڪڻ ڏينهن سومرو هو، عمر ڄام اسير
حاڪم عمرڪوٽ جو، ناميا ڪڻ نظير
حڪم هلائي پانهنجا، وَرنهه سوئي وير
تنهن سڻي ڳالهه سومري، ماڻهن ڪنان مير
ته عورت آهي هڪڙي، مارئي منجهه ملير
صورتوند سهڻي، روشن قمر منير
ڦري روز ڦَرن سان، سانگياڻي سڏير
سڻي هاڪ حمير، رکيو ڪاڌو قرب جو.

٧- رکي ڪاڌو قرب جو، ڪامل ويو ڪاهي
ويو اڪيلو منيري، ناهم منجهان ناهي
ته ڏسان وڃي مارئي، ڳالهه ٻڌم جا هئي
مشهور ملڪن ۾، عورت هڪ آهي
عمر چڙهي ويو اُٺ تي، سهڄئون منباهي
ما ڏٺئين ڏوٿياڻي وچي، جو ڏس ٻڌو ڏاهي
آئي هيڪل کوهه تي، سا گهيڙا گهمائي
پوءِ لڄ عمر لاهي، پاڻي گهريو پنهور کان.

٨- گهريو عمر عذر سان، پنهور کان پاڻي
پاڻي پاڻي عمر کي، ڏنو ڏوٿياڻي
پهر نه هئي پنهوارن مان، کو جهانگي جهانگياڻي
سهڻي صورت سومري، صحيح سڃاڻي
ڪٺي رکي سا آن تي، ناتر نماڻي
ڪامل ڪسي ڪار ڪئي، هئي ٻه ڄڻياڻي
سومري سانگياڻي، آئي چاڙهي اٺ تي.

٩- آئي چاڙهي اٺ تي، ٻاري تنهن ٻانڪا
دانهون، ڪوڪون، ڪوڪريا، ڪيا ويچاري واڪا
پهر نه هئي ويجهڙ ۾، مارن منجهان ڪا
ڪل نه هئي ڪنهن کي، ناتر جي ناڪا
پئي پوء پنهوارن کي، ڪوڪ وڃي ڪن ڪا
پر عمر چڪايا اٺ کي، ڪي زور منجهان ڏائقا
پوء ڏونگر جا ڏاڪا، لنگهي ڏاگهو ڏور ٿيو.

١٠- لنگهي ڏاگهو ڏور ويو، ٿيو مارن ۾ ماتم
پڇي سگهيا نه پنهور سي، عمر کي ان دم
ويئي ويچارن وسري، خوشي خواب خورم
مارو سي ملير جا، گهايا گوندر غم
زوري ساڻ ظلم، عمر آندي مارئي.

١١- عمر آندي مارئي، زال ڪٺي زوري
وير وڙهيو ڪنهن وجهه سان، چورن جان چوري
دانهون، ڪوڪون، ڪوڪريا، ڪيا ڇوهه منجهان چوري
رئڻ رسڪڻ ماروئڙن، جهڄڻ ۽ جهوري
عمر ڪاهي آن کي، تور تکي توري
سير مهار هٿ وري، چانگي جي چوري
لڻءَ اندر لوري، لڳي لوئيارن کي.

١٢- عمر آندي مارئي، زوري ڪٺي زال
هٿي زوري آن تي، ڇوهڻ ڏياريا ڇال
ويا هئا پنهور پٽ تي، مارو ڇوڙي سال

پيو نہ پَرو تن کي، نہ کا سرت سنڀال
عمر وڙن اوچتو، کامل آٿي ڪال
پنهنجي ساڻ خيال، عمر آندي مارئي.
١٣ـ قابو هئي ڪوٽ ۾، قضا قيد ڪئي
وس نڪري پانهنجي، سا ويچاري وئي
هڪ زوري زنجيرن ۾، پي مٿس تاب تئي
رات ۽ ڏينهن روئڻ ۾، گذرن پيا پئي
ڪانہ ڪري تي ڳالهڙي، هنئين ساڻ چئي
سا سيتد ساہ پئي، تان لهندا بند بلوچ چئي.
١٤ـ محلين ماندي مارئي، تي روئڻي زارو زار
ساريو سنگهارن کي، نيڻين وهائي نار
راتيان ڏينهان روج ۾، پنيو ڪدي پٽي پار
ڪڍهڻ وساري ڪينڪي، ساعت ڪاڻ سنگهار
مارئي مارن ڏار، تي بيوس بند بلوچ چئي.
١٥ـ محلين ماندي مارئي، تي جر وهائي جال
ڏسي ڪوٽ، ڪنبي ڳهٽو، هيٺو تيڙس حال
ويا ويچاريءَ وسري، خوشي ۽ خيال
حُب حياتي ناهہ ڪا، جيئڻ ٿيس جنجال
تي ساعت پانئي سال، بيوس بند ۾ مارئي.
١٦ـ محلين ماندي مارئي، تي سانگيڙا ساري
دم نہ لاهي دل تان، سا وير نہ وساري
ڇڏي خواب خوشين کي، غمن ۾ گهاري
ڏکڻ سندا ڏينهڙا، پيڙس پناري
تي گونڌر ۾ گهاري، بيوس بند بلوچ چئي.
١٧ـ محلين ماندي مارئي، تي درد ڪري دانهون
اونائي ڪونہ آن جون، عمر ري آهون
پاڄهہ ڪري پيو ڪونہ ڏئي، پڏيءَ کي پانهون
ساريو سنگهارن کي، تي روز تڪي راهون
ويون ويچاريءَ واهون، تي بيوس بند بلوچ چئي.

۱۸- محلين ماندي مارئي، تي راتو ڏينهن رڙي
ماري سنگهارن کي، ما سرن منجهه سڙي
عمر جنهن کي قيد ڪيو، اندر ڪوٽ ڪڙي
لکئي ڪونه اڙي، تي بيوس بند بلوچ ڇٽي.
۱۹- محلين ماندي مارئي، سک نه ڪري سانت
اچي ڪوٽ ڪڙن ۾، روڏي ڏينهان رات
مارئي کي مارن جي، تن اندر ۾ تات
سمجهي مارئي موت کي، مورن ۾ سوغات
اڄ منڌ رهي محلات، تي بيوس بند بلوچ ڇٽي.
۲۰- محلين ماندي مارئي، سک نه سمجهي مور
ساري تن سرتين کي، پلپل پونس پور
قسمت آڻي قيد ڪئي، ڪنهن جو ڪونه قصور
سٽي ڪونه سنگهارن جو، مارئي ڪو مذڪور
چاڪ چڪندي چور، تي بيوس بند بلوچ ڇٽي.
۲۱- محلين ماندي مارئي، تي رتو رت روءِ
ڪين ويهي سا ڪوٽ ۾، پنهوارن ڪان پوءِ
هيءَ جا جهانگياڻي جوءِ، تي بيوس بند بلوچ ڇٽي.
۲۲- محلين ماندي مارئي، خوشيان ڪري نه خواب
ساري سا ساٿيهه کي، اکين اوتي آب
قادر ڏنس ڪوٽ ۾، ڪو عذر سان عذاب
هيءَ پيي ڪنهن حساب، تي بيوس بند بلوچ ڇٽي.
۲۳- محلين ماندي مارئي، تي ماڙئين گهاري ماس
ويا ويچاريءَ وسري، اهي لاکيٽا لباس
مارئيءَ کي ملير جي، اندر منجهه اداس
وسيلا سڀ وياس، تي بيوس بند بلوچ ڇٽي.
۲۴- محلين ماندي مارئي، اندر گهچ گهري
وس نه ويچاريءَ جو، پنهور تياس پري

ساريو سنگهارن کي، تي مـــارن کاڻ مـــري
سا ڪامڻ ڪيئن ڪري، تـي بيوس بند بلوچ چئي •
٢٥- محلين ماندي مارئي، سڪ جنهن کي ناهـــ
سانگين ۽ ساٿيهہ کي، تي ساري سنجهہ صُباح
ويٺي ويڙهيچن جي، تـــي روز نهاري راهـــ
امـــڻ مـــاڻ الله، تي بيوس بند بلوچ چئي•
٢٦- محلين مانـــدي مارئـــي، ســـاري ملڪ ملير
قسمت جنهن کي قيد ڪيو، جئو منجهہ زنجير
ويـُس ويس وســـري، ڪـــاج ڪندون ۽ ڪير
راتيان ڏينهان روج ۾، نيڻن وهـائـــي نـيـــر
لکئي منجهہ تقدير، تي بيوس بند بلوچ چئي •
٢٧- محلين ماندي مارئـــي، تي جـام وهائي جـــر
ڪيئن ويهن سي ڪوٽ ۾، ٿاڪ جنين جا ٿر
هر هر ابـاڻـي پـــار ڏي، تري نـــرت نظر
شب روز شير محمد چئي، غمن ڪيـڙس گهر
زهـــر پيائـي زال تـــي، زريـــون ۽ زيـــور
آگي سـاڻ امـــر، ڪئي بيوس بند بلوچ چئي •
٢٨- محلين مـانـدي مارئـي، زور ڪري زاريـــون
ساهيڙيون ۽ سـرتيون، تـــي ســاري سنگهاريـون
دم نہ لاهي دل تان، سي دانـــهہ ڏناريـون
ڳـــل ڳچيءَ ڳاريـون، تـــي بيوس بند بلوچ چئي •
٢٩- محلين مـانـدي مـــارئـــي، تـــي پنهور پچائـــي
روز ابـاڻـــي پـــار ڏي، ويـٺـي واجهائـــي
پٽ، پٽولا، پـارچـــا، سيم نـــہ سيبائـــي
سهڄڻ سڪ وڇائيا، ڪـــاج نـــہ ڪـــو ڪائـــي
اُت امـــر اڙائـي، ڪئي بيوس بند بلوچ چئي •
٣٠- محلين مـانـــدي مارئـــي، ڏکـ ڏسي ڪيئي
ڪين چئـي تـــي ڪنهن کـــي، ڏوراپا ڏيئي

دم نہ لاهي دل تان ، سانگيئڙا سيئي
قسمت وڌي اڄ ڪوٽ ۾ ، ناتر هي نيئي
جا پاڻ وسان ويئي، تي ٻيوس ٻند بلوچ ڇٽي.
٣١- ڀريس رات پنهوار ، عمر آندي ڪوٽ ۾
ماتم ٿيو مارئي سان ، عمر ڪاڻ شڪار
ٻند رهي جا ٻند ۾ ، سا روئي زاروزار
دايون ، ٻانيون ، ٻانهيون ، ڇوڪريون ڇوڪار
ڏين دلاسا دل سان ، ويهي سي وينجهار
تہ: ڇڏ راڙو روڄ تون ، گذجي خوش گذار
سنيري ويهہ تون سيڄ تي ، سهسين ڪر سينگار
تي ناتر وهائي نار، ڪنهن سان ڪڇي ڪينڪي
٣٢- ڪنهن سان ڪڇي ڪينڪي ، جال وهائي جر
سڀ ملي مارئيءَ کي ، ٿيون چون چڱيءَ پر
ڪيئي راڻي راڄ جي ، آئي هت عمر
جايون ، ماڙيون ، محلا ، پيا ٻنگلا ٻيشتر
پٽ پٽيهر ، پارچا ، زريون زر زيور
پائي ويهہ پنهور ! تون ، ڇڏي خام خطر
گوليون ، دايون ، ٻانهيون ، دانہ تنهنجي در
هاڻي هيجان ڪر ، تون عيش عمر سان مارئي !
٣٣ - تڏهن سوتي ڏنو مارئيءَ ، جُودان هيءُ جواب
ڏکوئنجي ڏيل ۾ ، آئي اکين آب
تہ: ڪوهہ چئو ٿيون ڪامڻيون! ڪريو ڪو تہ حجاب
عمر عزرائيل جان ، ڏنم ڏک عذاب
هوش ويو سڀ حوصلو ، بلڪل ٿيس بيتاب
ڪريو عيش عمر سان ، اوهين شوق شتاب
آهي اوهان تي عمر جو ، هردم حق حساب
ڪيو ڪونہ عمر جو ، سون کو ڏوهہ ثواب
هيءَ مارئي سهٽي هاب ، ڪين ڪريو ڙي ڪامڻيون!

٣٤- ٻي رات ٻاجھہ مان، عمر ڪيو احوال:
سڻ تون منھنجي مارئي، ڳجھہ اندر جي ڳالھہ
صورت ڏسي سڦري، تنھنجي جوت جمال
پيو عشق اندر ۾، ويئي سرت سنڀال
ڪٿي آيس ڪوھہ تان، ورنھہ لاءِ وصال
ڇڏي خام خيال، سرڪي ويھہ تون ماڙيئين.

٣٥- مرڪ نہ منھنجو ماڙيون، اسين لوئياريون لال
جھانگي ماڻھو جھنگ جا، مارو چاريون مال
جتي ڪٿي جھوپڙا، جھانگيئڙن جا جال
ڪڏ عمر ڪوٽ مان، ڪري ڀلائي ڀال
چئي شير محمد شال، موٽي سيلان مارئيين!

٣٦- ٽيءَ رات ڏري ويو، عمر چامَ امير
چيو تنھين چاھہ مان، ھھڙيءَ ڀر ھمير
تہ: منٿ مڃ تون مارئي! نہ دانھہ تي دلگير
ٽيءُ راڻي راڄ جي، تون روشن ماھہ منير
پائي پوشاڪون پٽ جون، مکي عطر عنبير
ڪاءُ ڪنڌون ۾ ڪير، سُرڪي ويھہ تون ماڙيئين.

٣٧- چئي: آچ نہ عمر! اھڙي، ڏون اڻ وڻندي وائي
تو جا رتي روح ۾، پيٽ اندر پائي
سا سمجھي رھہ تون سومرا، عمر! اجائي
لاھي غير گمان تون، ڪڏ مڻ مان مدائي
اي عمر! آھائي، سام پائيج سومرا.

٣٨- چيو عمر مارئيءَ کي، چوٽين رکي چاھہ
صاحبي ڪر سنگھار تون، ويئي سنجھہ صباح
تو ۾ منھنجو مارئي! آھي ساھہ پساھہ
ھائي مونجھہ ميڻن جي لاھہ، مرڪي ويھہ تون ماڙيئين.

٣٩- چئي: عمر ادا! ايتري، ائين نہ جڳائي توءِ
ظلم ڪنڌڙ زالڻ تي، سو نہ حاڪم ھوءِ

چڏي حياءُ همير، تو متان کوهہ ڪيوءِ
ڏنين نہ ڏاءُ رب جي، خاوند جنهن خلقيوءِ
ڪٺندي جيڪر ڪوهہ تان، ڏوٿين هوند ڏنوءِ
تہ سمجهين هوند سومرا! ڏيهہ ڏس ڏنوءِ
سُڌ تنهنجي سومرا! پٿي پنهوارن پوءِ
زوري ڪم ظالم جو، جيئن ڪامل ڪيوءِ
هي جهانگيائي جوءِ، موٽي مُنج ملير ڏي.

١٤٠- پهچي آيو پنهور وٽ، پنجين پري پير
اچي عمر ات چيو، داتہ پاڻ دلير
تہ: مارئي! پنهنجي ملڪ جو، ڪر صبحائي سير
هتي پڻ مارن جا، ڏس ڏنارن ڍير
چارين پيا چاهہ سان، ڪاهيو مال مٿير
اچڻ ويل اجهور جي، ماجهر وير سوير
هتي هتي هڪ جيها، ڪونهي سنجهن ڦير
لاهي گوندر غير، مرڪي ويهہ تون مارئين.

١٤١- چئي: عمر! عقل اهڙو، چڏ ڀڳڻ ڀاراٽو
مال نہ منهنجي ملڪ جو، نہ ڏيهہ بہ ڏاڏاڻو
نہ ماڻهو هت ملير جو، ڪو عمر اباڻو!
ڀلا مال تہ مان جيها، پر منجن ٿا ماڻهو
سور تہ توکي سومرا! ڪوئي سيباڻو
خوف توکي خاوند جو، پوي ڏ پاڻئون
ٿي سومرا! سياڻو، موڪلي مُنج ملير ڏي.

١٤٢- چهين رات چوهہ چڏي، عمر ڪيس آزي
سچ منٿ مارئي! رهہ رضا ۾ راضي
منهنجي هن انصاف جي، ڏس توري تارازي
ڪريان زور نہ ظاهري، نہ ڪا بيهودي بازي
اٿم شوق شاديءَ جو، نہ محبت مجازي

موڪل ڏي تون مارئي! تہ ڪوٺايان قاضي
تن اندر تازي، تو ڏي حب هڻين لڳي.

٤٣- چئي: ڳايان تنهنجو ڳوٺ ڏي، عمر هي انصاف
ڪڍهن وماريان ڪينڪي، پنهنجا سانگيڙا صاف
موٽي منج ملير ڏي، ڪر مارئيءَ کي معاف
تہ عمر! تنهنجا الطاف، ٻيڙهئين مڃن پنهواريون.

٤٤- آيو عمر اوچتو، ستين رات سنيري
چئي: موٽي هاڻ ملير ڏي، ويندئين ڪانہ وري
ويندئين ويڙهيچن ري، ماڙين سنجهہ مري
پنهور راج پري ٿيا، چنڊ هي چاهہ چري!
لڏئين هت هندورئين، آئي ٻار ٻري
ڏکين ڏيل ڳري، ويندءِ ويڙهيچن سان.

٤٥- چڏي محل ماڙيون، ويندو هرڪوئي
رهندو ڪونہ جهان ۾، قادر ري ڪوئي
جنهن جي نيڪي جڳ ۾، جيئرو آ سوئي
ڏجي داءُ رب جي، جڳ اندر جوئي
آءُ پڻ سونهان تن سان، مٿي جن لوٽي
پائن هار گلن جا، پنهواريون پوئي
ٿا سومرا! سيپئي، سونهن پنهنجي ست ۾.

٤٦- اچي اٺين رات جو، عمر ڪيو اظهار
مارو مٽ نہ منهنجا، هو پٽن جا پنهوار
کهڙو گذر تن جو، هو ڏارين ڏڻ ڏنار
هت پائي پوشاڪون پٽ جون، سهسين ڪر سينگار
زر زيور تو ڏيان، حيرت جهڙا هار
ويهي محلاتن ۾، تون راڻي ٿي تہ گذار
تون وڏي هوندين امير، توسان عمر جو اقرار
سي ويڙهيچا وسار، جهنگ جنين جا جهوپڙا.

۴۷ - چئي: عمر! مارو مٽ نہ تنهنجا، سي مٿ نہ تو سونهن
جن جا جهوپا جهنگ ۾، سي ڪيئن ڪوٽ ويهن
جي ڪاهيو ڏڻ ڏناريون، تيون پٽن ۾ پهرن
ماڙيون سرڪ نہ تن جو، جي پکن منجهہ پسن
جي تو جهڙا ڪينڪي، سي سيئن سان مرڪن
لقب لاءِ نہ پاڻ ڪي، نڪي لوڀ-ارن
عمر! ڪر نہ اهڙيون، جي ڳالهيون مون نہ وڻن
ڪيڏي مدي منجهان سن، موڪل ڏي تہ ملير وڃان.

۴۸ - نائين رات نوڙت سان، چيو سومري سڄاڻ:
مارئي! ويهہ سات ڪري، هوڏ ڇڏي تون هاڻ
ساري مارئي! سونجهہ ڪي، ريجهي وائين ساڻ
ور ور ويڙهيچن ڏي، تانگهہ رکي نہ تاڻ
مارئي! مارن ڪاڻ، روئي روئنديئن ڪيترو.

۴۹ - چئي: عمر تو ڪي ناهہ ڪي، مناسب هيئن
جي ٿاريليون ٿر جون، سي وهارجن ڪيئن
هاڃو ڪري هلئين، جهانگين سٿي جيئن
اڄ تہ اباڻن ڏي، آئا مصيبت مينهن
ورهيہ وڃان ٿي پانئيان، ڏوٿين ڏاران ڏينهن
مور مڇيندي ڪينڪي، سير مرندي سينئن
جيئن وٽيئي تيئن، موڪل ڏي تہ ملير وڃان.

۵۰ - ڏهين رات ڏسي ڪري، چيو سومري سياڻي
تہ: ملير تنهنجو مارئي! آهي هت هاڻي
ڪيئن موٽايان ملڪ ڏي، ماڙين ۾ آڻي
ويندءِ نيٺ وسري، پنهور سي پاڻهي
چوين تہ ميٽ تنهنجا مارئي! گهرايان صبحاڻي
پرچائي پنهوار سي، آءُ نوازيان ناڻي
نہ تہ وطن اماڻي، ڪڏهن ڇڏيندوسئين ڪينڪي.

۵۱- چئي: عمر! ايندا ڪينڪي، مارو منهنجا مير
ڏنئي ڏک ڏوٿيائي ڪي، هاچو ڪري همير!
سي مڱ نه ڏينديء سومرا! مانگي مڇي ڪير
هو پڪي سونهن پانهنجي، مارو منجهه ملير
مور نه ڏينديء مارئي، عمر چام اسير!
لالچ لوڀ نه جن ڪي، وڻ جي ڪا ويڙ
گهر ڪٿيري ڪير، پيئن سي ڀهواريون.
۵۲- ٻارهين رات يقين سان، چاتو عمر چام
منٿ مڃيندي ڪينڪي، مارئي مور مدام
تو رکي تکڙو، ٿو ڪري تاب تمام
آزيون ڪيون مون گهڻيون، سمجهي صبح شام
منٿ مڃي ٿي ڪينڪي، چڙي هوڏ حرام
زالون سمجهن زور سان، ائين چون عام
آهيان حاڪم حڪومت جو، ڪي گولو ۽ غلام
زوري زور زبر سان، ڪندس پورو ڪام
مارئي! تو سان ماتام، ڪندس اج ته ڪوٽ ۾.
۵۳- تڏهن ٻڌي ويئي ٻپ ڪان، دهاي ات داناءُ
ڏسي اکيون عمر جون، سڪي ويڙس ساهه
نيڻين نير چنڪيا، ناتر ڪي ناگاهه
قادر ڏاران ڪوٽ ۾، ڪانه ڏنائين ٻي واهه
دردي ڪري دانهه، پاڻ وڌائين پٽ تي.
۵۴- عمر سوٽيو پوئتي، ڏسي هيڙو حال
ٻنو ٻاءُ ڏٿيء جي، چڙي خام خيال
ته منڌ مارينڌي پاڻ کي، زبر ساڻ هي زال
اتي حال في الحال، موٽيو چڙي مارئي.
۵۵- ٻانهيون ٻارهين رات، عمر آت سڏائيون
عمر چيو انهن ڪي، اوهين زالون زالن ذات
وڃو گڏجي گوليون، مارئيء جي محلات

مُنڌ مڃايو مارئيءِ، طرح پڏي ڪا تات
تہ وري ويڙهيچن جي، وائي نہ ڪري وات
تہ جيسين دم حيات، هوند هندورئين لوڏيان.
٥٦- تڏهن تيرهين ترسيون ڪينڪي، منيري سي آيون
ڏينهن لڳيون مارئيءَ کي، سي دلاسا دايون
چو ڪرينءِ هوڏ حاڪم سان، ڇڏ ڳالهيون اجايون
عمر جهڙو آدمي، ڪونہ ڪٿي پيائيون
خوش گذارين خير سان، دايون ۽ پايون
محل، منارا، ماڙيون، ۽ جنساري جايون
سوڪل ڏي تون مارئي! پيون وساري وايون
ميندي، مُشڪ، عطر سان، لعل لڳينءِ لايون
زر زيور ۽ زريون، ڳهہ ڳچيءَ پايون
پهر پوشاڪون پٽ جون، سونَ سرو پايون
مارئي! مَر چايون، توسان پيڙو آهي پاڳ ٿيو.
٥٧- تنهن مهل اٿي مارئي، ٿي حال چئي رويون
ماڙيون مرڪ نہ تنءِ جو، جي جهانگياڻيون جويون
سي پٽ تہ پهرن ڪينڪي، لڱن جن لويون
پائن هار گلنءِ جا، پنهواريون پويون
مينهن وسندي ڪپڙا، سي ڌناريون ڌويون
ڪاج جنهن جو ڪنبيون، پيو ڏؤنرن جون ڏويون
اڄ پنهوارن سان پويون، هوندو ڏينهن قيام جو.
٥٨- چئي: ماري! پٿو نہ ماري، ڪري حاڪم توسان هوڏ
مارو سڀ ملير جا گهمنءِ پڏي گوڏ
محلين ويهي مارئي! ڪر ڪوٺن ۾ تون ڪوڏ
لعل هندوري لوڏ، پنهور ويهي پاڻ تون.
٥٩- چئي: نہ آءٌ هندورئين هيرئين، نہ ڪي پهران پٽ
مرتينءِ سان سانيهہ ۾، وڃي پهران پٽ
گڏجي شال گذاريان، وڃي ويڙهيچن وٽ

اصل عمر ڄام جا، سارو ناهن مَٽ
ڳچيءَ پائي ڳٽ، ڪوٽ ويهنديس ڪينڪي.

٦٠- تڏهن موٽي آيون مارئي ڪان، ڪيائين عمر سان احوال
تہ مور سڃي ٿي ڪينڪي، خاطر ناهہ خيال
ساري سنگهارن کي، ٿي جر وهائي جال
رکي طلب نہ طعام جي، زهر ڀانءِ سڀ زال!
راتو ڏينهان روج ۾، بيحد ٿي بيحال
جيئڻ ڀانءِ جنجال، مارن ڌاران ڪوٽ ۾.

٦١- پوءِ اچي عمر مارئيءَ ڪي، چوڏهين رات چيو
تہ مارئي! ايڏو معاملو، تو ڪامڻ! ڪوھ ڪيو؟
رکي جوش جان تي، ڇو راڙو روج ڪنيو؟
ڀاڳ تہ ڀيڙي ڀونءَ تي، تو ڀاڻهي ڀاڻ هڻيو
پر موٽڻ مشڪل تنهنجو، اڄ ٿاريلڻ ٿيو
لکيو ڀائيان لوح ۾، هو اڳي انگ وهيو
هاڻي ڀولڄ ڪبن ڀيو، گڏجي خوش گذار تون.

٦٢- چئي: نہ ڪر ويڻ وڏاندرا، عمر! الائي
لکيو منهنجو ڪيت سان، اڳيئي آهي
آءٌ سگيندي ان جي، سڄڻ دانهہ دل لائي
سڪ نہ منهنجو ساڙئين، جاڻ جڳائي
لوئي ڪيئن لڄائيان؟ آءٌ پوشاڪون پائي؟
سرتين ڌاران سومرا! سيج نہ سيبائي
هينئڙو اڄ هيٺو ٿيو، وڏو ڪوٽڻ ڪنبائي
وڇڙيس ويڙهيچن کان، شل مولي ملائي
اڄ امر اڙائي، قسمت مونکي قيد ڪيو.

٦٣- پندرهين رات پنهور کي، آکي ڳالهہ عمر:
منٿ سڃ تون مارئي! هرگز هوڏ نہ ڪر
سحليئن ويهہ تون ماٺ ڪري، ڇڏي ڏک ڏمر

ڪر تون ويس وڏاندرا، زربون ۽ زيور
ڀڳڙ ڀانهيون تو ڏيان، صورتوند سندر
ٿي تون راڻي راڄ جي، غم ڇڏي گوندر
خوش ٿي ويهه ڪٽڻ تي، لاهي خيال خطر
رضا رب رحمان جي، هرگز هئي هڻ پر
آڳي انگ اکر، جيڪس لکيا لوح ۾!

٦٤- چڱي: نه ڪر ويڻ وڏاندرا، عمر! تون اهڙا
سانڍي رک صندوق ۾، تون ڳچيءَ جا ڳهڙا
مٽ نه پانيان مارئين، جهانگي جن جهڙا
ڪنديس ويس وري هتي، مان ڪوٽن ۾ کهڙا
جهڙا ڪي تهڙا، ته به مارو پنهنجي ملڪ جا.

٦٥- سورهين آيو سومرو، پنهور وٽ پيهي
ڪونه ڪندو ڪو ايتري، جڳ ۾ تو جيهي
ڏکي لڳي تو ڏيل کي، ڪامڻ هٿ ڪيهي
تانگهه ته لاهج تن جي، جي ڏاڏاڻا ڏيهي
مارو توکي ميليان، سي پنهور پرڏيهي
سڪائي سرير کي، چو دکي ڪيئي ديهي؟
جيهي چوين ڳالهڙي، آءٌ ترت ڪيان تيهي
پر محلن ۾ ويهي، ڳنجي خوش گذار تون.

٦٦- چڱي: عمر! تنهنجون ڳالهيون، نه سي مور مڃان
سمجهائين ڪين تون سومرا، عمر! تون اڃان
هو جو سيل سنگهارئين، بلڪل آءٌ نه پڃان
ڇڏ ويڙهيچڻ وڃان، سانگي ڏسان سومرا!

٦٧- سوٽي عمر مارئيءَ کي، سترهين سمجهايو
ته: مڃين مور نه مارئي! منهنجو چوڻ چوايو
جيئن جيئن ڪريان عاجزيون، پاند ڳچيءَ پايو
تيئن تيئن ناڪار ٿي ڪرين، مارئي! موٽايو
تو ڏي ڪاڏو قرب جو، روح اندر رايو
هاڻي مڃت ڪر تون ممنون، سرڪي ويهه تون ماڙئين.

٦٨- چئي: مارُئين سَرڪ نہ منھنجو، پيچ هندورا هٽي
سون نہ وڻي سا ڳالهڙي، تو جا وير! وٺي
آءٌ تہ ويندس اوڏهين، جن جي چام! چٽي
زوري زور ظلم سان، آڻين خان! ڪٽي
مونکي تن مارن جي، آ گوهر! سِڪ گهٽي
هئي منھنجي حق ۾، هيءَ بدي باب ٻٽي
آءٌ تہ خوش ان ۾، جا واحد ڪي وٽي
داور پاڻ ڏٽي، شل ميلو مارن سان ڪندو!

٦٩- سٽي ورندي وير ڪي، ٿيو ارڙهين رات اندوهہ
عمر اچي مارئي تي، رکيو سوسري ستوهہ
چئي: اچا نہ مارئي! من جو، چاڪان چڙين ڇوهہ؟
جهانگي تنھنجا جهنگ ۾، رُلن سڀ روهہ
ٿاريليون ٿرن ۾، ڪن اڪيليون آنبوهہ
پاسو پارس سان لڳي، سون ٿئي ٿو لوهہ
پوري! انهيءَ پاڳ ڪان، ڪاسڙ! پڇين ڪوهہ؟
پر تون بہ پيئي ڪرار جي، ڪونهي تنھنجو ڏوهہ
لڪيو اندر لوهہ، مرڪي ويهہ تون سارُئين.

٧٠- مارئي ڏنو عمر کي، داناءُ هي جواب:
طعنا هٽي تو منھنجي، ڪيئي دل ڪباب
هيٺي تي هلانُ ڪري، ڏنئي عمر! عذاب
طعنا هڻين، تعديون ڪرين، پيو تڪ ڏيکارين تاب
خاوند جو ڪو خوف رکي، ڪر همير! حجاب
قهري قادر ان تي، جو ڪري ڪم خراب
ايندس ڏينهن قيام جي، اُت الاهي عذاب
جنهن جي نيڪي جڳ ۾، هوندا سرس ثواب
پورهيا پرور ان جا، سائين وجهندو صاب
جي هت شيطاني شوق تي، ٿيندين فتحياب
تہ بہ حشر ڏينهن حساب، صحيح ڏيندين سومرا!

٧١ـ اُوٺهين رات عمر کي، ٿيو وهم وڏو ويچار
تنهن سوٽي مارئي کي چيو، تون ڪوهه ڪرين انڪار؟
مارو جي ملير جا، سي پَنّن جا پنهوار
ميٽ تنهنجا مارئي! ڪل ٻاٻاڻا ٻڪرار
هت محل ماڙيون، بنگلا، جايون ۽ جهمار
پلنگ، پٿراڻيون، پالڪيون، هنڊ، هندورا، هار
خاصا ويس اطلسي، زريون زينتدار
هت بهاري باغن جي، ڏس ڇهڇٽا چوڏار
ميوا سڀ موجود هتي، پيا گلن جا گلزار
طرحين طعام تيار ٿيا، پيا ڪاڄ ڪٿوري دار
دايون، ٻانيون، ٻانهيون، خاصيون خدمتگار
هي سڪ سيئي سار، مرڪي ويهه تون ماڙئين.
٧٢ـ چئي: ڪين وساريان ڪڏهين، پنهنجو وير وڻ
جيئن هت محل ۽ ماڙيون، تيئن هُت پڪا منجهه پَنّن
جيئن هت هندورا آچئين، تيئن هُت پنهوارين
پينگهه پڌن
جيئن هت بهاري باغن جي، تيئن هُت گل ڦل گولاڙن
جيئن هت شيشا شربتون، تيئن پنهور کير پين
جيئن هت زيور زريون، تيئن جوڙيون هار گلن
جيئن هت طرحين طعام ڪريو، تيئن سگريون ڪن
جيئن هت قرم سيجون سومرا، تيئن هُت واري وڇاڻن
هت قيدي پانيان ڪوٽ ۾، هُت گسن منجهه گهمن
ڪاهيو ڏڻ ڏناريون، ٿيون پَٽن ۾ پهرن
سارو ڏينهن سنگهاريون، گڏ ولر ڪيو گهمن
سي ڪيئن ڪوٽ ويهن؟ جهنگ جني جا جهوپڙا.
٧٣ـ ويهين رات وصال لئي، ڪيا وير وڏائي وس
مڃي مور نه مارئي، توڙي گوهر ڀڏي گس
چئي: مارئي! ويهين نه ماڙئين، چو بنگلي ڪرين بس؟

پَٽيو پَٽ ڦٽا ڪرين، اوڍيڻ نہ اطلس!
حاڪيمائـا حلوا چکيڻ، نہ چُورمَڻ چَس
ٻـــائيڻ ٿئي پنهوار تون، هـــار حميلا هس
ويهين ڪوهہ نہ ڪوٽ ۾، تون آهين منهنجي وس
جيئڻ وٺيم تيئن ڪريان، تنهنجو بيجا آهي بحث
پر ڊِڄان خوف خدا جي، پيو تنهنجو تڻ ترس
محبت ڪارڻ مارئي! تو ڏي مڪ سرس
ڪانهي توکي ڪس، مرڪي ويهہ تون ماڙئين.
٧٤- چئي: سرندي ٽرڻ سومرا! آهي عادلُ اخلاص
هلڻ منهنجي حال تي، ٿو ڪامل! ساڻ قياس
تنگ پوين ٿو ڪينڪي، نہ تہ تنهنجي وس پياس
اهو اجـــر آخرت ۾، خاوند ڏيندءِ خاص
جي ڏسان ها زور ظلم، تہ هوند ماڙين ۾ مياس
پـــر اتم سڪ ساٿيهہ جي، اندر منجهہ اداس
شال ملان آءٌ مارئين، اتـــم جـــن جـــي آس
لوئـــي ڪين لڄائيان، اهـــي لاڪيٽا لباس
جس تنهنجي جڳ ۾، آءٌ گهڻ بہ ڳائيندياس
هاڻي باري بند خلاص، ڪر آجي عمر ڪوٽ مان.
٧٥- ايڪهيڻ رات عمر، آيـو ٿي وِيرِ ٻــہ ويچارو
چئي: مارئي! تنهنجي معاملي، ڪيو من تي مونجهارو
ڪونہ ڏســـان ٿـــو آءٌ ڪو، چوڻ ري چارو
گوندر منجهہ گذاريان، ٿـــو ڏينهن سڄو ســـارو
ڪونہ ڪريان ٿو تـو اُتي، مارئي! ڪو ســـارو
ڪٽي آٺـــي ڪـوهہ تـــان، تيس ڪاڻ! آءٌ ڪارو
وطـــن بيشڪ پانهنجو، آءٌ ڪُل ڪـــي پيارو
پـــر وساري ويهہ تون، اِهـــو اباڻو آرو
والـــي ڏيئي وارو، مُرڪي ويهہ تـــون ماڙئين.
٧٦- چئي: عمر! آڇ نہ اهڙيون ڳالهيون، هي مون نہ وڻن
پرايون زالـــون زور ســـان، حاڪم ڪين ڪڻن

ٻيڏو هياڏيون ٻند ۾، هاڃي هيئڻ نه هڻ
اڳي عمر! آهيئڻ، تون پيي گهوٽ گهٽيڻ
آءٌ تم سگهندي ڪيت جي، جو ڏنم اباڻن
وطن ڪين وساريان، شل ويندي ڏيهه وڃن!
پرڻي عورت ڪا نه ڪا، ڪڏهن ٻن چڙهڻ
معذرتون مسڪين جون، حاڪم تان ٻم سڻ
موڪل ڏي تم ملير وڃان، پهران سان ڏٺڻ
تم ڳالهيون ڳوٺ ڳڻن، ماڻهو تنهنجون ملڪ ۾.

٧٧- پوءِ ٻاويهين رات ٻڌي، عمر آندي ڳالهڙي
حياءُ سندي همير ڪئي، آتي اک اندي
مچين محبت مان ڪينڪي، ٿئين سختي سان سڌي
چيائين مارئي کي تاب مان، تون ڀڄ! چڏ ٻُڌي
هاڻي ڪندس ڪونڪو، توسان ڳالهه ٿڌي
هئي تان سنهنجي ڪوٽ ۾، تو ڪا ڏات لڌي
پر ڪمبختيءَ ۾ ڪامڻي! تنهنجي رڳ رَڌي
پوءِ اوڏي ٿي آن کي، وڌائين هٿ وڏي
آت دانهڻ ڪيائين درد مان، مارئي مت مُندي
ڏسي ڪانه ڪندي، قادر ڏاران ڪوٽ ۾.

٧٨- قادر ڏاران ڪوٽ ۾، پيو ڀاءُ نڪو ڀاتي
ڏسي هاچو همير جو، ڇڄي پيس ڇاتي
چڏي سانگو ساهه جو، ڪامڻ ڪنئي ڪاتي
ڏنو حال همير سو، زهر پريو ذاتي
پوءِ جهڙي هيس ڳالهڙي، تنهن پيٽ اندر ڀاتي
ستي سمجهي سوسري، ڇام آيي ڇاتي
جهليس همير هٿ ڪان، ڪا هيس حياتي
چيائين ات مارئي کي، تو لئون اندر لاتي
تنهنجي سنڌ مماتي، ناهي منظور مارئي!

٧٩ـ تڏهن مارئي چيو عمر کي، ڳوڙها وهائي ڳل:
اڃان پڻ منهنجي تو کي، ڪامل! ناهي ڪل
آهي تنهنجي اندر ۾، اڃان خام خلل
ڪرين تاب تڪڙو، تہ مارين هن مهل
آڏو تنهنجي سومرا! آيو ڇاڻ آجل
بيڏوهي بند ڪري، نا جوءِ پرائي جهل
ورهيہ وڃاءِ، ٿي پائيان، پنهوارن ري پل
هي تنهنجا مير! محل، قيد برابر پائيان.

٨٠ـ ٽيويهين رات ٿري، عمر مارئيءَ ڏي ويو
چيو هڻ پر چاهہ سان، ورنهہ وير وري
تہ تنهنجي سونکي مارئي! ٿي بيحد ڳالهہ ڳري
تو ڏي حُب هنئين ۾، ڪا جا ذوق ذري
تڏهن مدي مَنَ ۾، مون اندر دل ڏري
آهي تنهنجي عشق جي، برهئون باهہ ٻري
هاڻي رکي چاهہ چري! مرڪي ويهہ تون ماڙئين.

٨١ـ تڏهن مارئي عمر کي چيو، ڳوڙها ڳل واهي
چوڻ حرف هڪڙو، ماڻهو ڪي آهي
ڇو دم دم ديوانن جا، ڪڍ پٺين ڪاهي؟
منهنجو ويهڻ ماڙين ۾، عمر! هت ناهي
ڇو تون ڇوهان ڇوهہ ڪرين، اندر تو ڇاهي؟
ويهڻ محلاتن ۾، چت نہ تو چاهي
هيءُ شيطاني شوق تون، ڇڏ دلئون لاهي
مران تہ بہ ملير ۾، هي مڙهہ بہ سانباهي
پهچائج پنهوارن کي، تاهہ منجهان تاهي
اي عمر ادا! هي، لقب نہ لوئيارن لڳي.

٨٢ـ تڏهين چوويهين رات چيو، سومري هيءُ سخن
تہ مارئي! گهري ٿو منهنجو، محبت ڪاڻ من
تڏهن سنايانءِ سنگهار! ٿو، ڪامڻ لائج ڪن

مارئي! تون تہ مارُن جا، سگ سياڪا چڻ
تہ مارو توکي ميليان، آهي هيءُ وچڻ
ياد ڪندس مان گُڻ؛ مُرڪي ويھہ تون ماڙئين.

٨٣- چئي: مُرڪي آءٌ ماڙئين، ڪامل! ويهنديس ڪيڻ
چڏي هوڏ همير! تون، عمر تَڏيءَ امين
ويندس ويڙهيچڻ ڏي، ٻولي ٻڌايان ٻي نہ
شيطاني شوق سان، شامل هرگز ٿي نہ
آدم کي ابليس ٿو، نفس ڪري نابين
پر عقلمند ابليس کي، وجھہ نہ ٿا ڪو ڏين
توکي پڻ گمراهہ ڪيو، لاشڪ ان لعين
جو ڪري عدل انصاف سان، عاقل سو بہ مڃين
لکن ڏوهہ ثواب ٿا، ڪراماً ڪاتبين
اجل اينديءَ اوچتو، حڪم هلنديءَ ڪين
ڪئين ڪاڏا ڪيترا، ظاهر هن زمين
دائم سچائي دين، هَل شرع تي سومرا.

٨٤- پنجوڏهين پھہ پچائيو، سومري هيءَ ساري
تہ مارئي محلاتن ڏي، هيءَ نار نہ نهاري
ماريو منگهارن کي، سا ويٺي جر هاري
پهتس ڪين مراد کي، تي مُرت اها ماري
پوءِ اچي مارئي کي، تنهن چيو چيتاري
تہ پاڻ چڏيئي پانهنجو، چو گهٽين ۾ گاري؟
مُڪو قاصد ڪالھہ مون، ڏوٿين ڏي ڏياري
ايندءِ پنهور پاڻ، جي جيءُ سندءِ ساري
ڏيان اهو ڏاري، مُرڪي ويھہ تون ماڙئين.

٨٥- چئي: منهنجا ايندا ڪينڪي، هِت عمر! اباڻا
ڏي نہ ڏک ڏوٿين کي، هو ناقص نماڻا
ڪامل! ايندا ڪينڪي، ٿر جني ٿاڻا
ناحق نماڻا رنج ڪرين، چو ڏيهي ڏاڏاڻا

سگَ نہ ڏينديءَ سومرا! پنھور سي پاڻا
هيٺا سي حاڪمن ڪان، ڪن نري ٽڪاڻا
آهين منهنجو ياءُ تون، چارڻ! ائين چاڻا
اي صاحب سياڻا! هَل شرع تي سومرا!

٨٦- چوويهين رات چوهه چڏي، عمر وڏا پاند
تہ آهي مونکي مارئي! حب هنئين هيڪاند
محبت ڪارڻ مون ڏنا، وريو پئي ويساند
نہ زوري هوس ظلم سان، ڪامڻ تنهنجو ڪاند
ڪوهہ لڳي هڻ ڪوٽ ۾، مارئي! توکي ماند؟
ٿيءُ راڻي راڄ جي، پؤ ٿي پانئين ٻاند
اڄ راڻين سان راند، مُرڪي ڪر تون ماڙئين.

٨٧- چئي: ماڙين محلاتن ۾، راند ڪنديون راڻيون
مرڪ جنين جو ماڙيون، پلنگ پٿرائيون
ٿريليون ٿرن ۾، ڪن ريجهيو رهاڻيون
سچيون راتيون راند ۾، وڃن وهائيون
راند ڪندي ريداريون، چونڊي ڏت آڻيون
آڻي ڏت آتان گهٽو، چچڻ ۾ چاڙهيون
لويون لال لڳن تي، پهريون پُراڻيون
چو پٽ وڃائين پانهنجي، ڪريو عمر! آڪاڻيون
ڏس وڃي تون ڏيهہ ۾، ڪي چايون چاماڻيون
جي سگر ساماڻيون، سي نہ ڪر بند بلوچ چئي.

٨٨- ستاويهين رات سومري، مکو مارئي ڏي ماڻهو
تنهن چيو مارئي کي، پيش اچي پاڻون
آهيان تنهنجي ملڪ جو، آءُ قاصد اباڻو
مڪائون تو ڏي مارئي، ناتر! ڏيئي ناڻو
چو ٿي ڪرين عمر ڪان، مارئي! تون ماڻو؟
جنهن سبان سومرو، آهي ورنهہ ويڳاڻو
پلي هجي سو مارئي! تو ٿي هٿ حاڪماڻو

عمر آهي اسان کي، ڪو ساهه ٻه سيباڻو
آهي اصل اسان جي، هيءَ راڄ سندو راڻو
ٻڌو سيڻ ته تي ڪرين، تون ڳڻتي ۾ ڳاڻو
سومرو سياڻو، ڪڏهن وساريندءِ ڪينڪي.

٨٩- چئي: ڪوڙا! ٻڌين ڪوڙ ٿو، بيهودا هي ڀرم
چوڻ ڪوڙ قاصدن، اهو ڪيڻن ڪم
هوندو ته مارن ۾، مارئيءَ ري ماتم
ڪڏهن چوندا ڪينڪي، لاهي گوندر غم
پري نه ڪندا پاڻ کان، جنين ماڻ جنم
ڀاڙ وني ڀڙوو ٿئين، لاهي لڄ شرم
هاڏي هتان هڪدم، نانگا! وڃ نڪري.

٩٠- تڏهن سوٽي ويو ميرَ ڏي، وري سو وڪيل
ڪيائين مڏ سيڪا، جيڪا قال مقيل
تہ سچيو ڪين مارئي، آڻي دل دليل
هوندي عورت اهڙي، ڪامل! ڪما قليل
ناحق تو ٻي پانهنجو، آهي ڏکايو ڏيل
اي عمر چام اصيل! مشڪل ويهئي مارئي.

٩١- تڏهن اناويهين اٿلي ويو، عمر مارئي وٽ
چئي: مارئي! محلاتن ۾، ويهي نہ ڀهرين پٽ
شاهاڻي شان مان، تون ڇا چائين ڇٽ!
ويندئين ڪين وري تون، موٽي مارن وٽ
جهڙا تهڙا ڏينهڙا، هيت ڪاسڻ! ويٺي ڪٽ
تنهنجي جوءِ جواب جي، ٿي ماري منڊ مرٽ
نہ تہ چڙهي پٽ کٽ، سرڪي ويهه تون سانڙئين.

٩٢- چئي: ظالم هڻ جهان ۾، ڪڏهن ڪونہ جهڻي
ظاهر هن ظالم جا، آهڻ ڏينهن ٻہ ٽي
ڇڏينديس نہ ڪڏهين، مارو سور مٽي
تون لڳي ڪنهن چغل جي، آئين جهنگ جهڻي

ڇڏينئي هــا ڇوه ســان، پنهور پــڙ پڻي
وجـهنئي هــا ويڙهـ ۾، سانگي هوند سڻي
ملندس ڦــر آن جــو، جيڪو ٻــچ ڇڻي
ڪامل قيد ڪئي، ويندس ويــڙهيچن ڏي.
٩٣- اونٿهين رات عمر کي، بـرهه لڳو بــاري
شوق رکي شير محمد چئي، تيو مارئي تي ماري
محبت مان مارئيءَ کي، اچــي ڏنئين ڏيکاري
ڇپائين چاهه ســان، ڏي دليئون دلداري
تو ڏي مونکي مارئي: تــي حُب تہ هيڪاري
جيئن عذر ڪرين اگيان، نهڪر ســا نـــاري!
تيئن ويتر وجهين مارئي! تي ڳل ڳچيءَ ڳاري
هاڻي سرت رکي ساري، مرکي ويهہ تون ماڙئين.
٩٤- چئي: عمر! اشرافت مان، چـــام! نٿو چاڻـي
وٺي مت ابليس جي، ڪيئي پنهنجي پـــچاڻي
ســدي رکي ســن ۾، تو تاڻ اچا تـــاڻي
جا ڪاج نـــہ ڪائي مورهين، پيئي نـــہ پـاڻي
روئندي ساري راتڙي، جنهن ويهي وهـــاڻي
سا ڪيئن جهلين تو ڪوٽ ۾؟ جا روح ۾ رنجاڻي
ملندي شال مٽن ســان، هـــي ناقص نماڻي!
سڻ ســيد ٿئي ساڻي، لاهي بند بـلــوچ چئي.
٩٥- ٿيهين رات ٿري ويو، سو ســوسو سنجهيئي
ڪيون آزيــون عمر تي، ڪامل آت ڪيئي
هيس جيڪي ڳالهڙيون، جـــيءَ انــدر جيئي
تـــہ مـــارئي! تنهنجا معامـلا، آءٌ سهان سيئي
سنڌ انهيءَ مذڪور جـــي، آ جـــڳ خبر پيئي
تـــي مشهور ملڪن ۾، ســا واســجي ويئي
تـــہ عمر وڏي ڪوٽ ۾، نـــاتر ســا نيئي
مارين مونکي ڳـــالهڙيون، پهڳڻ ســي پيئي

ڀيون ڀوليون ٻن ڏيئي، مرڪي ويهه تون مارئين.
۹٦- چئي: عمر عادلن تي، تو رحمت ربّ ڪري
جو سرندي تري سومرا! تنهن ويـر وري
رکي خوف خاوند جو، تو ڏاتر ڪان ڏري
بدين ۽ بچڙاين ڪان، جهلي ڀاڻ ڀري
ٻن، چئن، پنجن ڏي، تو تهڏل دل ڌري
ٻيا ٻڌ مجي ڀارنهن ئي، منجهان ذوق ذري
پنجن ساڻ پورو رهي، تيهن ڪان نه تري
جي امر ۾ ابليس جي، ويندا تحت تري
سو سوڌي سر مري، جيڪو ڏکوئي ڏيهه ڪي.
۹۷- ٻوء سومري ات سڏي، عمر اميرن ڪي چيو
ته مارئي مجي تي ڪينڪي، رکيائين تڏ تڏي
جهليان زوري زال کي، يا ڏيان صاف ڇڏي
تڏهن اميرن عمر کي چيو، گفتو هي گڏي
جا قربئون ويهي نه ڪامٺي، تنهن کي ڏک ۾ ڏي
ڇڏ شيطاني شوق کي، نه ڪر هوڏ هڏي
هرڪو ويندو هليو، منجهان لوڪ لڏي
ڇڏ ته وڃي سا پانهنجي،؟ پنهور ترت تڏي
هي پيهر پاگ وڏي، مارئي ملي مائنين.
۹۸- مارئي ملي مائٽين، وڃي امانت اتي
سونهين پنهنجي ست ۾، چائي چار جتي
آندي زوري زور سان، هٺي هاچي هتي
اها مت ابليس اچي، وڌي قلب ڪتي
قادر ڏسي کل کي، ويئي ۽ مٿي
سب روشني ربّ کي، آ جتي ۽ تتي
پر عمر! اج اتي، اسان پڌي هي ڳالهڙي.
۹۹- اسان ٻڌو ايترو، هڪ دائي ۽ جي مُنهاءُ
جنهن اج اظهار ڪئي، اچي خبر اها

تہ ٻُڌا ڏنا عمر کي، آهن مارئي جي ماءُ
تنهنُ سبيان سومرا! هوءَ پيئڻ تون پاءُ
ميرا! توکي مارئي، هڏهينُ کينُ رهاءِ
هاڻي مارئي کي موٽاءِ، لاهي غير گمان تون.
١٠٠ – سا خبر پڌي خان، ڪڍيو غير گمان کي
ڪري پانئي پيئڻ سا، سومري ساطان
لٿو شوق شير محمد چئي، شر ويو سلطان
موٽي مارئيءَ کي چيو، ات عاقل عقلدان:
تہ پانيم توکي پيئڻ ڪري، ڏنئي الله امان
جس توکي مارئي! چوندو جڳ جهان
متيا پڌي سندرو، شرم رکيو تو شان
لٿو لڙ لغاري چئي، ڪڍي غير گمان
مائٽ ملندئي مارئي! مولي ڏيندءِ مان
مٿان تو مهمان! لٿو بند بلوچ چئي.
١٠١ – شيطاني شوق سندي، آ تات جنين تاري
تن شرع شريعت ڪان، ڪئي انڌن انڪاري
تي محو مجاز ۾، تنُ وحدت وساري
بدي ۽ بهتان جي، تا ڪئڻ متي ڪاري
رکن خوف نہ خطرو، جا قيام سُجهي ڪاري
جنُ رکيو خوف خاوند جو، سرت رکي ساري
ڊنا ڊاءَ ڏٺيءَ جي، تن محشر سوچاري
سي لوڪان لغاري، پهتا وير وصال کي.
١٠٢ – ٿا ٻهچن وير وصال کي، آ سئي جني ماري
ڪنهن کي نبيهہ ناهہ، ڪا، اها عاقل اختياري
مرسل مير نبي هئا، جنُ لئي جوڙ جڙي ساري
جنين ڪاڻ جهان جي، ٿي گل ڦل گلزاري
ظاهر هن زمينُ تي، هئا حاڪم هزاري
سندن هنُ جهان ۾، حڪم هئا جاري

ڏني روء زمين جي، تن سولي مختياري
ڪيئي زوراوَر زبرا، هئا ڪُوپا ڪنڌاري
خان ويا سڀ خاڪ ٿي، دولهه ڌِهداري
مَلڪ انهيءَ ماري، ڪيئي ڏَگ ليٽايا ڏوڙ ۾.

١٠٣ - پوءِ مُڪو ماڻهو مارن ڏي، اوڏانهين عمر
تہ وڃ ويڙهيچن ڏي، ٿاڪ جني جا ٿر
ڏي تون ڏوٿيڙن ڏي، وڃي خاص خبر
تہ سوٽائي نيو مارئي، پنهنجي سا پنهور
سڀَني پانيان پيٽ مان، ٿو پاڪ ڏسي پرور
متان پانيو مارو ٿا! ڀو ڪو خوف خطر
پلي ساڻ سڀر، مارئي! گهمي ماڻهين.

١٠٤ - مارئي ملي ماڻهين، سا سلامت صحي
ڪِهِ دم هئي ڪوٽ ۾، ويس لٿا لهي
رضا ساڻ رحيم جي، ڪا جا رات رهي
پوءِ وڃي رسيو ويڙهہ ۾، قاصد اُو ڪَهي
ڇپائين چاهہ سان، جيئن عمر ڳالهہ ڪئي
تہ قلم هيو قضا جو، سو ويو وير وهي
اوهين ساڻ ڳيڙا سنبهي، هلو عمر ڪوٽ ۾.

١٠٥ - هلو عمر ڪوٽ ۾، اوهين پنهور! پري پير
نيو سوٽائي مارئي، دم نہ ڪريو دير
سڄي سمجهو ساڻ ڳيا! ڦند نہ ڇاڏ و ڦير
ڏني موڪل مارئيءَ کي، غازي ڪيڏي غير
هاڻي ويڙهيچا هن وير، هلو عمر ڪوٽ ۾.

١٠٦ - پوءِ آيا عمر ڪوٽ ۾، وير مٿي وائي
سير سڏي مٽن سان آت سارئي سلائي
ڏسي ڏوٿيڙن کي، مهمين سرهائي
سهج سنجهان سا سومري، هوءَ پنهور پهچائي
مڱي معافي مارئيءَ کان، تنهن بدي بخشائي

جـا چاريـن ۾ چائي، سا مائٽين ملي مارئي.

۱۰۷ـ پلي چـائـي مـارئي، جنهن ستيا رکـي سير
سونهين پنهنجي سٽ ۾، مر مرکي منجهه مـلير
پلي مارن سـان ويڙهه ۾، خوشيئون پئي کير
پـر عمر چام امير، ان جي ستيا ثـابت کئي.

۱۰۸ـ وڏو انصاف عمر جو، ماڻهو منجهه چـون
جو کٿي آيو کوهه تـان، سدي رکي سـڃ
قابو کئي قـرب لئي، کامل منجهه کـڙن
پـر زور نه کيائين زال تي، طلب هيس جا تن
نه ته عورت وس مرد جي، حيلا تان نـه هلن
جي کري ها زور ظلم، ته کوک پڏي نه کن
جي خاوند خوف رکن، سو پولي پلندا کينکي.

۱۰۹ـ سي پولي پلندا کينکي، ڏڃن سنجهه صباح
ربّ رکي ٿـو تن کـي، پرور منجهه پناهه
مولي پنهنجي مهر سان، ٿـو سنئين سهائي راهه
جن جي نيک نگاهه، سـي پولي پلندا کينکي.

۱۱۰ـ ٿي پولي پلندا کينکي، جي ڏڃن قيـامت ڏاءِ
رکن خوف خـالق جو، هر هر سـي هر جـاءِ
هک، ٻه، چـار، پنج ميڃن، ٻـارهن پڻ پياءِ
پنجن سان پورا رهـي، سکن سدا تـن لاءِ
تن کي پاڻ خـداءِ، کين وسـاري کڏهن.

۱۱۱ـ "فاذکروني اذکرکم" هي اشارو کاڻ آدمزاد
قائم رهيا جي قول تي، تـن ماڻي من مـراد
هوندا ڏينهن قيام جـي، سـي عذابئون آزاد
ٿي شير محمد شاد، رک کلمون کوڙ قـلوب ۾.

لاالٰه الا اللّٰه محمد رسول اللّٰه

تعلقي روهڙي جي شاعر علي شير جاگيراڻي جا بيت *

۱- رکي ريب لباس، عمر آيو مارئي وٽ
چالاڪيءَ سان چڙهي ڪري، اچي ٻڌائينس چٽ
تون سڪ ڦٽي ڪر سانگين جي، رهه اميرن وٽ
پچر ڦٽي ڪر پيڪن جي، تون مارُن ڍهُون سَٽ
مان حاڪم آهيان ملڪ جو، ريجهي ويندينءَ جهٽ
ٻارس سان پاسو لڳو ٿيي، گوءِ اها تون ڪٽ
وَرُ نه لهندينءَ مون جهڙو، ٿئي سمجهين چٽ
خوشيءَ سان تون کاءُ پيءُ، خيال نِندورا لٽ
تون راڻي ٿي راڄن جي، غم غصي کي سٽ
صابڻ لائي سرهي ٿي، لڳ پنهنجا مهٽ
هُٽ واري اٺي وٺاڻ تي، هٽ چڙهي ويهه کٽ
ميرا ڦٽا ڪر مارئي! پهري ويهه تون پٽ
مردن سان مقابلا ڪري، وڌئي مارن کي ڦٽ
تڪبر تنهنجو رهندو ڪٿي، جڏهن ورتامانءِ سڀ ڳهٽ
توڙي مرد هيٺو هجي، ته به ناهي مهري اُن جي مٽ
مهري اڳيان مرد جي، سڀ ڪاڻي ٿي کٽ
وڃي نه تم ملير ۾، ماريندس مارو سڀ اُڦٽ
وانگي نه بچندو هڪڙو، سڀ ڪندوسانءِ چٽ
هاٿي پرچي ويهه پلنگ تي، هوڏانهن لاهه ڄ هٽ

---

* هيءَ روايت اُتر (تعلقي ميرپور ماٿيلي) سان محمد عالم ”شور“ خانپوري کان ملي.

علي شير پٽ سرهو ذات جاگيراڻي، اڳ وينل ڳوٺ ڏبر تعلقو روهڙي ضلعو سکر، هاڻي ڪنڌڙي روحل فقير ۾ رهي ٿو. اندازاً سنه ۱۹۰۵ع ڌاري ڄائو. سندس پيءُ به ملوڪ سگهڙ هو. ڏور ۽ ڳجهارت جو چڱو ڄاڻو آهي.

لاهه لوٽي، ڪر ڪپڙا، من جو لاهه سرت
ڇڏ ٻچر پرڻتان جي، نه ته ڪندو سانءِ آلت
ته ٻه ريجهي ڪين مارئي، توڙي عمر ڪيس نت پٽ
علي شير ڪئي، انهيءَ ڳالهه جي، آهي وڏي عبرت
ويئي ٻڪري ٻچي ٻگهڙ کان، ڏسو قادر جي قدرت
مٽ تڪڙي هجي مهري جي، ته مرد کهڙي طاقت
آر ڏسي عورت جو، وڏي هيڻن جو ٿو هٺ
نڪو زوري ظلم ڪن ٿا، نڪو زنجير وجهن ڳٽ
ڏسو قادر جي قدرت، جو تاري حق هيڻن جا.
٢- مارئي چيو عمر کي: سچ تون حقيقت
اندو ٿئين اکين کان، ڇڏيئي آب عزت
منهنجو ست قائم آهي، باريءَ جي برڪت
تون ته راڄن جو راڄ ڌڻي، ڪج ڪا عدالت
توڙي سوين سک ڏئين، ته ٻه روح جي ناهه رغبت
جيسين سان هاڃا ڪجن، نه رک هيڻن تي هيبت
ڏيو شاهه مڏائين سومرا! ڪر مٿان عنايت
شاهن جو ڪم اهو آهي، ته ڪن هيڻن حمايت
تو دڙڪن سان دٻايو، ٻيو تاب رکين تهمت
مان هيٺي آهيان هر حال ۾، ڪندو ماڙ مدت
چيو ڪوڙا عشق ڪمائي، ناس ڪيئي حشمت
ساسُن چو سوڙهه ڪيئي، پويئي ڪال قحط
سامُن مٿان سر ڏجن، رکجن مهر سندا ڪي هٿ
تو ڪوٽن ۾ ڪٽي قيد ڪيو، مٿان ڳهلا وڌءِ ڳٽ
ڏکيءَ کي نه ڏکاءِ تون، متان مٿان اچئي آفت
سامُن کي سختيون ڏئين، متان پوئي انهن جي شامت
عمر! چڱو جن لکيو، سي ڪين پوڳن بدبخت
آهيان تو وهيٽي ڪانڪا، منهنجي چڱي آهي قسمت
پانهي تي پاڄهه ڪري، اچي حامي ٿيندو حضرت

عمر! تنهنجي پرڻي ڪان، شل موت اچي ستت!
آهي حق جو هادي هيڪڙو، سون تي رحم ڪندو رحمت
توڙي دکن ۾ دم ڏئم، تہ بہ جاء ڏيندم جنت
آهي قلم هٿ قهار جي، اها لکڻ واري ڪَت
تون بہ هاويءَ ۾ هڄندين، ڪيئي ڏوهہ سخت
آڏي توري تُري تو تڪڙو، سخت اٿئي ڪسرت
ايندئي ملائڪ موت جا، تڏهن زاري ڪندين زحمت
انهن اڳيان سڀ معلوم آهي، ننا ڪرن غفلت
اتي وايون ٿيندء ولهڙيون، ملندئي ڪين مهلت
ڪر تون خوف خدا جو، گندا رک غيرت
اتي لوڙ لوڙيندين هڪڙي، مگر منهنجي نسبت
تون برو ٿئين پيڻ جو، لُچا! پوئي لعنت
چو سانگين سان ساڙ ڪيئي، ڪرين بيحرمت
پوندئي ڪم ڪريم سان، ٿيندئي نہ پارت
پڏي هَل حشر جو، تا سڻ ٿين پربت
پٿي چيري پوريون، توکي کولي ڏيندا خط
واچڻ مان وائڙو ٿيندين، تون ظلم ڪريز تو هت
اتي ڏرتي ٿيندي تامي جي، ناهي ڪنهن جي حاجت
اتي سنگتي ساٿي ناهہ ڪو، پيسي ڏوکڙ ناڦت
ايندو عربي آڙين لاء، ڪندو شافي شفاعت
هائي ڪيي چڏ ڪوڙن مان، گرا چڏ غفلت
اتي عرض اگهيو آهي مارئيءَ جو، ڪئي آگي عدالت
هڪ دائي اچي در تي، دانهن ڪئي عورت:
مارئي تنهنجي پيءُ ٿئي، ڪجهہ سک عمر اشرافت
اتي عمر ڏکي ويو ڏيل ۾، روئڻ لڳو رت
ڏوهہ مون ڏاڍو ڪيو، پر ڏاتر ڪيو ڏت
شاباس آهي منهنجي پيءُ کي، جنهن ستيءَ جڙ رهيو ست
پيرين پيءُ اچي مارئيءَ جي، ء نر ڪئي نوڙت

تہ پڇليو آهيان مارئي! مون کيو ڏوهہ سخت
پوءِ عمر ماڻهو موڪليو، مارن جي ولايت
سانگين اچي ورتي، پنهنجي امانت
مارئي ملي مارن سان، پرور رکيس پت
کيت ۽ مارئي جي عمر کئي، شادي شناخت
سرهو ٿيو سيڪو، ڏسي شاهہ سندي شفقت
مَرُ زالون پڙن هي قصو، تہ مِهرين اچي مَت
سيکا زال مارئي ٿئي، ڏسي ستيءَ جو ست
علي شير، انصاف عمر جو، جنهن نہ کيو زور زبردست
جي نر سڌو ٿئي ها نار تي، تہ کهڙي هئي طاقت
مرد آهي سرکندا، جيکي سکندا عمر جي اشرافت
هوندا هنج حبيب جي، الله کندن حفاظت
داخل ٿيندا جنت ۾، سان مومن جماعت
ڏسو هاديءَ جي حکمت، جو سڀن ملي وڃي مارئي.

شاعر محمد عارف ڪلهوڙي جا بيت *

١- ڪاريگر قدرت جو، آهي صاحب رب سبحان
پٽريائين پاڻيءَ تي، زمين ۽ آسمان
وچ زمين ۽ آسمان جي، جوڙيائين جڳ جهان
خليفا خاوند خلقيا، هڪ آدم ٻيو جان
هو ناري پيدا نار مان، هن جو مٽيءَ مڪان
جان پٺيءَ جن پيدا ٿيا، آدم پٺيءَ انسان
خاوند خاڪيءَ جو ڪيو، آهي شرف وڏو شان
خلقيائين جنن ۽ ماڻهن کي، تن آگي ڏانهن احسان
آهي ظاهر ذڪر ٻنهي جو، ڪيي ڏسو قرآن
سچ اسر آگي سندو، ڦٽو نه ڪر فرمان
جو اهڙو مالڪ مهربان، سو ويهه وساري ڪيئن ڪي.
٢- ويهه وساري ڪينڪي، صاحب رب ستار
جنهن پيدا پنهنجي نور مان، ڪيو نور نبي نروار
منجهون نور نبيءَ جي، ٿيو جهان جو جنسار
اچي سيڪو پوتو آدم جو ٿيو، هن دولت جو دهدار
ڪو ٿيو پيڙهيءَ پيغمبر اولياء، ڪو ٿيو محبت ۾ سوچار
ڪو ٿيو عابد، عالم، عقلوند، ڪنهن جاڳڻ ساڻ جار
ڪو ٿيو پدرو پيڙهيءَ بادشاه، ڪو ٿيو نوڪر خدمتدار
ڪو دولت مند دنيا ۾، ڪو ٿيو پينو پنڻهار
ڪو ٿيو اسر تي الله جي، ڪو ٿيو نيڪ نيت نروار
ڪو ٿيو حق سندي حڪم ۾، ڪو ٿيو حرامتي هوشيار

* هيءَ روايت قصو عمر مارئي، ناهيل محمد عارف ڪلهوڙي ۽ پٽس غلام محمد جو. جناب ڪمشنر صاحب بهادر سنڌ جي ڇاپخاني ۾ ڇپيل، سنه ١٨٨٦ع ڇاپي پهرئين تان ورتل.

ڪنهن کي خراب خاوند ٿو ڪري، ڪو ٿيو نيڪي ۾ نامدار
ڪو صابري ٿيو صبر ۾، ڪنهن ٿيو گويا ۾ گفتار
ڪو ظالم ظلم ٿو ڪري، ڪو عدل ڪري آچار
ڪو هارائي هتان هليو، ڪو وڻجي ويو واپار
جنهن جي حق ۾ جيئن لکيو، تيئن ٿيندو تڪرار
بشر نہ سڀ برابر، ڏسو جيءَ ۾ ڪري جار
خلق الانسان سن تفاوت، چئي ڏينهن جو ڏاتار
وڏائي واحد جيءَ جو، ڪري ڪير شمار
سو اهڙو صاحب رب ستار، ويهه وساري ڪينڪي.

٣- ويهه وساري ڪينڪي، قادر رب قدير
خالق ڪل خلق جو، آهي بينا ۽ بصير
وڏائي واحد جيءَ جو، ناميا سڻو نظير
تہ عمرڪوٽ اظهار هو، ملڪ ۾ مشهر منير
تنهن ۾ صاحب ڪئي ٿي صاحبي، مسند اُتي مير
ساڄهہ وڏي سومرو، هو دانهہ ڏنڊاگير
چڙهندو هو شير شڪار تي، هو اُڙدن سان امير
تنهن تي ثابت رکيو سير، راجا رعيت راڄ جو.

٤- راجا پنهنجي رعيت کي، ڏو ڪين ايذائي
قصو عمر مارئي جو، ٻُڌو دل لائي
هجي جيئن جنهن جي حق ۾، تنهن کي تيئن لوڙائي
هڪ ڏينهن ڪامل ويٺو هو ڪوٽ ۾، ڪچهري لائي
سو ڪامڻ ۽ ڪمدارن کي، ٿو صاحب سمجهائي
تہ ستان رنجايو راڄ کي، ٿو سڀڪنهن سڻائي
ويٺو اُنهيءَ انهن کي، ٿو پاڻو پرجهائي
تہ ڪو مدعي هو مارن جو، سو آيو ڪچهريءَ ڪاهي
تنہ دز اچي دانهن ڪئي، ٿو انهن الائي
تہ مخفي چوندس سن ۾، عرض ڪو آهي
پوءِ جا گهہ جي جاسوس کي، ورتو ڪامل ڪوٺائي

سو ويٺو مورک مير کي، اتي هيئون حرصائي
تہ هڪ مُند ڏنم ماڙ ۾، ٿي شمس شرمائي
مَنئين قد سرو کان، افضل سا آهي
جنهن جي ڪارائي ڪيسن جي، ٿي پنور پلائي
ڪري تاءُ تکو تلوار کان، جڏهن چشمان ٿي چائي
جنهن جا نازڪ چپ چيروان، ۽ اجرو منهن آهي
جي مشڪي تان موتي ڪرن، ۽ جوهر جڙڪائي
تنهن جو نازڪ بت نرم گهڻو، اطلس کان آهي
جنهن جي سچ سيني تي سهڻا، بيئس بادل بڻائي
تنهن گونئن گلابين مٿان، ٿي سياهي سمائي
اٿس ورن وڏ وساوڙي کان، ٿي ڇيهل ڇپائي
تڏهن ڪوئل ٿي ڪرمش ڪري، جڏهن ڳالهہ ڳالهائي
جڏهن چالو چلڻ جو هلي، تڏهن ڳنير ڳنوائي
ڇاهي مجال مرد جي، جو وري واجهائي
ڪنهن کي قدرت ناهہ ڪا، جو ڏسي منهن منهن ۾ پائي
سا هٿيارن حسن جي سان گهور ڪيو گهائي
جي هوند سورنهائي سينگار ڪري، تہ اڏامڪ اٿلائي
سا هيڪل هُت جهنگل ۾، ٿي گهيڻا گهمائي
اها پانهن هن پڪارن جي، جوڙ نہ جس آهي
تن ۾ ڪري تپاس ڏس ورنہ ويساهي
وهڻ واجب تنهن کي، تنهنجي محلن ۾ آهي
سڻ محبت جا سن ۾، وڏانس ڳالهيون ڳالهائي
حمير ڪي هوشان ڪيي، ڏنانس مصلحت سنجهائي
عقل ڪيي عشق وڏانس، اندر اڇلائي
سو چڙهيو بوراق برهہ جي تي، ٻي ڪنهن نہ ٻڌائي
صاحب ساڇهہ بخشي، شال پلو نہ پلائي
سو راء ريجهائي، وني ويس لوکون لڪائي
اهو احمق ڪيائين اگ ۾، سونهون سنپائي

سي ويا تنهن جاڳهه جوءِ تي، ڪرهي ڪي ڪاهي
هن پي ڏورڻون ڏيکاري مارئي، چاريءَ چتائي
هڻ ور ڏيئي ڪٺي ويسلي وڌي اٺ تي اڇلائي
سو پڌي پيله ڪري هليو، پڻ ڪان پڇائي
چوريءَ چورائي، آيو منڌ ڪٺي مهريءَ تي.
٥- منڌ ڪٺي مهريءَ تي، ونيو آيو راهه
هڪ ڪيائين نہ ڪم قرب وتان، هو پيڙهيءَ تي پادشاهه
شال قادر ڪنهن کي نہ ڪري، غفلت ۾ گمراهه
رکي چورڻ سان چاهه، ڪٺي آندائين ڪوهه تان.
٦- ڪٺي آئي ڪوهه تان، تنهن گهوٽ وهاري گهر
جا هاٿي هانگاريو ٺئي، تہ پوءِ پاڃي کهڙي پر
تنهن جا وارث ڪڻ چا ور، جيڪا سوگهي ٿي سترن ۾.
٧- سوگهي ڪيائين ستر ۾، ايهو ڪوجهو ڪيائين ڪام
پر موران هئس نہ من ۾، هوس حرص حرام
من ريجهي ڪو راز ڏئي، تہ ٿئي سجايو سر انجام
پرڙي لئي پانوَ ڪٺي، آيس وير وريام
اڳتي پر ڪيو ڪلام، شعر پسر آندو اٿهين.
٨- پهرين رات پنهوار وٽ آيو عمر چام
محلي ماندي مارئي جنهن کي ناهه اندر آرام
عمر چيو ڪي مارئي اچي ڪامل ايهو ڪام
تہ جهچ نہ جهانگيڙن لئي نہ ٿيءَ تار تمام
پٽ پهر پوشاڪون، پيو ڪاءُ طرحين طرحين طعام
تون سائڻ پيون پانهيون تو ساڻ اصل انجام
ويڙهه نہ واڳون وطن تي نڪي لاڙ لغام
اهو خيال ڦٽو ڪر خام، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٽ تي.
٩- چئي: عمر آچ نہ اهڙا تون ونءِ ميان مان کي
وطن وساري پنهنجو مان چو چڏيان چا کي
تون چا ڪندين زور ضعيف مان جي مانڪي رکندڙ راکي

ترڪل ڪوٽ تنهين جو آهي اصل اسان ڪي
نه آهن ڪي ٿهان ڪي، ڪنجون هٿ قهار جون.
١٠- عمر ڪيس عاجزيون ات ٻهون ٻيجهي رات
ته رئڻ ۽ رسڪڻ مارئي ڇڏ سڪ ٻيڪڻ جي سانت
هت هونئي سٺ سائت جهنگلي تون ڇڏ طلب تڻ جي تات
اڄ آهين وات وڪيل تون ويندس ٻنهنجي وات
آءُ نه آهيان راڇڏٽي جو نڪي ڪمينو ڪم ذات
هت ٿي ڪوندر ڪڇن ۾ ڪئي پرهه ڦٽي پرڀات
جي ڏاتر ڏئي ڏات، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٿ تي.
١١- اڙي عمر! ڪوندر ڪڇڻ ۾ وجهڻ اسان جو سرڪ وڏائي آءِ
منهن ڏيکڻ ماڙي وهڻ تنهنجن جوڙ جڳاءِ
جئن ري ڏيک عيب اوهان جن ٿيڻ اسان ڏيک ۾ آءِ
جهڙي وسم جني جسي تهڙي تسن سيباءِ
سيکو ڪوفي ٻنهنجي وڃي سهجان سگ ڇڪاءِ
اها ريت اوهان وٽ آءِ، جو ٿين وات وڪيليون ٻنهنجي.
١٢- ٻيجهي رات ٻري اچي عمر ڪيس اظهار
ته مانکي تنهنجو مارئي آهي وهم وڏو ويچار
ته سنڌ مڱيجو تنهنجو آهي اصل ايلپنهوار
توکي تن اندر تنهن کيت جو آهي جيءُ جسي ۾ جار
زر نه زيور جڻ کي تن هيري سندو هار
هت سپ سلامي تنهنجا ته ٻه آئي نه اختيار
اهو طرح ڦٽو ڪر تار، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٿ تي.
١٣- عمر، تار تتر تن کي گهٽا جي ٻنيون منجهه ماڙن
جڻ جي جهوڪ جهنگل ۾ سي چاڻ نڪو چائن
جئن هت چانور ڪائڻ چورمان، تئن هت ٻيٽ ٻريون ٻيرن
جئن هت سونا هار ڳچڻ ۾ تئن هت ڳانيون منجهه ڳلن
جئن هت سهڻ سيجن تي تئن هت واريءَ ۾ وهسن
جئن هت ڇڇهري ڇڻڪار ٿي تيئن هت بوندان بس نه ڪن

جئن هٿ پٽ پٽيهر بافتا تيئن هٿ لوڏي ۾ ليڙن
جئن هٿ دهل دماما نڪتان تئن هٿ ڀڪرا ٽا ڀيڪن
آهي ڪيئن ور وسارجن، جن کي سمجهه نه سون ۽ پتل جي.

١٤- چوٿين ۽ رات چڙهي مٿي عمر جان آيوس
ته ڪٿ ڇڏي وڃي پٽ پئي جيهو رت رنوس
ڪري سنهن ملير ڏي اهو پرتيون پار ڪييوس
ته ڇن نه مارو آءٌ ڇڏيان جيڪس لکڻهار لکيوس
ڏسي حال حمير تنهن، فائق فرمايوس
ته منڍ تو ماريندوس، نه ته اچي ويهه کلي چڙهه کٽ تي.

١٥- چئي: مرڻ مونکي نه مٺو آهي جيڻ گهٽو جنجال
ڇش نه ڏيڻ ٽا چورمان تنهنجا سڏيون ۽ مال
منهنجا مٽ ملير ڏي هٽ نه ڀائي حال
ري ۽ ڀيڪڻ پرديس ۾ ٽي هڪ ساعت پاڻيان سال
جيڪر وڃان اڏامي اوڏهين فائق آءٌ في الحال
عمر، آءِ مشڪل ڳالهه محال، جو اٿم جسو جنجيرن جو.

١٦- عمر آيو وٽ ماروئي رات پنجين ۽ پيهي
تون سون ساڻ تان معلوم ڪر توکي جي ۽ اندر جيهي
سان پيي وس مقابل راز جي توسان طرح ڪندس تيهي
ڇو وڏو اٿئي جي ۽ جنجال ۾ ڇو دکي ڪيئي ديهي
ڏي ۽ ڀيڪڻ گهر مهمان آءِ وڃي ساهرن گهر صحي
پر منهن گڏجاڻي جي موڏي اچي ڪنهن مهل ڪهي
تون به اڄجاڻ ۽ رات ٽيت رهي، اچي ويهه کلي چڙهه کٽ تي.

١٧- آهن منهنجا ساهرا عمر ڇام آهي
ڪين سٽينديس پاڻهنجا توڏي ڪاتين ساڻ ڪهي
مٺا سندا ماروئين تي اندر ساهه سهي
ڪيئن سا ڪلهوڙو چئي هوءَ هٽ رضا منجهه رهي
ڏس تون پرس پهي، جو ڪٽي آنده ڪوهه تان.

١٨- چـھينءَ رات چـڳـيـر عـمـر آيـس پـيـر پري
تان من ماندي ٿي مارئـي ٿـي ڪوراهر ڪري
آهي ڪيڏو جهل زال جو نہ ٿي ڏيان ڏري
جي مان بہ ڪريان ڪاوڙ اهڙي تہ ويندينءَ تحت‌الثرا تري
ٿيندينءَ ضايع منجهہ ذري، نہ تہ اچي ويهہ کلي چڙهہ کٽ تي.

١٩- عمر نڪي مالڪ تون ملڪ جو، ڇا وس تنهنجو آءَ
تـون بہ تهڙو آدمـي جهڙي خلق خداءِ
ريءَ رضا رحمان جي پيو واءُ نہ ڪنهن کي واءِ
ڪبر وڏائي سو ڪري، ڪبر جنهن جڳاءِ
انهيءَ دڙڪي ڪينَ دٻاءِ، پرندء ڪم قهار سان.

٢٠- ستينءَ رات سـنباهي عـمر ميڙ مڪياس
آءُ بہ ٻچان خوف خداءِ جي نہ تہ چاهي زن جي راس
پر نہ ڪر قرب ڇمَنَ جو مُنڊيؤن آهي ميراث
ڪپاهہ باهہ ڇا ڏجي، اها آکيو وجي اگهياڻس
تون سمجهہ صحيح ڪر مارئي اچي چڙهہ پلنگ سون پاس
هاڻي نہ ڪر جيءُ اُداس، اچي ويهہ کلي چڙهہ کٽ تي.

٢١- عمر آءُ نہ ڪڏن هيروي، اسين نپنيونسين جهنگ ۾
ناهي مناسب مير تو، ڪا نر اها ننگ ۾
آهي جاءِ جنت انهن جي جيڪي مرنديءَ ٿين سنگ ۾
لکيو نہ لوهہ قلم ۾ منهنجو آهي توسان انگ ۾
هاڻي راؤ انهيءَ رنگ ۾، منهنج موٽائي ماڙ ڏي.

٢٢- اٺينءَ رات انـدوہ ۾ عمر گـذري رات
هلي آيو وت ماروئي پرهہ ڦٽي پريات
تہ ماري تنهنجي ماروئي سڀ ضايع ڪندس ذات
نہ تہ هيڏي هوڏ حاڪمن سان نہ ڪجي، ڇڏ بي عقلي جي بات
هاڻي طرح ڦٽي ڪر تات، اچي ويهہ کلي چڙهہ کٽ تي.

٢٣- عمر مارائينءَ مسڪينءَ جي، تو ڪو وس ويچارن
پر حق طرف آءِ انهنَ جي ناحق تنهنجي سنَ

لعنت وسي تن تي جي ظلم عادت ڪن
رب راضي آءِ تن تي جي رکن هٿ مٿي هيٺن
ڏون بہ ڪنبج پؤ قهار جي جنهن جو قهر ٻڏي ٿو ڪن
هيءَ جا زير ڪي اٿئي زن، سا سنج عارف چوي اوڏاهين.

٢٤- عمر چيو ڪي ماروئي ات نائين رات نظير
تہ ڪو آهي گر مرشد تنهنجو يا ڪو پير فقير
ڪي توڻئي متي آهين ست ۾، ڪنهن ٻي بہ رکيو سير
چو ٿي پاڻ وڏائين پاڻهنجو چو ٿي ڪرين ڪبر ڪبير
انٿي پهر اندوهہ ۾ چو نيڻ وهائين نير
گهٽيون گهاراٽا چڏي ڪر ڏون ساهہ سڌير
ڪاڻ ڪندون پيءُ ڪير، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ کٽ تي.

٢٥- جي عمر وڏا ست ستين جا آءُ نہ انهن جيهي
ٻر شرم نہ ورثو ڪنهن جو، جو ڪري تنهن جيهي
افعالين اصيل ٿئي توڻي ذات مندي هوئي
ذات پليء، انهي طرح شال ڪونہ هجي ڪوئي
تو تہ مندي پائين مارئي اٿئي عقل ايهو وئي
سپ جڳ مهوئي، ناهي برابر سومرا.

٢٦- رات ڏهينءَ اچي راؤ ڪي ٻانهين ٻڌايوس
تہ روئي حال حمير تنهن وينگس وڃايوس
جنهن ڏهہ ڏينهن ان نہ کاڌو ۽ پاڻي نہ پيتوس
چوڙي نار اکين جا پٽ سپ پسايوس
سن ساندي ٿي مارئي بيحد ٿي بيهوش
پوءِ عمر اٿاري مارئي کي ايهو الاءِ آيوس
جيڪا چائي واٽي ماري پاڻ کي تنهن چڻ ڪفر ڪيوس
ريءَ رضا تنهنجي آءُ توکي اوڏو نہ ايندوس
تہ نہ پڙي ڏولائي ڏوس، اچي ويهہ کلي چڙهہ کٽ تي.

٢٧- چئي: عمر، سڀني منجهه ملام، آيم ابڻ جا
چي: ڙي ڪنهن ويهي خوش لڳئي ۽ پيا سندا عمر انعام
پٽ پهري پانبريون ڪاڏ طرحين طرحين طعام
پڪڻ پسڻ پيرن جي تو لڙهه وساري لام
اهڙا طعنا ٻڌي تن جا اچي نه اندر آرام
هاڻي سومرا هيءُ سام، منجھ مڇر موٽائي ملير ڏي.
٢٨- ٻارهين رات يقينا ڪيون ڪيس ڪاريون چام اپر
مڻ ماري تون مارئي وجهه م جيءُ وڪر
ايڏو جو زوراٽو ڪري سو به ڪنهن ڏوهه ڏسر
سيڪو ان ڪاڏي پاڻي پئي جيڙو آهي جيتر
تو جيڙي ان ڦٽو ڪيو ۽ وڏءِ جيءُ وڪر
چو تون پنهنجي ساهه تي آئي آهين ڪوپ قهر
اها ڳالهه ٻين سان ڪر، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٽ تي.
٢٩- چئي: عمر ڏک ڪيئن ڏوريان ري پيڪن پر ساڻ
اصلي ڏاج ڏکڻ جا مون آندا آهن ساڻ
ڪاڏي منهن چئيءَ جو تون عمر پاڻ سڃاڻ
صاحب ٿيندم ساڻ، هيڪر ويندس پکي پنهوارن جي.
٣٠- پکي پنهوارن جي ٿا دونهان درس ڏکڻ
هت تو مڏيون آڇين سومرا هت ڏوٿي ٿا ڏهڪڻ
هت تون اصل عاجزون ڪري منهنجو ساهه سنڀالي تن
انهي درس ڏکڻ، ڪئي مجلي ماندي مارئي.
٣١- عمر ٻارهين رات اچي ڪئي گويا هيءَ گفتار
تہ ٻاري مٿر ڏيا سونَ جا رک چوقبلو چوڌار
چمن گهمي چانداڻ ڏس پيا گلابي گلزار
ڪتل ڪشمش ڪيوڙا پيا ليما انب اپار
صوف سنگترين ڦاروا ٿيا پچي توت تيار
انگور انجير گهڻا اٿئي پيون باداميون بسيار
سوين لڏن سوپاريون گهٽيون پيا سندا ڏونگهين ڏار

اٿئي سرها وڻ سمرقند جا پيا ايلاچي اڪيچار
ته وچي پڻ چب پانن جا پڻ ديک وچي ديدار
اٿئي چيزون چڱيون هڻ باغ ۾ پيا ميوا سڀ موچار
اهي ڪاڻ چڱي خنڪار، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٺ تي.

۳۲- جي سونهڻ ڏيا سونَ جا عمر منجهه محلن
مانڪي آهي نه سڻ ۾ تنهنجي چام تماچي تڻ
اسين آهيون هيرڪ ڪينڪي مور انهي ميون
باغ امان جا بر ۾ ٿا ڪندا ڪرڙ پچن
سي ڏوٿي ڏت چوندي اچي ٿا خوشيءَ ساڻ ڪئن
مانڪي به منج ماڙ ڏي تان وچي سنگتي تيان سرتين
مان تـي حق حمير آءَ ڪيت جو نڪي حق حاڪمن
ترس ڪر رک راض تون مچ عرض مسڪينن
پيون سڀ پوليون ڏيئي پڻ، ڪي بنديائي بند مان.

۳۳- تيرهين تنبو پٽ ۾ عمر اڏائي بيهاريو
پهڳڻ پانهين ڪي چيو تـه ڪريو تيارو
هت محلي ماندي مارئي تنهن ڪي ٻاهر وهاريو
وچي خوش خيمن ۾ ڪري تنهن ڪي اتاريو
پوءِ سڏي پڪارن سان ڪيائين سڀ قصو سارو
ڏڻ ڪاهي وٺ ماروئي وچي چوڏاري چاريو
مانَ ڪٽي مائٽن تان ايهو اٿس آرو
پوءِ هلي آيو وٺ مارئي عمر سوپارو
تو لئي ڪيم مارئي ڏس هيڏو پٽ ۾ پسارو
هاڻي تيندء مطلب سارو، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٺ تي.

۳۴- چئي: عمر چو پسارا ڪرين چو پيو آهين ۾ ڏکن
پلا ڏڻ ته ڏٺن جهڙا پر ماڻهو ٿا منجهن
تو جو مان ڏي موڪليا سي نڪي جيها مون پيڪن
تنهنجي محلي اندر ملوڪان گهڻيون آهي سڦري صورت جن
بهتر بيشڪ گهڻيون آهن حسين ڪان حورن

سرنکي ساوک ساڳ جي ڏس آهي منجهه ڏندن
تون ڇا تڏ تنهين مان ٿو ڏئين جا ڇٽي ڏيءِ ڇڻ
اصلي آهي نه سومرا سدي سنهنجي من
اهي ڀولڀون ڏيئي ڀڻ، ڪيڏ نماڻي نيرَن مان.
٣٥- چوڏهين چڙهي آيو عمر ساروئي وٽ
ته هي مال مڏيون سڀ تنهنجا سنهنجو سر به تنهنجي سٽ
ڪونه ڪندس قصور مان توڙي وڃي وڪامان هٽ
جو عشق وڏو آهي عقل کي ڪٽ تان ڪيري پٽ
ريءِ عقل علاج ڪريان ٿو تون ٿئي سمجهين ڇٽ
نه ته هيءَ حقيقت حاڪمن لئي اصل آهي گهٽ
تون طرح ايها مٽ، اچي ويئه کلي چڙهه کٽ تي.
٣٦- حاڪم نه وڪامڻ هٽ ۾ نکي پٽ ڀون
ٻنا عشق الله جي ٿا ڪوڙا عشق ڪجڻ
محبت هي شيطان وجهي ٿو مجاجڻ جي من
ما جي تيتر لنؤ آهي سونَ جي جيتر اوڏو ڪين اچڻ
پوءِ پتل ڪان ٻه پري ٿيڻ جڏهن ڪار منهائي ڪڻ
ڇڻڪو ڪَهنبي جيترو آهي سندو محبت مجاجڻ
آهي ٻولي ڪين پلن، جن کي خوف خداء جو خاطر ۾.
٣٧- پندرهين رات پنهوار وٽ عمر جان آيو
تو سڀ وڄايو مارئي منهنجو لايو لڳايو
جي تون رنج رسامو نه ڪرين ها ته ٿئي سيڪي سجايو
تون بي ڏَهه نهڪر ٿي ڪرين مان ڪين گهٽايو
مان به وڏا وس ڪيو ٿي حيلو هلايو
مان پي مرضي موجب تنهنجي رکيو پٽي رايو
هاڻي زوري زور ڪريان ٿو توکي ڪنهن نه سمجهايو
نه ته سگهو ڪر سعيو، اچي ويهه کلي چڙهه کٽ تي.
٣٨- عمر زوري ڪم ڪتن جو جڏهن ڪٿي ڪَٽ ڪري
هڪ ڪتي سگ ڪيترا ٿين ظاهر منجهه ذري

ري رضا سيڪو اچي منهنس گهات ٽري
جيڪو ڏاڍو سو ڏاڍ ڪري وچي هيٺو پوي پري
عمر اهي مرون تون آدمي ڏس تان ڏيان ٽري
جيڪو خلقيو خاوند جو هجي سو ڏاتر ڪان ڏري
جو شرع مالڪ جي مجي سو اهڙو ڪم نه ڪري
اهڙي وچي تحت ٽري، جو ڪري شور شرع ري.

٣٩- سوزهين رات سڏايا عمر چمام امير
مڪائين ماروئي ڏي ورنه سڀ وزير
تن هنر حڪمتون ڪيتريون وچي طرح ٻڌيون تدبير
نه جس توکي آهي ماروئي جو ثابت آهين متي سير
تون ٻيي نهه نهه تي ناڪار ڪرين سرتيي ساڻ سڌير
رضا جا رحمان جي اچي بڻي تقدير
تو ٻيي وس وڏا ڪيا، پر چڏي نه هوڏ حمير
جو ڪنهن نه ڏني پٽ پانهنجي، ڪنڌ ورائي وير
چا گذريو چا گذرندو، تون رهه ثابت منجهه سرير
سچ تون اها تقدير، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٽ تي.

٤٠- پسوء وهندي چيو مارئي، اڳيان اميرن
جي جوئڻ پنهنجڻ وارا، سي ڪئين پڙوتان ڪن
اهڙا هاچا اميرن جا، ٻڌي ٿيو عيب اشرافن
هاڻي هرڻن هنڌ قتو ڪيو، اچي بار جهليو ٻگهڙن
هنج هلي ويا ملڪ مان، اچي جاء جهلي زاغڻ
ائين ٻڌوسين تي عالم ڪان، اهڙي ٿيندي تيرهين سن
سا اڄ عمر اظهار ڪئي تنهنجي ورنهه وزيرن
توکي چاڻ چٽيو ڪنهن زن، چو ٿو اهڙيون عادتون
زالن سان ڪرين.

٤١- عمر تيرهين رات کي هڪ اوٺي ڪيو اظهار
سو مثل سارن جي ٿيو اصل ايلپنهوار
سو وٺي ويو وٽ مارئي سو ساڻ ڪري سردار

تنهن ماڻهو ڪئي ماروئي سان گويا هي گفتار
تہ مانڪي ماڻهين موڪليو سڻ نياپا هي نروار
تہ چو ٿي وير حاڪم سان وجهين ڇو ڪرين
جيءُ جئي ۾ جار
جا ٽيڙي سا ٿي رهي سپ ڪنهن ڀڌو ڇوقبلو ڇوڏار
اڄ .تہ ٿڪو نہ لهي توڙي ڪرين حيلا لک هزار
اهڙي طرح نہ ڪر تڪرار، وڃي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٽ تي.
٤٢- ڇٽي: عمر وڙ نہ ايهو پڪڻ جو هي قاصد ڪوڙو آء
هي ٻاڙو ونئي پڙوو ٿيو ڏو ڪوڙو ڪوڙ الاء
هي نہ مائٽ مٽ امان جو، آيو رڳو ويس سٽاء
اهڙن ڪوڙن منصوبڻ ڪان وڃي ڏاڙهي مُڇون مناء
منهنجي پيڪڻ ڪل ڪاڪا ٿن اهڙا عيب نہ لاء
عمر ڪٽندئي ڪيئن خداء، جو تون هيڏا هاڱامان ڪرين.
٤٣- عمر ارڙهين رات ڪي ڪئي گويا هيءَ گفتار
تہ ڪٽي وچو وٺ مارئي سپ زالن جا جنسار
البت ذات زالن جي ڳهڻن تي حرصي ٿي هيڪار
ڪڙيون، ڪنمالان، ڪٽ سريون، ٻيا چوڪا چندن هار
جهالر، جهوڙڪ، سينڌ قل، نٿ، بولا نروار
ٻٽنو جڙيل جواهرن سان رک تون نار متي نراڙ
پونچون، بازوبند، ٻُندڙا، پيون منڊيون ميناڪار
چپ ڪليون، تائٽ، سڳيون، ٻيا جوڙا جڙت دار
هس، هميلا، سنگهرا، ونئي آٽيو ڪان وينجهار
آٽيو ٻانهيون عاج جون اڇون هجن اظهار
نورا، گهنگهرو سونا روپا جيڪي ڇم ڇم ڪن ڇمڪار
سي رکو نيئي مارئي چوطرف ڇوڏار
اهي سرس ڪري سينگار، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٽ تي.
٤٤- ڇٽي: عمر ڪئن ڳهہ ٻاڌي مارئي تہ ملڻ مهٽا مون پڪڻ
هٽ اچ ٿئي لوء ۾ شرمي شريڪڻ

سي ڪئن سنگهرا پائن سون جا، جي وهسن منجهه وڻن
جنهن جا لڳ لوئيءَ هيروان، تن ناهــــي پرجهه پٽن
جيڪي ويهن واريءَ وچ ۾، سي ڪئن خـوش ڪٽن
جيڪي کائن ساڳ، سگر، پيرون، تن ڪي پرجهه نه پلاون
جهڙي ڪوڪڙ ڪانڌ سان، تهڙو تنهنجي ساءُ نه اچي سيرن
عمر جن جا پکا منجهه پٽن، سا سنڌ ڪئن ماڙئين ورهي.

٤٥- عمر اوڏهينءَ رات کي، ڪيس سپ پر سوڙهي گهٽ
بانڪي بحري بـــاز جـــان سـورهيه ڏنس سٽ
ڌانهه ڪري اٿي مارئـــي، تنهن پـاڻ هنيو سـر پٽ
ڪيي ڪاتي پيٽ تـــي رکـي نـــار نپٽ
ته هي مارينڌي پاڻ کي تـو ڪئي سير مهٽ
پوءِ ڏنو خوف خداءِ جي خان لٿو تـان ڪٽ
ته اگهتي تنهنجي مارئـــي نڪا عمر ڪندس ابـــرت
ته هڻ ڪاتي چڏ ڪٽ، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٽ تي.

٤٦- پوءِ ڪاتي ڇڏي مارئي ڪيو عمر سان احوال
ته اصلي آهي نه سومرا مانکي ڪو ڪانچ خيال
ٿي گهران شرم شفيع کان تنهنجو سير نه گهرجي مال
پـاڌو پيڪن جـو گهران ٿي ورنهه آءُ وصال
شال شرم منهنجو رکـي تون باري ڪج برحال
هاڻي شام سنيالي حال، عارف چـــوي منج اوڏهين.

٤٧- ويهن رات وري اچي عمر تـاب رکيس تهمت
تون تـان منهنجي مارئي ســـڻ هـــيءَ حقيقت
جو ڪنهن خر خرابي ڪري توکي ڏني مارن جي مصلحت
تون ڇوٿي ڪاتي هڻين پـاڻ کي هر ڪري حـرفت
مانَ پڌو هوئي مارئـي ڪي اگهين ڪـان البت
ته ڪيئن باند وني بادشاهه نين ٿا زور ڪيو ظلمت
مسقط جون مشهد نين ۽ مشهد جـــون مسقط
رومي، شامين جون هٽي نين دگين ساڻ دهشت

مشرق جون مغرب وڃي پڙهن اڪر ارادت
تون تان آهين پنهنجي ملڪ ۾ نڪا وچ ۾ ٻي ولايت
ڇوٽي روئين جهڙو رت، اڇي ويهه ڪلي ڇڙهه ڪٽ تي.

٤٨- عمر جيڪي ٻاڪيي ٿين شاهه ڪان ۽ امر نه رکڻ جاءِ
گهڻو قتل تنهن ملڪ تي ڪجي سختي سرس سواءِ
منڪر تي مارو ڪرڻ جرات زور جڳاءِ
سوڍي سرڪشن تي تون حشمت حڪم هلاءِ
سي مارو توسان ملڪ ۾ نڪي ظاهر زور پياءِ
ناحق ٻسي ڏوهن تي نو ڪيڏي ڪرٽ ڪياءِ
جو سر تان سندو مارئي تو آندو متان جهنگ جهڳاءِ
جي ڪو ڏمر اٿئي ڏوٿين تي، سو تان ڪٻي پڏاءِ
ٻنان حرف هلان ڪري تون راهڪ ڪين رنجاءِ
جڏهن عدالت آڳو ڪندو تڏهن پاٿهي تو پڇندا
اتي طاقت ڪنهن ڪي نه ٿئي جو ورندي ڏئي وراءِ
هوندا حشر ۾ سڀ هڪجهڙا نڪو سرس سواءِ
اتي هلندو هرڪو حضرت ڏي تا تون اٿي امت ڇڏاءِ
بالعدل والاحسان ڪي تون دانهه دل مان لاءِ
انهي ناحق جو ڪيئن نبرندو جڏهن پڇندءِ پيش خداءِ
ڪاسڻ ڪيو تون، قيد مان وري ماڳ انهيءَ موٽاءِ
جا تنهنجي ڪاڌڻ اوڏي ناهه سا تي لوٺي ٻنا ليلاءِ
سا نيئي پنهوارن پهچاءِ، متان هٿ مارن ري مري وڃي.

٤٩- والد ويهين راتين جو ڪيو شاعر شمارو
پوءِ دنيا مان درٻار ڏي تنهن ڪيو ترت تيارو
ڇيائين پٽ پنهنجي ڪي ته هي ڪج قصو سارو
تنهن ڪي ڏنو ڏهن راتين جو اتي پڙس اشارو
پوءِ غلام محمد ڳڻ پنهنجو ڪيو اڳتي اظهارو
ايڪيهين رات اڌ رات ڪي عمر نر ڪيو نگارو
تنهن لشڪر ميڙيا لاغرض، ٿيو چڙهه چڙهه چوڌارو

تہ ڦري وڃو مارن جو وڇي ملڪ سڀ سارو
پوءِ هلي آيو وٽ مارئي عمر سهڻارو
تہ ڙي چاڙهيامان ۽ لشڪر پيڪن پارڏي، ڄڃ ڪندا مارن ۾ مارو
تنهنجي تڏ مقابل تن تي مان جي اڄ ڪيو اشارو
ڪرنہ هلندءِ پيچرو ۽ چلڻ جو چارو
جي اٿئي لوءِ سندو لارو، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٺ تي.

٥٠ـ چي: عمر امامن مان کهڙي بڻي تقدير
جي پنهين جهانن جا شاهہ هئا، مرڪن ماهہ منير
تن مان بہ جوڙي جنگ يزيد هني، ناحق بي پير
سگ بہ سادات مان ڪئي هئي، شرارت شرير
تون بہ حشر ڏينهن حمير، ٿيندين يار يزيد جو.

٥١ـ پاويهين رات پاڇهارو ٿـي، اچي نر ڪيس نئرت
منهنجي تان تون مارئي، سڻ هي حقيقت
تہ امان ساڻ الله لڳ ڪر ڪا ماڙ مدت
تون دليون ڏيج دلاسو تان روح اچي راحت
ٿيون اندر اٿلان عشق جون ۽ من ۾ آهي محبت
مانکي بلبل پور پون ٿا، تنهنجي زيب مندا زينت
جئن نت نت نهڪر تون ڪرين، تئن شوق وڌي شهوت
هاڻي ڇڏ شوخي ڪر شفقت، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٺ تي.

٥٢ـ چي: عمر عشق تہ آءِ الله جو، پيو خلل ڪپٽ سڀ خان
آڳي جي امداد کان چو نره ٿئين نادان
جو اٺندا ڏينهن قيام جي پنجن ڪمن جا پهلوان
سي پنج ڪم کهڙا تن جي ڪريان بات بيان
هڪ جو مياري ساجهر وهنجي ڪري نماز قضا نہ
پيو جيڪو آرڙهہ سنڀالي سڀ رکي روزا منجهہ رمضان
ٽيون جو تسيو ڏيئي پيٽ کي ڏي نام الله جي نان
چوٿون پر هٿن پاڻ مري غازي ماڻ گيان
پنجون جنهن شوق نہ شهوت جو رکيو، جوانيءَ منجهہ جوان

جنهن رکي خوف خداءِ، اُين جاليو منجهه جهان
سي پنجئي پهلوان، هوندا راسخ اڳيان رب جي.
٥٣- ٽيويهين؏ رات عمر کي اچي کين ٽڪاءُ
سرد وچي مارئي کي آتو هيءُ الاءِ
آهي ڏوکي مونجهه مٿن جي مونکي محبت ڪيو مدعاءُ
هٿئي گڏئي انهي ڳالهه کي ڏي کو سڏ سماءُ
تان مان به ڪريان انهيءَ تي کو پيهڪ سندو پناءُ
جنهن ۾ گذري خير پنهين جو کو ٿئي بام بچاءُ
کر کو پڙهه نه ٿئي پرچاءُ، اچي ويهه کلي چڙهه کٽ تي.
٥٤- عمر پڙهه نـه پڇجن زال کان مصلحت سچي مردن
اکابر اندر ۾ تا ڳڻيون چڱيون ڳڻن
تون به تن ۾ ڪري تپاس ڏس سير لاءِ هيءَ من
تہ حڪم ساڻ هيٺن جي، جيئن ظاهري آندئي زن
سي مان ڪري مسڪين وينا، ڪنهن در دانهن نہ ڏين
ايهو عيب لايو آجڙن تو ڪيو ڏمر مٿي ڏوتين
جن واتون وري توکي نہ چيو، تن جي چو ڪام ورڌ قيدن
سي پانو ڪيئن پرجهن، جيڪي ظلم زور ضعيف ڪيا.
٥٥- چوويهين رات عمر چيس ٿو هي ڳالهه ڳالهائي
تو به هرگز هوڏ نہ ڇڏي نکو ٿو توکي سمجهائي
مان ماڙهو منجي ساڙ ڏي ٿو سپ وٺان آٽائي
تن جو رنج لاهي راضي ڪندس، آهي پنهور پرچائي
آءُ اول تان اهي هٿ ڪريان، پنهنجا راهڪ ريجهائي
سي ڏيندا مهت مجي ڪري، اميد ايها آهي
توکي پوءِ چوندا مارئي، پنهنجا پيڪا چتائي
ڏس هي مصلحت من لائي، اچي ويهه کلي چڙهه کٽ تي.
٥٦- چي: عمر پيڪا چوندم ڪينڪي، چو وڏءِ جيءَ ۾ جار
آڻوارين تي وار وجهين، وار هيءَ م وار
ماڙهو منجي ساڙ ڏي، تون ڏوتي نا ڏهڪار

اهي هيڏي ايندا ڪينڪي، ويندا پئي ڪنهن پار
مي مگي منڊ ڪين ڏيندا، اهي ناسيا توڪي ذار
آءُ تـــه آهيان ڪيت جي ڪامل اصل ڪنوار
سا بند ڪري بنگلي ۾ هيءَ وريتي ڪين وهار
چو تو ظلم ضعيفن سان ڪرين تيندي دانهي ۾ دربار
چڏي زور ظلم جـــو تـــون نظر ڪري نهار
جو ڪڏهن ڪا سنسار، ٻڏءِ ڪانڌ ۾، ڪانءَ هيڪڙي.

٥٧- پنجويهين رات پڌر ڪري، اچي عمر چيو عورت
تہ ڪين وجهيو ڪانءُ ڪربن ٿي مگٽي جي معلوميت
پر ٿا لکن ڪتاب خداءِ جا سنجهہ شرع شريعت
تـــہ بخش طلاق جبر سان آهـي راسخ روايت
پر پوندو انهي ڳالهہ جو توتي تاب تکو تهمت
پوءِ هلندئي ڪانہ حاڪمن اڳيان، هرگز ڪا حرفت
چو تـي منڊ مارئين پاڻ ڪي، جڏهن لهندءِ اها عزت
اکيون لڳيون چار تين، مان تنهن ڪان مڙي ڪريان مروت
هاڻي ڇڏ شوخي ڪر شفقت، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٽ تي.

٥٨- چي: عمر بخش طلاق جبر سان آهي درس صحيح
سا بہ تڏهن ڪتاب قبول ڪن جڏهن واتون ڪنهن ڪهي
هيءَ تـــہ چوندي ڪينڪي توڙي ويندس سـر لهي
ايهو خـام خيال رکيو اٿئي نـــاحق پـــرس پهي
وهان ڪيئن هٿ رهي، جو اٿم من ڪاڏو ملڪ ڏي.

٥٩- چويهين رات چيوهــــہ چـڏي عمر ڪيس آزي
تـــہ مج سنت چڏ سونجهہ ڪي ٿـــيءُ رضا ۾ راضي
حدث حرڪت هـــوڏ جي چـــو ٿي بنائين بـــازي
ايهو سچ تہ انصاف سنهنجو ڪر تون دل سندءِ قاضي
جو هلان حالت تنهنجي تي توڙي اٿم محبت مجازي
جنهن لالـــچ لڳي دل جي آڏـي ڪيو علاجي
معاف ڪر اڳـرايون منهنجون ۽ ميارن مـــاضي
ڪر بـام نـــہ بيراضي، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٽ تي.

٦٠- تون ڇو ٻانڪا ٻي راضي ٿئين ۽ کهڙو پيئي وير
ڏنئي تہ ڏوٿياڻي ڪي من ۾ رکي مير
جي هوند منڍ ڪنهين جي ڪي محلن ڪان پري ڪٺايين پير
تہ هوند ڪاوڙ اچيس ڪينڪي ٿيس ڏيل ڏڦير
آهي شرم پيارو سڀ ڪي توڙي هجي ذات ڏڦير
ڏي سام مڙائي انهن کي عادل ڪر نہ اوير
تون گهڙي سنئون ڪر گهير، ستان ڪري ڪپڙن ۾ پوين.

٦١- سهمان ستاويهين ڏنس، ڪاوڙ ڪان قردار
اڙي ٿيو اٿي اند اکين تي ورتئي ٻي قربن ڪردار
هڪ ٿان سخن ڪرين ٿي سامهون پيو ادب ڇڏيو اظهار
مان ٻہ موروئن مڙندس ڪينڪي تو ٻي ٻڌرا ڪيا پرڪار
روءِ متي سا رحم جي ڏنس ڏاڍا تنهن ڍڪار
هئيبت ۽ حشمت جي ڪيس پڙ ڏاڍي پلڪار
هو ٻہ سسي ويئي ساهہ ۾ ۽ نيڻين ڇڻڪيس نار
پوءِ اتي ٿيو حياءُ حمير کي جڏهن سست ڏٺي سردار
پوءِ سرند اچي مارئي کي ڏني عادل هيءَ آڌار
تہ ڇڏ وهم غم ويچار، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٽ تي.

٦٣- پوءِ انهي هنڌ عمر سان ٿي ڪيا ٻام بيان
تہ ڏسر ڪيو ڏوٿياڻي تي ٿيو سهمان ڏئين سڄان
پر آڳي جي عدالت جي توکي ڪل پوي ٿي ڪانہ
جو سوين سڪندر جهڙا هئا ڏرتي تي پرڌان
جن سان طبل واڄا ۽ تريون وڳا ٿي نغارا نيشان
جن اڏيا ٿي آڙد ۾ تنبو سان طولان
جن ٿي چڙهيا هنبارين هاٿين ۽ اسپن تي اخوان
جن تي پاڻ ڪٺايو ڀالڪن تي آدم ڪان انسان
ڪبت هليا ٿي کهندا اڳيان پٺ برهمن پان
جنهن ڇٽ سونهري سر جهولايو زيب وڏي طوفان
سا سري رلي ٿي سيرن ۾ جمجما سلطان

مي ﺑﻪ صاحب سڏائي ورتا، ويا حيرت ۾ حيران
تون پڻ وات انهي سان ٿيندي راهه روان
اجل ايندءِ اوچتو ڏاڍو ڏنهن سڀ جان
سو دير نه ڪندو دم جي اچي ڪان آسمان
ڏسڻ سان ڏکئي پوندءِ هلندڙي ڪين لسان
ڇپر نه لڳندو ڇپر سان ٿيندءِ خطا سڀ اوسان
مهل انهي سيئي ويندئي ڇڏي جوش جوان
اڳيون عزرائيل جي ڪنهن جي هلندي ڪان
ڇوٽو قيد وجهيو ڪاوڙ ڪرين ۽ ڪونس خصومت خان
هليو ويندين هيڪلو ڇڏي محل مڪان
ڪائي ڏمر پنهنجو ڪر عفو ۽ احسان
تان آڳي ڏنه امداد ٿئي عزو وڏو ۽ شان
اهو سچ فرمودو فرقان، ته اچئي ڪم قيام ۾.
٦٣- اناويهين رات عمر اچي نر ڇيس نسري
ته من لائي مارئي سڄ منهنجي خبر ڪري
جو مان ٿو منٿان ڪريان اچي ٿو وٽ وري وري
ته ﺑﻪ اثر جي ڪانه اندر اٿئي ظاهر هڪ ذري
مان اڳتي ايندس ڪينڪي سر لهئي پؤ پري
پر هٿ هڻنديءَ انهي ڳالهه ڪان ۽ ٿينديءَ چٽ ڇري
پوندين قيد وچي ڪوٺين ۾ ڏسندين در نه دري
اها جا سک ساٺيهه جي اٿئي سا ويندءِ سڀ وسري
جي اٿئي عقل ته اونئين ڪر، نه ته وينديءَ ڳٽئيءَ منجهه ڳري
اتي وينديءَ ماڳ مري، اچي ويهه ڪلي چڙهه ڪٽ تي.
٦٤- اڳيون عمر ڪي مارئي آتو هيءَ احوال
ته جيڪا گهر ڏٺيءَ جي سا برسر آءِ برحال
جي تو قرب قيد وجهڻ ۾ ۽ پلي عز وڏي اقبال
ته ڪر سرنديءَ جو سومرا تون ڪامل سچو ڪمال
مان ڀڄان ڪڙنيءَ ڪان ڪينڪي نڪي مشڪل آءِ محال

پر واڌو تنهنجي ويٺن ڪان ٿـو جيءَ کي ٿئي جنجال
سي وطني ڪين وسرندا جيستر اٿـم حياتي حال
ڇو تو اڻڪريؤ عزم ڏيکاريئن ۽ پاڻ ڪريـن پائمال
سَندي تہ موروثي نہ ٿيندي توڙي صاحب جهلين سال
جي ٿورو تہ سُڃ ماڙ ڏي جي بحث ڪرين بِـرحال
تہ پڌ حياءُ جي ڪنن مان منهنجو سائين لڳ سوال
جي سري ڪٿي هت مارئي ۽ ورنهہ ڪري وصال
تہ ڪچ مٿٿ روانو ماڙ ڏي ريءَ فرصت فـي الحال
سي مر هٿن سان رکن حـد ۾ جن خويشين جو اٿم خيال
ايها ڪج پلائي پال، هت رکين ٿيان هيڪلي.
٦٥- اوٺيهيـن عـمـر اچـي نـرڪيس نـيـزاري
تہ سڻ لائي مارئـي سـڻ هـي خبر سـاري
جو هڪڙو مرد اوهانجي ملڪ جو آيو پڙوو ٿي پاڙي
سو مانکي رائي ريجهائي وٺي ويو چوريءَ لئي چاري
مان بہ چئي لکي تنهن چور جي اچي ڏني مٺن ڏيکاري
ڪٿي آيـوسئين ڪوهـہ تـان ڪري ڏاگهي سواري
ڏوڌ اهـو ديسن ۾ بـڌو چـوڏس چـوڌاري
سـا معلوم ٿـي ملڪن ۾ پـڌر پـچـاري
حاڪم ڪيو نـہ چـون نکا ڪيم سـوچـاري
مـان بـہ جائـان چاڻ انـدر ۾ بدي بدڪاري
پـر ڪهڙي خبر خلق کـي تنهنجي سچ مـداري
لوڪ تہ گهٽو تو لوين تـوڙي آهـي ببهڪ بسياري
عدل منهنجي جي ملڪ ۾ ڪيئن ٿئي تسلي تڪراري
هاٿي چڏ طرح تـڏواري، اچي ويهہ ڪلي چڙهہ ڪٽ تي
٦٦- پڌي مدعـيء جا منڌ کـي ٿيا وهـم وڏا ويچار
ايهو عرض عمر کي ڪيائين تہ پـڌ لڳ جليل جبار
اوهو حڪم سان وٺي هلئين، جيئن نجن ڏتاري پـار
ايهي اگيون ڪريـن تـو عامليون، عقليون عقلدار

هوت حڪم سان وٺي هلئين، نه تہ جهلين ها مفت مار
توکي بہ مدي هئي من ۾، سي پڌرا ڪيئي پرڪار
جو پنهنجي سر چڙهي اچي، وڌءِ ڏوٿين ۾ ڌڪار
پر هيٺن جي حاڪمن تي، آهي ڪهڙي مرد ميار
تو جا آندي امانت ڪٺي، ۽ رکي ڪوٽ اندر قربدار
هلين ٿو جو حال منهنجي تي، ۽ مرضي اٿي مختيار
اِهي مرنديءَ ۾ سومرا، تو ڪيا پيغمبرائا پار
انهيءَ جرات موجب جڳ ۾، هوندين سرخرو سردار
آهي ڳجهہ معلوم خدا کي، بي ڪهڙي خبر چار
ڳلا لوڪن چا ڪري، جي ڪن پرپٺ پيا پچار
چو تہ ڪاتب رب جا آهن، سيڪنهن سان هوشيار
نيڪي بدي سڀڪنهن جي ۾، ويسر نہ ڪن وار
سي آهن ملڪ ڪلهن تي، تا لکن سڀ نروار
شال ٿئي ڳالهرو ڪونڪو، وٽ خالق خلقڻهار
جو اچن ۽ ميرن جي، آهي ڪل سڄي ڪلتار
ڪچي تہ ڪئي ڪانڪا، صاحب رب ستار
خون ڪٿوري ڪين لکي، توڙي باري پونس با
ڏوراپا ڏاڍن کي، ڪين آچن ايلپنوار
تر ڪائڻ ري ڪين لڳن، ڏندن کي ڏاتار
جا چمندي سا مرندي، تون سمجهي ڏس سردار
ڪر بيهڪ واحد جي وات تي، رک تن ۾ طلب تنوار
انهيءَ عدل موجب آڳي ڏنهن، توکي ملندو اجر اپار
آهي چو ويهي ڪن ويچار، آهي مدي نہ جنهن جي سن ۾
٦٧- ٿيهين رات ٿري لنگهيو، جمان پڏي خان خبر
هڪ دائي هئي دانهہ جي، جنهن پاليو هوڪي نر
سا ڪامڻ قسمت پنهنجي، هئي پاهر ڪان شهر
تنهن ڪنين اچي پڌي عمر جي، اها ڪانچ خبر
تنهن دوڙي اچي دانهن ڪئي، درس بيهي تي در

تـــہ ببا مارئـــيءَ جي ماءُ جا، تـــو آهن پيتا عمر
تنهن لاءِ تنهنجي مارئـــي لڳي سگـــ ۾ پيٺ مير
ايڏا قابل ڪيئن ڦهر، تون صاحب ڪنديڻ سومـــرا.

٦٨- پـــوءِ ڏنو خـــوف خـــداءِ جي، ات نـر ٿمايا نيڻ
هلي آيـو وت مارئـــي، ٿيو مـــرد نـــرم ڪان ميڻ
تہ باري لڳ بخشيم تون، جيڪي واڌو ڪيا مان ويڻ
تون صحيـــح سڳي آهينم پيڻ، ڏڍيٺونئي ڏرم جـــي.

٦٩- پوءِ مـــاڙهو منجهي ڪيت ڪـــي، عمر آڻايـــو
پيو ہہ جيڪي مت مادُت هو منڌ جو، سو صاحب سڏايو
تنهن کي وهـــاري وت ۾، فائـــق فرمايـــو:
تہ جنهن دائي دستو ۾ ڪري، سونکي نندي نپايـــو
تنهن گولي اچي گفتار ڪري، هيءَ سخن سڻايو
شور وڌو هو شيطان سون، پر رب ٿي رکايو
شڪر ڪريان انهيءَ ڳالهہ جـو، مونکي بـاري بچايو
مرد ويهي منجهہ مـارڪي، ايهو گفتو ڳالهايـــو
پيڻ زبانون پڙ چئي، ات منڌ کـي مـــرڪايو
چوي ”غلام محمد“ غريبن کي، تنهن پادشاهہ پهرايـو
ظلم زيادتي زور سب، هن ڪؤن بيحد بخشايـو
پوءِ مائٽن کي منڌ سـان، نيئي گينور گڏايـو
هوءَ بہ خوش ٿي پيڪن کي ڏسـي، ٿيس سفر سجايـو
ڪامل تنهن جي ڪاج جـــو، ات مٽ ڪيو سعيو
ڏيئي ڏاج وڏاندرا، تنهن کـي پـــانـو پرڻايـــو
چڪڙن ۾ چانوان ڪري، تنهن کي چورنـگ چاڙهايو
ڏنائين ڪوٺان ڪيي قريبن کي، جن وٽ هوس چم چايو
پيڪن جان پير پري، تنهن کان مرد موڪلايو
مڪائين مارئي مـــاڙ ڏي، سهنج ڪري سعيو
ايهو جسم عمر جو جڳ ۾، ٿيو مرس سوايو

نيچ ڇائي هئي مارئي، جنهن به ڪين گهٽايو
پر جي ترئيءَ توراڻيو، ته آهن وڏا انصاف عمر جا.
۷۰- وڏو انصاف عمر جو، عالم ۾ آهي
ڪيائين زور نه ظاهر زال سان، نڪي ڪڍ پيس ڪاهي
نه ته چڙي چنبن سنجهه باز جي، هوند ڇا سيڻگا ساهي
ڇا وس عورت جو آهي، جي مرد مدائي تي اچي.
۷۱- سڀ رضامندو هوس رب ڏانهن، جو مدي نه آيس من
عادل مت اوليس جي، ڪامل ڪئي نه ڪن
ٻيٺو هو هڪ دل تي هڪ ڳالهه تي ٻيون سڀ ٻوليون ڏيئي ٻن
ايهو قصو مارئيءَ جو، سدا شراف سڻن
سٺي صفت سنگهار جي، من اثر ٿئي عورتن
عمر جي انصاف جي، مر ٿئي معلوسي مردن
آهن سڀ پوتا آدم جا، شال اوعالي عمر ٿين
مت مارئي جي وٺي، مر مڙيئي منڊان مرڪن
سورهه سي ساراهجن، جيڪي پاڙا ٻرس رکن
جيڪي اهڙيون ڳالهيون ڪن، ويندا سي ايمان سان.

روايت [۳]

عمر ۽ مارئيءَ جي پيئُتا ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري روايت

هن روايت هيٺ شامل ڳالهين جو خاص نڪتو هي آهي ته: مارئي، حمير بادشاهه جي ڌيءَ هئي، پر عمر ۽ مارئيءَ جون مائرون جدا جدا هيون. سڄيءَ سنڌ مان مليل نظم ۽ نثر جون روايتون، جيڪي انهي نڪتي تي مبني آهن،[1] سي هن بعد شامل ڪيون ويون آهن.

سانگهڙ، عمرڪوٽ ۽ ساماري تعلقن مان مليل ڳالهه *

همير سومرو هڪ دفعي شڪار تي چڙهيو، شڪار جي پُٺيان ڊوڙندي ڊوڙندي سائين ڪان وڇڙي ويو ۽ شڪار به ڪانئس نڪري ويو. هڪ سُند سياري جي، پيو مٿان پيئي رات، وري مينهن به وسڻ لڳو، تنهن هٿي هڻ ڪي سُڪائي وڌو. نه گهوڙي تان لهي سگهي نه چُري ڦري سگهي جو وڃي ڪنهن اجها ۾ ويهي. آخر گهوڙي تي ويٺي ئي بيهوش ٿي ويو.

گهوڙو پنهنجي منهن هلندي هلندي اچي ڀالوا ۾ نڪتو. ڳوٺ جو چڱو مڙس ڊوڙي آيو. همير کي بادشاهي ڪپڙا ۽ هٿيار پنهوار پهريل ڏسي، سهي ڪيائين ته ڪو بادشاهه آهي. همير کي گهوڙي تان لاٿائين پر هو سڪو پٿو هو. تنهنڪري يڪدم ويج گهرائي ڪين علاج لاءِ چيائين. ويڄڻ همير کي ڏسي چيو ته: هن کي سرديءَ جي اهڙي ته چوٽ آيل آهي جنهن جو ٻيو ڪو به علاج ناهي، فقط هڪڙو طريقو آهي، جنهن سان بچي سگهي ٿو. اهو هي ته ڪا ڪنواري ڇوڪري هن کي سڄي رات ڀاڪر ۾ جهلي سمهي رهي، ان جي بدن جي گرميءَ سان سردي جو اثر لهي ويندو.

ڳوٺ جي آسپاس مارن جا لڏا لٿل هئا، جن ۾ پالٽيءَ نالي هڪ پنهوار وٽ ماڏوئي نالي ڌيءَ ساماڻي ويٺي هئي. تنهن کان ماڏوئيءَ جي گهُر ڪيائون. پالٽيءَ جي هائوڪار تي ماڏوئي جو همير سان نڪاح پڙهي ڪين گڏ سمهاري ڇڏيائون.

قدرت الاهي سان اڌ رات جو همير جو سيءُ لٿو ۽ ڪيس

---

* هن ڳالهه جو مدار سگهڙ جاڙي خان مري تعلقو سانگهڙ، محمد خان ڪيري، وينل تعلقو ساماري ۽ محمد عمر ”معمور“ يوسفاڻي، تعلقو عمرڪوٽ کان مليل روايتن تي آهي.

هوش آيو. هڪڙي نوجوان ڇوڪريءَ کي پاڻ سان گڏ متل ڏسي، حيرت ۾ اچي پڇڻ لڳو ته ڪهڙي ماجرا آهي؟ ماڏوئي کيس سمورو قصو ڪري ٻڌايو. تنهن تي پاڻ به ٻڌايائين ته آءٌ سنڌ جو حاڪم همير سومرو آهيان. اهو ٻڌي ماڏوئي تمام گهڻو خوش ٿي.

اُسهر مهل همير سومرو اُٿي، پنهنجي گهوڙي تي چڙهي، عمرڪوٽ ڏانهن روانو ٿيو. وڃڻ وقت چيائين ته: زال کي وري اچي وٺي ويندس. همير سومرو عمرڪوٽ ۾ پهتو ته مائس ٻئي راجا جي جنگ ٿي، جنهن ۾ پاڻ مارجي ويو ۽ ماڏوئي، پالوا ۾ ٿي پنهنجي پيءُ وٽ رهي. ماڏوئيءَ کي ان رات حمل رهجي ويو هو، جنهن مان مارئي ڄائي. جنهن جي وڏي ٿيڻ تي مائس ٻڌائي ڇڏيو هو، ته سندس حقيقي پيءُ همير سومرو آهي ۽ پالڻو سندس نانو آهي.

پالڻي پنهنجي ٻڪرين ۽ مال چارڻ لاءِ ڦوڳ سان انجام ڪيو ته کيس مارئي سان پرڻايو ويندو. پر جڏهن مارئي جوان ٿي، تڏهن پالڻي، کيس سڱ ڏيڻ کان انڪار ڪري، پنهنجي عزيز کيت سان مارئي جو مڱڻو ڪري ڇڏيو. ڦوڳ ڪاوڙجي عمرڪوٽ ۾ آيو ۽ عمر سومري کي مارئيءَ جي سونهن جو بيان ڪري ٻڌايائين. عمر سومرو، مارئيءَ جي سونهن تي هرکي، اُٺ تي چڙهي، ڦوڳ سان گڏ مارئيءَ جي ڳوٺ جي ٻاهران اچي لڪي ويٺو. صبح جو مارئي پنهنجي سهيلين سان گڏجي کوهه تان پاڻي ڀرڻ آهي. عمر کيس ڏسندي ئي هوش حواس وڃائي ويٺو. پوءِ پاڻي پيئڻ جو بهانو ڪري مارئيءَ کان پاڻي گهُرايائين. مارئي سندس ويجهو آئي ته هن کيس ٻانهن کان جهلي ڪڍي اُٺ تي ويهاريو ۽ اچي عمرڪوٽ ۾ نڪتو. اتي عمر مارئيءَ کي شاديءَ لاءِ تمام گهڻو زور رکيو، پر جڏهن مارئيءَ ٻڌايس ته آءٌ تنهنجي ڀيڻ آهيان، تڏهن دايون گهرائي انهن کان انهيءَ ڳالهه جي پڪ ڪيائين. پوءِ ته عمر، مارئيءَ کي موڪل ڏني ته پلي پنهنجي وطن موٽي وڃي.

مارئي جهڙي مس هئي، ڪا نڪو ڪنديـن[٨] ۾ نـار
سٿيءَ ۾ ميل رکڻ سان ڪري چڏيو هو قهار
ڏسي سيرايون سومري جـون لڏي ڪيڻ لغار
سڻائيـن تـي سـر تـي تهمتون تڪرار
هاڻو نه ڪيائين همير سان، سـاري سڀ چمار
لاهي سڀ لاچار، وڃي ٿي ماهو تنهن ملير ۾. *

انصاف ڏيـو عمر کـي، ورنهه ڪري ويچار
با امـانت بچـي ويـئي، هيڪلي حسن دار
عمر مـارئـيءَ تي ڪيو پنهنجو نفس امـار
زور ڪري ها تنهن زال سان، ڇا هو عورت جو اختيار
هوڙو سائو سلحدار، مـردن ۾ ڪو مس لهي. *

مارئيءَ کي عمرڪوٽ مان وٺڻ لاءِ سندس مڱيندو کيت آيو هو. سو مارئيءَ کي اُٺ تي چاڙهي ملير ڏانهن روانو ٿيو. اڌ وات تي، کيت هڪڙو ڇانهون پٽي، اُن مان کوري اندران گهر ڪيري چڏيو، باقي کل مارئيءَ کي ڏنائين. مارئي ڏنو ته مارا هن کي مون ۾ شڪ آهي، سو ارمان ۾ پنجي پاڻ کي اُٺ تان ڪٽي هيٺ چڏيائين ۽ اتي جو اتي مري ويئي.

---

* بيت، محمد خان ڪپري (عمر ٨٠ ورهيه) جي زباني قلمبند ڪيل.

عمرڪوٽ ۽ سانگهڙ تعلقن مان قلمبند ڪيل ڳالهه *

همير سومري هڪ دفعي شڪار ڪندي روجهه ڏٺي سو پنهنجو گهوڙو ان جي پٺيان ڪٽي ڇڏيائين. روجهه ڀڄندي وڃي ڪڇ جي حد ۾ پهتي ۽ ساٿي ٿي ڪري پيئي ته همير اچي جهليس. ڪڇ جي راجا جي چوڪيدارن همير کي چيو ته: شڪار تي بندش آهي، تو هي شڪار ڇو ڪيو آهي؟ همير چيو ته: روجهه منهنجي ملڪ جي آهي. ان تي چوڪيدار کيس وٺي راجا وٽ آيا. اتي به همير چيو ته: هيءَ روجهه منهنجي ملڪ جي آهي. مگر چوڪيدار چون ته اسان جي ملڪ جي آهي. نيٺ ڪڇ جي راجا ۽ همير سومري سڱ جي هوڏ رکي، ته روجهه جو پيٽ چيري ثابت ڏسون. جنهن جي ملڪ جو گاهه سندس پيٽ مان نڪتو، روجهه انهيءَ ملڪ جي هوندي. پوءِ روجهه جو پيٽ چيريائون ته سندس پيٽ مان همير جي ملڪ جو گاهه نڪتو. تڏهن ڪڇ جي راجا همير سومري کي سڱ ڏنو. همير سومري اتي شادي ڪري ٻه ٽي ڏينهن رهي، راجا کي چيو ته: آءٌ بادشاهه آهيان، اڪيلي سر پاڻهن وٺي نه ويندس، منهنجي شان وٽان نه آهي. تنهنڪري ترسو ته آءٌ ملڪ موٽي وڃان ۽ ڄڃ وٺي اچان. همير راجا کان موڪلائي پنهنجي ملڪ موٽيو ۽ ڄڃ وٺي ڪڇ ۾ آيو.

ان زماني ۾ اميرن جي سواري "چڪڙو" هئي، سو همير سومرو به چڪڙن جو سات وٺي، ٺٺين ڪنوار سميت سنڌ ڏي موٽيو. سندس ڪنوار جنهن چڪڙي ۾ سوار هئي، اهو ڏڳن

---

* هن ڳالهه جو مدار ٻن روايتن تي آهي: هڪ سگهڙ جاڙي خان مري (تعلقو سانگهڙ) جي زباني قلمبند ڪئي ويئي، ۽ ٻي روايت محمد عمر "معذور" يوسفاڻي (تعلقو عمرڪوٽ) کان ملي.

سميت، سندس مائٽن کيس ڏاج ۾ ڏنو هو. ان چڪڙي جا ڏڳا اهڙا ته تکا هئا جو پيچ ڪان پوءِ ڪنهن وهٽ جي مجال ڪانه هئي جو کين رسي سگهي. جڏهن سات سنڌ جي حدن ۾ پهتو، تڏهن سات وارا بي فڪر ۽ مطمئن ٿي آرام سان هلڻ لڳا. هلندي هلندي، همير جي نئين زال واري چڪڙي جا ڏڳا ڦاٽ کائي وڃي پوئتي پيا، پويان هنن ڪيترائي حيلا ڪيا مگر ڪوبه ڪارگر ڪونه ٿيو. ڏڳا واپس ڊوڙندا ڪٿان جو ڪٿان پئي ويا. ان ڀاڄ ۾ همير جي نئين زال ٿرپارڪر جي حدن ۾ چڪڙي تان ڪري پئي ۽ بيهوش ٿي وئي. کيس ان بيهوشيءَ جي حالت ۾ پالڻي اچي ڏٺو، جو کڻي ويس ۽ ڌيءَ سڏي کيس پناهه ڏنائين.

همير جا ماڻهو چڪڙي جو پيرو کڻي، گجرات تائين ويا. نيٺ وات تي چڪڙو خالي ڏسي، خاموش ٿي اچي همير کي خبر پڌايائون، جنهن به سات ۾ پنهنجي پلائي ۽ پرم سمجهيو. ان طرح همير اهڙا ڳالهه هميشه لاءِ دل تان پلائي ڇڏي. هوڏانهن سندس زال کي اميد هئي، جنهن مدت بعد ڇوڪري ڄائي، جنهن جو نالو ”مارئي“ رکيو ويو.

پالڻو مالدار ماڻهو هو. هن کي هڪ يتيم ڇوڪر ڦوڳ نالي هٿ آيو هو، جنهن کي چيائين ته تون سون وٽ رهي، منهنجو مال پيو چار، وڏي ٿيڻ تي توکي مارئي جو سڱ ڏيندس. جڏهن مارئي وڏي ٿي، تڏهن سندس سونهن ۽ سيرت ڏسي، پالڻي ان جو سڱ ڦوڳ کي ڏيڻ جي بجاءِ پنهنجي پائڻي کيت کي ڏيئي، سندس مڱڻو ڪري ڇڏيو.

ڦوڳ ان خار ۾ وقت جي حاڪم عمر سومري وٽ پهتو، جو همير سومري جو پٽ هو. کيس مارئي جي سونهن جي ساراهه پڌائي، هر ڪائي پاڻ سان وٺي پالوا آيو، جتان مارئيءَ کي تڙ تان پاڻي پريندي، کڻي عمرڪوٽ ۾ آڻي محلاتن ۾ رهايو، ۽ کيس شادي ڪرڻ لاءِ چيائين. پر مارئي جي ماءُ مرڻ وقت مارئيءَ

ڪي اهو ٻڌائي ڇڏيو هو ته تون همير سومري جي ڌيءَ آهين، ۽ سنڌ جو موجوده حاڪم عمر سومرو تنهنجو ڀاءُ آهي. سو جڏهن مارئي عمرڪوٽ پهتي، تڏهن عمر کي سچي حقيقت ٻڌائي چيائين ته: ”تون منهنجي ڀاءُ آهين، تنهنڪري مون سان شادي بابت ڳالهه نه ڪر. بهتر آهي ته مونکي ملير پهچائي منهنجي شادي هتن سان ڪري اچ.“ عمر، مارئي جي ان بيان تي اعتبار ڪونه ڪيو. جهونن نوڪرن ۽ ٻانهين کان پڇا ڪيائين، جن مان ڪن کي مذڪور قصي جي خبر هئي، تن ٻڌايس ته: برابر مارئيءَ جو بيان صحيح آهي ۽ تون سندس ڀاءُ آهين. ان تي عمر کي بلڪل گهڻو ارمان ٿيو ۽ ٻالوا ماڻهو موڪلي، ڪيت کي گهرائي، مارئي جي ٻانهن سندس حوالي ڪيائين.

اها خبر نه آهي ته مارئي عمرڪوٽ ۾ عمر وٽ ڪيترو عرصو رهي، پر ڳالهه ٿا ڪن ته: جڏهن ڪيت مارئيءَ کي وٺي ڳوٺ پئي ويو، تڏهن منڊ هئي وسڪاري جي. ٿر ۾ هر ٻني ڇانئين ۽ گدرن سان ڀرپور هئي، سو مارئيءَ هڪ ٻنيءَ وٽان لنگهندي، ڪيت کي چيو ته: ”مونکي اُڃ لڳي آهي، ڪو ڇانهون پٽي آڻي ڏي ته اهو کائي پياس لاهيان.“ ڪيت ٻنيءَ ۾ ويو. اتي هڪ وڏو ڇانهون پٽي، سندس سچو ڳر ڪائي، خالي کوپرو هڪ ٻئي مٿان رکي، آڻي مارئيءَ کي ڏنائين. مارئي ويچاري وڏي سِڪ ۽ حُب مان ڇانهون ورتو. اندران خالي ڏسي ڪيت کي چيائين ته: هي ڇا؟ ڪيت ٺهه ڦهه مٺي طور چيس ته: هن جو مطلب آهي ته توکي به عمر سومري کائي ڳرڙي هن ڇانهين جي خالي ڪرپري وانگر ڪري ڇڏيو آهي. مارئي اهو ٻڌي اني جو اتي ڪٽي دم ڏنو. پوءِ ڪيت کي گهڻو ئي ارمان ٿيو، پر پنهنجي ڪئي جو علاج ڪري ڪين سگهيو. چون ٿا ته: مارئي جنهن ڳاهه تي دم ڏنو، اهو خوشبودار ٿي پيو، جنهن کي ”مارئي جو پٽر“ چوندا آهن.

تعلقي عمرڪوٽ مان مليل ڳالهه *

عمر سومري جي ٻيءَ جو نالو همير هو. هو ڪڇ جي طرف کان سومرن مان شادي ڪري موٽيو هو ته ڪارونجهر جي آسپاس ڌاڙيلن هن جي قافلي تي حملو ڪري ڏنو. ان حملي ۾ ڌاڙيلن کي فتح ۽ همير کي شڪست نصيب ٿي. حملي ۾ ڌاڙيلن نه رڳو مال کنيو، پر همير جي نئين زال به کڻي ويا. اڳتي هليا ته همير جي زال، ڌاڙيلن کي قسم ڏنا ۽ پلاند وڌا، جنهنڪري ڌاڙيلن مان ڪن سندس حالت تي رحم کائي، کيس رڻ پٽ ۾ ڇڏي ڏنو. هوءَ ويچاري پنهنجي منهن هلندي هلندي اچي پالوا جي پرسان لنگهي، جتي کيس "پالڻو" پنهوار مليو، جنهن کيس پنهنجي ڌيءَ ڪري ڪرنيو ۽ پاڻ وٽ پناهه ڏنائينس. پالڻي کان سچي حقيقت لڪائيندي، همير جي زال فقط ايترو ٻڌايو ته؛ ڌاڙيلن حملي ۾ منهنجي مڙس ۽ عزيزن کي ماري ڇڏيو، ۽ مونکي کڻي ٿي ويا، پر پوءِ گهڻين آزين نيزارين بعد مس ڇڏيو اٿن، جو اچي تو وٽ پناهه ورتي اٿم. پالڻو اهو سڀ ويسهي ويو.

همير جي زال ان وقت پيٽ سان هئي. نون مهينن بعد کيس ڌيءَ ڄائي، جنهن جو نالو "مارئي" رکيائون. جيئن ته مارئي هڪ بادشاهي ٻار هئي، تنهنڪري سونهن ۽ سيرت ۾ پنهنجو مٽ پاڻ هئي، ان ڳوٺ ۾ "ڦوڳ" نالي هڪ يتيم ڇوڪرو رهندو هو، جنهن کي پالڻي دلاسو ڏنو هو ته؛ تون پيو منهنجو مال چار ته آءٌ توکي 'مارئي' پرڻائيندس. مارئي پالڻي کي پنهنجو پيءُ سمجهي بابا سڏڻ لڳي. هڪڙي ڏينهن سندس

---

* هيءَ ڳالهه، ٿرپارڪر (تعلقي عمرڪوٽ) مان محمد عمر "معمور" يوسفاڻي کان ملي.

ماءُ ڪيس سچي حقيقت ٻڌائي، ۽ منع ڪيائينس تہ اها خبر ڪنهن سان نہ ڪري.

مارئي جڏهن وڏي ٿي، تڏهن پالڻي، ڦوڳ ڪي جواب ڏنئي، مارئيءَ جو مڱڻو پنهنجي ڀائٽي ڪيتري عرف ڪيت سان ڪري ڇڏيو. ڦوڳ کي اها ڳالهہ ڏکي لڳي، سو سڌو عمرڪوٽ ۾ آيو ۽ عمر بادشاهہ جي دربار ۾ پهچي، مارئيءَ جي سونهن جي ساراهہ ڪٿي شروع ڪيائين. عمر بہ مارئيءَ تي اڻ ڏٺو عاشق ٿي، ڦوڳ کي ساڻ وٺي، ڀالوا ۾ آيو. ڦوڳ ڳوٺ جي ويجهو اچي، عمر کي تڙ جو ڏس ڏنئي، پاڻ لڪي ويو. عمر تڙ تي آيو. ان وقت مارئي تڙ تي پاڻي ڀرڻ آئي هئي. عمر مارئيءَ کان پاڻي گهريو. مارئي جيئن پاڻيءَ جو وٽو ڀري اچي هٿ ۾ ڏنس، تيئن وٽي ۾ هٿ وجهڻ بدران سندس ٻانهن ۾ هٿ وجهي، کنيي ڪٺي اُٺ تي رکيس، ۽ يڪدم سندس ٻوٽ ٻڌي، قابو ڪري، اُٺ ڪاهي اچي عمرڪوٽ مان نڪتو. اتي مارئيءَ کي اوپاريون لهواريون ڳالهيون ٻڌائي، پاڻ سان شادي ڪرڻ لاءِ چيائينس. مارئي، جنهن کي خبر هئي تہ عمر سندس ڀاءُ آهي، سا ڪٿان ٿي اها ڳالهہ مڃي؛ تنهن نهہ پهہ جواب ڏنس تہ: ادا! ڀيڻ سان شادي ڪرڻ ڪهڙي مذهب ۾ جائز آهي؟ پوءِ ماءُ واري سچي حقيقت کيس ٻڌايائين، جنهن تي عمر ڏاڍو پشيمان ٿيو ۽ کيس ڀيڻ سڏي معافي ورتائين.

عمر سومري پهرين خيال ڪيو تہ ملڪ ۾ مارئيءَ کي پنهنجي ڀيڻ مشهور ڪريان، پر پوءِ ماڻهن جي کِل ۽ خواري سببان خاموش رهي، مارئي کي وٺي وڃي مارن سان ملائي آيو ۽ هٿ سان سندس شادي ڪيت سان ڪرايائين؛ ۽ ڦوڳ جي شرارت جو سچو قصو ٻڌائي، مارن کي مارئيءَ جي سيل ۽ ستر جي پڪ ڏنئي، عمرڪوٽ موٽي آيو.

تعلقي ميرپور خاص مان دين محمد ٻگهيي جي ٻڌايل ڳالهه *

عمرڪوٽ اصل ۾ ٻهرن جو هو. عمر هٿ ڪيو تڏهين 'عمرڪوٽ' سڏجڻ لڳو. عمر کان اڳ بادشاهي سنڌس پيءُ حمير سومري جي هئي. حمير سومري جي باغ ۾ ڇٽا پوکيل هئا جي رات جو روجهه اچي ڀيلي ويندا هئا، پوءِ روجهن جا پير ڪٺي انهن جي پويان پيا ته روجهه وڃي ڪاوڙ جي ملڪ ۾ پيا. حمير سومرو اڪيلي سر روجهن جي پويان پيو. اتي جي حاڪم چيو ته: اسان جا روجهه اوهان وٽ ڪيئن ٿا ڀيل ڪن. اهڙا مڃڻ جهڙي ڳالهه ڪانهي. پوءِ جنهن روجهه جا تازا پير ڪٺي، ان کي ماريو هئائون، ان جي اوجهري مان ڇٽا نڪتا، تڏهن ڪاوڙ جي حاڪم کي اعتبار آيو.

حمير سومري جي اتي ڪاوڙ جي ملڪ ۾ ڳلڙو نالي پنهوار جي ڌوهٽيءَ سان شادي ٿي، جا تمام حسن واري هئي. حمير کي ٻه چار ڏينهن اتي ٽڪيو. ڪنهن کي خبر ڪانه هئي ته هو بادشاه آهي. هن رڳو سنڌس زال سان حال ڪيو ۽ نشاني طور ڪيس منڊي ڏنائين، جنهن تي 'حمير سومري بادشاه' جو نالو لکيل هو.

مائي کي سنگا رهجي ويو ۽ مارئي ڄائي، جا پڻ حسن ۾ پنهنجو مَٽ پاڻ هئي. سنڌس مڱڻو سنڌس سوٽ کيت سان ٿيو، جنهن تي ڦوڳ رنج ٿيو ۽ اچي عمر بادشاه وٽ مارئي جي حسن جي تعريف ڪري، کيس چوري چاڙهيائين. عمر مارئي کي ڪٺي آيو ۽ کيس مڃائڻ جي ڪوشش ڪيائين. مارئي کي ماڻس حمير سومري جو نالو ٻڌايو هو ۽ کيس منڊي به ڏني هئائين

---

* روايت دين محمد پٽ رمضان ٻگهيو، عمر ٧٥ سال، وينل ڪاڪ، ديهه ڪاڪ، تعلقو ميرپور خاص.

جا مارئي کي ساڻ هئي. مارئي عمر ڪوٽ ۾ آئي ۽ ٻڇائي جڏهن پوري پڪ ٿيس تہ حمير سومرو، عمر بادشاه جو پيءُ هو، تڏهن بالاخر عمر کي پٽس واري منڊي ڏيکاريائين ۽ سڄي ڳالهہ ٻڌايائين، عمر بہ پنهنجن ماڻهن کان ڳالهہ پڇي، جن تصديق ڪئي تہ برابر حمير بادشاه روجهہ جي پويان ڪاوڙ جي ملڪ ۾ ويو هو.

تڏهن عمر بادشاه مارئي کي چيو تہ: بيشڪ تون منهنجي ڀيڻ آهين. هتي رهين تہ گهر تنهنجو آهي. مارئي چيس تہ: منهنجو مڱڻو اتي ڪيت سان ٿيل آهي. عمر بادشاه پوءِ اتان اڪيلي ڪيت کي گهرايو، کيس عزت آبرو ڏنائين ۽ پڻ سُنهَن[8] ويهي ڏنائين تہ مارئي جو ڏٺي سٽ سير رکيو آهي، تون ڪو بيو دليل نہ ڪج. هوءَ تنهنجي مڱ آهي، سا تون پلي پاڻ سان وٺي وڃ.

ڪيت پوءِ مارئي کي وٺي ويو. مارئي عمر ڪوٽ ۾ جملي چاهٺ ڏينهن رهي.

ڪيت، مارئي کي وٺي روانو ٿيو پر سندس شڪ ڪونہ ڀڳو. منزلون ڪندي وات تي ڪٿي وچي ڏينهن پيڳاڻون. ڪيت چيو تہ: تون وٺهہ تہ آءٌ ڪا شئي ڪاڏهن لاءِ ڪٿي اچان. پوءِ چانهين هٿ ڪيائين، جنهن کي چتي هئي، اندران ڳر ڪيڍي ڪائي، باقي نلهو پورو ڪوپو، ستان چتي ڏيکي آئي مارئي کي ڏنائين ۽ چيائينس تہ: تون هي ڪاءُ تہ آءٌ ڪا ٻي شئي هٿ ڪريان. ائين چئي پاڻ هليو ويو.

مارئي چتي کولي تہ چانهين اندران نلهي ڪوکو لڳي پئي هئي. سمجهي ورتائين تہ ڪيت کيس ائين ٿو ڀانئي تہ چڻ پاهران هوءَ ستر پوش آهي پر اندران سندس لچ لڦيل آهي. پوءِ مائي مارئي، انهيءَ ڏک ۾ اتي آپ گهات ڪيو، ۽ کيس اتي ئي دفن ڪيائون.

هڪ سگهڙ جي ٻڌايل ڳالهه

ٺٽي جي حاڪم ڀٽي اوڙ جي ڌيءَ تمام سهڻي هئي. همير سومري جي ساڻس محبت هئي. همير سومرو شڪار جي بهاني ساڻ ملي ايندو هو. آخرڪار ڳجهه ڳوهه ۾ شادي ڪيائون. ڪيچ جي راجا کي ڇوڪريءَ جي سونهن جي خبر پئي، تنهن ڀٽي اوڙ سان سڱ ڪيو. راجا، شادي ڪري، ڪنوار کي رٿ ۾ وني، ڪيچ ڏانهن روانو ٿيو.

جڏهن رڻ جي ”ڪنوارپٽ“ ۾ پهتا، ته راجا کي خبر پئي ته ڪنوار کي همير سومري مان پيٽ آهي. راجا اها خبر ٻڌي ڪنوار جي پيءُ کي چيو ته! پوئتي موٽي وڃو، ڪنوار منهنجي ڪم جي ناهي. ڪنوار پيءُ کي چيو ته: پوئتي موٽڻ مهڻو آهي. پوءِ ڪٽي منهن ڪيائون، ۽ وڃي ڀالوا ۾ نڪتا. هوڏانهن همير سومرو گذاري ويو.

ڀٽي اوڙ ڀالوا ۾ ٻڪرين جو ڌڻ ڌاري اتي ئي ويهي رهيو. ٿوري گهڻي ڏينهن ڇوڪري ڄائي، جنهن جو نالو ”مارئي“ رکيائون. مارئيءَ جي سونهن جي هاڪ سڄي ملڪ ۾ هئي. ڦوڳ نالي هڪ ٻڪرار، ڀٽي اوڙ پاليو هو، جيڪو سندن ٻڪريون چاريندو هو. مارئي وڏي ٿي ته ڦوڳ سندس سڱ گهريو، پر ڀٽي اوڙ، مارئيءَ جو سڱ ڪيت نالي هڪ شخص سان ڪري ڇڏيو. ڦوڳ انهيءَ تي ڪاوڙجي عمر سومري وٽ آيو، ۽ کيس مارئيءَ جي سونهن جو بيان ڪري ٻڌايائين.

عمر اُٺ تي چڙهي، ڦوڳ کي ساڻ ڪري، ڀالوا ۾ آيو، ۽ مارئي کي ڪڍي آڻي عمرڪوٽ ۾ بند ڪيائين. مارئيءَ کي سندس ماءُ اڳيئي ٻڌائي ڇڏيو هو ته عمر تنهنجو ڀاءُ آهي. تنهن عمر کي به سموري حقيقت ٻڌائي.

عمر! تو آندوم، چاڙهي اُٺ پنڀاءِ
پيءُ پنهنجي جو هڪڙو، ٿي توکي پانڀان پاءِ
عمر! تنهنجي ماءُ، سر نه سڏيندي سومرا!

عمر حيران ٿي ويو، ۽ پنهنجا ڪي خاص ماڻهو پالوا ۾ موڪليائين، جن وڃي پڇا ڪري خاطري ڪئي ته عمر ۽ مارئي ٻئي همير جو اولاد ۽ پاڻ ۾ ڀاءُ ڀيڻ آهن. پوءِ اها خبر اچي عمر کي ٻڌايائون. عمر ڏاڍو پشيمان ٿيو ۽ مارئيءَ کي چيائين ته هاڻي هيئي ٿي عمرڪوٽ ۾ رهه. پر جنهن جو روح پاپائن لاءِ سڪيو ٿي، سا ڪيئن ڪوٽن ۾ گهاري! تنهن عمر کي منٿ ڪئي ته: موکي پنهنجي ماڻهن ۾ رساءِ. پوءِ عمر، ڪيس وڏي مان شان سان وٺي، مارن ۾ ڇڏي آيو.

هڪ سگهڙ جي ٻڌايل ڳالهه

همير بادشاهه جي زال مهراڻي پيٽ سان هئي، جو همير کيس منهن تان لاهي ڇڏيو هو. عمر اڳ ڇاول هو. لاکو، ٿوهي ۾ مهر راڻي پرڻجڻ آيو ته انهي موقعي تي مهر راڻي جي ماءُ، مهراڻيءَ کي دعوت ڏني. مهراڻي شاديءَ ۾ شريڪ ٿي.

لاکي جي شادي ٿي ته ڄڃ جي وڃڻ لاءِ وهلون تيار ٿيون. رواج هو ته ڄڃ وهلن ۾ چڙهي، ڦيرا ڏئي پوءِ موڪلائيندا هئا. مهراڻي به مهر راڻي واري وهل ۾ چڙهي ته ڦيرا اچن ته پوءِ موڪلائي وهل مان لهجي.

وهلون هلڻ شروع ٿيون ته لاکي اوچتو حڪم ڏنو ته ڦيرن جو ضرور ڪونهي، سڌا هلو ۽ تکا هلو ته پڄون. ڄڃ رواني ٿي، مهراڻي وهل منجهه ٿي رهي، تنهن کي ڪاٻه ڪل ڪانه رهي. جڏهن وهلون ويهه-پنجويهه ڪوهه ڪري ويون تڏهن مهراڻي، مهر راڻيءَ کان پڇيو ته هي ڇا؟ اڃا ڦيرا پورا نه ٿيا آهن ڇا؟ مهر راڻي، ڄڃ جي ٻيهڻ جو حڪم ڏنو. وهلون جهليائون ۽ مهراڻي کي حقيقت معلوم ٿي، تڏهن چيائين ته مون کي هتي ئي لاهيو. مهر راڻي گهڻو ئي چيس ته هينئر مون سان گڏجي هل، پوءِ تو کي وري موٽائي عمرڪوٽ ڏي موڪليندا سين. پر مهراڻي چيو ته مون کي اتان ئي موٽڻو آهي. لاچار ٿي مهراڻي کي آتي لاهي، ڄڃ رواني ٿي.

اُتهي هنڌ ٻالوا جا ڪي مانگي ماڻهو ويٺل هئا، انهن مهراڻي کي پاڻ وٽ رهايو. انهن جو چڱو مڙس "ٻالنا" نالي هو، مهراڻي پوءِ اُن وٽ رهڻ لڳي. جڏهن سانگين پنهنجو لڏو ڪنيو، تڏهن مهراڻي به ساڻن گڏجي ٻالوا ۾ وڃي رهي.

مهراڻي کي آني مارئي چانئي، جا ٿوري گهڻي ڏينهن جوان ٿي. مهراڻي کيس ٻڌائي ڇڏيو هو تہ تون همير بادشاه جي ڏيءَ آهين. مارئيءَ تي ڍوڳي نالي هڪ ٻڪرار عاشق هو، جنهنجي مرضي مارئيءَ سان شادي ڪرڻ ٿي هئي، پر پالني، مارئيءَ جي شادي کيت نالي پنهنجي هڪ مائٽ سان ڪري ڇڏي. انهي ڏاڻ ڪاوڙجي ڍوڳ عمرڪوٽ ۾ ويو ۽ عمر بادشاه کي مارئيءَ جي سونهن جي تعريف ڪري ٻڌايائين. عمر بہ مارئيءَ جي سونهن جي ساراهہ ٻڌي هرکي پيو، سو هڪڙي ڏينهن اُٺ منيرائي، ڍوڳ کي ساڻ وٺي، ويس بدلائي پالوا ۾ آيو ۽ پاڻي پيئڻ جو بهانو ڪري، مارئيءَ کي کوهہ تان زوري کڻي عمرڪوٽ ۾ آيو.

مارئي کي جڏهن خبر پئي تہ عمر بادشاه ئي کيس کوه تان کڻي آيو آهي، تڏهن ساڻس ڪان ٻڌل سموري ڳالهہ ڪري ٻڌايائينس. عمر بہ پنهنجا ماڻهو پالوا ۾ موڪلي پڇا ڪرائي، جن بہ موٽي اچي مارئيءَ جي ڳالهہ جي تصديق ڪئي. پوءِ عمر، مارئيءَ کي پنهنجي ملڪ موٽائي موڪليو.

هڪ سگهڙ جي ٻڌايل ڳالهه

مهراڏي، لاکي جي زال هئي. لاکو جڏهن مهر راڻي پرڻجي واپس ٿي آيو، تڏهن مهراڏي ۽ ٻيا پڙ چڄ ڪري، ٿهر ڪان هڪڙي منزل اڳ، لاکي ۽ مهرراڻي کي ونڻ آيا. انهي پڙڇچ ۽ شغل ۾ مهراڏي ڪان پنهنجو رت پلجي ويو، ۽ انهي رت ۾ وڃي چڙهي، جيڪو مهر راڻي جي سائڻن جو هو، ۽ چڄ کي آماڻ لاءِ آيو هو.

انهي هند مهر راڻي جا مت مائٽ رت ڪاهي پوڻتي موٽيا، مهراڏي به انهن مان هڪڙي رت ۾ چڙهيل هئي. جڏهن پالوا وٽ پهتي، تڏهن سنياليائين ته مارا! آءُ ته ڌارين سان گڏ آهيان. اتي خيال ڪيائين ته جي موٽي لاکي وٽ وڃان ته الائي ڪهڙو خيال ڪندو ۽ ماڻهو ڇا چوندا؟ تنهنڪري بدنامي ته ڪٿي بدناسي. اهو خيال ڪري پالوا وٽ رت مان لهي پئي. پالوا ۾ مارو ماڻهو رهندا هئا، انهن مهراڏي کي پاڻ وٽ رهائي ڇڏيو.

هڪڙي ڀيري همير بادشاه شڪار جي سانگي سان پالوا ۾ وڃي نڪتو. اتي مهراڏي جي خبر ٻڌائين، سو لڪ ڇپ ۾ مهراڏي سان مليو ۽ ڇپ ڇاپ ۾ نڪاح ڪيائين جنهن جي خبر ڪن خاص ماڻهن کي هئي.

همير سومرو کي مهينا اتي رهي، پوڻتي وريو. پويان مارئي ڄائي، سا جڏهن وڏي ٿي، تڏهن مهراڏي ڪيس سڄي احوال کان واقف ڪيو.

مارئي وڏي ٿي ته سندس مونهن جي هاڪ ٿي. ڦوڳ نالي هڪ ٻڪرار به مارئيءَ جي سڱ جي گهر ڪئي، پر مارئي جي شادي کيت سان ٿي. جنهن تان ڪاوڙجي ڦوڳ وڃي عمر بادشاه کي دانهن ڏني.

عمر ويس بدلائي، آٿ تي چڙهي ڀالوا ۾ آيو ۽ مارئيءَ کي کوهہ تان زوري کڻي عمرڪوٽ ۾ آيو. جڏهن مارئيءَ کي شاديءَ لاءِ چيائين، تڏهن مارئيءَ ماءُ کان ٻڌل حقيقت کيس ٻڌائي چيو تہ: عمر! هڪڙي پيءُ جو اولاد آهيون. تڏهن عمر پڇا ڳاڇا ڪري، مارئيءَ کي ملير ڏانهن موٽائي موڪليو.

شهدادپور تعلقي جي شاعر بچائي فقير رند جا بيت*

١- ساراهيان رب صاحب کي، جنهن جي وڏي وڏائي
قادر پنهنجي قدرت سان، جڏهن ٿي حڪومت هلائي
تڏهن مارئي جا ملير ۾، هئي چارين ۾ چائي
پري هئي پنهن ڌي، ڪاڏونيا ڪائي
گهڙا ڪٺي گهرن ڪان، آتان ٿي آئي
عمر ڏنو هٿس اوچتو، تنهن جي وري ڪانم وائي
جنهن جو پاءُ نڪو پائي، تنهن کي ڪٺي عمر
چاڙهيو اٺ تي.

٢- عمر چاڙهيو اٺ تي، هن کي حاڪم ويو هٽي
ڪيائين ڪوڪون ڪيتريون، مٿان ڪوهه ڪٺي
سڌ تنهين کي سور جي، جنهين ڏيءِ چٽي
پڙدو ٿون پنهوار جو، وڪج رب ڏٺي
بچايو چئي، بدڪارن جا، صاحب! مڏ سٺي
جڏهن واحد کي وڻي، تڏهن قابو ڪيائين ڪوٽن ۾.

٣- قابو ڪيائين ڪوٽن ۾، نير هٽي نال
سڪندي تن سانگين لاءِ، مونکي سوين ٿيا آهن سال

---

* بچايو فقير عرف الهه بچايو پٽ بنگل خان رند لڳ ڳوٺ اگهاماڻي تعلقي ماتلي ضلعي حيدرآباد جو رهاڪو هو. ننڍي هوندي ئي پيءُ وفات ڪري ويس، انهيءَ ڪري ڪيس ننڍي وهيءَ ۾ ئي پيٽ گذر لاءِ مال چارڻ جو پورهيو ڪرڻو پيو. جوانيءَ ۾ ٿي ڪڙمت ڪيائين. بعد ۾ ڳوٺ محمد خان رند تعلقي جهول ۾ لڏي آيو، جتي سندس اولاد اڄا تائين رهي ٿو. سندس بيت مشهور آهن. اندازاً اسي ورهين جي ڄمار ۾ ٢٧- رمضان ١٣٨٤هه ۾ وفات ڪيائين.

مارو مڙيئي ملير ۾، مڙيو چارين مال
جنين هيرا يس هٿن تي، سي ڪنڌيءَ لنگهي ويا ڪالهه
روئيي تن لاءِ، رند چئي، منهنجا ههڙا ٿيا آهن حال
پانيان تنهنجا پال، جي موڪل ڏين ته ملير وڃان.

۴- موڪل ڏي ته ملير وڃان، وڃي ڏسان وڻ ولهار
ڏني مون آهن ڏينهن ٿيا، پاڙيچا پنهوار
ڪڍهن ٿي هيس ڪانڪا، ڏراڙن کان ڌار
بڇايو چئي، بند ۾، وڏئي ڪوهه قهار!
ڪنن سان ڪوڪار، ٻڌان تان پڪار جي.

۵- مارئي! چڏ مقابلو، صبر رکي ساري
مارو تنهنجا ملير کان، واليي آئيندو واري
پرچائيندو ساڻ پلاندن ڏراڙن کي ڏتاري
ويهه سون ڏانهن منهن واري، ڪاوڙ ڪيد قلوب مان

۶- پرچيي ويهه پاڻ ۾، پر نه پنهوارن
ڪايان تنهنجي ڪٽن ڪي، ڏيان باهه بازوبندن
وڻن ڪين وجود ڪي، ماڙيون رئيءَ مارن
بڇايو چئي، جيڪي بند ۾، تن سان ڪهڙا
ڪوڏ ڪجن

جي پکن ۾ پرچن، سي ڪوٺن ۾ ويهن ڪينڪي.

۷- مارئيي! چڏ مقابلو، رک صبر جي ساڃاهه
موتيي وجهه سٽي ۾، پيا هار هارين پاءِ
هس، ڪڙولا، ڪڙيون، تون گهڻا گهرجيءَ لاءِ
پيا وجهه بازوبند، بڇايو چئي، سٺيا ڪين موتاءِ
آندم عطر تنهنجي لاءِ، تون ويهه ڪلهي چڙهه
ڪٽ تي.

۸- چئي: ڪلي ويهڻ ڪٽ تي، سرڪ نه ماڙيچن
پڇو اچن پرم سان، ڏار سندا ڏؤنرن
ميڙيو اچن ملير سان، هو سگر ساڻ سرتين
ڪاڄ جنين جو ڪنيپون، آهي مانئون[۸] ساڳ سندن

هو بچايو چئي، منهنجي باب ۾، نہ تہ ڪير
اچي ڪوٺن
واري وچائو جن، سي عطر اوتين ڪيڪني.
٩- چئي: سيار تنهنجي مارئي! مونکي مڙيئي ٿي ماري
پائج هار هٿن سان، تون ساز مڙيئي ساري
ملڪ مڙيئي ڏيان مارن کي، اچان پاٺون ٻرچائي
بنگلا ڏيان، بچايو چئي، پيون ماڙيون مارن کي
سيئي سنگهارن کي، ملڪ ڏيندس مان مارئي!
١٠- چئي: مارو مُلڪ تنهنجي کان، سانگي آهن سُکيا
گهڻو ويهن ويهہ ۾، آڏين ڪين آجها
جڻ جو پهت پکن سان، تن کي ڪونا ڪوهہ ڪندا؟
جهڙا تنهنجا بنگلا آهن، بچايو چئي، تهڙا
منهن^ مارن جا
جهڙا تنهنجا ڪاچا ڪيرٽيون، تهڙا اسان وٽ
ڪٿا ڪاٿو تبا
اچان بہ سهڻي اٿئي سومرا! منهنجي سانگين جي سِٿا
سائين! سُڃ صدا، تون ڪيڏ ڪنگالڃ قيد مان.
١١- تڏهن عمر ماڻهو موڪليو، قاصد ڪونائي
تہ مارئي! چڏ مقابلو، ٿي راضي رضا ڏي
ميندي جا ملير جي، هلي لاءِ هٿن کي
سونو قُل سڳين کي، وجهہ چهرو چوٽيءَ تي
مڏيون، مال ميڙي، آهن حوالي تنهنجي.
١٢- سارو تنهنجي ملڪ کي، ڪُچاڙو هو ڪن
ويڙهہ جن جيي وَسَتُن^، سدا رُج رهن
آڻيو آب اکين سان، سانگين لاءِ سِڪن
اُتا مينهن ملير تي، هُو چُوڙيليون چهڪن
مڙيئي ملير ۾، وگر ڪيو وتن
مون ڏکيءَ کهڙا ڏوهہ ڪيا، جو قابو ٿي آهيان قيدن

بچايو چئي، بنديائين جا سڏ مڙيئي سڄڻ
هُو ٿا ويڙهه وڃن، مون تي ڪوهه ڦهار ٿئين؟

١٣- تڏهن عمر قاضي ڪوٺيا، مڙيئي معتبر
سڏايو شريعت جي، مونکي خوب خبر
نہ رهائي ٿي، رند چئي، ڪي آهي زور زبر
دنيا ڪارڻ دين جي، اُنهن ڪي پوي ڪانہ خبر
قاضي چائي ڪونہ ڪو، ٿو پاڻ چائي پرور
جنهن ڪي مهند سُجهي محشر، تنهن تي عمر
عدالت ڪئي.

١٤- قاضي! منهنجو ڪيئن ڪري، نبيرين ڏو نياء
پوندئي ڪم ڪريم سان، ڪي هوندين هميشا!
ڪيئي ديوان دنيا تي، هتان لک لنگهيا
هلي ڪنهن سان ڪانڪا، ويا هليا هيڪلا
بي ڏوهيائين تي، بچايو چئي، تون قلم لکين ڪهڙا
سچ نٿو چوين سومري کي، سچي ڳالهہ صفا
رهائيندئي رياءُ، بچايو چئي، بهشت کان.

١٥- ماڻهن اچي مارئي کي، چئي ڳالهہ چئي
چو تي ورجهلين ويڙهيچن لاءِ، رهہ مات ڪري ويهي
هي مال خزانا تنهنجا، ائي ماڙيون مڙيئي
پانهيون توکي، پروچ چئي، ڏيان سومريون سيئي
پرچائي اچان پلاندن سان، مارو مڙيئي
اچي ويهن اوڏڙا، توکي سانگي سيئي
آهي مرضيون مڙيئي، تنهنجون سپ رکندو سومرو.

١٦- سپ رکندو سومرو، تون منهنجي مٺ خبر
جنهن جا مٺ ملير ٿيا، تاريلا ٿيا تر
تنهن کي سُک نہ اچي سومرا، هني ريءَ هيڪر
مون ڏنا ڏاڏائي ڏي، ڪالهونڪر ڪڪر
آنا آهن سينهن ملير تي، مونکي ڏني آهي ڪينوڻ خبر

هاڻي ڇوڙ تہ ڇيلا چاريان، ڦوڳن پاسي ڦر
اٿئي نانءُ الله جو، پلؤ اٿئي پرور
ايندئي مَلڪ الله جا، پڇندئي سڀ خبر
پڙهي ڏس پنهنجا، دانائي تون دفتر
تڏهن حڪم هلندئي ڪونہ ڪو، ويندو وٽ
ڇڏي سڀ ور
بخشين ڏوهہ بچايو ڇئي، سٺي سڏ سڌر
وڇڙيون سنجهان وڳر، تن ڪي سُک نہ اچي سرتين ري.
١٧- سچ مارئي! منت منهنجي، تون پير پلنگين^ پاءِ
سلامت تنهنجا سپرين، آئي ڏيندئي الله
راضي ٿي، رند ڇئي، سونکي ڪين رنجاءِ
گهوڙها گهل نہ پاءِ، ويهہ مانَ ڪري ماڙين ۾.
١٨- مان ڪري ماڙين ۾، ڪيئن وڇوڙيون ويهن
رمز ڪنهن سان، رند ڇئي، ٿيون سَٽيون سيل رکن
جن جي مُهڙ ملير ڏي، سي پلي وَس وڃن
ڪين پڌيون سون ڪڏهن، ڪَڙيون سانڍ ڪَتَن
آسر ڪٺي آندي آهيان، قضا اتي ڪوتن
بَديڻ جا، بچايو ڇئي، مهٽا مُڪا مارن
سامُون رکن ٿا سورا، سي حاڪم هيئن نہ ڪن
تون جهنگئون جهلي آئين، اِئين نہ اشرافڻ
جنهن جو پَهت پکن سان، تنهن کي ڪوٽ
ڪجاڙو ڪڻ
نيئرن ۾ نماڻيءَ ڪئي، ڪوهہ وڏئي قيدن
تون راجا، اسين رعيت، ائين ڪين ڪجن
ڪڏهن پُڏيون سين ڪينڪي، هڙيون حاڪمن
سامون سردارن، سيئي پرتئي سومرا!
١٩- ماندي ٿي نہ مارئي! هيٺو ڪر نہ حال
وري ايندئي ويڙهہ ڪان، مارو ڪاهي مال
اٿئي نانءُ الله جو، سَچ مُنهنجو سوال

آءُ بہ تنهنجي حسن تي حيران ٿيس، نہ تہ ڪونہ
پيو هو ڪال
هار پائي حال، تون راضي ٿي رضا ڏي.

٢٠- راضي ٿي رضا ڏيڻ، اهو وڙ نہ ويڙهيچن
ڪيئن وساريان ويڙهيون، سگر ساهيڙين
پيٽم پيس جنهن سان، چڪن منجهہ چرن
سي دم نہ لهن ٿا دل تان، جهوپا جهانگيڙن
ڏني ڏاڏائن، سا لوئي لاهينديس ڪيئن ڪي.

٢١- عمر! اوني آڻيو، جنهن ڏني خوب خبر
تہ چارين ٿيون چوڙيليون، ڦوڳن پاسي ڦر
ولا ڏيو ويڙهہ تي، ڏينن پيٽن مٿي پر
سور تنين سانگين جا، مون ڪي هنيئن منجهہ حشر
وٺن ڪين وجود کي، توڙي هجن ڪوٽ ڪثر
لاهين^ بند، بچايو چئي، پرچايان پنوهر
هتان چڏين هيڪر، تہ وري وڃان ويڙهہ کي.

٢٢- وري وڃان ويڙهہ کي، سدا وسن سنگهار
اٺارين آڏيءَ جو، مينهون اچي ميهار
آٿارين آسر جو، ڳئون اچي ڳئوار
ٻهرائين ٻيڙهہ جو، ٻڪريون اچي ٻڪرار
ٻيرئي سچ آٿارين، رڍون اچي ريڍار
انهيءَ ريت، رند چئي، منهنجا سرها آهن سنگهار
ويچاريءَ جا وار، سارن ري مُوڙهہ ٿيا.

٢٣- عمر! اوني آڻيو، منهنجو ڳاهڙ مان خاطي
محبت انهن مارن مانءِ لاهيتين لاتي
لڏي هُو چڏي ويا، شل هُجين حياتي
مونکي سُڌ سنگهارن جي، سيئي ڏي ساٿي
وري ايندم ويڙهہ ۾، ڪي ٿيا مڙيئي مماتي
ملي هُن ملير کان، سا هئي پنهوارن پاتي

بدن تان، بچايو چئي، هنن لوئي کين لاتي
خط ڪٽي خاطي، منهنجو پهچائج پنهوارن کي.

٢٤- عمر اسان جي ڏيهه تي، ساوان ساماڻا
ڏيو ڏٿ ڏوٿين لاءِ، سکيون سانداڻا
چونديو اچڻ چوڙيليون، ڪانبي منجهه ڪٽا
سور تنين جا سومرا! مونکي سيئي ساماڻا
لاهج بند، بچايو چئي، وچ سي ڏسان ڏاڏاڻا
جڻ سان سنبل ساندائا، سي ڏوٿي مون کان ڏور ٿيا.

٢٥- رات ڏٺو اٿم خواب سون، سومرا سهڻو
پڏان پکارن جون، ڪنهن ڪوڪارون
برن ۾، بچايو چئي، ٿيون ڇهڪارين ڇڙيون
جڻ سان جيءُ جڙيون، سي رات ڏٺا اٿم، رندچوي.

٢٦- رات ڏٺا اٿم، رندچوي، جن لاءِ سڪي ساهه پساهه
حاڪم تو هلائون ڪرين، عمر پانيانءِ پاءُ
پيءُ پنهي جو هڪڙو، هئي ساٿيجي ماءُ
ورهيه لنگهيا آهن ڪيترا، پيا سوين سنه لنگهيا
ڪونه پڌو سون ڪڏهن، ڪو پيٺ پرٿيو پاءُ
خوف نه ڪرين خالق جو، جنهن جوڙيو جڳ خدا
خلقيائين ساري خلق لاءِ، منو مصطفيٰ
ڏيندو ڏينهن قيام جو، ماڻهو جت سي سڙندا
ڇڏائيندو جيهن کان، اچي احمد شاهه
حڪم نه هلندو حاڪم جو، توڙي هجي بادشاهه
توڙي قاضي هجي قضا تي، توڙي هجي دنيا ۾ دارا
تم به بات نه هلندي، بچايو چئي، توڙي هجي سڪندر شاهه
رکي مرازي من ۾، توريندا تورا
ڏيندو سڏ صباح، آتي ڪندي ساڻ ڪانهرو قيام جو.

٢٧ـ پيو خوف خالق جو، عمر کي ادا
سڏيو تن سنگيتن کي، تو سهڻي پڇي صلاح
هي رهائي ٿي، رند چئي، جا آياسون کڻي کوهه مٿان
سچ نه چياڻون سومري کي، رکي ويا رپا
هندو اٿي هو هڪڙو، جنهن کئي سچي ڳالهه صفا
هي وڙ نه حاڪم جو، تون آهين رعيت جو راجا
زوري ظلم ڪنهن کي، ڪرڻ ناهي روا
نڪي هوندين هت هميشه، نڪي جيئندين جڳ پيا
قاضي اٿي ڪيرا، هڻ کي هٿ هنيا
ڪل نه پئي قاضي کي، ڏين سندي دنيا
بخش ڏوهه، بچايو چئي، سائين سڻ صدا
سائين سهج ڪيا، جنهن چيو سچ سومري کي.
٢٨ـ چيائين سچ سومري کي، هڻ کي ويئي ڳالهه وٺي
کڻي آئين کوهه تان، حاڪم وڌين هٿي
آءُ لوئي لاهينديس ڪينڪي، ڪنديس پٽ پٽي
لڏيون لس لنگهي وڃون، ڪاهڙ پاس کڻي
ڪڍ بندياڻي، بچايو چئي، تون خان کڻي
هيم مٿي منجهه ڦٽي، سا منهنجي رهي ملير ۾.
٢٩ـ منهنجي رهي ملير ۾ ميڙيا سوڙهه ٿيام
ڪلهي ڦاٽم ڪنجرو، لوئي لڙ ٿيام
ڪتڻ سگهيس ڪينڪي، نڪي پوڻي پچايام
جڏهن ٿوري ٿرٿيام، تڏهن ڪوٽ وٺن ٿا ڪينڪي.
٣٠ـ ڪوٽ وٺن ٿا ڪينڪي، آهيان مارن ريءَ ماندي
تو کڻي ڪوٽڻ ۾، عمر آهي آندي
لاهه بند، بچايو چئي، ڪر ورهڻ ڪان واندي
هيڪر هيڪاندي، وڃي ٿيان ٿاريلين سان.
٣١ـ آءُ شرع تي سومرا! پري وير وڪون
ڪونه وهنديس ڪوٽڻ ۾، جيئري هونديس جاڪون

موکي پنهوارن پياريون، پينگهي سنجهه پکون
پيٽرَ پِرس پاڙيچين سان، ڏيئي تار تکون
روئان ويٺي، رند چئي، منهنجي هئين ۾ هڪون
جي اٿرَ لوئي سنجهه اِيکون، سي وڃي چوندائيندس
چوڙيلين کان.

۳۲- عمر اتي مارئي کي، مِهر ڏني موکل
باندين تان بند معاف ٿيا، لٿي جهانگيائي تان جهَل
لٿا قيد قسمت جا، ڪِڙيون پيا ڪنگل
ڏئي ٿو ڏاج هٿن سان، اٿيو انهيءَ مهل
جنهن کي سک سانيهه جي، سا پهر نہ جالي پل
پر مارئي کي مگيندي، ڪاڻي ڏني ڪل
جنهن، کي بدي نہ هئي، بچايو چئي، تنهن کي
جاگيا جيءَ اندر ۾ جَل
مارئي انهي مهل، سر ڏئي سرهي ٿي.

۳۳- سر ڏئي سرهي ٿي، جنهن جو رکيو سيل ستار
مرڻ ويل مسڪين جا، تون سٽين سڏ ڏاتار
هڻ جي ڪوڪ ڪنن سان، پڌي ٿي پڪار
نکو اٿئي ارمان عمر تي، نکا آهي مارئي تي سيار
هن جو چِت چريو اٿئي، ڏسي دونهن جا ڏڏڪار
موسل کي مجاز جا، هٿا تن اندر ۾ تار
سسئي پڌو سندرو، هلي ڪيچين جيءَ قطار
ليلان لڇڻ سٺيا، جا پڻلي کان پتار
هير آتي حيران ٿي، جنهن کي تيهان لڳي تار
سيڻل بديعل لاءِ، ٿو روئي زارون زار
مجني کي مستي هئي، جنهن تي ولين کيا ولهار
سوڙي ڪديا سچ سان، ڪُلئي پاءُ ڪنڌار
ڏنو سِر صاحب کي، کِلي راهِ ڪنگهار

ماري ماريان ڪيترو، عاشقن جو آچار
ڪيم ڪچايون ڪيتريون، مون بديون بيشمار
خاوند ڪٿي مونکي بخشين بخشڻهار
مون ۾ مداين جا آهن عيب اپار
بخشين٨ ڏوهه، بچايو چئي، سٿين ربّ ستار
ڪونهي وسيلو مون ولهيءَ جو، سواءِ تو سردار
ڪلمي جي آڌار، اسين چئندا ايمان سان.
لااله الا الله محمد رسول الله

تعلقي ٽنڊي ٻاگيءَ مان قلمبند ڪيل ڳالهه *

همير سومرو عمرڪوٽ تي بادشاهي ڪندو هو. سٺ سالن جي عمر تائين اُن کي اولاد ڪونه ٿيو. سندس راڻيءَ جو نالو "ساران" هو، جنهن مان همير جي تمام گهڻي دل هوندي هئي. هڪ ڏينهن همير کي سندس راڻيءَ چيو ته: جيڪڏهن مون مان توکي اولاد نٿو ٿئي ته تون ڀل ٻي شادي ڪر، منهنجي موڪل آهي.

عبدالله، ڀالوا جو سردار هو. همير جي ساڻس گهاٽي ٻاري هئي، ۽ ياريءَ ۾ کيس ٻارهن تڙ (جاگيرون) لکي ڏنا هئائين (۱). هڪڙي ڀيري همير شڪار تي چڙهيو. شڪار ڪندو ڀالوا ۾ آيو ۽ عبدالله وٽ اچي ترسيو. اسُر جو قرآن شريف جي تلاوت جي آواز تي اک کلي ويس. ڪنهن عورت مٺڙي آواز سان تلاوت پئي ڪئي. آواز همير جي دل ۾ چُڀي ويو. صبح جو عبدالله کان انهيءَ بابت پڇا ڪيائين، ڄاڻايائين ته اهو آواز عبدالله جي گهر مان پئي آيو.

عبدالله کي "هاجران" نالي تمام سهڻي ۽ سلڇڻي ڌيءَ هئي. سندس دستور هوندو هو ته اسر جو نماز پڙهي قرآن شريف جي تلاوت ڪندي هئي. عبدالله همير کي ٻڌايو ته اهو آواز منهنجي ڌيءَ حاجران جو هو. همير ڪانئس يڪدم حاجران جي سڱ جي گهُر ڪئي. عبدالله، حاجران جو سڱ اڳئي پنهنجي قوم ۾ ڏيڻو ڪري ڇڏيو هو. سو جڏهن بادشاهه جي گهُر ٿي،

---

* هن ڳالهه جو مدار ٻن روايتن تي آهي: هڪ مير ميرمحمد لنڊ وينل تعلقو ٽنڊو باگو جي زباني قلمبند ڪيل ڳالهه، ۽ ٻي خليفي حاجي شيرمحمد وينل مٺي، تعلقو ٽنڊو باگو جي مثنوي تان ورتل آهي.

(۱) خليفي صاحب مثنوي ۾ انهن تڙن جا نالا ڏنا آهن: ڀالوا، گوٺري، ڏانڌل، ڏانو، رتنياري، ويراوان[۸]، ٻهي ۽ راسسر.

تڏهن انڪار ڪري نہ سگهيو، ۽ لاچار همير سومري کي سڱ ڏنائين. همير شادي ڪري حاجران کي عمرڪوٽ ۾ وٺي آيو. ٻن مهينن جي گذرڻ بعد همير اچي بيمار ٿيو. دل ۾ خيال ڪيائين تہ متان عبدالله لاچار ٿي مونکي سڱ ڏنو آهي، تنهنڪري ان جي ڪا مونکي رنجش پهتي آهي، سو پنهنجن وزيرن کي گهرائي؛ کين وصيت ڪيائين تہ: جيڪڏهن مري وڃان تہ رائي حاجران کي سندس پيءُ عبدالله وٽ پالوا جي ٿڙ تي پهچائجو، متان مون تي عبدالله جو ونج رهجي وڃي. قدرت خدا جي، ٿيو بہ ائين جو ٻن ٽن ڏينهن ۾ همير سومرو مري ويو. وزيرن، همير جي وصيت موجب حاجران کي پالوا جي ٿڙ تي، سندس پيءُ عبدالله وٽ پهچايو. حاجران اُن وقت پيٽ سان هئي، ۽ قدرت سان همير جي پهرين رائي کي بہ اُميدواري هئي. ٿورن گهڻن ڏينهن بعد حاجران کي ”مارئي“ ڄائي ۽ ساران کي پُٽ ڄائو جنهن جو نالو ”عمر“ رکيائون. مارئي لاڏ ڪوڏ سان پلجڻ لڳي. هوءَ ساهيڙين سان گڏجي پڙهڻ ويندي هئي. جڏهن وڏي ٿي تڏهن هڪڙي ڏينهن ساهيڙين کيس چيو تہ: مارئي! تنهنجو پيءُ نہ آهي ڇا؟ امان جي مائٽن تنهنجو پيءُ نہ ڏنو آهي. تنهن تي مارئيءَ پنهنجي ماءُ کان پڇيو تہ: اما! منهنجو پيءُ نہ آهي ڇا؟ انهيءَ تي حاجران مارئيءَ کي ٻڌايو تہ: تون همير سومري جي ڌيءَ آهين، جو عمرڪوٽ جو بادشاهہ هو. تون ڪو خيال نہ ڪر. تون تہ پاڻ بادشاهي گهراڻي سان آهين. اتي مارئي کي سموري حقيقت جي خبر پيئي.

اڃان مارئي ڄاڻي بہ ڪانہ هئي تہ عبدالله کي ڦوڳ نالي هڪڙو ڇوڪرو جهنگ مان لڌو هو. ان کي پالي وڏو ڪيو هئائين. ڦوڳ سندس مال چاريندو هو (١)؛ هُو مارئيءَ تي عاشق

---

(١) خليفي صاحب جي روايت موجب: ڪيت مان لڌو هو، تنهنڪري ”ڪيت“ سڏيائونس. پوءِ ”ڦل“ نالو پيس؛ اُن بعد وري ”ڦلو“ نالو رکيائونس.

هو، ۽ پڪ هئس ته مارئيءَ جو سڱ سونکي ملندو. جڏهن مارئي وڏي ٿي، تڏهن ان جو سڱ گهريائين. عبدالله مارئيءَ جي شادي سندس ماسات ”معروف“ سان ڪري ڇڏي. معروف، حاجران جي پيڻ حليمان جو پٽ هو.

ڦوڳ کي جڏهن سڱ نه مليو، تڏهن نااميد ٿـي عمرڪوٽ آيـو ۽ عمر بادشاهه کي مارئيءَ جي سونهن بابت ٻڌائيندي چيائين ته: پالوا جي تڙ تي عبدالله جي ڌيءَ مارئي نالي آهي، جا سونهن سوڀيا ۾ چنڊ جهڙي آهي، ۽ توسان شادي ڪرڻ جي لائق آهي. عمر کي اها خبر نه ٿي ڪانه هئي ته مارئي ڪا سندس پيڻ آهي، سو هن جي حسن جي هاڪ ٻڌي هرکي پيو. ڦوڳ کي چيائين ته: مون سان هلي مارئي ڏيکار. پوءِ ٻئي ڄڻا گڏجي پالوا جي تڙ تي آيا.

مارئي صبح جو تڙ تان پاڻي ڀرڻ آئي. ڦوڳ جي ڏيکارڻ تي، عمر کيس زوري اٺ تي چاڙهي آڻـي عمرڪوٽ ۾ ڇڏيو. اِتي مارئي، عمر کي چيو ته: ادا! تون منهنجو ڀاءُ آهين، آءٌ تنهنجي پيڻ آهيان. منهنجي ماءُ جو تنهنجي پيءُ همير سان نڪاح هو. عمر خيال ڪيو ته هيءَ ڪوڙ ٿي ڳالهائي، پر تڏهن به ڪي ماڻهو موڪليائين ته انهي ڳالهه جـي پڪ ڪري اچن. انهن ماڻهن پالوا ۾ وڃي پڇا ڳاڇا ڪئي، ۽ خبر پين ته ڳالهه برابر سچي آهي، ۽ مارئي عمر جي پيڻ آهي، (٢). جڏهن اها خبر عمر کي پيئي، تڏهن مارئي جي مڙس معروف ڏانهن ماڻهو موڪليائين، جي معروف کي وٺي آيا. پوءِ عمر، مارئي کي پيڻ ڪري کيس چڱيون پوتيون ڏيئي، معروف سان گڏ پالوا جي تڙ تي روانو ڪيو. مارئي سڄي ڄمار ڏينهن عمر ڪوٽ ۾ رهي.

---

(٢) خليفي صاحب جي روايت موجب: هڪ پيرسن سائي عمر جي پاءُ پيڻ هجڻ جي شاهدي ڏني.

معروف جڏهن گهڻو پند ڪيو، تڏهي مارئيءَ کي چيائين تہ: مارئي! تون عمر کي پسند نہ آئين، تنهنڪري توکي واپس ڪيو اٿس. اهو ٻڌي مارئيءَ کي ڏاڍو ڏک ٿيو تہ دنيا ائين چوندي، سو انهيءَ خواريءَ کان مرڻ بهتر سمجهي، پاڻ کي اُٺ تان ڪٽي هيٺ ڦٽو ڪيائين ۽ اتي جو اُتي سري ويئي.

تعلقي ڏنتي مان شيرخان چانڊيي جي ٻڌايل ڳالهه *

همير جي راڻي ڪنهن طرح مان وڇڙي وڃي ڀالوا ۾ نڪتي. راڻيءَ کي پيٽ هو، سا ان ۾ ٿي ڪيس "مارئي" چائي. مارئي اڃا ننڍڙي هئي ته "ڦوڳيو" مٿس عاشق ٿيو. مارئيءَ جي ماءُ چيس ته: ٻڪريون چار ته توکي مارئيءَ جو سڱ ڏينداسين. انهيءَ دلاسي تي ڦوڳيي اٺ سال ٻڪريون چاريون.

مارئي جڏهن جوان ٿي ته "کيٽ" کي ڏناڏرن، جنهن تي ڦوڳيو ناراض ٿي عمر وٽ آيو ۽ ساڻس مارئيءَ جي سونهن جي تعريف ڪيائين. عمر سمجهيو ته ڦوڳيو مٿان ٿر جي ڪا معمولي ڇوڪري ڏسي، ان کي سهڻو ٿو سمجهي، سو کيس عمرڪوٽ جون سهڻيون ڇوڪريون ڏيکاريائين، پر ڦوڳيي چيو ته: اهي مارئي آڏو ڀهريدار سونهن. تنهن تي عمر کيس پنهنجي ڀيڻ "ڪنڊو" ڏيکاري. اتي ڦوڳيي چيو ته: آهي ته اها به مارئيءَ کان گهٽ، پر هن جا ڪي ڪي روش مارئيءَ سان لڳن ٿا.

تڏهن عمر خيال ڪيو ته هڪ ڀيرو مارئيءَ کي ضرور ڏسجي. سو ويس بدلائي، ڦوڳيي کي ساڻ ڪري، اٺن تي چڙهي مارئيءَ جي ملڪ ۾ آيو. ڦوڳيي کوهه تي مارئي ڏيکاريس. عمر سندس سونهن ڏسي حيران ٿي ويو ۽ نيت ڪيائين ته مارئيءَ سان شادي ڪريان. اها ڳڻ ڪري کوهه تي آيو ۽ مارئيءَ کان پاڻي ڏڪ گهرياڻين. مارئي پاڻيءَ جو وٽو ڀري جهڙو سندس ويجهو آئي، تهڙو عمر جهڙپ هڻي کيس اٺ تي کڻي وهاريو ۽ اٺ کي واءُ ميڻهن ڪندو عمرڪوٽ ۾ اچي سهڙيو.

* راوي شيرخان چانڊيي جي زباني قلمبند ڪيل، ڪڇهري ننڍو، تاريخ ٢١- اپريل ١٩٦٣ع

مارئي اهو حال ڏسي عمر کي چيو ته: ادا، تون منهنجو ڀاءُ، آءٌ تنهنجي ڀيڻ. ڀلي ڀچا ڳاچا ڪري ڏس. عمر جڏهن ڏاين ۽ ٻانهين کي مارئي ڏيکاري ڀچا ڪئي، تڏهن معلوم ٿيس ته مارئي سچ ٿي چوي. پوءِ مارئي کي وٺي ٻنهنجي هٿن سان مارن ۾ ڇڏي آيو.

تعلقي جاتي جي شاعر گل محمد ڪوسي جا بيت *

١- صفت ڪريان ٿو صاحب جي، جيڪو خالق خلقڻهار
مرشد امان جو محي الدين، جنهن جو نالو آهي نروار
همير نالي سومرو، هو ملڪ ڏٺي مختيار
رهندو هو وڳهه ڪوٽ ۾، جوڙ چڱيءَ جنسار
هن وٽ سوين سپاهي هئا، پيا طنبو طرحدار
هڪ ڏينهن الله جو ٿيو، ويٺي وير ڪيو ويچار
ڪري شوق شڪار جو، ورتائين گهوڙا ۽ هسوار
پهرين منزل ڪيائين پٽ تي، جتي هئا هرڻ مرون هيڪار
اتي ڪاري وڇي ڪڙڪو ڇڏيو، ڪيا دوناليءَ ڏڏڪار
حيوان ڪريو هڪوار، جنهن کي ڇيرا ڇڳا تي لڳا.
٢- رات رهي روجهه پڪائون، خوشيءَ منجهان خان
صبح جو سعيو ڪري اٿيا جلديءَ منجهان جوان
ٿاڪ پڏاڏون ٿر ۾، جت هئا مارن جا به مڪان
تهدل لٿا اچي تڙ تي، ڪوڙي طنبو ۽ طولان
اتي صورت ڏٺائين سونهڻي، مارن ۾ انسان
ماڻهو موڪليائين مارن ڏي، ڪڍي غير گمان
تن سان ڳڌجي ”گل محمد“ چئي، آن کي گهرايو
سومري سلطان

---

* هيءَ روايت ڏري اوٺي، عمر چاليهه سال، ويٺل ساڏپور، جي زباني ميرپور ساڪري جي ڪچهري ۾ ١٩٦٠ع ۾ قلمبند ڪئي ويئي.
گل محمد پٽ احمد بليلاڻي ڪوسو، ويٺل ڪوسن جي ڪيٽي، لڳ ڳگهه مڪان ۾، ديهه سڪپور، تپو منارڪي، تعلقو جاتي. اٽڪل ٥-٦ سال ٿيا جو (١٩٥٥ع ۾) ستر ورهيين جي عمر ۾ گذاري ويو. پسوليس ۾ هو. اڻ پڙهيل هو. ننڍ ۾ اشارو ٿيس ته بيت ڏي.

هن کي ڪل پيئي ڪانہ، تہ سومري مڏايا سگ لاءِ.

٣- ڏنائون سگ سومري کي، ڪري الله توهار
گهوٽ ويهي تو گهر ۾، چڙيو شوق شڪار
اوٺيهہ راتيون رهي پيو، ويهڻ ڪيائين ويچار
وري موٽيو پوٺتي، موڙي مير مهار
ڪاهي آيو وڳهہ ڪوٽ ۾، گهوڙا ۽ هسوار
تهدڻ ويٺو تخت تي، ڪري الله توهار
سگ وٺي آيو سومرو، هي پرڏجي پنهوار
'صاحبان' ڏيءَ 'سومار' جي، نالو جنهن نروار
پڌيو هس گهچيءَ ۾ هار، ڪليو ويٺي ٿي کٽ تي.

٤- کلي ويٺي کٽ تي، پئي وينگس نهاري وات
تنهن جا صبح سويرو، چيلا چوڙيو، پڪر ڪن پيڪات
پچن چاريون، پيرن واريون، اٺيو پنهواريون، گوريون
ڪٽن گهات
جڻ جون ميناڪاري منڊيون، سي منگهہ ولڙين مات
پائن سلواريون، گهاڙهيون سايون، ناز پريون
ڪن ذات
تن جا ڳام وٺا "گل محمد" چئي، پلي چنبي پئين چات
اٿم اندر منجهہ اوسات، مارن جي ملڻ جي.

همير سومرو، صاحبان کي ساڻ ڪري مارن ۾ آيو ۽ اتي ويهارو کن راتيون رهيوئي مس تہ پويان وڳهہ ڪوٽ تي دشمنن حملو ڪري ڏنو. اطلاع ملڻ تي همير سومرو، صاحبان کي پنهنجڻ سائڻن ۾ ڇڏي واپس وڳهہ ڪوٽ وريو، جتي لڙائي ۾ مارجي ويو.

مارن جي ملڻ جي، منهنجي هينئڙي لڳي هير
اتي ڏيءَ چائي ڏرارن ۾، جنهن کي مارئي ڪونين مير

سامائـي ڏيءَ صاحبـان جـي، ڪائـي ڪندون ۽ ڪير
جوءِ اٿيو ٿـي جاسـان ڪٿي، هس ڪڙولا هـار
ٿيون ٽڌڪارون ٿرن ۾، جت پڪا ڳـم ڳنڍير
چوڙيليون ٿيون چاڳ ڪن، جن جـو وڻـو ملڪ ملير
پچي ٿي پنهنجي پيءَ جـو، ورنهه اٿيو ويـــر
پوءِ جوڙيو تنهن کي جـواب ڏئـي، ڪريو ذات نظير
تـہ ملڪن ۾ مشر هـــو، اصـــل کان اسيـر
صوبو هو سومـرن ۾، جنهن جـو نالو هـو تـہ همير
سو سري چڙهي ويو ملڪ مان، هو گهوڙا گهوٽ وزير
هاڻي ڀاءُ سڄي تـو پيڻ جـو، عمرڪوٽ امير
اهو خواري ڪندو ڪـوسـو چئي، اچي مـارن مٿي مير
هاڻـــي پنهوارن جا پير، ڏجا مهت ملير ڪـــي.

عمر سومرو هڪ دفعي شڪار جي لاءِ ملير طرف ويـو، ۽ اتي مارئيءَ کي تڙ تي پاڻي ڀريندي ڏٺائين. مارئيءَ کي ڏسڻ سان عمر عاشق ٿي پيو ۽ مارئيءَ کي کڻڻ جو ارادو ڪيائين، مگر ان وقت ڪي ماڻهو کوهه جي نزديڪ ڏسي واپس موٽـي آيو. ٻئي دفعي وڃي وٺي مارئيءَ کي زوري اٺ تـي چاڙهي، اچي عمرڪوٽ ۾ بند ڪيائين، جتي کيس شاديءَ لاءِ گهڻيئي منٿون ڪيائين، پر مارئيءَ نـہ مڃيو. نيٺ عمر، مارئـيءَ کي سمجهائڻ لاءِ ڪي چڱا مڙس گهرايا، جن ۾ هڪ هندو نالـي 'موتي' مارن جوڳيهي پڻ شامل هو. ان کي مارئي ۽ عمر جي ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري سموري حقيقت معلوم هئي. تنهن عمر کي سڌي سڄي ڳالهه ٻڌائي چيس تہ: مارئي تنهنجي ڀيڻ آهي. مـون پاڻ ڏٺو تہ همير سومرو، مارئيءَ جي ماءُ مان پرڻيو هـو. چون ٿـا تہ مارئيءَ جي ڪٺي اچڻ کان پوءِ، هڪڙيءَ رات عمر خـواب لڌو، جنهن ۾ پڻ کيس معلوم ٿيو تہ مارئـي سندس ڀيڻ آهـي. ان کان پوءِ مارئيءَ کي مارن ڏانهن ڏياري موڪليائين. مارئـي

جڏهن ملير جي ويجهو پهتي، تڏهن ڪيت ڏڱري هٽي ۽ ڇانهين جي اندران ڳـــر ڪڍي، باقي ٿلهو ڪوڪو مارئـي ڏي ڏيـاري موڪليو. هوءَ اهو طعنو سهي نه سگهي، سو پاڻ کي آٿ ٿان ڪٽي ڇڏيائين ۽ اتي ئي مري ويئي.

تعلقي نوشهري مان جڙئي لاشاري جي ٻڌايل ڳالهه*

هڪڙي ڏينهن عمر جي ماسي ۽ منڌس ٻانهي، گهمڻ لاءِ محلات مان نڪتيون. ٻاهر همير سومري جو ڇڪڙو بيٺل هو، جنهن ۾ روجهه جوٽيل هئا. هنن جي نظر ڇڪڙي تي پئي ته صلاح ڪيائون ته ڇڪڙو اندران گهمي ڏسون. هي ٻئي ڇٽيون ڇڪڙي ۾ چڙهيون. ان وقت عمر جي ماسي، گنديءَ جو ڦلاند مٿي ڪيو. روجهه هئا تمام تکا ۽ اشاري وهيٽا. سي ريشمي ڦلاند جي ڇهڪار تي ڇال ماري، ڇڪڙو ڪٺي وٺي اڏاڻا ۽ ڀڄندا ڀڄندا وڃي مارن جي ملڪ ۾ نڪتا.

ماڻهن جڏهن هڪڙو ڇڪڙو، بنان ڪنهن سوار جي ڏٺو، سي روجهن کي ڦري آيا، ۽ ڪنهن اٽڪل سان ڪٺي جهليائون. رٿ ۾ ٻه عورتون قيمتي ويس وڳن سان ڏسي، سهي ڪيائون ته ڪنهن بادشاهي گهر جون آهن. هڪ طرف بادشاهي ڇڪڙو، ٻئي پاسي سهڻيون زالون، سو ڇا ڪيائون جو زالن کي ڳوٺ جي چڱي مڙس جي گهر ۾ لڪائي، ڇڪڙو ۽ روجهه گم ڪري ڇڏيائون.

همير جا چاري ٻه سڄي ملڪ ۾ پکڙي پيا ۽ ڇڪڙي جو پيرو کڻي انهي ڳوٺ ۾ آيا. پڇا ڳاڇا ڪيائون، پر مارن صفا انڪار ڪري ڇڏيو ته اسان وٽ ناهن. همير جا ماڻهو لاچار ٿي هٿين ٺلها موٽي آيا ۽ همير کي اچي سموري حقيقت کان واقف ڪيائون، جنهن کٽي مات ڪئي.

عمر جي ماسي اُن وقت پيٽ سان هئي. اتي ئي مارن ۾

---

* هيءَ روايت جڙئي لشاري، ويٺل سليمان چانڊيي، تعلقي نوشهري فيروز ضلعي نواب شاه جي زباني قلمبند ڪئي وئي.

ڪيس ڏيءَ ڇاڻي، جنهن جو نالو "مارئي" رکيائين. مارئي وڏي ٿي ته ماڻس ساڻس ڳالهيون ڪندي هئي ته "آءُ عمر ڪوٽ جي آهيان ۽ عمر بادشاه تنهنجو پيءُ آهي." اها ڳالهه هلندي هلندي ڪنهن طرح وڃي عمر جي ڪن تي پيئي ۽ پڪ ٿيس ته منهنجي ماسي مارن لڪائي ڇڏي هئي. وري به پڪ ڪرڻ لاءِ هڪڙي وينجهر کي موڪليائين ته انهيءَ ڳالهه جي تصديق ڪري اچي. ۽ وينجهر کي اهو به چيائين ته: ڏسي اچ ته مارن ڪان اهو پلئو ڪيئن وٺجي:

ڪهي ويل ڪهڻ، آيـــو وينجهر مارن ۾
ڏسي حسن مـــارئيءَ جـــو حيرت لـڪيائين
عمر، عمر ڪـوٽ ۾ اتـــي خط لـڪيائين
اٺين لـڪيائين، تـــه ڳجر ڳهٽين سان ڳهي.

وينجهر مارن ۾ وڃي پڇا ڳاڇا ڪري پڪ ڪئي ۽ عمر کي لکيائين ته: برابر مارئي تنهنجي ماسيءَ جي ڏيءَ آهي، جنهن کي مارن لڪائي ڇڏيو هو. تڏهن عمر چوائي موڪليس ته: وينجهر! جلدي موٽي اچ ۽ ٻڌاءِ ته ڪهڙي حيلي سان مارئيءَ کي عمر ڪوٽ ۾ آڻيون. وينجهر آيو ۽ عمر کي چيائين ته: جي لشڪر وٺي هلبو ته مارو به ڳڏ ٿي مقابلو ڪندا، ۽ وڏيڪ خواري ٿيندي.. باقي هيئن ڪجي، جو مارئي پنهنجي سهيلين سان ڳڏجي روزانو کوهه تان پاڻي ڀرڻ اچي ٿي، اُن ڪاهي کوهه تي هلجي ۽ اُتان مارئيءَ کي کڻي اچجي:

آءُ وينجهر ڏي ورندي ته تنهنجي حڪم هلون
ڪرهو پلاڻيون، خان ڪٽون هلي کوهه تان.

عمر ها صلاح مڃي، ويس بدلائي، اُٺ تي چڙهي، مارن جي ملڪ ۾ آيو. ان مهل مارئي به پنهنجي سهيلين سان ڳڏجي کوهه تان پاڻي ڀرڻ آئي. عمر، مارئيءَ کي سڃاتو. پوءِ پاڻي پيئڻ جي بهانو ڪري، مارئيءَ کان پاڻي گهريائين. هوءَ پاڻيءَ جو وٽو کڻي جيئن ئي عمر جي ويجهو آئي، تيئن ئي هن کيس ٻانهن

ڪان جهلي ڪٺي آڻ تي ويهاريو ۽ آڻ کي پڇاڙي اچي عمر ڪوٽ ۾ نڪتو.

مارئي محلات ۾ آئي ته سهي، پر مارن ۽ ساهيڙين کي ياد ڪري زار زار روئڻ لڳي:

ونهيڻ ويڙهيچڻ جا، اٿم پهرين رات پچار
سگر ساهيڙين جا مون ڪان چني ڪيئي ڏار
ويڙهيچا وينجهار، منهنجا اُني پاس وري ويا.

عمر کيس گهڻيئي دلداريون ڏنيون ۽ طرحين طرحين طعام ۽ ويس وڳا آڻي سندس آڏو رکيائين ۽ چيائينس ته: تون منهنجي پٽ آهين. بادشاهي گهراڻي مان آهين، توکي محلاتن ۾ ئي رهڻ جڳائي. پر مارئيءَ چيو ته: آءٌ ڄائي نپني مارن ۾ آهيان، تنهنڪري جيڪا خوشي مون کي انهن وٽ رهڻ ۾ ملندي، سا هتي هرگز نه ملندي.

وطن وائي وات ۾، مون ڪان سور نه ٿي وسري
ڪٺي آئين ڪوهه ٿان، مون سان ظالم زور ڪري
ڏٿ تي ڏوئي مارن لاءِ، آئي هيس ٿانءُ پري
تن مارن ٻنان، محمود چئي، منهنجي سومرا ٿي سري
ٿورو ٿر ڪري، سوڪل ڏي ته سڄين وڃان.

تڏهن عمر چيس ته: مارئي! انهن ڪي ٿي سارين، جن وري تنهنجي سار به نه لڌي آهي، جي انهن مان ڪا پهر نه آئي ته پوءِ تون به وطن وڻ جي وائي نه ڪج.

جن پيري پيرو نه ڪيو، اهي ويڙهيچا وسار
روئي رتولن ۾ تون نيڻن جـــر نـــه هــار
وطن وائي نه وار، مونڻ جي، محمود چئي.

اهڙيءَ طرح عمر گهڻائي حيلا هلايا ته ڪن مارئي عمرڪوٽ ۾ ويهي، پر هن سندس هڪ به نه ٻڌي، تڏهن لاچار ٿي مارئيءَ جي پانهن مارن کي سوکڻي ڏنائين.

تعلقي ميرپورماٿيلي مان غمتار مهر ۽ ماڻڪ ڪولاچي

جي ٻڌايل ڳالهه *

همير سومرو، عمرڪوٽ جو بادشاهه هو، سندس راڻيءَ جو نالو 'ماڏوئي' هو. عمر ٻيءَ راڻي مان هو. هڪ ڀيري روجهن وارو چڪڙو عمرڪوٽ ۾ آيو. چڪڙو تمام سينگاريل ۽ سهڻو هو. چڪڙي جي هاڪ محلات ۾ پهتي ته سڀئي راڻيون به چڪڙي کي ڏسڻ آيون. ماڏوئي به انهن ۾ هئي. ٻيون راڻيون ته چڪڙو ڏسي لهي آيون، پر ماڏوئي اندر رهجي وئي. چڪڙو روانو ٿي ويو ۽ وڃي مارن جي ملڪ ۾ نڪتو، اتي چڪڙي هلائڻ واري کي خبر پئي ۽ ماڏوئي به سجاڳ ٿي. ڇپائين ته هاڻي کڙو سنهن ڪٽي سوٽي وڃان، اتي ئي لاهي ڇڏ. چڪڙي واري به ڏنو ته جي سوٽي عمرڪوٽ ڏو وڃان ته متان بادشاه مارائي ڇڏي، تنهنڪري ماڏوئيءَ کي هڪڙي وسئون جي ويجهو لاهي پاڻ هليو ويو. هوڏانهن همير کي جڏهن ماڏوئي جي گم ٿيڻ جي خبر پئي، تنهن اها ڳالهه خواريءَ جي ڊپ کان ڍڪي ڇڏي.

ماڏوئي مارن ۾ آئي، جن هڪڙي جهوپڙي اڏي ڏنس ۽ گهرگهر مان هڪڙي ٻڪري به ڏنائونس ته چاري پئي پيٽ گذر ڪري. پوءِ ماڏوئي اتي ئي رهي.

ماڏوئي کي همير مان پيٽ هو. هيءَ بادشاهي گهر جي هئي، سا ڇا چاڙي ٻڪرين چارڻ مان. تنهنڪري مارن صلاح ڪري ڦوڳ کي چيو ته: تون هن مائيءَ جون ٻڪريون پيو چار، ڇوڪري ڇاڙي ته توکي پرڻائينداسين. ڦوڳ انهيءَ لالچ ۾

---

* هيءَ ڳالهه تعلقي ميرپورماٿيلي جي ٻن سگهڙن غمتار مهر ۽ ماڻڪ ڪولاچي جي زباني قلمبند ڪئي وئي.

ماڏوئي جون ٻڪريون چارڻ لڳو ۽ ماڏوئيءَ کي ماسي ڪري سڏيائين.

ڦوڳيءَ هو ڦرن سان، ڳجها ڳڻ مڃي
دعا ڪريو ڙي جيڏيون ته ماسي ڏيءَ ڇٽي.

ڦوڳ پيو خدا ڪان سوال گهرندو هو ته مَن ڏيءَ ڇمي. آخرڪار مارئي ڄائي. ڦوڳ مارئيءَ کي ڏسي پيو خوش ٿيندو هو، ۽ ٻڪريون چاريندو هو. جڏهن مارئي وڏي ٿي ته ڪيت سان مڱايائون. اهو ڏسي ڦوڳ ڪاوڙجي ويو عمرڪوٽ.

ان وقت عمرڪوٽ جو بادشاه عمر سومرو هو. ڦوڳ سائس مارئيءَ جي سونهن جي اهڙي تعريف ڪئي، جو هو مارئيءَ کي ڪٺي اچڻ لاءِ تيار ٿيو ۽ ڦوڳ سان گڏ ملير ۾ آيو.

مارئي اُن وقت پنهنجي ساهيڙين سان گڏجي کوهه تان پاڻي پئي ڀريو ته عمر اچي اُٺ جُهڪايو ۽ مارئيءَ کي چيائين ته: مسافر آهيان، پاڻي ڏيک پيار. مارئي جيئن ئي پاڻيءَ جو ٿانءُ ڀري عمر وٽ کڻي آئي، تيئن ئي عمر کيس کنيي کڻي اُٺ تي چاڙهيو ۽ ميهڻ واءُ ڪندو عمرڪوٽ ۾ آيو.

مارئيءَ کي سندس ساءُ ماڏوئي پئي ٻڌائيندي هئي ته تون همير جي ڏيءَ آهين ۽ عمر تنهنجو ڀاءُ آهي. جڏهن مارئي، عمرڪوٽ ۾ آئي ته خبر پيس ته سون کي عمر بادشاه کڻي آيو آهي، تڏهن چيائين ته: ادا! تون ڀاءُ، آءٌ ڀيڻ، پنهنجو پرڻو ڪو نهي ڇا! ڇڏ ته موٽي مارن ۾ وڃان، جتي چايس نپنيس، سرتيون ساهيڙيون سڀ اُتي اٿم.

عمر ساڏ نه، سومرو، عمر رُوڙو راءُ
ڪٺي آيو ڪرهه تان، ڏکو ڏيٺي ڏاءُ
ٻيءُ ٻنهي جو هيڪڙو، عمر ڀانيان ڀاءُ
سس نه ڪنديس سومرا! عمر تنهنجي ماءُ
جهلندوئي الله، ڳهلا! انهيءَ ڳالهه ڪوُن.

مارئيءَ جي ڳالهه ٻڌي عمر ٻه محلات مان پڇا ڳاڇا ڪئي. آخر جڏهن پڪ ٿيس ته مارئي سنهنجي ڀيڻ آهي، تڏهن مارن کي سڏائي، مارئي سندن حوالي ڪيائين.

تعلقي ٻاوڙي مان صابر شر جي ٻڌايل ڳالهه *

هڪ ڀيري همير بادشاهه پنهنجي اميرن سميت شڪار تي چڙهيو. چيائين ته: جنهن جي سامهون شڪار نڪري، اهو ئي گهوڙو هڪلي.

"گهوڙو سو ڪاهي، سرون جنهن جي منهن پوي."

اميرن ۽ سپاهين صلاح ڪئي ته شڪار کي ورائي آڻي همير جي مُنهن ڇاڙهجي ته ڀلي شڪار ڪري ۽ خوش ٿئي. سو هڪڙو سرون هڪلي آڻي اُنهي گهٽ مان ڪڍيائون، جتي همير بيٺل هو. همير ڪٽي سرون جي پويان گهوڙو ڇڏيو. اڳيان سرون پويان بادشاهه.

اها سند سياري جي هئي، سرون به آخر سامهون ڪٽي منهن ڪيو هو. گهڻي دير ڊوڙڻ کان پوءِ سرون وڃي جهنگ ۾ پيو ۽ ڪنهن ٿم ۾ لڪي ويو. سيءَ ۾ همير جو سڄو جسم سُڪي پيو هو. سندس ساٿي به الائي ڪٿي رهيا، سج به لهڻ کي اچي اوڏو ٿيو هو. هيڏانهن هوڏانهن نهاريائين، دونهين جي لاٽ تي نظر پيس، سمجهيائين ته ڪا وسڻ آهي، سو اوڏانهن رخ رکيائين.

دونهين واري هنڌ سنگهاري جي وانڍ هئي. سنگهارو ڀاڳيو هو، تنهن جي دونهين پئي دکي. همير بادشاهه به گهوڙو هڪلي اچي دونهين تي بيٺو ۽ ان جو سيڪُ وٺڻ لڳو. سنگهاري جي ڏيءَ ماڏوڻي دونهين ڪرڻ آئي ته همير کي ڏٺائين. بادشاهي ويس وڳا ڏسي ڊوڙي اچي پيءُ کي چيائين ته: نيري گهوڙي سوار، بادشاهي وڳو پهريل ماڻهو بيٺو آهي. لاشڪ ته همير سومرو بادشاهه آهي، يا ته ڪنهن ٻيءَ بادشاهيءَ جو ماڻهو آهي.

---

*سگهڙ صابر شر، ويٺل تعلقو ٻاوڙو جي زباني قلمبند ڪيل.

اوٺارياڻون ٿي آيريو، نيلي جــو هسوار
لگـــ لٽو سپ لال اٿس، الفو اٿس اســرار
جان آهي عمير سومرو، جان پوميو پيو پتار.

سنگهارو ٻوڙي آيــو، عمير سومري کي سچاتائين، سهي ڪيائين تــہ عمير کي سيءُ سڪائي وڌو آهي، سو گهوڙي تان لاهي پنهنجي گهر ۾ آندائينس. اتي ماڻهو اچي مڙيا، هر ڪنهن کو نــہ ڪو ڏس ڏنــو پــر عمير جي حالت ساڳي رهي. تڏهن ڪنهن ماڻهو چيو تہ ڪنواري نينگر هڻ سان سمهي تہ ان جي گرميءَ تي چاق ٿيندو. ماڏوئي جوان هئي، تنهن کي سنگهاري چيو تہ: تنهنجو مڙس اِهو آهي.

عمير سان گـــڏ ماڏوئي کي سمهاريائون، انهي گرمائش سان عمير چاق ٿيو. صبح جو عمير آئي عمرڪوٽ ڏانهن روانو ٿيو ۽ چيائين تہ: ماڏوئي کي وري اچي وٺي ويندس.

عمير بادشاه، عمرڪوٽ ۾ پهتو تہ جنگ لڳي، جنهن ۾ عمير مارجي ويو ۽ ماڏوئي پنهنجي پيءُ سنگهاري وٽ ئي رهي. ماڏوئيءَ کي عمير سان پيٽ هو، ڌيري گهڻي ڏينهن ڌيءَ ڄايس جنهن جو نالو ”مارئي“ رکيائون.

مارئي وڏي ٿي تہ کيس ”کيٽ“ سان پرڻايائون. ڦوڳ نالي هڪ شخص جيڪو مارئيءَ تي عاشق هو، تنهن حسد وچان عمرڪوٽ ۾ وڃي عمر بادشاهہ کي مارئيءَ جي سونهن جي تعريف ٻڌائي ۽ کيس مارئي کڻي اچڻ تي هرکايائين. عمر اُٺ تي چڙهي آئي آيو، ۽ مارئي کي کڻي وڃي عمرڪوٽ ۾ بند ڪيائين ۽ ساڻس شادي ڪرڻ لاءِ چيائين. تڏهن مارئي کيس سموري حقيقت کان واقف ڪيو ۽ چيائينس تہ: ياءُ ڀيڻ آهيون، پيءُ ٻنهي جو هڪڙو آهي. تــڏهن عمر بــادشاه پنهنجا ماڻهو موڪليا، جيڪي وڃي سارن سان پڇا ڪري آيا ۽ عمر کي اهائي حقيقت ٻڌايائون، جيڪا مارئي ٻڌائي هئي. پوءِ عمر، مارئيءَ کي وڏي مان شان سان پنهنجي مڙس ڏانهن روانو ڪري ڇڏيو.

ڪوهستان جي شاعر علي اڪبر جوکئي جا بيت *

١– ساراهيان سچو ڌڻي، ساراهيان سميع
خالق ڌڻي خلقت جو، قادر آهي قوي
پرور تان پيدا ڪيو، پنهنجي نور مان نبي
سُو محمد، مدني نالي، شافع آهي شفيع
جوڙي تان جوڙيائين، سچو جڳ جميع
ڪي عاشق الله جا، ڪي مجازي مطيع
عجب جهڙي اِي، ٻڌيم حڪايت هڪڙي.

٢– ٻڌيم حڪايت هڪڙي، آهي ڳالهه اظهار
ته ارڏو حاڪم عمرڪوٽ ۾، سومرو هو سردار
لکين هن وٽ لشڪر هو، سپهه سالار
اچي تنهن ڪي اوچتي، پيئي ڪن پڪار
ته مارن جي ملڪ ۾، ڪا نندي سُنجي ٿي نار
چغل ڪنهن هن چوري، ڪريل ڏنا خار

---

* هيءَ روايت ڪراچيءَ مان شمس الدين جوکيي کان ملي.
علي اڪبر والد ميانجي آدم، جوکيا قوم جي 'بنديچن' ورن مان هو، انهيءَ ڪري پنهنجي شعر ۾ 'اڪبر' 'بنديچو' ۽ 'جوکيو' تخلص ڪم آندو اٿس. سندس ڳوٺ الله بندو جوکيو، ڪراچي جي ڪوهستاني حصي ۾ آهي. سندس ڄمڻ جي صحيح تاريخ معلوم نه ٿي سگهي آهي، پر سندس والد جي روايت موجب 'بکراٽي واري مسجد' جي تعمير کان هڪ سال پوءِ ڄائو هو. مذڪوره مسجد جي تعمير جو سال ١٣٢٩ هه آهي. هن پنهنجي ڳوٺ مان پهرين شادي ڪئي. اتفاق اهڙو ٿيو جو سندس گهرواري شاديءَ جي چوٿين ڏينهن وفات ڪري ويئي. انهيءَ صدمي جو مٿس اهڙو اثر ٿيو جو بيخوديءَ جي عالم ۾ شعر جوڙيندو رهيو. سندس ڪلام تمام گهڻو آهي، جو اڪثر بيتن جي صورت ۾ آهي. ١٩٤٤ع ۾ وفات ڪيائين.

'ڦوڳ' اچي فرياد ڏنو، ته سڻ منهنجا سردار!
منڌ ڏٺيم مليرم ۾، آهي ٻالڪ نندي ٻار
مارئيچڻ جي ملڪ ۾، ٿي پهون چاري پنهوار
جهانگياڻي جوکيو ڄئي، آهي هزارن ۾ حسندار
سوين سومريون صدقي ڪجن، نالي هن جي نروار
حُسن سان هُن جي، نه ڪنهن جي هلي ڪار
ڪنهن ڏانهن هوءَ نه ڪري، ڏران ٿي ديدار
پنهوار اهڙي پار، ٿي ڦر چاري ڦوڳ چيو.

٣ـ ڦر چاري تي ڦوڳ ۾، ڪامڻ ڪنيو ڪر
سونهن صورت ۾ سهڻي، ننگ ڀري نينگر
ڪانهه پيئي آهي ڪنهن نر جي، متس نرت نظر
ڪئين وتڻ ٿا ڪيترا، سندس سڪ ۾ سوداگر
آڻين ته آڻ ان کي، ته تو هجي مليرم ۾ مر
ڦوڳ فرياد ڏئي، کولي ڏني خبر
اڻاريائين اڪبر چئي، مارئي لئي محشر
پڌي ڳالهه عمر، سومرو اٺي سنيريو.

٤ـ سومرو اٺي سنيريو، عمر چاڙهه امير
تر به ترسيو ڪينڪي، وهلو نڪتو وير
پيلهه پئي هليا هٺا، تُرت ڪري تدبير
قضا جا قادر جي، اچي پيئي اڪسير
لکيو جيڪي لوهه ۾، ڏسي حاڪم ۽ حقير
پهتا اچي ان پنڌ تي، اڀت لنگهي سير
چار منزلون چڙن، ماڪ هو مليرم
عمر ڪي آڪير، آٺي سهڙايو اتهين.

٥ـ عمر آيو اتهين، اچي ميٺ سڻيائين
دغا جون دل ۾، جُڙتون جوڙيائين
مارئي ايندي مال سين، ڏورانهن ڏنائين
پاٺي تنهن کان پيئڻ لاءِ، رڄي ورتائين

هيس جيڪا هنئين ۾ ، سا نہ ملندائين
ياڪر وجهي ٻانڌي ڪري ، ڪوهہ تان ڪنيائين
چاڙهي سا چانگي تي ، عمرڪوٽ آنـــدائين
جهانگيائيءَ سين جوکيہ ڇڏي، ڪُھ واجبي ڪيائين؟
نيائـــي نيائين ، وڏائين ٻيڏوهيائـــي ٻند ۾ .

٦- وڏائين ٻيڏوهيائي ٻند ۾ ، ٿيو هـــل حشـــر
مارئيءَ جي محلات ۾، دانهن پوي تي ڏڏڪر
ڇڏي: مولي! ملائين مارن کي، وڃي ڏسان وڳر
حاڪم هيڙيـــون هلائـــون، ڪجن نـــہ قهر
جهنگان مونکي جهلي آئين، ڄٽ هئي پنهوارن پهر
وڃي ڏسنديس ويـــڙهہ ۾، ٻـــاٻـــانا ۽ ٻڪر
پٽ رکندو پـــرور، ملنديس آءُ مـــارن کي.

٧- عمر آنـــدي مارئـــي ، ڪري ظاـــم زورو
پٽ ۾ پنهوارن مـــان ، هليو ڪونـــہ گهورو
ڇڏي ٿي چغلن جـــي، ڪيئين ناحـــق نسورو
چوريءَ سو چاڙهـــي آيـــو، نـــاقص نـــدورو
هيءَ نہ ڪم حاڪمن، ڪو لنگهو آهي لـــورو
عمر چيو مارئي کي، هاڻي ڪر هـــورو
ضد ڇڏي تون زورو ، هاڻـــو ڪر حمير سين . (١)

٨- اناويهين رات عمر ، ٿـــو هنر حيلا هلائـــي
شاديءَ جي شوق ۾ ، ٿو قاضـــي ڪونائـــي
ماڻهو موڪلي مارئي ڏي، تہ وارث ڪير ورائي
وڪيل ۽ وزير ٿو ، هليو پڙهيا سڀ پڇائـــي
منٿون ڪريو مارئيءَ کي، ٿو صلاحون ستائي
'شرع ۾ شرم ڪونهي'، ائين عالمن چيو آهي
پرڻو ڪنداسين پـــاڻ ۾ ، هٺ ڇڏ هٺائـــي
مير چيو تہ مارئـــي! تنهنجو امـــر ائين آهي

(١) هن بيت بعد مارئي جي ٽيهن راتين جا بيت آهن ، آنهن لاءِ ڏسو لوڪ ادب سلسلي جو ڪتاب "هفتا، ڏينهن، راتيون ۽ مهينا"

محبت ڪر مون سين، ڀيڄ وڃ تون پائي
پوءِ موڪل اٿئي ملير جي، اڄ پنهور پرچائي
جهانگيائي سين جوکيو چئي، عمر جي دل آهي
اندر ۾ پڻ آهي، حب گهڻي حمير ڪي.

٩- چئي: حب وارا حمير! ڪونه هُتَ اُئين ڪڻ
مڻ توکي سڻايان، جا رسم اسان راڄڻ:
ته ڏيءَ پنهنجي ڏارين کي، ڏوتي ڪين ڏيڻ
سڱ اسان وٽ سومرا، ائين ڪونه ڪڻ
سگايل کي مڙس ڏيڻ، ڪانهي پر پنهوارن
آءُ سلڪ آهيان مارن جي، سگهڙي سندين
سي پرڻائيندام پاڻ وٽ، هلي ساڻ هڻن
منهنجا ٿا مارن لئي، پساهه اڄ پڇن
وڃي آءُ ويڙهه ۾، ڏسان کي ڏوٿين
جيئري آءُ جوکيو چئي، ڪيئن وساريان ويڙهيچن!
نيرَ جي نڪرن، ته وڃي سکون لاهيان سومرا.

١٠- اوٺيهين رات عمر آيو، ڏاڍي ساڻ ڏمر
مارئي! آهين موت ڪنئي، وڃهي ويٺيءَ ور
وساري ويڙهه کي، ڇڏ پنهوارن جي پچر
نه ته سجائي آءُ مارئي! وجهندس مارن ۾ محشر
جيئرو آءُ جهانگين مان، نه ڇڏيندس ڪو نر
سنجي! سمجهين ڪينڪي، آهيان آءُ عمر
مارئي! تنهنجو موران ڏي، ڪنڌ ڀڃندس ڪر
جهانگيائي تي جوکيو چئي، ڏاڍو ڪهائين ڏمر
الستي ڪو اکر، لکيو هوس لوح ۾.

١١- چئي: لکيا هئم لوح ۾، الله جي طرفان ادا!
چغل توکي چوري ڪنهن، وڏ آهن وڏا
سومرا! تنهنجي صاحبيءَ ۾، مون لوڏا اچي لڌا
موت هئم ماڙين ۾، پر هيام قسمت ڪا

عمر آهيان آءٌ تنهنجي والد جي وباءُ
پرڻو نہ ڪنداسين پاڻ ۾ ، برادر آهيم پياءُ
قسم اٿم ڪريم جو ، سڄ حقيقت سا
وير! تون وسهہ ، مون ڇڪي پنهنجي ماءُ
چئي: حمل ٿيوم حمير مان، خاوند چائي خدا
شرع ڪرڙي سومرا! الله ڪارڻ ادا!
جهانگياڻي جو ڪيو چئي، نہ جالبندي جدا
پٽ پنهوارن جا ، وڃي ڏسنديس ملير ۾ ۰
١٢ - ٽيهين رات ٽري ويو ، عمر چڏيو آر
چئي: مارئي تو مونکي ڏنو سانگياڻي ساڙ
ڪٿي پنهوار پڻ چرا، ڪٿ سومرو سردار!
ڪٿ عمرڪوٽ آهي، ڪيڏانهن ملير مهاڙ!
ڪيئن ٿيو سڏ عمر ڪي ، ورنہ ڪٿي ويچار!
حمير ڪيئن هلي ويو ، پنهوارن جي پار
ملڪ ملير جو چون ، هتان منزلون چار
مونکي تون مارئي، نہ دلاسن سين ڏتار
هنر هلين حرفن، جيئن پالڪ ڏتارجن پار
منڌ! مڪر تي ڪرين، تمرهين سن جا تار
مڙان تو مرضيءَ تي، نہ تہ سومرو آهيان سردار
حڪم ڪٿي هلايان، جي نہ ڪريان ڪا بي نهار
تہ بوءِ سارو مون سين ، ڪهڙي ڪندا ڪار
نہ ڪو آيو اٿم ان جو، دُز آهن ڏنار
پر ست ۾ سردارن جي ، ملوڪ ڏيندم ميار
تہ بادشاهہ بيرحم ٿي، ڪونہ ٿئي قهار
جهانگياڻي! توکي جوکيو ٿي، آهي عمر جو آر
ويڙهہ ڪٿي وسار، چڏ پٽ پنهوارن جي ۰
٣ - چئي: ويڙهہ ڪين وساريند ، ملير اٿم دن
سومرا! توکي سڏايان ، جو هيءُ سخن:

مون پڇيو ماءُ کــي، ويڄهو ويهي وٽــن
حقيقت پڇيم حال جـــي، سربستي سنديـــن
تہ مون جهڙي مور کا، سنڌ نــہ منجهہ مارن
ڪين پسان ڪنهن ۾، ههـڙو امـــان! حسن
ڪي وياءُ والد جو، ڪي هڏ منجهان حراسُ
قسم توکي ڪريم جو، جـو ڏاتار آهي ڏيهن
ڪي تخم توهان جو، ڪـي اولاد اشـــرافن
امڙ! منجهان آن، حقيقت پيدائيش حـال جـي.
٤ — حقيقت پڇيم حال جـي، جواب ڏنائين جوڙي
تہ: قلم قسمت جو لکيو، هرڪو تـــو لوڙي
باري جن کي بچائي، تن کي پيو ڪونہ پوڙي
ڪين چنجي قضا کان، توڙي ٻچي کو ٻوڙي
لکيو لوح قلم جو، سگهي ماڻهو ڪونہ موڙي
جيڪي اُو جـــوڙي، سو اچي تو انسان تي.
١٥ — اچي سو انسان تي، ٻي ڪانہ ملي تي ڪار
سچي تو سخت گهٽو، صاحب جـــي سرڪار
باري شل بخشي، ڪوجهي اسان جـــي ڪار
پر مارئي! تــي پڇين، جـــي حقيقت هيڪار
تہ مخفي رکج مام ۾، گـذري هـــيءَ گفتار
متان ماڻهو ملير جـــا، ڪن خلق ۾ خـــوار
سب هاڻي هيءُ سڄ، ورنـــہ! تـــون ويچار
تہ ملير جي ملڪ ۾، اچـــي پيو ڏيهہ ڏڪار
مارو مال ڪاهي ويـا، وس چـــرڻ وسڪار
کهي ڪي ڪيڏانهن ويا، اسان پڌو عمر ڪوٽ آر
انهيءَ وقت عمرڪوٽ جو، سومرو هو سردار
حاڪم زماني جو حمير، نـالو هوس نـــروار
ڪامل ڏٺي قضا جو، سندس عادل جهڙا آچار
سنهنجو تنهن ملوڪ سان، ڪيـو دل قـــرار

انگ ان اسين اتڪي پيو، هٿي لڪئي جي لغار
ڪاڏو پيئو خان تي، ڏنو اسان کي اپار
ويلا اسان اگي وتايا، لنگهڻ ۾ تي لاچار
جُوف پٽيان ’جوکيو‘ چئي، سنگتي ٿئي سچار
اڪيون مليون اکين سان، ڏُران نه ٿيو ڏار
تخم مان تنهن جي، مونکي حمل ٿيو هيڪار
تون آهين تنهن مان، حمير ٻه، هو حسندار
موٽي مولي مند ڪئي، سائينءَ ڪيو سڪار
وري وطن آياسين، لٿو ڏرت ڏڪار
جيڪي جوڙي جبار، اچي سو انسان تي.

۱۶- اچي سو انسان تي، جيڪي لکيو جيئن
ڪنهن کي نه اچي شل، ڏولائي جو ڏينهن
آنَ جو اسان تي، تنهن سير وسايو مينهن
حمير هليو اسان جي حال تي، نماهيوسين نينهن
شير جهڙو شينهن، سو ذات سڏائي سومرو.

۱۷- ذات سو ظاهر ٿيو، سومرو سڏائي
آن جي اولاد مان، اڄ عمر چون ته آهي
سو ٻه پيءُ وانگر پڌرو، حڪم ٿيو هلائي
ادا عمر! ڏس هاڻ تون، ويچار ورهائي
پاڻ کي پيءُ جو، ادب رکڻو آهي
هيءُ تان ڪم حاڪمن جو، ادا! ڪين آهي
سچي حقيقت سومرا! اها امڙ جي آهي
جهانگيائي ’جوکيو‘ چئي، ۾ سانگيائي ستائي
ميان عمر! موٽائي، مون پهچائج پنهوارن ڏي.

۱۸- سٺي ڳالهه سانگيائيءَ جي، سر ٻستي سمجهيائين
ويهي جان ويچاري، شجرو سنياريائين
سڻ ۾ آدِس مارئيءَ جي، ڪن ڳالهه ڪيائين
تڏهن مارئي کي محلاتن منجهان ڪوٺن ڪڍيائين
پيءُ سان ’ٻنديچو‘ چئي، ڪُواجبي ڪانه ڪيائين

ماڙهو ملير ڏانهن، عزت مؤن اماڻيائين
ڪهڙو هيءُ ڪيائين، ڏسو انصاف 'اڪبر' چئي.

١٩ - ڏسو انصاف 'اڪبر' چئي، ڪير تو ائين ڪري
جي حڪم ڪٿي هلائي، تہ بہ سردار ڪي سري
عدالت عمر جهڙي، ڪرنہ پيو ڪري
حڪم منجهان هاديءَ جي، ٽڪ بہ ڪين ٽري
اڄ عمر تو هاڻي، پٽ پنهوارن سين پري
جهانگيائي 'جوکيو' چئي، وطن ڏي وري
قادر جيڪي ڪري، اچي سو انسان تي.

٢٠- اچي ڪين انصاف تي، موٽي سو مور
مارئي ملي مارن کي، لٿو قيد قصور
بند هئي بنگلن ۾، چارئي بازو چور
جهانگيائي 'جوکيو' چئي، هئي ڏوٿين کنان ڏور
پيو عمر کي پور، تڏهن ڪڍيائينس ڪوٽن مان.

٢١- ڪڍيائين قيد مان، وڃي وڏڪار وسايائين
ميلي وڃي مارن سان، ڳالهيون ڳايائين
سرتين وٽ سانيهہ ۾، هاڪون هلايائين
جهانگين کي 'جوکيو' چئي، ڏوراپو ڏنائين
وڃي اکيا لڏائين، ڀهچي پنهوارن پر ۾.

٢٢- ڀهچي وٽ پنهوارن، وڃي ڏوٿي ڏنائين
مزا عيش ملير ۾، وڃي موجون ماڻيائين
هڪڙو مانُ مائٽن جو، بي رضا رکيائين
ڪلي وڃي ڪيت سان، لاڏون لڏائين
جس ملڪس 'جوکيو' چئي، ننگ پاڻ سين نيائين
قيد سڀ قبوليائين، هائو نہ ڪيائين حمير سين.

٢٣ - هائو نہ ڪيائين حمير سين، نہ ڪي منٿ مڃيائين
آزيون منٿون عمر جون، قبول ڪين ڪيائين
ڏک جيڪي ڏنائين، سي سڀ سرتين سليائين

کاڏا، طعام، خشڪا، چيز ٻـــہ ڪين چکيائين
عطر ۽ عنبيرن ڪي، منهن تي ڪين مکيائين
پلنگـــ، ڪٽون، پٽرائيون، ڏورانهن ڏٺـــائين
ماڙيون، محل، بنگلا، تن ڪان پؤ تي ياڻيائين
جهانگياڻيون 'جوکيو' چئي، پئي سرتيون سارياڻين
ويٺي لکيو لوڙيـــائين، قيد هٿاس قسمت ۾.
٢٤- قيد هٿس قسمت ۾، پر ورتي بـاري بچائـــي
مُزرائي مارئيءَ کي، پر انصاف عمر جو ٻہ آهي
بيگاني زال ٻر مان، مـــرد ڪونہ موٽائـــي
پوءِ ڳائي وچائـــي، مـــلايائين مـــارن سين.
٢٥- مارئي ملي مارن کي، پيئي ملڪن منجهہ مقال
بچي ويئي بچڙائـــي ڪان، جو چڱي هيس چال
ربّ رکي ورتي، نہ تہ منڌ ڪـــي چا مجال!
قابو هئي ڪوٽن ۾، ڪُڙهـــي مـــاڻ ڪمال
جهانگياڻي جوکيو چئي، هيبت وچايس حـــال
ساڻس ڀلائي ٿيو ڀال، تڏهن مارگ پهتي مارئي.
٢٦- مارگ پهتي مارئـــي، جنهن پئجي ويئي پڪار
مـــاري لـــوڪ سڄي، تـــرت اهـــا تنوار
آسي بيتن ۾ 'اڪبر' چئي، شاعر ڪئي شمار
مارئي آهي ماڻڻ جو، ڪيو قالو پڻ نـــروار
نہ تہ قابو ڪوٽـــن ۾، هئي منڌ بـــي ميار
ستيءَ سهل رکـڻ سان، ڪري چڏيـــو قهار
منڌ صرف مارن لئي، ڏنو جيءَ ڪـــي جنجار
تيئن ساهڙ ڪاڻ سهڻي، ڪيو درياء ۾ ديدار
هئي ڪيـن هيبت ڪـــان، لڏي ڪين لغار
هيس سڪ ساجـن جـي، موهـــي وڏي ميهار
صـــورت پسي سيفل ٻـــہ، ٿيو لاڪيئو لاچـار
مجنون ويچارو مستيءَ ۾، ٿيو دنيا ڪان ڌار

سڪ هئي سسئيءَ کي، ڪندي ويئي پنهل جي پچار
جبل ۾ 'جوکيو' چئي، سڏائين هوتن جي هونگار
اهڙا ڪئين عاشق، نيهن ڪيا نروار
ڪلمي ساڻ قطار، ٿي ويندا ميڙي محمّد جي ۾.

لا اله الاالله محمد الرسول الله

لسٻيلي جي شاعر يوسف موندري جو بيت *

سا بني ساريم سومرا، مون کي ڏيهه وڻ ڏور ٿيا
منهنجا ماروءَ ڄام سين هتا پرڙئون پيچ پيا
سا ويندي، رهندي کينديءَ، آهي هت نه گهارڻ گهاءُ
حق حوالي هيڪڙي، آءُ اڳ مڱائي آهه
ساور سڻي پيا ور کندي، کهڙي لالچ لاءِ
پٽ نه پرهيان سومرا! تنهنجو وڳو تان نه سيباءِ
گندي 'کيٿ' گهوٽ جي، لوئي تان نه لڄاءِ
ماءُ 'ماڏوئي'، پيءُ 'پالينو'، راڄيڻ^ ڏي جهلياءِ
ڪر پلايون پيڻ سين، تون عمر ٿورو لاءِ
سچ ڪريان ٿي سوڳند توسين، آهم ادا تون اصلاءِ
مون سٽيءَ جو سيڻ پرين، ٿيو نام سچو نرواءِ
'پيءُ ٻنهي جو هيڪڙو' مون کي چيو ماءُ
مڪ سچائي ماڃاءِ، وڃي ملندي ماروءَ ڄام کي.

---

* "پيلاين جا ٻول"، مطبوع سنڌ پرنٽنگ پريس حيدرآباد، ڇاپو پهريون ١٩٧١ع تان ورتل. يوسف پٽ جمال ذات موندرو، ڪارڙي ناڪي (لسٻيلي) جو وينل هو، سنه ١٩٤٣ع ۾ ٣٥ ورهين جي ڄمار ۾ گذاري ويو. سندس ڪلام بيتن تي مشتمل آهي.

روايت [۴]

عمر ۽ مارئيءَ جي سڳا ڀاءُ ڀيڻ هجڻ واري روايت

هن روايت هيٺ شامل ڳالهين جو خاص نڪتو هي آهي ته: ”عمر ۽ مارئي پاڻ ۾ سڳا ڀاءُ ڀيڻ هئا“. انهي نڪتي واريون سنڌ جي مختلف حصن مان سليل نظم ۽ نثر جون روايتون هن بعد شامل ڪيون ويون آهن.

تعلقي عمرڪوٽ مان مليل ڳالهه*

ڳالهه ٿا ڪن ته: همير سومرو سنڌ جو بادشاهه هو. هن جي ڪيچ جي سمڻ سان ڏيٺ ويٺ ۽ اچ وڃ جو رستو هو. جڏهن راءِ لاکي اچي مهر راڻي سان شادي ڪئي، تڏهن همير به اچي ان سان شريڪ ٿيو. شاديءَ بعد هي واپس ڪيچ ڏي موٽيا. همير به ٻارن ٻچن سميت ان سان گڏ هو. همير جي زال حامله هئي. هنن پهرين منزل اچي ڳوٺ ڀالوا تعلقي ننگر پارڪر ۾ ڪئي. ان رات راڻيءَ کي ويم جا سور ٿيا؛ سو ان ڳوٺ مان هڪ دائي آڻايائون، جنهن جو نالو 'سومل' هو. جا ذات جي ويڙهيچي (جوڻيجي) هئي. جوڻيجا سمات قوم جي هڪ مشهور ذات هئي.

انهيءَ وقت سومرن ۾ نياڻين کي جيئري پورڻ جو رواج هو، ۽ ان ڪان سواءِ جيڪا زال ڌيءَ ڄڻيندي هئي؛ ان جو به مان گهٽجي ويندو هو. سو 'دائي سومل' کي راڻيءَ چيو ته: جي پٽ ڄائو ته توکي هزار رپيا انعام ڏينديس، جي ڌيءَ ڄائي ته ڳالهه لڪائج، ۽ چئج ته "ڪوم" (مختلف جنس) ڄائي آهي، ته به توکي پنج سؤ رپيا ڏينديس؛ پر پوءِ اها ڌيءَ تون وٺي نپائج.

اهڙيءَ طرح الله جي قدرت سان هن کي ڇوڪري ڄائي. دائي مشهور ڪيو ته 'ڪوم' ڄائي آهي. کيس پنج سؤ رپيا مليا، ڇوڪري کڻي وڃي پاڻ نپايائين، ۽ ان جو نالو رکيائون 'مارئي'.

مارئي وڌندي رهي ۽ هن جو حسن به زياده ٿيندو ويو. ان وچ ۾ 'سومل' هڪ 'کيت' نالي ڇوڪري کي چيو ته: تون

* هيءَ روايت ٿرپارڪر (تعلقي عمرڪوٽ) مان محمد عمر 'معمور يوسفاڻي' کان ملي.

منهنجي مال جي سنڀال ڪندو رهه، ته مارئي وڏي ٿيڻ تي توکي پرڻائيندس. ڪيت انهيءَ آسري ۾ مومل جو مال چاريندو رهيو. جڏهن مارئي وڏي ٿي ۽ جوانيءَ ۾ قدم رکيائين، تڏهن ڪيت، مومل کي چيو ته: هاڻي مارئي مونکي پرڻاءِ. تنهن تي مومل جواب ڏنو ته: ابا ڪٿي مارئي، ڪٿي تون! ڪجهه پنهنجو منهن به ڏس ۽ مارئي ڏانهن به ڏس ته ان جو لائق به آهين؟ ان تي ڪيت ڪاوڙجي، ان وقت جي حاڪم عمر سومري وٽ فريادي ويو، جو همير سومري جو پٽ هو. ڪيت ڦوڳ جي ڏاري پنهنجي پڳ ۾ هٽي، وچي دربار ۾ ويٺو. ان وقت اهو رواج هو ته جيڪو فريادي ايندو هو، اهو ڪنهن وڻ جي ڏاري مٿي ۾ لڳائي اچي دربار ۾ حاضر ٿيندو هو. هن کي مٿي ۾ ڦوڳ جي ڏاري لڳل ڏسي عمر پڇيو ته: اهو ڦوڳيو ڪير آهي؟ ۽ پوءِ هن کي پاڻ وٽ گهرائي ڪائنس خبرچار پڇيائين. هن خبرچار ڏيندي مارئي جي سونهن جي واکاڻ ڪئي ۽ ان بعد چيائين ته: اها منهنجي مڱ آهي، هلي مونکي وٺي ڏي. آخر هڪ ڏينهن عمر سومرو شڪار تي نڪتو ۽ ڪيت به ان سان گڏ هو. هلندا هلندا اچي 'ڀالواهه' جي تڙ پهتا. تڙ تي مارئي بيٺل ڏسي ڪيت چيو ته اهائي منهنجي مڱ آهي. عمر مارئيءَ کي ڏسندي ئي مٿس عاشق ٿي پيو ۽ پوءِ کنيي کڻي اچي عمر ڪوٽ ۾ پهتو. اتي ڪيت (ڦوڳئي يا ڦوڳ) کي ڏيڻ جي بجاءِ اها ڪوشش ڪرڻ لڳو ته مارئي منهنجي آڻ مڃي مون سان شادي ڪري؛ پر مارئي ڪين مڃيو. آخر مجبور ٿي هن کي اجازت ڏيئي ڪيت سان وچڻ جي موڪل ڏنائين.

ڪيت، مارئيءَ کي وٺي گهوٽ روانو ٿيو. واٽ تي ڪنهن هنڌ هڪ ٻنيءَ ۾ پهتا. اتي ڇانهان بيٺل ڏسي، مارئي ڪيت کي چيو ته: مونکي ڇانهون ڪاراءِ. ڪيت ٻني مان هڪ ڇانهرن ڀڃي، گهر سڀ پاڻ کائي ۽ ان جو پاڻي ڀي، خالي ڪرهر کڻي ملائي اچي مارئيءَ کي ڏنائين. مارئي خوش ٿي جيئن ڇانهون ورتو تيئن

ڪوپر وچي هڪ ٻئي ڪان پري پيا. تنهن تي هڻ ڪيت ڪان پڇيو تہ: هي ڇا؟ ڪيت جواب ڏنو تہ: توڪي بہ عمر بادشاهہ هن چانهين وانگر ڪرڙي ڪائي ڇڏيو آهي. اهو ٻڌي مارئي ان وقت اتي هڪ ٻوٽي تي ڪنڊ رکي ليٽي پئي ۽ پساهہ ڏنائين. ان ٻوٽي کي اڄ بہ "مارئيءَ جو پٽر" چوندا آهن. اهڙيءَ طرح مارئيءَ جو موت ٿيو.

——-

تعلقي سجاول مان مليل ڳالھ *

جيسلمير جي راجا جو اُٺ تمام تکو هلندو هو. روز رات جو سؤ ڪوھ پنڌ ڪري عمر ڪوٽ ۾ اچي، همير سومري جو باغ کائي ويندو هو. هڪ دفعي پهريدارن اُٺ کي ڏسي ورتو، همير سومري کي ٻڌايائون، جنهن چيو تہ اُٺ کي جيئرو جهليو. همير سومرو پاڻ ڪجھ ماڻهو وٺي باغ ۾ اچي لڪي ويٺو. اُٺ بہ هريل هو سو دستور موجب باغ ۾ آيو ۽ چرڻ لڳو. همير جا ماڻهو اُٺ کي ڦري آيا، پر اُٺ انهن جي وچان نڪري ويو.

همير ۽ سندس ماڻهو گهوڙن تي چڙهي، اُٺ جي پويان پيا، اُٺ بہ تمام تکو ڊوڙيو، سو جيسلمير جي ٻاهران اچي ڪري پيو ۽ مري ويو. راجا جا سپاهي همير ۽ سندس ماڻهن کي وڪوڙي ويا، ۽ کين وٺي آڏي راجا جي اڳيان پيش ڪيائون. همير کيس ٻڌايو تہ اُٺ منهنجو باغ چري آيو آهي، پر راجا کي اعتبار ئي نہ آيو. آخر همير چيو تہ: اُٺ جو پيٽ ڦا چيريون. جي باغ جا تازا گل نڪتا تہ تون سگ ڏينديون، نہ تہ آءٌ ڏيندس. راجا اهو شرط قبول ڪيو. اُٺ جو پيٽ چيريائون تہ ٻئي ملڪ جي ٻوٽن جا گل نڪري آيا. راجا انجام موجب سگ ڏنو. همير موٽي آيو ۽ ڇڄ ڪري جيسلمير ۾ اچي شادي ڪيائين. همير کي اڳين راڻي مان عمر پٽ هئو، جو ننڍو هو. راجا وٽ تمام سهڻو رٿ هو، جو عمر کي وڻي ويو، ۽ راجا کان رٿ گهريائين. راجا انڪار تہ ڪونہ ڪيو، پر رٿ هلائيندڙ کي چيائين تہ: وجھ وٺي رٿ ڪاهي اچجانءِ. همير شادي ڪري موٽيو تہ انهي رٿ ۾ چڙهي آيو.

* هيءَ ڳالھ، چوهڙ جمالي تعلقي شاهبندر ضلعي ٺٽي جي هڪ سگهڙ جي زباني قلمبند ڪئي وئي.

هڪڙي ڏينهن سومريون رت ۾ چڙهي باغ جي سير تي ويون. پيون سڀ لهي باغ گهمڻ لڳيون. پر عمر جي ماءُ پيٽ سان هئي. سا رت ۾ ئي ويٺي رهي. ۽ آتي ئي ننڊ ڪٽي ويس. مٿان ريشمي شال اوڍيل هيس. رت واري رت کي خالي سمجهي رت کي جيسلمير ڏانهن ڀڄايو. واٽ تي رائيءَ کي سجاڳي ٿي. تنهن رت واري کان پڇيو ته: ڪيڏانهن ٿو وڃين؟ رت وارو حيران ٿي ويو. هيٺيون هيٺ مٿيون ٿي. هائي جي ڀوئتي ٿو موٽي ته همير مارائيندس. جي جيسلمير ٿو وڃي ته راجا ٿو مارائيس. سو عمر جي ماءُ کي رڻ ۾ لاهي ڇڏيائين. همير کي جڏهن اها خبر پئي، تنهن رت جي پٺيان گهوڙا ڊوڙايا. پر نڪي رت ڏي هٿ آيو ۽ نڪي رائي.

رائي رت مان لهي، وڃي ڪنهن وسوُن پيڙي تي. ڪيت جي چاچي ڪيس پنهنجي نيائي ڪري پناهه ڏني. مارئي آتي ڄائي. جڏهن مارئي وڏي ٿي، تڏهن سندس مڱڻو ڪيت سان ڪري ڇڏيائون. وٽن ڦوڳ نالي هڪڙو نوڪر هو، جو مارئي تي عاشق هو. تنهن جو ڏنو ته مارئيءَ جو سڱ ڪيت کي مليو، سو ڪاوڙجي عمر ڪوٽ ۾ عمر سومري وٽ آيو ۽ آن سان مارئيءَ جي سونهن جي ساراهه ڪيائين.

عمر، مارئيءَ جي سونهن تي هرڪي، ڦوڳ سان گڏجي ويو ۽ مارئيءَ کي کڻي آيو. عمر ڪيس شاديءَ لاءِ زور ڀريو، پر مارئيءَ ۾ شاهاڻي شرافت هئي، تنهن انڪار ڪيو، ۽ چيائين ته هڪ مڙس جي هوندي ٻيو مڙس نه ڪنديس. سانگناڻي اُکنڊ ۾ رات ڏينهن روئندي رهي.

مارئيءَ جي ماڻهن خيال ڪيو ته عمر بادشاهه آهي، سائس ٻڃي نه سگهبو. تنهنڪري جيئن پاڻ ويساهي مارئيءَ کي کڻي ويو آهي، تيئن اٽڪل سان مارئيءَ کي ٻه عمر ڪوٽ مان ڪيري اچجي. سو ڪيت کي آن تي چاڙهي روانو ڪيائون. ڪيت آن کي وٺي عمر جي باغ وٽان اچي لنگهيو. ان ڏينهن سومريون

باغ گهمڻ ٿي ويون ته مارئيءَ کي به پاڻ سان وٺي ويون هيون. سيني سومرن جو خيال ٿيو ته اُٺ تي چڙهي گهمون. سو ڪيت جي اُٺ تي واري سان هرهڪ سومري چڙهي گهمي آئي. پڇاڙيءَ جو مارئي به اُٺ تي چڙهي، ۽ ڪيت کي سمجهائين. پوءِ ته ڪيت وٺي اُٺ کي هڪليو، ۽ پنهنجي مائٽن ڏانهن اچي پهتو.

عمر کي جڏهن اها خبر پئي، سو لشڪر ساڻ وٺي مارن تي ڪاهي ويو. تڏهن اُتي جي ڪن وڏڙن ڪيس ٻڌايو ته مارئي تنهنجي سڳي ڀيڻ آهي. پوءِ عمر، مارئي ۽ ڪيت کي پنهنجي هٿن سان شادي ڪرائي، ڪين انعام اڪرام ڏيئي موٽي آيو.

تعلقي حيدرآباد مان فقير مولي بخش ميراثي جي

زباني قلمبند ڪيل ڳالهه *

همير سومري وٽ، هڪڙو ڪاريگر واڍو، پنهنجي هنر ۽ قابليت سان هڪڙو عمدو گاڏو ناهي، انهيءَ ۾ ڏاند جوٽي، تحفو ڪري ڪاهي آيو، ۽ بادشاه کي چيائين ته: سائين، اوهان جي لاءِ هيءُ سوکڙي تحفو ڪري آندي اٿم. همير بادشاه گاڏو ڏسي حيران ٿي ويو. واڍي کان پڇيائين ته: هن گاڏي تي تنهنجو خرچ ڇا لڳو آهي؟ واڍي ڳالهايو ته: سائين، سوا لک رپيا خرچ آهي. تنهن ڪان پوءِ پنهنجو پورهيو ڪيو اٿم. همير سومري ڏسي ۽ پڪ ڪئي ته سچو آهي، جو گاڏيءَ ۾ هيري ۽ جواهرات جڙيا هئي. اندر طبقين طبقين گاڏيءَ ۾ هيٺ مٿي ڪمرا ٺهيل هئا، تنهن کان پوءِ سچا ڪاوا ۽ بلور ۽ رنگداري ڏنل هئي. اندر پلنگ ڪٽون، هندورو ۽ بادشاهي ڪوچ، ڪاريگر پنهنجيءَ ڪيڏ سان تيار ڪيا هئا. همير سومري دل ۾ ويچار ڪيو ته جيترو انعام هن کي ڏيندس، اهو سمورو خرچ ڪري، وري ٻيو اهڙو گاڏو تيار ڪندو جو هن کان به وڌيڪ هوندو؛ سو وري وڃي ڪنهن ٻيءَ بادشاهيءَ ۾ تحفي طور ڏيندو. پوءِ سيڪو چوندو ته: همير بادشاه! تنهنجي گاڏي کان هن بادشاه جو گاڏو وڌيڪ سلوڪ ۽ سهڻو آهي. سو پنهنجي وزيرن کي سڏ ڏنائين ته انهيءَ واڍي

* هيءَ ڳالهه مولي بخش پٽ فضل محمد ميراثي، عمر ۴۵ ورهيه. وڳن ڳوٺ جمعو ميراثي، لڳ مسو پرڳڙي تعلقو حيدرآباد جي زباني تاريخ ۱۹- فيبروري ۱۹۶۵ع تي قلمبند ڪئي وئي. مولي بخش هيءَ ڳالهه پنهنجي وڏن کان ٻڌي، ۽ هر وقت پنهنجي ٻين ساٿين سان ڪنجي سازن تي ڳائيندو آهي.

جا ٻئي ٻازو ڪٽايا وڃن. نڪي هٿ هوندس نڪي وري اهڙو پيو ڳاڙو تيار ڪندو. اها ڳالهہ ٻڌي ڪنهن ماڻهوءَ ڪي قياس پيو؛ تنهن واڍي کي سُر ڏنو تہ: انعام جي بدران تنهنجا ٻازو ڪپايا ويندا. ڪا مهل هٿ اچئي تہ پڇ! واڍي کي پڪ ٿي تہ سومرا قهار آهن، برابر منهنجا هٿ ڪپائي ڇڏيندا، تنهن کي ڳڻتي وٺي وئي.

ڳاڙي جي اها حقيقت محلي ۾ بہ وڃي پهتي. تڏهن شهزادين، همير کي چيو تہ: ڳاڙو لکي دروازي تي اچي تہ اسين بہ ڏسون. همير بادشاہ پڙهو ڏياريو تہ: سڀڪو جاءِ بجاءِ رهي، جو شهزاديون ڳاڙو ٿيرن ڏسن. ڳاڙي واري کي حڪم ڪيائون تہ: ڏاند جوٽي، ڳاڙو ڪاهي، لکي دروازي جي اڳيان هل. واڍو ڳاڙو ڪاهي آيو لکي دروازي تي. پاڻ لکي پاسو ڏيئي ويٺو، شهزاديون ڳاڙو ڏسڻ آيون. همير بادشاہ جي گهر عمر ڄايل هو. عمر جي ماءُ 'راڻي وڳس' پنهنجي ٻانهيءَ کي چيو تہ: عمر جي پارت اٿئي، جيسين آءٌ ڳاڙو ڏسي اچان. پاڻ ۾ ڏهہ - پندرهن ڄڻيون گڏجي ڳاڙي ۾ چڙهي آيون ۽ هيٺ ستي طبقا ڏسڻ لڳيون. ڳاڙي ۾ بادشاهي پلنگ، ڪوچ، ڪٽون ۽ هنڌورا رکيل هئا. راڻي وڳس دل ۾ ويچار ڪيو تہ هي ڳاڙو سو ڪڙي امان جو آهي، سا ماٺڙي ڪري هنڌوري ۾ سمهي رهي.

شهزادي کي تقدير جي ننڊ ڪٺي وئي. همير جي خوف کان سڀڪا عورت تڙ تڪڙ مان ڏسندي لهندي وئي، پر راڻي وڳس ڳاڙي اندر هنڌوري ۾ ستي پئي هئي. واڍي کي اهڙي خيال هو تہ ڪو وجهہ ملي، تنهن خيال ڪيو تہ شهزاديون محلي اندر ويڙن، هائي لک خرچ ڪندس تہ بہ اهڙو موقعو هٿ نہ ايندو. تنهن ڪٺي ڏاندن کي جوٽا ڏنا. ڏاند هڻ جا چڪڙا هئا، روجهڻ جو بنياد؛ سي واءُ - ميڻهن ڪري اڏامي ويا.

رات جو پهر اڌ گذريو تہ عمر روئڻ لڳو. راڻيءَ جي پڇا ٿي تہ ڪيڏانهن وئي؟ محلات ۾ جاچ ڪيائون، پر خبر ڪانہ

پئي، اتي يادگيري پين ته ٻيون شهزاديون ۽ راڻيون گاڏو ڏسي
وري آيون، پر راڻي وڳس ڀينگهي ۾ وڃي متي هئي، سا ڪانه
آئي. وري جاچ لڌائون، ته گاڏي وارو به ڪونهي. همير بادشاه
ٺٽان گهوڙي سوار روانا ڪيا ته جتي به ڏسو، گاڏو، ڏاند، واڍو
۽ راڻي زمين داخل ڪري ڇڏجو. ٻلا جي پنهنجي حد اُڪري
ٻيءَ بادشاهيءَ جي سرحد متي ويو هجي ته اڳتي پيڇا نه ڪجو.
گهوڙن جا سوار گهٽوئي ڊُڪيا پر گاڏي وارو اڳي نڪري ملير
جي ملڪ ۾ وڃي پهتو، جتي 'ڍڳل پنهور' نالي بادشاه بادشاهي
ڪندو هو. اُتي سج اُڀريو ۽ شهزادي سجاڳ ٿي. دل ۾ ويچار
ڪيائين ته شايد منهنجو مغز ٿو ڦري، پر پڪ ٿيس ته گاڏو ڊُڳو
ٿو وڃي. سو دروازو کولي دانهن ڪيائين. گاڏي واري گاڏي کي
روڪيو. ڏسي ڪٿي ته راڻي، چنڊ جهڙو حسن اٿس، گاڏي ۾ ويٺي
آهي. ڪاريگر واڍي کي پڪ ٿي ته هُون^ ٻچي وڃان ها، پر هاڻي
نه ٻچندس. جن جي ههڙي ٻانهن ڪٽي آبو آهيان، سي هاڻي مون کي
گولي ماريندا. مالڪ چوندا آهن ته "چور آهي سڳ سان"
تنهنڪري چڱو نه اِها راڻي اتي ڪٽي قتي ڪريان، پويان ميڙو
پاڳيا ايندا، پنهنجو سڳ اچي هٿ ڪندا. آءُ سر زمين تي حاضر
نه هوندس. پوءِ الله ڪندو ته منهنجي به جند ڇُٽي ويندي. سو
راڻيءَ کي ٻانهن کان جهلي هيٺ لاٿائين ۽ مٿي تي هٿ رکي
چيائينس ته: منهنجي جيجل ماءُ آهين. مهرباني ڪري پنهنجي واهرن
کي منهنجي پٺيان نه اماڻجانءِ! هيتي ڏاندن کي ڪجهه دم ڪارايان
ها، پر هاڻي جيڏانهن منهن آيو تيڏانهن ڀڄي ٿو وڃان. اها ڳالهه
ڪري پنهنجي گس سان ويندو رهيو.

شهزادي واڳڙي ٿي ماٺ ڪري ويهي رهي. لاوطن ٿي
پئي. الله کان سواءِ نڪو ڄاڻو نڪو سڃاڻو. ڀيو ته ٿر جو ملڪ،
واري ۽ پٽون. نه گس ڏسڻ ۾ اچي، نڪو پنڌ پيچرو. سو هڪڙيءَ
پٽ جي مٿان چڙهي، هيڏانهن هوڏانهن نهارڻ لڳي. هڪڙي طرف
کان ڏٺائين ته مال آهي، جيڪو ڇوڪرا پيا چارين. شهزاديءَ

اچي پاسو ورتو ۽ پڇا ڪرڻ لڳي ته: ڇوڪرا! ڪير آهيو، ڪٿي وينا آهيو؟ ڇوڪرا خوف ڪرڻ لڳا، ۽ راڻيءَ کان پڇيائون ته: ڏائڻ آهين يا مائهو؟ جواب ۾ پڇيائين ته: ڇو؟ تڏهن چوڻ لڳا ته: اسان سان مائٽ خبرون ڪندا آهن ته جهنگ ۾ اڪيلي عورت ڏائڻ کان سواءِ نه رهندي. راڻيءَ چيو ته: آءٌ ڏائڻ نه آهيان. مون کي هڪڙو انسان ويساه گهاتي ڪري پنهنجي ملڪ مان ڪڍي، هتي پٽن ۾ ڇنو ڪري ويو آهي. وڃڻ پني نهاريم ته سڻ ڪو مائهو ملي، اوهان کي ڏٺو اٿم، تڏهن تي پڇان. ڇوڪرا چوڻ لڳا ته: هي ملڪ ملير جو آهي ۽ هن ملڪ جو بادشاه پڙهل پنهور آهي. شهزادي چوڻ لڳي ته: مون کي اوهين پنهنجي بادشاه وٽ وٺي هلو. هڪڙو ڇوڪرو هن کي پنهنجي بادشاه وٽ وٺي آيو. بادشاه کي چيائين ته: هيءَ عورت اسان جهنگ مان لڌي آهي. بادشاه راڻيءَ کان پڇا ڪئي ته: تون ڪير آهين؟ راڻيءَ پنهنجي احوال جي سڄي حقيقت ٻڌائي. تڏهن بادشاه وٺي آئي پنهنجي ڪرت ۾ ويهاريس. ڪي ڏينهن سان سومرن جي طرف کان راڻيءَ سان نڪاح نه ڪيائين ته متان راڻيءَ جي عيوض مون کان بادشاهي کسي وڃن. آخر راڻي وڳس سان شادي ڪيائين.

هڪڙيءَ رات بادشاه ستو پيو هو ته خواب ۾ آواز ٿيس ته: اي پڙهل پنهور! توتي الله جي ذات جو ڏمر ٿيڻ آهي. بادشاه چوڻ لڳو ته: ڪهڙو ڏمر آهي؟ آواز ٿيو ته: يا ٻارهن سال اڻ وس قبول ڪر، يا ٻارنهن مهينا ميٺهن قبول ڪر. بادشاه چوڻ لڳو ته: انهيءَ ۾ ڪا معاني ملندي؟ آواز ٿيس ته: اڄ رات معافي اٿئي. ٻيءَ رات تي هڪڙي ڳالهه منظور ڪرڻي پوندئي. سڄي رات بادشاه کي خوف ۾ ننڊ نه آئي. تارا ڳڻيندي صبح آيا پيائين. صبح جو پنهنجي تخت تي اچي ويٺو ته سندس رعيت جا مائهو دربار ۾ فرياد ۽ دانهون ڪئي آيا. پنهنجيءَ رعيت کي چيائين ته: ايترا ڏينهن اوهان جون دانهون ٻڌيرن اٿم ۽ فيصلا ڪيا اٿم. اڄ وري منهنجي دانهن آهي اوهان کي. رعيت چوڻ لڳي ته: سائين! تون لک پکي جو مالڪ آهين. توتي ڪهڙي تهمت ٿيندي، جو آهي،

دانهن اسين ورنايون؟ بادشاهه چوڻ لڳو ته: وڏي تهمت اٿم. امير ۽ وزير چوڻ لڳا ته: سائين! ذڪر ٻڌايو ته ڇا آهي؟ بادشاهه چوڻ لڳو ته: الله جي طرفان رات هي الهام ٿيو اٿم ته ٻارهن سال اڻ وس قبول ڪر يا ٻارهن مهينا مينهن قبول ڪر. هاڻي جيڪا اوهان جي مرضي. انهيءَ سان آءٌ ٻه ٻدل آهيان. ڪچهريءَ ۾ جيڪي مالڪ ۽ داناءُ هئا، اُهي چوڻ لڳا ته: سائين! اَڻَ وس قبول ڪجان. مينهن هڪ گهڙيءَ جو به ماري وجهي. سج لٿو رات پئي. وري قدرت جي طرفان آواز ٿيس ته: اي بادشاهه! گهڙي ورندي ٿو ڏين؟ وَس قبول ڪندين يا اڻ وس؟ ڄڳل پنهوار چوڻ لڳو ته: اڻ وس قبول اٿم. وري آواز ٿيس ته: سج اُڀرڻ کان اڳي پاڻي پري هٿ وسيڪ ڪري رکندين ته اهو ڪم ايندئي. سج اُڀرڻ کان پوءِ تلاءُ ۽ کوهه سُڪي ويندا. اِها ڳالهه ٻڌي بادشاهه پير تي ڏونڪو هنيو. نَوَ لک گهوڙا، پنجيتاليهه هزار پيادل، ستر خان، ٻاهتر اُمراء گڏ ٿيو. بادشاهه کان پڇا ڪيئون ته: ڇا آهي جو بيگاهه وقت نغارو وڄايو اٿوَ؟ بادشاهه چوڻ لڳو ته: ڪالهوڪي بيان جو جواب مليو اٿم. اڻ وس قبول ڪئي اٿم. سج اُڀرڻي کان پوءِ ڍنڍيون، ڍورا ۽ تلاءُ سڪي ويندا. رات جي پيٽ ۾ سيڪو وڃي پاڻي پري هٿ ڪري. پوءِ جيڪي سمجهو هئا، انهن پاڻي پري وڃي هٿ ڪيو، باقي جي اڌ مغرانَ جو وٺاءِ، اُهي چوڻ لڳا ته: بادشاهه ٿو ڪٿي ٻوڙ ٻلاءُ، ماليخوليي ٿي اٿس. اسان جا تلاءُ اهڙا آهن، جو پنج سال مينهن نه وسي ته به سُڪڻ جا نه آهن. مات ڪري هلي سمهو. پوئين رات جي ننڊ ڪير ٿو ڦٽائي! پوءِ جن پاڻي پريو سي بچي پيا. باقي جيڪي اَڌ پاڻيءَ جا ڙٺاهه هئا، سي سج اُڀرڻي جو سانداړا ڪٺي تڙن ۽ تلائن تي آيا، اچي ڏسن ته پاڻي ڪونهي، واري پئي اڏامي. پوءِ ڏاڍا جوان ڪوڏاريون ڪٺي لٿا لاهي، ڏاٻون ٻڌي تڙن ۾ لهي پيا، چئي: ڪاٿي ڪٿو، پاڻهي پاڻي لهي پوندو. جيئن ڪوڏر هيٺ هڻن تيئن سڪي واري نڪري. اَج جي سختي اچي ورايا. سڄيءَ وارو

ڪلو پيو لڳين. مجبور ٿي پيا. سمجهيائون ته مري وينداسون. جيئن بادشاه چيو تيئن نه ڪيوسون. هاڻي ٻي واهه ڪا ڪانهي، وري به بادشاه وٽ هلي ڪو مُنهن مٿو ڪريون. پوءِ بادشاه کي اچي چيائون ته: تو اسان کي مت ڏني، پر اسان ڪان مهل وئي. هاڻي اڄ ٿا مرون. تون بادشاه آهين، تو وٽ موتين جو ڪال نه آهي. تون هيري جواهرات جو وٽو ڀري ڏينديئن ۽ پاڻيءَ جو وٽو وٺي پي سگهنديئن. اسان وٽ پوري توڙ ان جي به ناهي. هاڻي پاڻي ڪٿان پيئنداسون. اها ڳالهه ٻڌي بادشاه کين چوڻ لڳو: اها مهل اوهان ڪان وئي، هاڻي فڪر نه ڪريو، جيڪو روز نصيب هوندو، گڏجي کائينداسون. هاڻي تياري ڪريو ته هيءُ ملڪ ڇڏي وري ڪنهن ٻئي ملڪ ۾ هلي سانگ سفر پورو ڪريون. اها ڳالهه ڪئي، تيار ٿيڻ لڳا ۽ پنهنجو وطن ڇڏي ٻئي ملڪ روانا ٿيا.

هڪڙي واٽئي وٽ هڪڙو ڳوٺ هو، جنهن جي پٽن ۾ ڇٽا گهٽا ٻنجي ويا هئا. ٿڪل هو ۽ هلڻ ڪان وڌو هو. سندس مالڪ آسرو لاهي ڳوٺ کي اتي ٿي ڪٽي ڦٽو ڪيو. ٻيو راڄ نئون لک پکو پنهنجي ديس سان لڏي بادشاهه سان گڏجي هليو. پڳل پنهوار هڪڙو خط لکي پنهنجي ماڻهو کي ڏنو ته هي خط ڪني ڳيڙيءَجي راڄا نرهر کي وڃي ڏي. سواري پلي ڏنائينس. قاصد خط آڻي راڄا نرهر کي ڏنو. راڄا خط کولي پڙهڻ لڳو. خط ۾ احوال لکيل هو ته مون تي قدرتي ڏمر ٿيو آهي. آڻوس جي ڪري ملڪ ڦٽي پيو اٿم. آسرو ۽ اميد رکي تو وٽ ٿو اچان. ڊر جهلي سگهين ته مونکي ورندو جواب ڏي ته ايڏانهين اچان، نه ته به جتي روز ۽ نصيب هوندو، اوڏانهين هليو وينداس. اهو احوال پڙهي راڄا نرهر دل ۾ ويچار ڪيو ته چڱا چوندا آهن ته "ڪڏهن ڇٽ پٽن تي، ڪڏهن پٽ ڇٽن تي." ٻيوس ٿي عرض لکيو اٿس. مالڪ چيو آهي ته "ڪو لڏي اچي، لڏي نه وڃي." الله اهو هڪڙو ٿي آهي. متان ڪڏهن مون تي به ڏمرجي پوي. اها ڳالهه ڪئي

جواب لکي قاصد کي ڏنائين تہ راجا کي وڃي چئو تہ: آيل جي جاءِ اکين ۽ جيءَ ۾ ناهيندو آهيان. ڀلي هليو اچ. ڀڳل پنهوار پنهنجو وطن ڇڏي راجا نرهر ڏي روانو ٿيو.

راجا ڀڳل چليو وري ڇوڙ لاکيڻو ديس
سپت هووي گهر ڀلا، نہ تہ ڀلا پرديس.

منزل بمنزل هلندي گيڙي جي ملڪ ۾ وڃي پهتو. پنهنجو سپاهہ، مال ۽ رعيت گيڙي کان ڏهہ ڪوهہ پنڌ جا پري ڦٽو ڪري، راجا نرهر سان مليو ۽ چيائينس تہ: اسين ماڻهو ڀاڳيا ۽ مالوندو آهيون. تَوَ لک ڀکو مونکي سلام ڪندو آهي. تنهنجي ملڪ ۾ مُدي جا ٻارهن سال رهندس. مونکي پنهنجي ملڪ مان ڪا ڪنڊ ڏي تہ منهنجو مال آسودو ٿي چري ۽ گذارو ڪري. آءُ پنهنجو شهر ڏهہ ڪوهہ پري خلاصو ڪري ويهندس. جيءُ هوندي ڪانہ ويندي. اها ڳالهہ ٻڌي راجا نرهر چيو تہ "آيل آهي مريض، ويٺل آهي طبيب"، مرض سڃاڻي ان جي دوا ڏئي سان ڪندو تہ بيمار چڱو ڀلو ٿي ويندو. تون خيال نہ ڪر، ملڪ موليٰ جو آهي. منهنجي بادشاهيءَ جو مالڪ تون آهين. ڪچي ڪي پيو کاءُ. ڪير بہ توکي رنڊڪ نہ ڪندو. ائين چئي راجا نرهر پنهنجي شهر ۾ موٽي آيو ۽ حڪومت جا ماڻهو گهرائي انهن کي چيائين تہ: هي آيل ماڻهو، مالوندو ۽ ڀاڳيا آهن. متان ڪو هُنن جي مال کي ڪنهن سائي ٻني تان تڙي ڪڍي. مال انّ جي راهہ ڪاٽي تہ بہ وراڻجو نہ. رعيت چوڻ لڳي تہ: تَوَ لک ڀڪي جو ٻي انت مال آهي. فصل اسان جو ڪاٽي ويندو، پوءِ اسان جو گذارو ڪيئن ٿيندو؟ راجا نرهر چوڻ لڳو تہ: ڀلون معاف آٿوَ. گذاري لاءِ مون وٽان انّ جي بدران سچا موتي، هيرا ۽ خزانو کڻي وڃي پنهنجو گذر ڪريو.

راجا ڀڳل پنهوار آمن جو وقت گذارڻ ويٺو. هنن بادشاهن جي پاڻ ۾ چنڊ ۽ چڪور واري محبت لڳي. راجا نرهر ڏهہ ڪوهہ

منزل ڪري پڳل پنهوار وٽ ويندو هو، ڪچهري ڪري وارو ٿيندو هو ته وري پڳل پنهوار هن سان گڏجي ويندو هو. ڏهه ڪوهه منزل ڪري سندس شهر ۾ قرب جي ڪچهري ڪرڻ ويندو هو. وري راجا ورندو هو ته ديس وارو راجا وري هن سان گڏ ايندو هو. هر روز هڪٻئي وٽ ايندي ويندي منزل ۾ ڏينهن جا چار پهر گذرن. گذاريندي سان پورو ٿيو. سندن نوڪر ۽ وزير دانهون ڪرڻ لڳا ته ٻارهن مهينا منزل ۾ اسان جا گذري ويا آهن. هر روز ويهن ڪوهن جي سواري، سائينجن وچ تي منزل گاه ڪٿي ٺهرائين. ٻئي ڏريون هڪٻئي وٽ وچ تي ڪچهري واري محلات ۾ پنج ڪوهه ڪري اچن ۽ پنج ڪوهه ڪري وڃن. اهڙيءَ طرح منزل جو اڌ بار لهي پوندو، ۽ سيڪو پنهنجي گهر ۾ سک آرام سان گذاريندو رهندو. پنهي راجائن کي اها صلاح وڻي. وچ پند تي ڪچهريءَ لاءِ منزل گاهه تيار ڪرايئون، جتي سندن روح رهاڻ روزانو ٻئي ٿيندي هئي.

چڱا چون ٿا ته ”سڏون سونهان ڏين، ديواني درياه جون.“

هن گڏهه کي وائيي نااميد تي ڪٿي ڦٿو ڪيو هو. گڏهه کي رڻ ۾ رات پئجي ويئي. وسڻ سڀ ويئي هلي. پاڻي سڪي ويو، ماڻهو سڀ پڇي ويا. هڪ جان ۾ درد، پيو اچ اچي ورايس. اها سورن جي رات گذاريئين. سج آيري سنئون ٿيو. پکي وچارا، جهڙوڪ ڪانءُ، ڪبر، جهرڪي، ڪيترا پيا ٻه پکي، جن جو گذر ماڻهن سان آهي، تن ٻه جڏهن اڻ وسندي ڏٺي، ۽ پاڻي ڏسڻ ۾ ڪونه آين، سي ٻه اڄ ۾ اچي پريشان ٿيا. سيڪنهن کي پڇندي اڏاسندي ڏينهن تپي ويو. سيڪو پکي پنهنجا ٽولا ڪري چارئي طرف ڊوڙي ڊُڪي، پر ڏٺائون ته ڪا وسندي يا پهر ڪانهي. باقي گڏهه ڏسڻ ۾ پيو اچي. ڪانءُ لُچي ذات، تن اچي گڏهه تي گهيرو ڪيو. گڏهه پڇڻ لڳو پر هُو اڏامڻ واري شيءِ، انهيءَ ڪان پڇي ڪيڏانهن پڇي! گڏهه ڊهي پيو، ڪانگ مٿان ويهي ويس. جيئري ساه کي پنهنجن تکين چهنبن سان نونگا هڻي

پنهنجا ڪائڻ لڳا. گڏهه بيوس ٿي الله کي پاڏائڻ لڳو ته: اي رب! مدد ڪر، جو تنهنجي جوڙ مون سان ظلم ٿي ڪري. گڏهه جو فرياد الله پاڪ کي منظور ٿيو، سو رحم جي نظر ڪري، ميڪائيل کي چوڻ لڳو ته: وساءِ مينهن، اهڙو وساءِ، جو نه اڳ ونو هجي، نڪو وري پوءِ اهڙو ملير ۾ وسي. هوڏانهن الله جي ذات ٻارهن سالن جو انجام ڪيو هو، هيڏانهن پنهنجي مخلوق جي پاڏائڻ تي پاڇهه اچي ويس، مينهن پيو، ڪانگ پڃي ويا. گڏهه بچي پيو، ۽ پاڻي پي پوڊ ۾ آيو. تنهن کان پوءِ قسمين قسمين جا گاهه تيار ٿي ويا. ملڪ اڳي ملير هو، وري قدرت جي وس به آئي ٿي. سڄي ٿر ملير ۾ ائهي هڪڙي گڏهه پئي سوجون ڪيون. اِها وس جي خبر هلندي راجا جي ڪنن تي پئي. پڳل پنهوار کي پنهنجي رعيت چوڻ لڳي ته: ملڪ وسي پيو آهي، وري پنهنجي وطن هلون. راجا چوڻ لڳو ته: اها اوهان جي ڳالهه سچي آهي، پر الله جي فرمان کي آڏو نه ٿربو. مٿان کو وڏيڪ ڏمر ڪري. سندس ماڻهو چوڻ لڳا ته: الله توسان ٻارهن سالن جو قول ڪري، پئي ڏينهن تي مينهن وسايو. راجا پڳل پنهوار چوڻ لڳو ته: اها به ڪنهن تي پاڻ پلاڻي ڪئي اٿس. سانگ پورو ڪري پوءِ هلنداسون.

هڪڙي ڏهاڙي راجا نرهر ويهي دل ۾ ويچار ڪيو ته اسان جي محبت اسان کان پوءِ هلندي يا نه؟ ڇو ته اولاد پنهي کي ڪونهي. اها ڳالهه روح ۾ رڻي ۽ راجا پڳل پنهوار کي چوڻ لڳو ته: راجا! جي توکي پٽ هجي ۽ مونکي ڌيءَ هجي ته آءٌ تنهنجي پٽ کي پرڻايان. جي توکي ڌيءَ هجي، مون وٽ پٽ هجي ته توکان سڱ وٺي، پنهنجي پٽ کي پرڻايان. جيئن پاڻ پنهي جي مٿي کان پوءِ اِها پنهنجي محبت تَرندي ۽ هلندي اچي. راجا پڳل پنهوار چوڻ لڳو ته: جيڪا تو نيري، سا منظور اٿم. پر الله جي ذات کي ائين وڻي ته! راجا نرهر چيو ته: اميدن جا در خالي نه آهن، اميد جو پاڳو ڪري پئي ڇڻا گڏجي هلي

ٻا ڏاڏي آدم جي تڪيي تي سوال ڪريون، من ڪا ڀلائي ٿئي.
اهـا صلاح ڪري ٻئي راجا تيار ٿي اسيرن وزيرن ۽ سال سڏي
سان اچي ڏاڏي آدم جي تڪيي تي خيرات جي ٻئي هلايائون.
ٽي ڏينهن ٽي راتيون خيرات هلي. ٻئي چٽا اولاد جو سوال ڪري
مڙيا. رات جو ٻنهي کي اهڙو آواز ٿيو ته راجا نرهر کي پٽ
ڄمندو، نالو ”ڍول“ رکجو، ۽ راجا ڦڳل پنهوار کي ڌيءَ ڄمندي،
نالو ”مارو“ رکجو. ٻئي سجاڳ ٿيا. دڪيئي کي مبارڪون ڏنائون
ته الله راضي ٿيو. عاشقن جي تڪيي مان ونڊ ملي، جهولي
ساڻي ٿي، الله ڏي خزانو ڪير ٿي ڪونه ٿو اماڻي. ڌيئرون ۽
پٽ الله جي وس آهن. غريبن ۾ شڪراني جون خيراتون ونڊي
وراهي راضي ٿيا. سڏي ڪٺي منزل ڪيائون. منزل بمنزل ”گيڙي“
جي بادشاهيءَ ۾ پهچي ويا. الله مهربان ٿيو، پهرين رات ٻنهي
جي گهر ۾ اميدواري ٿي. ڏهين سهيني راجا نرهر جي گهر پٽ
ڄائو، نالو ڍول رکيائون، ۽ راجا ڦڳل پنهوار جي گهر نياڻي
ڄائي، جنهن جو نالو مارو رکيائون. بادشاهي ٻار پيدا ٿيا. جيسين
کير پيئڻ وارا هئا، تيسين پٽئي کير پيئاڙيون. ان ڪانئڻ
جهڙا ٿيا ته بادشاهي ڪاڏا ۽ خوراڪون تيار ٿيون. اڄ
ننڍا سڀاڻي وڏا، جڏهن جوان ٿيا تڏهن راجا نرهر ڦڳل پنهوار
کان مڱ جي گهر ڪئي. زبان ٿيل هئي. راجا ڦڳل پنهوار
پنهنجي نياڻي مڱائي ڏني. مڱڻي جا ويس وڳا ڪنبا، سڱوها،
کيرمنڊيون ۽ ويڙهه ۽ ٻيا بادشاهي سينگار مليا. مڱڻو ٿي ويو.

هڪڙي ڏهاڙي شهزادي مارو باغيچي ۾ پنهنجي ساهيڙين
سان گهمندي آئي ته ڍول به گز ڪمان مان شڪار ڪندو باغ
۾ لنگهي آيو. شهزادي مارو ساهيڙين کان پڇا ڪئي ته: ڪير
ماڻهو آهي؟ ساهيڙين چيو ته: اهو تنهنجو مڱيندو ڍول آهي.
مارئي ساهيڙين کي چيو ته: اوهين وڻ منهن ۾ ڏيئي لڪي
ويهو ته آءٌ ڍول کي ڀوڳ ڪرايان. ساهيڙيون وڻ منهن ۾ ڏيئي
لڪي ويٺيون. شهزادي مارو ڪڪهڙو جو تلهڙ هٿ ۾ ڪٽي، جاءِ

جي گل جو پاسو ڏيئي ويهي رهي. جڏهن ڍول اچي منٺيو ته شهزادي مارو نڪا ڪرايس ٽلهڙ، جيڪا ڍول جي سڄي جسم کي ڦري آئي. شهزادي مارو پهلوان هئي، تنهنڪري ڍول کي ٽلهڙ اهڙو زور سان لڳو جو ڍهي پيو ۽ ايذاءُ کان دانهون ڪرڻ لڳو. شهزادي مارو مٿانئس کلي چوڻ لڳي ته: مردن کي ترارن جا گهاوَ ٿي پوندا آهن، ته به دانهن ڪرنه ڪن، هڻ کي ڪا منهنجي ٽلهڙ لڳي آهي ته دانهون ڪري، ڪري پيو آهي. ڪهڙي عورت هڻ کي چوندي ته تون منهنجو مڙس آهين! اها ڳالهه ٻڌي ڍول کي ڪاوڙ لڳي ته هڪ ته مونکي ٽلهڙ جو ڌڪ هنيائين، تنهڻ کان پوءِ وري طعنو هنيائين. هائي جڏهن مارو پنهنجي وات سان چوندي ته تون منهنجو مڙس آهين، تڏهن شادي ڪندس، نه ته پلي ساري چمار ويهي گذاري.

ڄگل پنهوار کي سندس بادشاهي ڇڏڻ جا سال اچي پورا ٿيا هئا، سو پنهنجي وطن وڃڻ لاءِ تيار ٿيو. راجا نرهر چيس ته: پنهنجي وطن پلي وڃ، پر مونکي مارو شادي ڪري ڏي. ڄگل پنهوار جواب ڏنو ته: اميدن جا در خالي نه آهن، آءٌ توکي شادي ڪري ڏيان، پر ’لڙڪ آهي منهن سوڪ‘، ماڻهو چوندا ته راجا پنهنجي ڌيءَ ’پن-چري‘ ۾ ڏيئي آيو، تنهنڪري هتي معافي ڏينم. آءٌ پنهنجي وطن وڃان، پوءِ ڇڄ ڪري آءُ، پنهنجو پٽ پرڻائي وڃ. اها ڳالهه ڪري راجا تيار ٿيو. پنهنجي رعيت، صوبا ۽ سردار، مڏيون ۽ مال، سڀ ساڻ ڪٺي، وطن تي ڪاهه ڪيائين. منزل بمنزل پنهنجي وطن ملير ۾ اچي ويٺو. سالڪڻ چيو آهي ته ’قدرت جا شيءِ آپائي، سا ڪپائي‘. ڄگل پنهوار پنهنجي وطن ۾ بيمار ٿي پيو، سوين حيلا ڪيائين پر هن جو سڱ ورهين پورو ٿي ويو. راجا گذاري ويو. راجا جي موت جو احوال خط ۾ لکي قاصد کي ڏنائون، جنهن اچي راجا نرهر کي پهچايو. راجا خط کولي پڙهڻ لڳو، ۽ پنهنجي دوست جي موت جو مذڪور پڙهي، ڌڪ کان اُتي جو اُتي دم ڏنائين.

راجا نرهر جي موت جو بيان وري ساڳيو قاعد ڪٽي سوٽي آيو. هڪٻئي جون اميدون رهجي ويون.

ڀڳل پنهوار کي پٽ ڪونه هو، نياڻي هئي. راجا نرهر کي پٽ هو، سو به مارو جي طعني ڪان ڏنو ملهائڻ نه ويو. دل ۾ ويچار ڪيائين ته پنهنجي پاسي آهي موت جو ڏنو، ڪا هن جي ميار، ڪا سنهنجي ميار. سو مات ڪري پنهنجي ملڪ ۾ ويهي رهيو. هوڏانهن ڳيون عورتون هيون، انهن جو وڃڻ به ڪونه ٿيو. تنهنڪري 'راڻي وڳس' هر روز ڏسندي هئي ته مڻ ڍول اچي، پر هو ڪونه آيو. تنهن ڍول ڏي خط لکيو ته: اسين آهيون عورتون، اسان جو وارث ناهي. تون مرد ماڻهو آهين، تنهنجو اچڻ نهي ٿو. هاڻي چڱي پهچئي ته شادي ڪري وڃ. اهو خط ڍول کي مليو. خط پڙهي ورندو جواب هاڻو، نه ڪونه ڏنائين. راڻي وري ٻيو خط لکيو. سهيني سر مهيني خط اماڻيندي رهي، پر ڍول پڙهندو رکندو ويو، انهيءَ خيال ڪري ته جڏهن مارو پاڻ لکي موڪليندي تڏهن وڃي شادي ڪندس. 'راڻي وڳس' ٻارهن مهينا پئي خط لکيا، ته نه شهزادو ڍول پاڻ آيو ۽ نڪو وري جواب ئي ڏنائين. راڻي وڳس ۽ شهزادي مارو کي ڏاڍي ڳڻتي ٿي ته الائي ڪهڙي سبب شهزادو ڍول نٿو اچي. هڪڙيءَ رات شهزادي مارو پنهنجي پلنگ تي ستي پئي هئي. اها رات چوڏهين جي هئي، چنڊ جي سهائي ۾ شهزاديءَ جي منهن تي جهمڪار هئي، ۽ ستان ڪونجن جي ولر جو آواز ٿيو، ته شهزادي خواب ڏٺو ته ڍول مون وٽ آيو آهي ۽ سنهنجي جهولي ۾ ويهي، ڪاوڙجي اٿي وڃي ٿو، سا ڇرڪ ڀري ڀڙڪو ڪري کٽ تان اٿي ٿي، ته مٿان ٿي وري اچي کٽ تي ڊني، کٽ جي ايس پيچي پيئي. اک پٽيائين ته چنڊ جون راسيون سندس منهن تي پون لڳيون ته وري پاڻجي چوڻ لڳي ته: مون وٽ چنڊ مهمان ٿيو، موٽيو پرٿي وڃي، ڪي الاجي ڍول ڏسڻ ۾ آيو. شهزادي مارو جيئن ڪونجن جا ڪرڪا پنهنجي ڪنن سان پئي ٻڌا، تيئن

ڏولي جي فراق ۾ ڪونج وانگي ڪرلائڻ لڳي. سندس ماءُ پڇيا ڪئي ته: مارو! ڇا آهي؟ تڏهن شهزادي پنهنجي ماءُ کي چوڻ لڳي:

ڪُونجڙيان وٽ ٻوليا، ٿولي ٿولي ٿيس وي
مَين ٻِلي، مارو ڍوليا، مُڙوَٽ ڀڳي اِيس وي.

شهزادي مارو روئي چوڻ لڳي: خواب لڌو اٿم ته ڍول مون وٽ اچي، منهنجي جهولي ۾ ويهي، ڪاوڙجي اٿيو آهي، تنهن کي ننڊ جي خمار ۾ جهلڻ لاءِ اٿيس ته ڪٽ جي ايس پيچي پيئي، هاڻي گهٽي تي پئي اٿم ته آيل ڍول ڪاوڙيو ڇو؟ ڍول ڏي ٻارهن مهينا خط لکيا اٿئون، هائو، نه جي ورندي ۽ سندس اچڻ جي ڪا خبر ڪانه ٿي پوي. ڍول ڏي خدا خير ڪري. انهيءَ ڪري بي آرامي ٿي پيئي اٿم. مارو جي واتان اها خبر ٻڌي راڻي سڄي رات گهٽي ۾ ويهي گذاري.

سڄ اڀريو، 'وڳس راڻي' اعلان ڪيو ته: جيڪو ماروءَ جون ٻڪريون ٻارهن مهينا چاريندو، تنهن کي ماروءَ جو سڱ ڏينديس. اهو دليل هلايائين ته من اها ڳالهه ٻڌي، ڍول کي غيرت اچي. شهزادي ماروءَ جي حسن جي هاڪ هلندڙ هئي. وڏا وڏا امير ڏسڻ لاءِ حيران هئا. ٻڪرين چارڻ جي ڳالهه ٻڌي وڏا وڏا امير هلي آيا. سڀڪو چوڻ لڳو ته: اصل ڪان وني ڏنار آهيون. انهن مان هڪڙو ڏڻ چارڻ ويو. ماروءَ جون ٻڪريون هيون ٻَريون، هلڻ جون تکيون، جُوءِ گهٽي گهمنديون هيون. هي ڇا چاڙهي ڏڻ چارڻ مان! حسن جي هاڪ ۽ سڱ جي لالچ ڪري، سڄو ڏينهن ڏڻ جي پٺيان ڊوڙي ڊوڙي مرڻ جهڙو ٿي پيو. ڏينهن ٻن پهرن تي آيو، هن جي لاءِ ماني تيار ڪيائون. راڻي وڳس ٻانهيءَ کي چيو ته: ڪنيز وٽ وڃ ۽ چوينس ته دانگي اهڙي ڏي، جنهن کي سؤ سوراخ هجن، اُها وٺي آءُ. پوءِ دڪان تان پڇائي ته - مالي جوار، اڌ تي ڪاٺي هجي، اها وٺي آءُ ۽ انهيءَ جو اٽو ڪري انهي دانگيءَ تي پچاءِ. دانگيءَ ميٺان ڪچي لاٿي ۽ ٿوهر جي باهه ٻاره جنهن مهل باهه ٻري ته رکو دونهون

پيدا ٿي پيو. دانگيءَ کي سؤ سوراخ هو، مانيءَ جي سَنڌ سَنڌ مان دونهون چڙهي پيو، ماني سڄي زهر ٿي پيئي. پچي تيار ٿي ته پانهيءَ کي حڪم ڏنائين ته: ڏڻ وارن کي اها ماني ڏيئي اچ. پانهي ماني آڻي ٻڪرار کي ڏني. هو ويچارو بک ۾ اکين پوري کائي ويو. ماني اچي پيٽ ۾ خرابو ڪيس، آنڊا ساڙي وڌائينس. سج لٿي کان اڳي مڙس مري ويو. ٻئي ڏينهن وري پيو ٻڪرار ڏڻ چارڻ ويو، انهيءَ لاءِ به ماني ساڳي تيار ڪيائون، اهو به اڳينءَ کان چٽ. اڳي پڻ ٿي چڪا هئا ته ٻئي سيڪنهن ڦٽي جاءِ ڏني. چيائون ته: زال گهرائي گهر جي ملي ٿي، پر قدر گهرو اٿس. خوف کان ٻڪريون ڪو چارڻ ٿي ڪونه وڃي.

ڦوڳو نالي هڪ شخص ڀڳل پنهوار جي وراڪي ۾ سائٽ هو. ان کي خبر پيئي ته رائي وٽس جوڙ ٻڪريون پڻ ٿي ڏينهن ٿي ويا آهن، جو واڙ ۾ بيٺيون آهن، ڪير ٿي ڪونه ٿو چاري، سو انگڙو ۽ ڪهاڙي کڻي آيو ۽ رائيءَ کي چوڻ لڳو ته: ملڪيت به اسان جي، ورثو به اسان جو، مال به اسان جو، مونکي چارڻو آهي. پنهنجا ورثا ٻين غير ماڻهن کي پيئي آڇين، مونکي نه پڇڻ ڪيئي، نه صلاح ڪيئي! ڦوڳو کي رائي وٽس چوڻ لڳي: تنهنجو پنهنجو ورثو آهي ۽ سمجهين ٿو ته مال ڏڻ منهنجو آهي ته ڀلي وڃي چار! ٻارهن مهينن جو واعدو آهي، تنهن کان پوءِ مارو توکي پرڻائي ڏيندس. ڦوڳو بسم الله ڪري، مال ڪاهي وڃي چاريو. ٻن پهرن جو مانيءَ تي آيو ته اهاساڳي ماني ڦوڳو کي ملي. ماني ڏسي ڦوڳو دل ۾ ويچار ڪيو ته لاشڪ مانيءَ ٿي مڙس ماري. سو ماني وٺي رکيائين ۽ پانهيءَ کي چيائين ته: تون وڃ، ماني آءٌ پاڻهي کائيندس. پانهي واپس آئي، ”ڦوڳو“ ٻڪريون واڙ ۾ بند ڪري، ڪنڀر وٽ آيو، ڪوري دانگي، جهڙي ۽ پاٽ خريد ڪري واڙ تي آيو. پاٽ پاڻيءَ سان ڀري، ماني ڪٽي پاٽ ۾ وڌائين. دانگي چلهه تي چاڙهي،

مٿو مٿو ڀاڙي ڏنائينس، تڏهن تيار ٿي ته پاڻ ۾ پسيل ماني جي ڪل لاهي اڇلايائين، باقي اندريون ڳپ ڪڍي، ڳوهي، ڏانگيءَ تي ڪٽي وڌائين. روٽ پچائي، ٻري ٻڪري جو کير ڏهي، بسم الله ڪري کائڻ لڳو. سڻ ته مرڻ جي ساڳي، پر ڏينهان ڏينهن ڳاڙهو ٿيندو ويو. اهڙي طريقي سان ساڻي کائيندو، ڏڻ چاريندو، ٻارهن مهينا گذاريائين.

هڪڙي ڏينهن رات وڳس، ماروي چيو ته: ٻانهي بيمار آهي، اڄ ماني کٽي تون ڦوڳوءَ کي واڙ تي ڏيئي اچ. مارو ماني کٽي واڙ تي آئي. ڦوڳو پري کان ٿي ماروءَ کي ڏسي ڏاڍو خوش ٿيو، پڪ ٿيس ته الله مهربان ٿيو آهي، جو اڄ مارو پاڻ ماني کڻيو پئي اچي، سو خوشيءَ ۾ واڙ جي در تي نچڻ لڳو. اهڙيون ڦيريون پاتائين جو سنڌس ڪانچ وڻن ۾ وچڙي ڦاٽي ويئي، باقي ابداڻو وڃي بچيس. مارو، ماني واڙ ۾ رکي، ڦوڳوءَ جو انگڙو واڙ جي در تي ٻيٺل 'ڪوڪڙ ٻير' جي ڏار ۾ وجهي پير ڏوڏڻ لڳي. ماروءَ جي لوئيءَ کي پاسي کان اوبڙ هو، جنهن مان ڪجهه بدن ڏسڻ ۾ ٿي آيو. ڦوڳي جي نظر ماروءَ جي بدن تي پيئي ته حيرت ۾ پئجي ويو. آخر ماروءَ سان ڳالهائڻ لڳو ته: تون ٻير ڏوڏڻ جي تڪليف نه ڪر، اڳي پوءِ تون منهنجي آهين، تنهنڪري آئي آهين ته ڪا گهڙي مون سان گڏجي ويهه ته دل کي ڪجهه آرام اچي. ماروءَ ڪاوڙ مان انگڙي ۾ هٿ وجهي سٽ ڏني ته ٻير جو ڏار ڀڄي پيو، سو اڇي واڙ جي دروازي تي ڊنو، دروازو بند ٿي ويو. مارو ۽ ڦوڳو اندر رهجي ويا. انگڙو ڏار مان ڪڍي، ماروءَ هڪل ڏنيس، ته: خبردار! گهڻيون حجتون ڳالهائيون اٿئي. ڦوڳوءَ کي پڪ ٿي ته مارو مارينديي، سو ڊپ مان ڀڄڻ لاءِ واهون تڪيائين. ڪڙهه بند ٿي ويئي هئي، لوڙهو پاڻ رڌو ڏيئي ڇڏيو هئائين، لاچار ٿي لوڙهي جي مٿان ٽپ ڏيڻ جي ڪوشش ڪيائين. اکيون پوري ٽپ ڏنائين ته لوڙهي جي اڌ ۾ اچي ڦاٿو. تيستائين مارو جو انگڙو

ٻه ڪنن جا وچ وٺي اچي لڳس. ڦوڳوءَ جي مٿي تي وار ٿورا هئا، ڦوڙا جهجها هئس. ڏڪ جي زور تي ڦرڙو ڦاٽي پيو، رت اچي ڪڙيون ڇهليون. جيئن تيئن لوڙهو ڇپري، ڦٽڙي ٻاهر نڪتو ۽ سڌو ٻيهر راڻي وٽ ويو، اتي اچي ساهه کنيائين. راڻيءَ کي چيائين ته: ماروءَ کي نپايو اٿئي، پر عقل ڪونه سيکاريئيس، تو ري ڳالهه تان ڇڙيو پوي، هيئر سان وڙهي ٿي، سڀاڻي منهنجي بادشاهي کيئن هلائيندي. منهنجو مٿو ڏس ته ڏڪ هٽي ڦوڙا ڦيهي وڌا اٿس. راڻي وڳس چوڻ لڳي ته: اسر الاهي، اسان جا وارث قدرت ڪسي ورتا، تڏهن تو جهڙو انسان "انهن پيڙهي آٺ جي ماڪوڙو ماسات" اسان جو وارث ٿيو آهين. تون مزور ساٿهو، مزوريءَ تي پڪريون چارين، سو ٿو اسان سان حجت جا اکر ڳالهائين! هائي منهنجي اکين اڳيان ٽري وڃ. ڦوڳو چوڻ لڳو ته: راڻي! ٿيو ته حق ۾ ناحق ۽ ويساهه کهاتي. جڏهن ڦوڳو اهي اکر ڪم آندا، تڏهن راڻي پنهنجي پير سان سوچڙو لاهي مارڻ جي لاءِ آئي. ڦوڳوءَ کي پڪ ٿي ته راڻي مارائيندي ۽ ٻچ به ڪرائيندي. سالڪن چيو آهي "جت پڇڻ ناهه جاءِ، آتي ڀڄڻ ڪم وريام جو". سو ڦوڳو به رکيو پيرن تي زور. ڀڄندي ٿي دل ۾ خيال ڪيائين ته اها دانهن، عمر سومري کي وڃي ڏيان.

عمر سومري جا قاعدا هئا: روزانو جڙ گهوڙي تي چڙهڻ، ننهن کوهه جو پاڻي پيئڻ، نوان هٿيار ٺهرائي پاڻ سان کڻڻ، نوان لٽا پائڻ ۽ ٺنهن سان چلهل چانورن جو طعام کائڻ. هميرجي مرڻ کان پوءِ به اهي عادتون نه ڇڏيائين. چون ٿا ته عمر بادشاهه چار شاديون ڪيون هيون. ننڍي راڻيءَ سان دل گهڻي هئس، تنهن کيس عدل ۽ انصاف سان هلڻ جي هدايت ڪئي. عمر به پيا ڪم ڇڏي چڱا ڪم ڪيا، جنهن ڪري ملڪان ملڪ سندس واڪاڻ هلندي هئي. ڦوڳو به تڏهن دل ۾ خيال ڪيو ته ماروءَ جهڙي ٻانهن، عورت جي دڙڪي تي وڃائي ڪونه ويهندس، اها دانهن عمر کي ڏيندس. سو عمرڪوٽ ڏي سڌيون

پيڙي وٺي پگو. ڏاڍي جوش ۽ جذب سان پنڌ ڪري، ڪن منزلن کان پوءِ عمرڪوٽ ۾ آيو. ماڻهن کان پڇيائين ته: عمر بادشاهه سان آءٌ ڪيئن ملان، جو ڪا دانهن ڏيندس! ماڻهن چيس ته: عمر بادشاهه اڳي سخت هو، هاڻي عدالتي ۽ رحم دل ٿيو آهي، ڏاڍي آسانيءَ سان ملي ٿو. ڦوڳو چوڻ لڳو ته: پوءِ آءٌ ڪنهن کي چوان جو بادشاهه سان ملائيم؟ ماڻهو چوڻ لڳا ته: فريادي سندس محلات جي اڳيان، دروازي کان سامهون، ساڻي وڻ جي ٽاري ڪٽي وڃي بيهندو. عمر کي پڪ ٿيندي ته ڪو فريادي آهي. عمر بادشاهه يڪدم ان کي پاڻ وٽ گهرائي محبت سان ملي خبر پڇي ٿو. تون به هتان ڪا ٽاري هٿ ۾ ڪٽي وڃي دروازي تي بيهه، پاڻهي سڏ ٿيندءِ.

ڦوڳو دل ۾ ڏاڍو خوش ٿيو، پر خيال ڪيائين ته ننڍڙي ٽاريءَ مان ڪجهه نه ٿيندو، ڇو ته دانهن وڏي آهي، جو ماروءَ جهڙي جوءِ کسائي آيو آهيان، تنهنڪري هتي ڪو وڏو ٽار گهرجي. ڪهاڙي پاڻ سان هئس. هڪڙو ڪنڊي جو وڻ ڏسي ان تي چڙهي ويو. هڪڙو وڏو ٽار وڍي ڪيرائين. هيٺ لهي، ڪٽي جو پيڙهو ڪري مٿي تي رکيائين، ۽ انهيءَ ٽار کي اچي مٿو ڏنائين. ٽار مٿي تي کڻي اچي دروازي کان سامهون بيٺو. عمر بادشاهه ان وقت ڪچهري پئي هلائي. دريءَ مان ڏسي ته هڪڙو مڙس آهي، جو ڪنڊيءَ جو هڪڙو وڏو ٽار مٿي تي رکيو بيٺو آهي، ۽ هڪڙي هٿ سان سلام بيٺو ڪري. عمر نوڪر کي چيو ته: انهي کان پڇ ته ڇو بيٺو آهين؟ نوڪر نڪري پڇا ڪيس. ڦوڳو ورندي ڏني ته: فريادي آهيان. نوڪر بادشاهه کي چيو ته: سائين، چوي ٿو ته فريادي آهيان. بادشاهه، ڦوڳو کي گهرايو. ڦوڳو اهو ٽار کنيو آيو، ٻاهر ڦٽو نه ڪيائين. دل ۾ خيال ڪيائين ته عمر بادشاهه جي اڳيان ڦٽو ڪندس. سو اهو ٽار ڏسي عدالت ڪريم. ٽار کنيو هليو آيو ته ڪچهريءَ ۾ اڳيان سوين امير، صوبا ۽ رعيتي ماڻهو ويٺا هئا، انهن ۾ اندر

ڪاهجي پيو. ماڻهن چيس: اهو ٽار ٻري ڊاهه . پر هن سمجهوئي ڪونه. ڪيڪارياٿونس تہ: ادا، ڀلي آئين! چوڏاري نظر ڦيرائي ڀليڪارون جهليائين تہ سندس مٿي تي جيڪو ٽار هو، آن جون لامون ۽ چانيا ماڻهن کي وڃي لڳا. ڪنهن جو ڀهراڻ ڦاٽي پيو، ڪنهن جو پاسو رهڙجي پيو تہ ڪن جا ڀڪا لاهي وڌائين. درٻارين کي پڪ ٿي تہ بيوقوف آهي؛ سو ڌڪا ڏيئي دروازي کان ٻاهر ڪڍي ڇڏياڻونس. ڦوڳو، عمر تائين پهچي نہ سگهيو، دل ۾ ويچار ڪيائين تہ دانهن جو ڊاد نہ ٿيم. سو عشق جي ٻاهہ کان اهو ڪنڊي جو ٽار عمرڪوٽ جي دروازي اڳيان اچي کوڙيائين. حق سچ جا وعدا، انهيءَ گهڙيءَ ۾ اهو ٽار ساوو ٿي ويو.

ڦوڳو وري اچي عمر سومري جي ڪچهري اڳيان بيٺو. بادشاهہ ڏٺو تہ هاڻي ٽار ڦٽو ڪيو اٿس، تڏهن نوڪر کي حڪم ڪيائين تہ: وٺي اچينس. ڦوڳو آيو، عمر سومري کي سلام ۽ ٻڌائڻ لڳس تہ: فريادي آيو آهيان، عدالت ڪري سونکي پنهنجو حق وٺي ڏيو تہ دعاگو رهندس. عمر بادشاهہ پڇيس تہ: ڪهڙو حق وڃايو اٿئي؟ ڦوڳوءَ چيو تہ: ماروءَ جهڙي زال ڪسائي آيو آهيان. عمر بادشاهہ چيو تہ: ڀلا مارو ڏٺي اٿئي يا ڪنهن سان ٻڌي اٿئي؟ ڦوڳو چوڻ لڳو تہ: سائين، ٿر ۾ سٽيا آهي پر سٽُر ڪونهي، هر عورت ڪلٽي سنهن ڀئي هلي. تنهن کان سواءِ آءٌ ۽ مارو تہ ننڍي لاڪون گڏ نپنا آهيون، منهنجي ڦالسي مگ ٽيل آهي، سو ڪنهن سان ٻڌڻ جو ڪهڙو ضرور! عمر بادشاهہ چيو تہ: ڀلا ڪيتري سهڻي آهي؟ ڦوڳو چوڻ لڳو تہ: عمر بادشاهہ! تو اهڙو ساڻهو ڏٺوئي ڪونهي، جو اهي ڀار توکي ڏيان. عمر بادشاهہ خيال ڪيو تہ جي مارو ڏٺي اٿس تہ انهي ڳالهہ جو ڀڪو شاهد وٺانس، سچو آهي يا ڪوڙو. برابر جي اهڙي حسن واري هجي تہ ڀوءِ آءٌ ڀاڻ شادي ڪريان. هن جي لائق تہ اها نہ هوندي.

عمرڪوٽ ۾ ٻہ سوناريون ڀيٽون رهنديون هيون. عمر بادشاهہ کين روزانو ڏسندو هو، اهي تمام سهڻيون هيون. سڄي بادشاهي ۾ ٻي

ڪاڻ انهن جهڙي حسن وند ڪانه هئي. عمر دل ۾ خيال ڪيو تہ: ڦوڳوءَ ڪي سوناريون ڏيکاريان تہ مارو انهن جهڙي يا گهٽ وڌ! اهو ارادو ڪري ڦوڳوءَ کي پاڻ سان گڏ وٺي سوناري جي دڪان وٽان اچي لنگهيو. سوناري جي دڪان ۾ اندران هڪ جاري هوندي هئي، جنهن جي سامهون ٻئي سوناريون پرت جو ڪم ويٺيون ڪنديون هيون. عمر بادشاهہ ڦوڳوءَ کي جاريءَ ڏانهن اشارو ڪيو. ڦوڳوءَ جاريءَ ڏي ڏٺو، اندران سوناريون ڏسڻ ۾ آيون، سوناريون ڏسي ڦوڳو ڪنڌ ڦيرائي ٻئي پاسي ڪري هلڻ لڳو. عمر کي پڪ ٿي تہ اهي ڦوڳوءَ کي پسند نہ آيون. اڳتي هلي عمر بادشاهہ ڦوڳوءَ کان پڇا ڪئي تہ: ڏي احوال، اِهي عورتون ماروءَ کان وڌ يا مارو وڌيڪ؟ ڦوڳو چوڻ لڳو تہ: هي پاڻي ڀري ڏين تہ شهزادي مارو وٺي نہ پيئندي. ماروءَ جي اڳيان شرمنديون ٿي ويهنديون. عمرڪوٽ ۾ بادشاهي ستر حويليون هيون، جن ۾ عمر جون راڻيون، شهزاديون ۽ بادشاهي گهراڻي جون ٻيون عورتون رهنديون هيون. خيال ڪيائين تہ اهي ڦوڳوءَ کي ڏيکاريان، من ڪا ماروءَ کان وڌيڪ حسن واري ڏسڻ ۾ اچيس. سو ڦوڳوءَ کي وٺي حويلين جي وچان اچي لنگهيو، سڀ راڻيون ڏسي ڦوڳو چوڻ لڳو تہ:

عمر تو وڻجيا، للؤ سندا هٽ
نڪو گهڻي واٽيا، نڪو گهڻي چٽ.

اي عمر بادشاهہ! منهنجي ملڪ ۾ "للو" نالي هڪ واڻيو آهي، بازار ۾ دڪان اٿس، ٻيا دڪاندار پنهنجا سٺا وکر وڪڻي ڪِنا اُچلائي ڇڏين؛ للو وري اهي اچلايل وکر کڻي پنهنجي دڪان تي رکي، دڪانداري هلائيندو هو. توهين پاڻ ئي ويچار ڪريو تہ اچلايل وکر ڪير وٺندو! عمر بادشاهہ چوڻ لڳس: اڄان بہ تنهنجو آزمودو وٺندس. اها ڳالهہ ڪري ڦوڳوءَ کي وٺي پنهنجي ڀيڻ شهزادي "ڪُنڌَهي" جي محلات تي آيو. جنهن مهل

شهزادي ڪنڌهي تي ڦوڳرۃ جي نظر پئي تہ ڏهن ڏڪڻ لڳو. عمر بادشاهہ کي پڪ ٿي تہ ڪنڌهي جي حسن ڏڪايو اٿس. تڏهن پڇيائينس تہ: ڦوڳرو، سچ ٻڌاءِ تہ مارو هڻ جهڙي يا گهٽ وڌ؟ ڦوڳو چوڻ لڳو تہ: سائين! هڻ ڪي لڪائي مارو ڏس، مارو لڪائي هڻ ڏي ڏس تہ ڳالهہ ساڳي آهي. پر اڃا بہ ٿورو فرق آهي، اهو هيءُ تہ شهزاديءَ جا هٿ ۽ پير ٿلها آهن، پر ماروءَ جا پير سنهان ۽ لڪدار آهن. هڻ جي هٿن جون آڱريون ٿلهيون آهن، ماروءَ جا هٿ پتاشي وانگر سنهان ۽ سندس آڱريون جهڙيون چوٺري جرن ڦرهيون. ٻيو تہ شهزاديءَ جو بدن هڪ ساريکو آهي، پر ماروءَ جي ڇاتي موڪري آهي، چيلهہ سنهي لڪدار آهي. عمر بادشاهہ کي پڪ ٿي تہ مارو ڏني بہ اٿس ۽ برابر سهڻي آهي. تڏهن ڦوڳرۃ کي چيائين تہ: منهنجو وعدو آهي تہ مارو اتان هلي ڪٺندس. ڦوڳرۃ کي پڪ ٿي تہ مون ساز مدد ٿو ڪرائي، پر عمر ارادو ڪيو تہ ڪٺي پاڻ شادي ڪندس.

عمر بادشاهہ ملير تي ڪاهڻ لاءِ پنهنجي لشڪر کي تيار ڪرڻ لڳو. ڦوڳو چوڻ لڳس تہ: مارو ڪٺي اٿي تہ هڪڙو تون، ٻيو آءٌ. جي لڙائي ڪرئي اٿي تہ لشڪر پلي وڃي هل. پراپت ڪانہ ٿيندئي، لشڪر سوڌو مري ويندين. عمر بادشاهہ چوڻ لڳو تہ: هتي ايتري هستي آهي، جو عالادين بہ سومرا ختم نہ ڪيا. ڦوڳو چوڻ لڳو تہ: سائين! لڙائي کان اڳ مري ويندين. چو تہ اسان جي ملڪ ۾ ٽرهر آهي، جنهن ۾ اهڙو زهر آهي جو وڏي پاڻي ۾ وجهہ تہ جا بہ شئي پاڻي پيئي سا مري وڃي. ٻيو تہ چور گپ آهي، گس تان لهي وڃ تہ زمين ڳهي ويندس. تنهنڪري لڙائي ڪرڻ کان اڳ لڪن کان لنگهندي پاڻي پيئندي مري ويندين. تون اڪيلو هل، پاڻهين ڪيڏي پٽر تي ڏيڊومئين، واهر پلي چڙهيندس. هڪڙو تون ٻيو آءٌ. ڪيڏ سان پاڻهين ڪٺي ايندا سون. عمر چيس تہ: حقيقت سمجهاءِ تہ ڪيئن واهر پليندين؟ ڦوڳيو چيو تہ: اسان جي ملڪ ۾ ڦر، ڌاڙو، چوري ٿئي، ۽ وءِ

انهيءَ جو چاڙهه يا پنهنجي قوم ۾ سڏ وجهڻ جو نمونو هيءُ آهي ته هڪڙو ڏَنُ نه ڏاهي، ڪڪ، ڪاٺ، ڪچو لاٺو گڏي، انهي کي ٻاهر ڏيندا آهيون. اچي دونهون پيدا ٿيندو. پوءِ جنهن پڳ جو ور ورايو هوندو، سو چمڪيل ٻج، جوتيل جوڙو ڦٽو ڪري انهي دونهين تي اچي گڏ ٿيندو. آءٌ وڃي اهو ڏَنُ ٻاريندس. ماڻهو هڙئي هليا ويندا ڏَنُ تي. شهزادي مارو سڀ ساهيڙي سان گڏجي ايندي ٻاڙي تي، پوءِ همت ڪري کوهه تان ڪڍينس. پوءِ به ڪَس وٺي هلنديون ته بچاءُ ٿينديو. گس تان لهي وڃين ته اُٺ سواري سوڙو غرق ٿي ويندو. عمر بادشاهه کي پڪ ٿي ته ڦوڳو ملڪ جو سونهون آهي. انهي اٽڪل سان ڪم ڪري وڃبو.

ڦوڳو جي صلاح وٺي اُٺ تيار ڪرايائين. پاڻ سان گڏ هڪ واڻڪو ويس ۽ ڪجهه هيرا جواهر ۽ سچا موتي به کنيائين. ڦوڳو ساڻس ڪنو، اُٺ تي سوار ٿيا. اُٺ ”وايو“ هو. واءُ سان گڏجي هلندو هو. منزل ڪيائون، سج اُپاريائون ملير جي ملڪ ۾. ڪنهن ٽاڪ تي لٿا. ڦوڳو کي عمر بادشاهه چيو ته: سڀ ساهيڙي ۾ مونکي ڪيئن خبر پوي ته مارو ڪهڙي آهي؟ ڦوڳو چوڻ لڳو: سائين! مارو ائين سمجهه جيئن تارن ۾ چنڊ. عمر بادشاهه چيو ته: تڏهن منهن کولي ايندي؟ ڦوڳو چيو: سائين! لوئيءَ جو پاند منهن تي هوندس. عمر چيو: لوئون سڙئي لوئون، خبر ته مارو ڪهڙي لوئيءَ اندر آهي؟ هاڻي تون اُٺ جي سنڀال ڪر، پوءِ وڃي تون پنهنجو ڏَنُ ٻار. آءٌ ڪنهن ريب سان وڃي مارو کي سڃاڻي اچان. پوءِ عمر بادشاهه پنهنجا لٽا لاهي، واڻڪو ويس ڪري، هيرا ۽ موتي کيسي ۾ وجهي، واپاري بڻجي، ماروءَ جي ڪوٽ کان ٻاهران اچي هوڪو ڏنو ته دوبدو سودي، يا مال مدي جي رڪت سان گيهه، اَن، چڻو، ڏاس، ڦرُ، مال، اناج جي جنس وٺان، سچا موتي ڏيان. عمر جو هوڪو ٻڌي رائي وڳس ٻانهيءَ کي چيو ته: انهي واڻئي کي سڏ ڪري پڇا ڪر ته ڪٿان جو واپاري آهي. ٻانهيءَ سڏ ڪيس. هيءُ دروازي کان

سامهون بيٺل هو. چوڻ لڳو: مائي! عمرڪوٽ جا واپاري آهيان. راڻي، ٻانهيءَ کي چيو ته: اندر وٺي اچينس. عمر بادشاهه واڻڪي ويس ۾ اندر آيو. چوندا آهن ته ”عزت جي مٽ سڀڪنهن جي ڳالهائي.“ سو هيءُ ته بادشاهه هو. راڻي کيس عزت سان ويهاري پڇيو ته: ڇا واپار ڪندين، ڪهڙا موتي آندا اٿئي؟ صبح جو پهر هو، ماروءَ ڪير پئي ولوڙيو. راڻي وڃي ويهي واپار جي خبر ڪئي ته عمر وري باطوني چڪاس ڪئي ته مارو ڪهڙي آهي. موتي ڪڍي راڻي کي ڏيئي، پڇا ڪيائينس ته: مائي وڏي! تنهنجو نالو؟ راڻيءَ پنهنجو نالو ٻڌايو. وري انڪل سان سندس ڌيءَ ماروءَ جو نالو به معلوم ڪيائين ۽ لوئيءَ جو نمونو ۽ پاند به سڃاڻي ڇڏيائين. پوءِ راڻيءَ کي چيائين ته: مائي! موتي پاڻ وٽ ڏي ڏهاڙا رک، پسنديءَ جو سودو سٺو وڻيو ته واپار نه ته سودو پوي مڪ ۾. آءٌ ٽئي ڏهاڙي موتي واپس ڪٺي ويندس. جي پسند آيا ته واپار ڪري ويندس. ائين چئي موتي ڇڏي ڪري اٿيو. ماروءَ لوئيءَ مان پئي ڏٺو. تنهن ويچار ڪيو ته ويس واڻڪو اٿس، باقي آهي واڻيو ڪونه. نالو به عمرڪوٽ جو پيو وٺي. رب نه ڀلائي ته عمر بادشاهه اهو آهي. اها ڳالهه روح ۾ آڻي پنهنجي ماءُ کي چوڻ لڳي ته: رب نه ڀلائي، ۽ جهڙيون ڳالهيون ٻڌڻ ۾ پيون اچن ته عمر بادشاه اهو آهي. ٽئي واپاري ۽ ٻنان لڪپڙهه جي، ضامن ۽ شاهد ڪان سواءِ، پنهنجي لکڻ جي ملڪيت ڦٽي ڪري وڃي! اهو بي خبر آهي، سنهنجي حسن جي هاڪ ٻڌي آيو آهي، مڪر ڪري واڻيو ٿي مونکي ڏسي ويو آهي. دل ۾ چور پيو اٿم. انهي واڻئي آڏي مون ڏي خير ناهي. راڻي وڃس چيو ته: ٽئي عمر ۽ واڻڪو ويس ڪري! توکي اهو خوف دل تي بيٺل آهي، تنهنڪري واڻيو به عمر ٿو نظر اچي. مارئي ڪٺي ماٺ ڪئي.

عمر بادشاهه وري ڦوڳو وٽ آيو ۽ چيائينس: مارو سڃاڻي آيو آهيان. هاڻي تنهنجو وارو آهي. ڦوڳو تيار ٿي، ڪهاڙي ڪٺي

شهر کان پري وڃي، سڄي رات جهنگ ڪيي، هڪڙو وڏو کُهڙ ڏٺائون. سڄ اڀرڻ کان پوءِ ٿوڪيي ٻاهر ڏٺائينس. کهڙ ۾ ڪچا لاٽا پيل هئا، اڇي دونهن پيدا ٿيو ۽ وڃي آسمان سان چوٽي ٻڌائين. ماڻهن ۾ اڇي ٿاهه پيو ته خدا خير ڪري، اهو ڏنءُ الائي ڪنهن ٻاريو! ماڻهو هڙئي ڀڄي اوڏهين. ڳوٺ، ٻنيون، ٽڙ، مال سڀ زهجي ويا. مارو سڄ اڀرڻ کان پوءِ سٺ ساهيڙين سان گڏجي، گهڙا ڪٽي، ڪوهه تي آئي. ٽر جا ڪوهه، سؤ هٿ کان به هيٺ، پاڻي تاري وانگر ٻکي، کوهه تي ايڏا ڪوس رکيل هئا، جو پاڏا ڇڪين يا ڏهه ٻارهن ڄڻس گڏجي هڪڙو ڪوس ڪڍن. پر مارو پهلوان هئي. اهو ڪوس اڪيلي سر ڇڪي پئي ڪڍيائين. عمر بادشاهه به اُٺ تي تيار ٿي، ٽڙ جو پاسو اچي ورتو. ڏسي ڪٽي ته مارو پاڻ اهو ڪوس ڇڪي ڪڍيو آهي، جيڪو پاڏا ڇڪين، يا ڪي ڏهه ٻارهن ماڻس ڇڪين. وائڙو ٿي ويو. خيال ڪيائين ته عورت پهلوان آهي، تڪڙ ۽ جهيڙو نه ڪبو. سو اٽڪل ويڙهائي، اُٺ چڙهئي صدا ڪيائين ته: واٽهڙو مسافر آهيان، اُڃ لڳي اٿم، پاڻي پياريو. مارو چيو: ادا! پاڻي پيارڻ ثواب آهي، اُٺ تان لهي پئو. عمر بادشاهه چيو ته: اُٺ ڏنگو اٿم. هُشياري، لهي، پاڻي پي چڙهندس ته ڪُڏائيندو. وٽو مون ساڻ آهي. اُٺ چڙهئي پاڻي پيارينم، ثواب ٿيندئي. اها ڳالهه ڪري وٽو توشدان سان ڪڍي، اڇلائي ڏنائين. مارو وٽو ڪٽي ڏوڪي پاڻي سان ڀريو. تيسين عمر بادشاهه اُٺ کي ولو ڏياري، واريءَ جي دڙي جي ڀرسان آڻي ٻيهاريو. مارو بادشاهي وٽو ڏسي حيران ٿي ويئي. پوءِ پاڻيءَ سان ڀري، ٽريءَ تي رکي، لوڏيءَ جو پاند پنهنجي منهن تي سنڀالي، عمر ڏانهن وڃڻ لڳي. عمر بادشاهه چوڻ لڳو ته: مائي! واريءَ جي دڙي تي مٿي چڙهي اچ ته پاڻي وٺڻ سولو ٿئيم. دڙو اُٺ جي خاني سان برابر آهي، هيٺئين پاسي کان ايندئين ته پاڻي وٺڻ ۾ هارجي ويندو ۽ اٺ به ٿاهه کائيندو. مارو واريءَ جي دڙي تي

چڙهي، منهن هيٺ هئس. مسافر کي چيائين ته: ادا! اچي پاڙي وٽ. عمر بادشاهه چوڻ لڳو ته: اچا ٻه ٽي قدم مٿي چڙهه. جڏهن مارو ٻه قدم کنيا، ته کاني سان برابر ٿي پئي. وري عمر چيس ته: پاڻي مٿي ڪر. مارو جو منهن هيٺ هو، مٿان لوڻي جو پاند هئس. هٿ مٿي ڪيائين. وري عمر چيو ته: اچا ٻه ڪجهه مٿي. ماروءَ سمجهيو ته شايد پاڻي مٿي پهچي نٿو سگهي، تنهنڪري ڪڙيون کڻي، پيرن تي بيٺي. جنهن مهل پيرن تي بيٺي تنهن مهل زور چڏائي ويو. عمر پنهنجي پاڻهن جي ڳراٽي ڦيرائي وٺي جو سٽ ڏني ته مارو اٺ جي کاني ۾ وچي سنڪو ڪيو. عمر بادشاهه اٺ کي وٺي هڪليو. ماروءَ کي پڪ رهي ته عمر کنيو ٿو وڃيم، سو ڏاڍيون ريهون ۽ دانهون ڪيائين ۽ ڇڏائڻ لاءِ حيلا ڪيائين، پر عمر بادشاهه ٻه پهلوان هو، تنهن هنجهه ۾ ڳُنڍي کڻي ويهاريس. تنهنڪري هيٺ ڌڻ کان قابو ٿي ويئي، باقي دانهون ڪوڪيون ڪيائين، ڳوٺن منجهه وارث هئائي ڪين، جو ڪٺي ڪو واهر پلي. ساهيڙيون سرتيون پڄي آيون ۽ اچي دانهن ڪيائون ته: ماروءَ کي ڪو اوٺي سوار کڻي ويو. مرد هئائي ڪين. دانهون ڪري ويهي رهيون.

ڦوڳو اڳيئي عمر بادشاهه سان پنهنجو جوڙ ناهي ڇڏيو هو ته آءٌ ڏڏون[۸] کي ٻاهه ڏيئي، ڦلاڻي لنگهه تي لئو بيٺل آهي، ان جي تار تي چڙهي اچي ويهندس. تار آهي ڳس جي مٿان، تون مارو کڻين ته آءٌ ويهارجئين نه، رڳو هڻ لئي هيٺان اچي ٻيهارجانءِ. آءٌ مٿان ٽپ ڏيندس. تنهنجي ۽ ماروءَ جي وچ تي لانگ ورائي اچي ويهندس. پوءِ آءٌ کنيو هليا هلنداسون. سو انهي صلاح موجب، ڦوڳو اڳئي انهي لئي تي چڙهيو ويٺو هو. عمر بادشاهه جڏهن مارو اٺ تي کڻي روانو ٿيو ۽ پري کان ڦوڳوءَ کي لئي تي ويٺل ڏٺائين، تڏهن خيال ڪيائين ته هي ڳس ڇڏي پيو پاسو وٺي هليو وڃان. ڦوڳوءَ اڳيئي چيو هئس ته زمين ۾ چورگپ آهي، پر خيال ڪيائين ته مٿان ڦوڳوءَ ڪوڙ ڪيو

هجي، سو گس کان اُٿ لاهڻ جي ڪوشش ڪيائين. ڦوڳو هڪل ڪيس تہ: مري ويندين. عمر بہ ڏٺو تہ برابر اُٺ گوڏن تائين زمين ۾ لهي ويو. عمر وري بہ اٺ کي ساڳئي گس تي مٿيائيو. اٺ وايو هو، واءُ سان ڳالهيون ڪري ٿي پئي، جنهن ڪي ڪڍهن بہ عمر بادشاه اڙي ڪانہ هڻي هئي؛ انهي مهل ڦوڳو جي پڙ کان اٺ کي سڄي ڪپي تلهڙ هٽي ڪيائين. اٺ واءُ سان ڳالهيون ڪرڻ لڳو. اڳيان ڦوڳو بہ ڏٺو تہ عمر ۾ سچائي ڪانهي، آءُ پنهنجي همت ڪريان. اٺ لوڙي هيٺان آيو تہ ڦوڳو مٿان پنهنجو پاڻ ڦٽو ڪيو. اٺ چوٽ پنڌ ۾ هو. بيٺل هجي ها تہ ڦوڳو وچ ۾ اچي وڃي ها، پر مٿان جو ڪريو تہ اٺ جي پوئين منجهہ تي ارهہ اچي لڳس. اٺل ڪائي ڪرڻ تي هو تہ يڪدم پٺي هٿ اٺ جي پڇ ۾ وجهي، اٺ جي چنگهن کي اهڙا سگهڙا هنيائين، جو هلندڙ اٺ بيهي رهيو. تيسين عمر بادشاه اٺ کي نڪاءُ ڪرايو تلهڙ. اٺ زور لاتو. اٺ جي پيٽ ۾ هو لائو، اٺ وٺي جا تيڪ هڻي تہ ڦوڳو جو مُنهن ۽ ڇاتي تيڪ سان پرجي ويئي. تيڪ جي ڪري پڇ سان هٿ رُڙي ويس، گوڏن ۽ نونئين پر اچي ڊٺو. عضوا پڄي پيس، هلڻ کان رد ٿي ويو، تہ بہ بانبڙا ڏئي، ريهون ڪري، اٺ جي پويان رڙهڻ لڳو. عمر تہ ماروءَ کي کڻيو هليو ويو، ڦوڳوءَ جون ٿر ۾ ريهون هجن. دانهن ڪندي سڄ لهي ويس. سندس ريهن تي بگهڙ ڊوڙي آيا ۽ ڦوڳو کي ڏسي خوش ٿيا تہ شڪار آيو. بگهڙ بہ بکايل، تن چوٽ ڪيس. هڪڙي وڌس سڄيءَ ڪُڪ ۾ وات ۽ ٻئي ڪپيءَ ۾. وٺي ست ڏناءُ ونس تہ ڦوڳو اڌو اڌ ٿي پيو. جهڙي نيت تهڙي مراد.

عمر بادشاه، مارو اٺ تي کڻيو اچي. ماروءَ دل ۾ ويچار ڪيو تہ پنهنجو پاڻ شينهن کان بچائڻ مشڪل آهي. آءُ عورت اڪيلي، عمر بادشاه زبردست. هڪڙو جهنگل، پيو نظر ڪيائين تہ سج بہ ٿو لهي، سو الله کي ياد ڪري، سج کي چوڻ لڳي:

الا، سج پيي نہ لهي، شل رڻ ۾ پوي نہ رات
بگهڙ آڏو ٻڪري، هٿ پُرئي وات.

عمر بادشاه ماروئ جي اها ڳالهہ ٻڌي، جواب ڏنو تہ:

الا، سج پلي لهي، پلي رڻ ۾ پوي رات
جهڙا مارل من ۾، سا عمر ناهي تات.

عمر بادشاهہ چوڻ لڳو: اي مارو! آءٌ شريعت تي هلندس. زور ۽ ظلم نہ ڪندس. عمرڪوٽ هاٿي اڪيئين ڏسجي ها، پر هاڻي اِتي جهنگل ۾ ٽڪندس تہ سنهنجي سچائي جي خبر پوندي. اها ڳالهہ ڪري اُن ڪي جهاب ڏنائين. اُن هُشي ويهي رهيو. عمر اُن تان لٿو. مارو بہ آمُر بجا ڪري، اُن تان لهي، چپ ڪري ويهي رهي ۽ دل ۾ ويچار ڪيائين تہ 'ڇا لڳي ٻاهہ، ڇا لڳي ڪپاهہ؟ ناحق اها ڳالهہ ڪير! انهن نہ چوان ها تہ عمر پنهنجي ڪوٽ ۾ رات هلي ٽڪي ها ۽ ماڻهن ۾ ڪو بچاءُ ٿئي ها.'

عمر بادشاهہ اٺ تان گاشو پاکڙو لاهي، بہ وڇاڻا ڪيا. هڪڙو اُن جي سجي پاسي، ٻيو کٻي پاسي. وچ ۾ اُن ويهاريائين. هڪڙي وڇائي تي پاڻ ۽ ٻئي تي مارو. سڄي رات ويهي گذاريائون. ننڊ ٻنهي کي ڪانہ آئي. مارو کي پنهنجي عزت جو خوف هو ۽ عمر بادشاهہ کي پنهنجي سر جو خوف هو. ماروئ جي خبر هيس تہ پهلوان آهي. متان آءٌ سمهي رهان تہ منهنجو ڪنو ڪٽي، مونکي ماري، اٺ تي سوار ٿي، پوئتي وري وڃي. انهن سج اڀري ويو، ننڊ ٻنهي کي ڪانہ آئي. صبح جو عمر بادشاهہ، اٺ تي گاشو ۽ پاکڙو ڪري ماروئ کي چيو تہ: اچي اٺ تي چڙهہ. مارو نہ آئي. ٻئي ٽئي ڀيري ڪان پوءِ عمر بادشاهہ، ماروئ جي لوئيءَ جي پاند ۾ اچي هٿ وڌو. تڏهن مارو چوڻ لڳي:

عمر! ڏج الله ڪان، منهنجي لوئيءَ لاءِ مَ هٿ
متان ڏينهن قيامَ جي، هنجون روئين رت.

تڏهن عمر بادشاهه چوڻ لڳو: آها قيام جاٽي، قضا جاٽي. جهنگ ۾ ڦٿو ڪونه ڪندوسئين، اٺ تي چڙهه. مارو لاچار اٺ تي چڙهي ويٺي. عمر اٺ ڪاهي هليو. ٿوري ئي وقت کان پوءِ عمرڪوٽ جي ٻاهران اچي پهتا. مارو چوڻ لڳي ته: ادا عمر! تون ظالم ٿي مونکي ڪٺي آيو آهين. آءٌ بادشاهزادي آهيان، مونکي پنهنجي ڪوٽ ۾ تون وٺي نه هل. مونکي هن وڻ هيٺ ويهاري تون پنهنجي محلات ڏي وڃ. چار رائيون، چار ٻانهيون مون ڏي ڏياري موڪل ته انهن سان گڏجي اچان. اها ڳالهه ٻڌي عمر بادشاهه، ماروءَ کي وڻ هيٺ ويهاري، پاڻ اٺ ڪاهي ڪوٽ ۾ آيو ۽ پنهنجي محلات ۾ اچي ٻڌايائين ته: ماروءَ کي ڪٺي آيو آهيان. چار هڪجيڏيون گڏجي وڃو، دلاسو ڏيئي وٺي اچوس. مارو پوئتي وڻ کان پناهه گهرڻ لڳي ته: اي وڻ! مونکي پناهه ڏي جو منهنجي عزت ۾ خيانت ٿي پوي. قدرت خدا جي سان وڻ جو ٿڙ ڦاٽي پيو، مارو وڻ جي ڦاٽ ۾ اچي ويٺي ۽ ٿڙ ملي ويو. پر مندس لوئيءَ جا ڏورا اڻ لڪا پاند ٻاهر رهجي ويا.

رائيون ٻاهر نڪري اچن ته مارو آهي ئي ڪانه. پوئتي وري آيون ۽ عمر کي خبر ڪيائون. عمر ڊوڙي ٻاهر آيو، ڏسي ته برابر ڪانهي. اتي دل ۾ ويچار ڪيائين ته ڦري ڪانه هئي جا آدمي ويٺي، ضرور پنڌ ڪري وئي هوندي. پير کڻڻ جي ڪوشش ڪيائين ته جنهن جاءِ تي مارو کي ويهاريو هئائين، اتان پير هلي وڻ جي ٿڙ تائين پهتا. اتي لوئي جي پاند تي به نظر پيس. پڪ ٿيس ته مارو کي وڻ ڳيهي ٿو وڃي. يڪدم حڪم ڏنائين ته: واڍي کي وٺي اچو ته وڻ کي وڍي اندران ٻاهر ڪڍي ڏئي. اتي وڻ مارو کي چوڻ لڳو ته: پناهه مون تو کي ڏني، سر به منهنجو ٿو وڃي. مارو چوڻ لڳي ته: تو ته مون تي ٿورو ڪيو، پر منهنجي قسمت ڦٽل آهي. هاڻي اوڳاڇي مونکي ٻاهر ڪڍ. ٻير ڦاٽي پيو، مارو ٻاهر نڪري آئي. دل ۾ ويچار ڪيائين ته 'محل کان گسي ويس، جو وڻ کان پناهه گهريم،

الله کان پناهہ گهران ها تہ بچي وڃان ها.“ پوءِ تہ راڻين ۽ شهزادين سان گڏجي، ڪوٽ ۾ آئي.

عمر بادشاهہ چيس تہ: روئڻ ۽ رڙهو بند ڪر، خوش ٿي ڪٽ تي چڙهي ويهہ، سڀن جي سرڪردي ٿيءُ. هڻ بادشاهي جي مالڪ تون آهين. مارو چوڻ لڳي تہ: اهي ڪوٽ محلات ۽ ماڙيون، مون لاءِ مرض آهن. مرض ۾ ڪيئن گذاريندس. جا ڪجهہ حياتي اٿم، نہ کائيندس، نہ پيئندس. پنهنجي پاڻ ڳاري ماري قٽو ڪندس. ٻيءَ ڪري تون منهنجو سڳو ڀاءُ آهين. لالچ مون مان ڇڏ، مونکي پنهنجي وطن پهچاءِ! عمر بادشاهہ چيو تہ: کهلي ٿي ڏسجين. اڳي ڳالهہ ٻڌندو هوس، هاڻ تہ روبرو اکين سان ڏسي آيو آهيان. گهڙا ڪنيو پاڻي پئي ڀرين، هت تہ بادشاهي موج ماڻيندين. ماٺ ڪري ويهي رهہ. اٿين هڪ ٻئي کي رد ۽ قد پئي ڏنائون.

عمر بادشاهہ پنهنجي ماڻهن کان فتوي وٺندو هو تہ مارو ڪٽي آيو آهيان. زور ظلم سان اچي قيد ڪئي اٿم. شادي ڪانہ ٿي قبول ڪري. پر چئي ٿي تہ آءٌ تنهنجي ڀيڻ آهيان. تنهنجي ماءُ ۽ منهنجي ماءُ هڪڙي آهي. انهي ڳالهہ جي پڪ ڪيئن پويم؟ هڪڙو گيهي عمر ڪوٽ ۾ رهندو هو. اهو چوندو هوس تہ: مارو جيڪي ڳالهائي ٿي، سو سچ آهي. خدا جو خوف رکجانءِ. شادي نہ ڪجانءِ. مونکي پنهنجي دل ٻولائي ٿي تہ مارو تنهنجي ڀيڻ آهي. پر ٻيا عام ماڻهو چوندا هئا: پنهنجي جند ڇڏائڻ لاءِ ڪوڙ ٿي ڳالهائي. عمر اها ڳالهہ ٻڌي انهي گيهي سان وڙهندو هو ۽ جٺ ڪندو هو تہ: دنيا چوي ٿي، تون ڇو ٿو چوين! گيهي چوندو هو تہ: موت جو خوف ڪونہ اٿم، الله جو خوف اٿم، تڏهن حق جي ورندي ٿو ڏيان. عمر بادشاهہ گيهي جي ڳالهہ سچي پائيندو هو، تڏهن سڀان زور ۽ ظلم نہ ڪمائين.

سالڪن چيو آهي تہ ”انسان سدائين هڪجهڙو نہ آهي.“ هڪڙي ڏهاڙي مارو عمر سان کلي ڳالهايو. ماروءَ جي مڱيندي

ڍول جو ماسو نجومي هو، ماروءَ جو اهو ڪلڻ، انهي نجوميءَ کي ڍول مان گڏ چوپڙ ڍاري راند ۾ معلوم ٿي ويو. نجومي ڪلي ڏنو. ڍول کي خبر هئي تہ منهنجو ماسو نجوم ڪري ٿو. اڄ ڪلي ڏنائين، سو پڇيائينس تہ: ڇو ڪلئين؟ نجومي چيو تہ: ڍارو سولو پيو اٿم. ڍول چيو تہ: ماما، سچي ڳالهہ ٻڌاءِ. ماسي چيو تہ: جي مونکي سچو سمجهندو هجين تہ اها ڳالهہ مون کان نہ پڇ، جو تنهنجي فائدي ۾ نہ آهي، پر ڍول ستائڻ لڳس، تہ بہ نجومي انڪار ڪئي. ڍول کي خار لڳو، سو ترار ڪڍي، ماسي کي دسي، مٿان چڙهي ويهي رهيو. هو پيرسن هو، پهچي نہ سگهيو، بيوس ٿي ڳالهہ ڪيائين تہ: انهي کي وڃي مار، جيڪو مارو ڪٺي ويو. جيستائين مارو شادي نٿي قبولي، تيستائين آءٌ بہ صبر ۾ هئس. اڄ ڏنو اٿم تہ مارو، عمر مان ڪلي ڏنو آهي. شايد شادي ڪندي. ڍول اها ڳالهہ ٻڌي، ماسي کي چيو تہ: هاڻي منهنجي الله واهي. مارو، عمر کان کسي اچي پنهنجي گهر ويهاريندس نہ تہ پاڻ مرندس. ماسي چيس: لشڪر مان ويندين تہ ڪونہ پرائيندين، اڪيلو ڪيڏ ڪري ائين ڪٽي آءٌ جيئن عمر ڪٺي ويو. ڍول الله جو آسرو ڪري، ڳس وٺي عمرڪوٽ روانو ٿيو.

وچ وات تي منزل ۾ جوڳين جو هڪڙو ٽولو ڏٺائين. ان ٽولي ۾ هڪڙو استاد گرُ هو. تنهن ڍول کي ڏسي چيو تہ: جنهن ارادي ۾ نڪتو آهين، فتحياب ٿيندين، پر ڪنهن اکر مان ۽ اکر وٺبو استاد کان. ڍول کي اها ڳالهہ دل سان لڳي سو فقير جي پيرين پئي چوڻ لڳو: فقير! دعا ڪريم. دل جي ڳالهہ ٻڌائي اٿئي. هاڻي استاد بہ تون ئي آهين. ڪنهن ڳس مان لاهي ڇڏ. جوڳي فقير رحمدل ٿي، پنهنجي هنر مان ڍول کي ڪجهہ سيکاريو، ۽ چيائينس تہ: هاڻي وڃ. جيئن چوندين تيئن ٿيندو. پنهنجي ڪڙي جي پڇتائي ڪجانءِ ۽ پنهنجو ويس بہ لاهي ڏنائينس ۽ چيائينس تہ: هي ويس پائي وڃ، نالو سچو ٻڌائجانءِ "ڍوليو جوڳي". ڍول جوڳي جو ويس پائي، ڪنن ۾ ڪنڍل،

هٿ ۾ مرلي کڻي، عمر ڪرت جي شهر ۾ آيو. ڪنهن در تي بيهي خيرات جي گهر ڪيائين. ماڻن ڏنو ته جوڳي آهي. سو هڪڙي مائيءَ ڏانهن اشارو ڪري چيائون ته: هن ويچاريءَ جي مڙس ٻي شادي ڪئي آهي ۽ هن کي ڏهاڳ ڏئي ڇڏيو اٿس. اها ڳالهه ٻڌي ڍول، مائيءَ کي سڀو وٺي ڏنو ۽ استاد جو سيکاريل ڦيٺو دم ڪري چيائين ته: چرخي جي تڪ ۾ ٻڌي ٻه-ٽي ڦيرا ابتا، ٻه-ٽي سبتا ڏئي ڇڏ. ٽي راتيون ڪري پڪي رکجان. تنهن کان پوءِ ور تنهنجو، ٻي ٻه تنهنجي غلام ٿي گذاريندي. سڳو ڏئي، هڪڙي مائي جو اٽو خيرات وٺي، انهي وڻ هيٺ اچي ويٺو، جنهن وڻ مارو کي پناهه ڏني هئي. ڇيٽا گڏ ڪري، دونهو دکائي، پنهنجي سوز ۽ اداس ۾ ويهي مرلي وڄائڻ لڳو.

هوڏانهن مائي به سڳي جا سوڻ ڪري، پنهنجي مڙس لاءِ مائي پڇائي، سپ ماري ويهي رهي. انهي ڏينهن سندس مڙس به وٽس اچي نڪاءُ ڪيو.

مائي کي پڪ ٿي ته سچو نالو الله جو آهي. جوڳي بيشڪ سچو آهي. جيئن چوي تيئن ٿئي. ٿئي ڏهاڙي کان پوءِ انهي مائيءَ عمر سومري کي وڃي خبر ٻڌائي ته: شهر کان ٻاهر هڪڙو جوڳي اچي ويٺو آهي. سڀو وٺي ٿو ڏئي تنهن جا ننوَ ڪوٽ. جبل وريا پيا هجن پر فقير جي ڦيٽي ۽ سڳي ۾ برڪت آهي. ماروءَ جي لاءِ ڪو ڏس پنڌ پڇيئنس. ڍوليي جوڳي جو وڻ هيٺ آستانو آهي. هڪ مائيءَ جو اٽو گدا ڪري، وڏيڪ پني ڪوني، سڳا ڏاڳا وات الله جي وٺي ڏئي. ڪير مکڻ جا، رنج ۽ ڪروڌ جا، بيماري ۽ علامت جا، هن جي پاران الله جي طرفان خير جو پاڻو مليو وڃي. اها حقيقت ڍوليي جوڳي جي شهر ۾ پکڙي ويئي.

عمر سومري به خيال ڪيو ته فقير کان سڳو وٺجي، جو سيڪو نيڪي پيءُ ڪريس. سو ماڻهو روانو ڪيائين ته جوڳيءَ کي وٺي اچو. نوڪر، فقير وٽ آيو، چيائينس ته: اي جوڳي!

عمر بادشاهه گهرايو اٿئي، پر جوڳي جواب ڏنو ته: آءٌ نه هلندس. نوڪر عمر کي اچي ٻڌايو ته: جوڳي نٿو اچي. عمر وري ٻيو ماڻهو روانو ڪيو ته فقير کي ريجهي ريجهي وٺي اچو. اُنهي نوڪر سان به فقير نه آيو. وري عمر بادشاهه ٽيون نوڪر روانو ڪيو. ٽئي نوڪر کي فقير جواب ڏنو ته: آءٌ سيلاني فقير آهيان، بادشاهه جو مون ۾ ڪهڙو ڪم هوندو؟ ڀلا جي بادشاهه کي ڪم آهي ته پاڻ هلي اچي. سالڪن چيو آهي ته: ”جيسين نه وڃي پاڻ، تيسين نياپي نه ٿئي.“ اها ڳالهه ٻڌي نوڪر اچي عمر سومري کي چيو: تون بادشاهه آهين، پر سمجهان ٿو ته فقير ڏاڍو وڏيڪ بادشاهه ٿو ڏسجي. پاڻ وڃين ته ڀلي ڳالهه اٿئي. نياپي ۾ نوڪر جي آڻڻ جو جوڳي ناهي. عمر سومرو پاڻ تيار ٿي فقير وٽ آيو، سلام ورايائين. فقير سان باعزت مليو. فقير کي چيائين ته: منهنجا ماڻهو تو ورائي ڇڏيا، هينئر پاڻ هلي آيو آهيان، سوالي آهيان. جوڳي چوڻ لڳو ته: ڪم تنهنجو آيان بايان آهي. پر آءٌ نه ڪندس. عمر چيو ته: ڇو؟ ڊوليءَ ڳالهايو ته: تون بادشاهه آهين، تون منهنجو چوڻ ڪونه ڪندين، ڪم ٿيندو ڪونه، دعا مان دغا پيدا ٿيندي. دغا معنيٰ ڏلا. استاد جو ڦيٽو آءٌ نه وڃائيندس. عمر بادشاهه جوڳيءَ کي ڏاڍو ستايو ته لکين دان ڏيندس. غريبن جا ڪم ڪرين پيو، باقي مون بادشاهه جو ڪم نٿو ڪرين؟ جوڳي چوڻ لڳو ته: غريب منهنجي چوڻ ۾ آهن، تون بادشاهه منهنجي چوڻ ۾ ڪيئن ايندين؟ لاچار ٿي عمر بادشاهه چوڻ لڳو ته: اي جوڳي! جيئن چوندين تيئن ڪندس. تنهن تي ڊوليو چوڻ لڳو ته: آءٌ محلات ۾ بيگاهه وقت ايندس ۽ بيگاهه وقت هليو ويندس. منهنجي اچڻ وڃڻ تي ڪو پهرو نه هوندو. عمر چيو ته: مارئي رڳو مون سان شادي ڪري، باقي جيڪي ڳالهيون چوين، سو سڀ قبول آهن. پوءِ ڊول ڪري وڃي مارئيءَ جي محلات ۾ آيو. ڊول ڏسي ته مارو پٽي ورائي، ڪنهن ٽڏي جي ٽڪري تي ويٺي آهي. اڳيان پٽ تي ريشم جا هنڌ،

بادشاهي ڪٽرن ۽ هندورا پيا آهن، پر ويٺي ٺڏي ٿي آهي. لوئيءَ جو پاند منهن تي اٿس. معلوم ڪيائين ته شايد روئي ويٺي. عمر بادشاه چوڻ لڳو ته: اي جوڳي! هي پنهنجي جهانگين مائٽن لاءِ بادشاهي کي ناپسند ڪيو، انڪار ڪيو ويٺي آهي. هاڻي تون ڄاڻ مارو ڄاڻي. ائين چئي عمر بادشاه ۽ ڏيول ڳڏجي ٻاهر نڪتا. فقير پنهنجي مڪان تي آيو ۽ عمر بادشاه ڪچهريءَ ۾ وڃي ويٺو.

سج لٿو، رات پئي ته عمر بادشاه محلات تان پهرو لاهي، دروازا کولي ڇڏيا. پهر رات جو گذريو ته ڏيول، مارو جي ملڻ لاءِ محلات ڏي وڃڻ لڳو. محلات ۾ اچي ڏسي ته مارو ماڳي جاءِ وسايو ويٺي آهي. پڪ ٿيس ته برابر ڏکي حالت ۾ آهي. خوشيءَ ۾ هجي ها ته هند تي ستل هجي ها. ويجهي اچي ڏيول چوڻ لڳو ته: مارو! منهن کولي مون سان ڳالهاءِ. ماروئڙل چوڻ لڳي ته: فقير! ٽرن رات جو. بيگاه وقت جو آيو آهين. ادي عمر کي خبر پئي ته ڦاسي چڙهي ويندين. ڏيول چوڻ لڳو ته: عمر جي پرواه ڪانهي، اهو هٿ سان وٺي آيو اٿم. آءٌ جوڳي نه، پر ڏيول آهيان. جوڳيءَ جي بيک ۾ توکي وٺڻ آيو آهيان. مارو اها ڳالهه ٻڌي چوڻ لڳي ته: ڏيول آهين ته مونکي پار ڏي. ڏيول چوڻ لڳو ته: نڌي هوندي راند ڪندي باغ ۾ پنهنجي هٿ سان ٽلهڙ هنيا هيئي. اهو اهڃاڻ ٻڌي مارئي ڪيس سڃاتو ۽ روئي ڳراٽي ڏنئين. پوءِ ڏيول کي مارو چوڻ لڳي ته: هڪڙو ڄڻو آيو آهين، مونکي ڪيئن ڪڍندين! ڏيول چوڻ لڳو ته: منهنجي چوڻ ۾ ٿيندينءَ ته منهنجي خيرخواه رهندينءَ، جي چوڻ کان نڪري وئين ته پوءِ دشمن آهيون. ماروئڙل چيو ته: جيئن چوندين تيئن ڪنديس. ڏيول چوڻ لڳو ته: سڀاڻي عمر هتي ايندو، تون ڪلي ڪيڪاري عمر کي عزت سان ڪٺ تي ويهاري چئج ته، فقير مائٽن جا ڏوهه ۽ رنج مون تان معاف ڪرايا. هاڻي تون مون سان شادي ڀلي ڪر. مارو روئي چوڻ لڳي ته ايتري حجت ادي عمر سان مون ڪئي نه آهي. ڏوليو چوڻ لڳو: ائين نه

ڪنديءَ ته موٽڪي ڏاءُ نه ايندو. پوءِ پاڻ ۾ صلاح پڪي ڪري، ڍوليو پنهنجي مڪان تي آيو. سڄ اڀريو ڏينهن ٿيو. عمر بادشاه مارو جي محلات ۾ آيو. مارو کي جيئن ڍولهو سمجهائي ويو هو، اٿي عمر کي وڏيءَ عزت سان کٽ تي ويهاريائين ۽ ڪلي چوڻ لڳي ته: تنهنجي حق ۾ فقير پارت ڪري ويو آهي. ايتري ڳالهه ٻڌڻ سان عمر باغ ٻهار ٿي ويو، ٽپ ڏيئي اٿيو، ۽ اچي ڍوليي سان مليو ۽ چوڻ لڳو ته: فقيرا! جا گهُر ڪرين سا پوري ڪريان. ڍوليو چوڻ لڳو: اٺ ملي ته گنگا پيئيندس. عمر بادشاه چيو ته: هڪڙي ڪان ٻه اٺ. نوڪر کي چيائين ته فقير کي اٺ آڻي ڏيو. نوڪر اٺ ڪاهي اچي ڍوليي جي اڳيان ٻيهاريو. ڍوليي اٺ ڏسي، عمر بادشاه کي چيو ته: هيءُ اٺ نه گهرجي. ڪنوات هجي، هجي دوڙڪ، نه ته ٻه پڪو چيٽ هجي. اڳ سوار چڙهيل نه هجيس. عمر چيو: فقير، سوين گونرا بيٺا آهن، جيڪو وڻيئي چونڊي ڪڻ. عمر بادشاه جي نوڪر سڀ گوڙنرا ڪاهي اچي فقير جي اڳيان ٻيهاريا. ڍول چيو ته گوڙنرا وراڻي اندر ڪوٽ ۾ اماڻ. ڍوليي جي چوڻ تي جت اهي گوڙنرا وراڻي ڪوٽ ۾ اندر واڙيا. پوءِ ڍوليو تلهڙ کڻي اٿيو، هر هڪ گوڙنري کي پٺيءَ تي لڪڻ رکندو آيو. هڪڙي گوڙنري تي لڪڻ رکيائين ته وٺي جو پڙڪو ڪاڍي ته ڪوٽ جي پٽ ڏاڻ ٽپي وڃي هن پاسي نڪتو. ڍوليي جت کي چيو ته: انهيءَ کي قاماڻي نڪ هڻينس. پوءِ وڃي گهمائي، وَهُو ڪري، واڳئين منٿون انين ڏينهن موٽڪي آڻي ڏي. جت، اُٺ انن ڏينهن ۾ تيار ڪري آڻي ڍوليي کي ڏنو. انهن انن ڏينهن ۾ ڍوليي ۽ مارو پاڻ ۾ سمن پئي ٻڌا. اُٺ ڍوليي کي مليو ته رات جو پهريون پهر گذاري اُٺ تي گاشا پاڪڙا ڪري، ڪوٽ کان ٻاهر آنڊائين ۽ پوءِ پنهنجا حال ڏاڳا وڃي عمر جي بستري تي رکي، عمر جو ويس پاڻ پاتائين ۽ عمر جا هٿيار به کنيائين. تنهن کان پوءِ مارو جي محلات ۾ آيو. پوءِ مارو ۽ ڍول ٻئي گڏجي اچي

ان تي سوار ٿيا ۽ اٺ اڻاري روانا ٿيا. ڍول پاڻ سان گڏ هڪ ڇانهين ڪنئين هئي. جنهن کي وچان چٽي لاهي اندران مال ڪاڍي ڇڏيو هئائين، باقي خالي کوپر هو. هلندي منزل ۾ اٺ ڇڙهئي، مارو کي ڇانهين ڏنائين. ماروئڙل هٿ ۾ کڻي ڏسي ته ڇانهين ڪاڏل آهي. مارو سمجهي ويئي ته اهو اشارو ڪهڙو آهي، تنهن چيو ته: ڍول! آئين سمجهه ته پيڻ پاءُ وٽ هئي.

اتي اڌ رات جو وقت اچي ٿيو هو ته گس ۾ اڳيان هڪ چورن جي گهٽل ملين. چورن ڏٺو ته اوٺي سوار پيو اچي، اٺ تي گاشا بادشاهي، اٺ سوار کي بادشاهي پوشاڪون، ساڻ گڏ عورت بيلهه چڙهيل اٿس. پري کان ڏسي، پاڻ ۾ اڳئي، ڍنيون ورهائڻ لڳا. ڪو پيو چوي ته زال منهنجي. ڪو چوي پيو ته مال منهنجو. جڏهن ڍول ويجهو آيو ته چورن جون اهي خبرون پنهنجي ڪنن سان ٻڌائين. ڍول چوڻ لڳو: ماروئڙل! گهٻراءِ نه توساڻ ٻه ڍول گڏ آهي. پاڻ مهمان ٻه هيئنر انهن جا آهيون. مارو چوڻ لڳي ته: هي جهجها آهن، تون اڪيلو آهين. هاڻي تنهنجي مرضي. ڍول اٺ کي اتي ويهاري توشدان سان اٿو ڪيڏيو ۽ مارو کي چيائين ته: چور ٻاهه ٻاريو، دانگي چاڙهيو، مانيون ويٺا پچائين. تون ٻه وڃي هڪڙي ماني پچاءِ.

مارو چوڻ لڳي: اي ڍول! هو اڳيئي پيا ڦر جون خبرون ڪن. وري تون ٻه چوين ٿو ته اوڏاهين وڃ. ڍول چوڻ لڳو: آءُ توکي چوان ٿو ته ماني پچائي آءُ. پنهنجي وارث جو حڪم مڃي، ماني پچائڻ وئي ته اڳيان ٻه ست ويهون چور گڏ ويٺا هئا. سياڻن چيو آهي ته: پنججي آڱريون برابر ناهن. انهن چورن ۾ ڪي چڱا ٻه هئا، جي چوڻ لڳا ته: سيڪو ننگ وارو آهي. جاءِ ڏيو ته پلي ساڻي ماني پچائي. مارو اچي ماني پچائي. ماني پچائي اٿڻ جو ارادو ڪيائين ته: چور چوڻ لڳا ته: مائي! اِنهي کي ساري توکي پاڻ سان وٺي هلنداسون. پوءِ ايڏانهن چو ٿي وڃين، ويهي رهه. تڏهن مارو سڏ ڪري ڍول کي چيو: ماني

ڪوسي آهي، منهنجا هٿ ٽا سڙن. ڍول چوڻ لڳو ته: ماني ۽ ڪي سامهون ٽيڪ ڏيئي رک، هتان منهنجو تير ٿو اچي، ماني جي وچ ۾ لڳندو، پوءِ تير ۾ هٿ وجهجو. ماني ڪنيو آءٌ. مارو ٽيڪ تي ماني سامهون رکي، چورن کي هڪل ڪئي ته هڻي پري ٿيو. پريان تير ٿو اچي ته ڪنهن کي لڳي نه وڃي. ڍول تير زهه ۾ وجهي، ڪمان مان ڦٽو ڪيو ته ماني جي پوري وچ ۾ اچي لڳو. شهزادي تير هٿ ۾ وجهي، ڪٽي اٿي هلڻ لڳي. چورن پاڻ ۾ صلاح ڪئي ته مڙس آهي تيرانداز، سو پلٽي باز به هوندو. رات جو جهيڙو نه نهندو. ڏينهن آهي شينهن. سڄ اڀرڻي ڪان پوءِ ڦر ڪنداسون. اها صلاح ڪري چور مانڪري هنن کي تڪي ويهي رهيا. ڍول ۽ مارو ماني کائي خوش ٿي گاشي ڏي ويهي رهيا.

هوڏانهن پرهه ڦٽيءَ مهل عمر سومري کي سار ٿي. ننڊ مان مجاڳ ٿيو. ڏسي ته سنهنجي بستري تي جوڳيءَ وارا حال ڏاڳا رکيا آهن ۽ سنهنجا ڪي هٿيار ۽ لٽا آهن ئي ڪين. انهيءَ مهل سمجهيائين ته ڍوليو جوڳي نه هو، پر مارو جو مڱيندو ڍول هو. وري ڊوڙي اچي محلات ۾ ڏسي ته مارو به ڪانهي. اتي ويچار ۾ آندائين ته آءٌ به ڪيڏ ڪري ماروئڙل ڪٽي آيس، پر سونکي قبول نه ڪيائين، ۽ چوندي هئي ته ماءُ پنهي جي هڪڙي آهي، تون منهنجو پاءُ آهين. هاڻي وچ تي رهي ميار، اها لاهڻ گهرجي. جيڪو مرد اينري عقل سان پنهنجو ڪم سچو ڪيو ٿو وڃي، انهيءَ جي دل مان ماروئڙل جو شڪ پاڪ ڪري، بغض ڪيڻ گهرجي. سو يڪدم اٺ تيار ڪري منزل چڪيائين. عمر جا سواري وارا اٺ ”وايا“ هئا، جي واءُ سان گڏجي هلندا هئا ۽ منزل جو انت نه ڏيندا هئا. جڏهن عمر بادشاهه جي اٺ، ڍول جي اٺ کي ڏٺو ته ڪٽڪ ڪيائين. مارو پوئتي نهارڻ لڳي ته اٺ ڏسڻ ۾ آيس. مٿس عمر بادشاهه سوار هو. مارو سڃاتو ۽ دانهن ڪري ڍول کي چوڻ لڳي ته: ادا عمر به اچي پيو.

عمر جو نالو ٻڌي ڇرڪ ڀريائين. هيڏانهن هوڏانهن لوڻا هڻيا، چيائون ته: عمر بادشاهه ته اچي، سائس لشڪر هرڳز ٻاري، مري وينداسون. هاڻي ڀڄو ته ڀڄون. ڇرڻ واري گهل پاڃ ڪاڍي. ڍول پنهنجي ڪماڻ تي تير چاڙهي، عمر بادشاهه ڏي سامهون ٿيو ۽ هڪل ڪري چيائين ته: پنهنجو حق ڪنيو ٿو وڃان، منهنجي پٺيءَ نه اچ. ايندين ته تير هڻندوسئين. عمر بادشاهه ڍول کي چوڻ لڳو: هڻ ڏک، مهل اها اٿئي. تون وڃي مارو کي ملير ۾ مهڻا ڏيندين، تنهنڪري يا سونکي ماريو وڃ نه ته آڻ جهل ته ماروءَ تان سيار لاهيان. ڍول آڻ هٿيايو، عمر بادشاهه به پنهنجي آڻ تان لهي پيو ۽ ماروءَ کي اچي مٿي تي هٿ رکيائين. ڍول کي چيائين ته: آئين پانڃ ته پيءُ ڀاءُ سان ملڻ ويٺي هئي. آئين ڇٽي عمر بادشاهه شهزادي ماروءَ کي ٻه سچا لعل ڏنا ۽ چيائين ته: ڇٽي ۽ جوڙي جا اٿئي. آئين ڇٽي، آڻ تي سوار ٿي واپس ٿيو ۽ ڍول پنهنجي وطن ڏي راهي ٿيو. منزل به منزل اچي ملير ۾ پهتو. شهزادي مارو کي اچي پنهنجي محلات ۾ ڇڏيائين. راڻيءَ وٽس يڪدم شاديءَ جو سانباهو ڪيو ۽ ماروءَ کي ونهه ۾ ويهاريائين. ڍول دل ۾ ويچار ڪيو ته منهنجو واعدو پورو ڪونه ٿيو، تنهنڪري شادي ڪونه ڪندس. پوءِ لڪي شڪار جو بهانو ڪري هليو ويو. ڍول وٽي ڪان پوءِ سيڪنهن کي پڪ ٿي ته ڍول شادي ڪونه ڪندو. ڪيترا ڏينهن ٿي ويا اٿس ونهه ٿئي، مٿان شادي جي رات اچي بيٺي آهي ته موٽيو نه آهي. تنهنڪري پاڻ ۾ صلاح ڪري، ڪيت نالي هڪ شخص کي شهزادي مارو جو گهوٽ ناهيائون، جو ڍولو جي بنياد مان هو. ڪيت کي ڳانو ٻڌي ڇٽي ۾ ويهاريائون. مٿان مينڌي ڪٽي آيا. الله جي قدرت سان ننڍڙي ڇوڪري ڪچهريءَ ۾ اچي پئي. مائهن ڪان مٽيندي ڪيت جي آڱيان لنگهي. ڪيت خوشيءَ ۾ ٿونديو ويٺو هو، تنهن ڇوڪريءَ کي لت هڻي ته چنگهه ڇوڪري ڪان نڪري پيس. وراڻي ٻي لت هڻيائين ته گوڏو ڍڪڻي ڪان نڪري پيس. وري مُڪ هڻيائين ته ٻانهن ڪرائي ڪان

جهُري پئي. اتي ٻيو هٽ جهريل ٻانهن ۾ وڃي ويهي رهيو. ميندي لائڻ کان وڏو ٿي ويو. ساهيڙيون سرتيون ميندي کڻي آيون ۽ شهزادي مارو کي چوڻ لڳيون ته: نه ڇمين ها نه ڪال پوي ها. جنهن سان تنهنجو وناهه ڪيائون آهي، تو کان لڪي ڀڄي ويو. وري ڪيٽ سان ٿي پرڻايائون ته اُن جون ٽنگون ٻانهون ڇُوهيءَ سان وڙهندي ڀڄي ڀيون آهن. هاڻي انهيءَ شاديءَ کان مرڻ ڀلو آهي. اها ڳالهه ٻڌي شهزادي مارو دل ۾ چيو ته: سچ ٿيون چون. انهيءَ جيئڻ کان مرڻ ڀلو آهي. هاڻي ڇو نه پنهنجو سر کڻي وڃي شينهن کان پاڻ مارايان.

انهيءَ رات ڍول به انهي ساڳئي شينهن کي ماري، شينهن جي کل لاهي ان تي چڙهي ويٺو هو. ڍول کي ڇيچ ۾ منڊي هئي، جنهن تي سچو هيرو چڙهيل هو، رات جو ٻريو ٿي. انهيءَ چمڪار تي شهزادي ڪاهي آئي. ڍول هڪڙي انسان کي ويجهو ايندو ڏسي هڪل ڪئي ته: ڪير آهين؟ اچئي تو تير. شهزادي مارو جواب ڏنو ته: هڻ تير، مهل اها اٿئي. ڍول ڳالهائي سڃاتو. چيائين ته: مارو آهين؟ مارو به سڃاتو، سا به چوڻ لڳي ته: ڍول آهين! ڍول ماروءَ کي چوڻ لڳو: هلي اءُ، مون سان گڏجي ويهه. شينهن جي کل تي چڙهي، مارو چوڻ لڳي ته: کل سان ڇٽ ٿي اچيم. ڍول چيو ته: جهنگل ۾ اهائي کل آهي، جنهن تي ويهندا سين. مارو چوڻ لڳي ته: مون وٽ ڀڙو آهي. آهو وڇايان ٿي. تون منهنجو ور آهين، هلي آءُ ته گڏجي ويهون. ڍول ڀڙڪو ڪائي اٿيو ۽ شهزاديءَ کي چوڻ لڳو ته: اڳ اهو اکر ڳالهائين ها ته آءُ توسان شادي ڇو نه ڪريان ها. هاڻي هل ته توسان لانئون لهان. پوءِ ٻئي گڏجي پنهنجي محلات تي آيا. وڏا مهڄ سوڻ ڪري، شهزادي ماروءَ سان شادي ڪيائين. تنهن کان پوءِ ٻنهي ڄڻن پنهنجي چمار جا ڏينهڙا قرب محبت سان پورا ڪيا.

———

تعلقي ٺٽبي الهيار مان مليل ڳالهه *

مارئي همير سومري جي ڌيءَ هئي. سندس اصلي نالو ”سُڄاڻ“ هو. همير سومرو سماواتي پرڳڻي ۾ هڪڙو نواب هو، ۽ پنهنجي جاگير شان حڪمران هو. سنڌ ملڪ تي هميشه پٺاڻ حملو ڪري، مُلڪ کي ڦُري لُٽي پڄي ويندا هئا، جنهن لاءِ پهاڪو ڏيندا آهن ته ”جڏهن ڪڏهن سنڌڙي توکي ڦندارئون جو ڪو“. هڪ ڀيري انهن پٺاڻن جڏهن سماواتي پرڳڻي تي هلان ڪئي ۽ همير جي جاگير تي ڌڻ چڙهائي ڪئي، تڏهن هو پٺاڻن سان مقابلي جو ست نه ساري، ڪوٽ مان ٻار ٻچا ڪڍي، ڀڄڻ تي هو ته پٺاڻن سندس قلعي کي اچي گهيرو ڪيو، ۽ ماڻهن کي مارڻ ۽ ڦُرڻ لڳا. اوچتي ڀڄ ڀڄان ۾ ننڍڙي سُڄاڻ، جا ان وقت ڇئن پنجن سالن جي هئي، سا رهجي ويئي جا پٺاڻن ڪي هٿ آئي. همير جي ڪوٽ کي ڦرڻ کان پوءِ پٺاڻن لکپت، مانڊوي ۽ پور بندر جي ڦرڻ جو ارادو ڪري، اڳتي قدم وڌايو. ننڍڙي سڄاڻ خوف ۽ هراس ۾ واٽ تي بيمار ٿي پئي، ۽ جنهن ڦورو پٺاڻ جي قبضي ۾ هئي، تنهن ملير واري حصي جي هڪ ڳوٺڙي جي ”مارو“ نالي هڪڙي پوڙهي ڌراڙ کي اها ڇوڪري ۽ ڪجهه نقد رقم ڏني ته هو ڇوڪريءَ جي هر طرح سنڀال لهي، جيئن ڇاق چڱي ڀلي ٿئي، پوءِ جڏهن ڪچ کان موٽي ايندس تڏهن توکي وڏو انعام اڪرام ڏيئي، ڇوڪري پاڻ سان وٺي ويندس. مگر پٺاڻ وچ ۾ ڪي ويا ۽ وري نه موٽيا. اهڙيءَ طرح سُڄاڻ، ماروءَ جي پالنا هيٺ رهي، جنهن وري سندس نالو ”مارئي“ ڪٺي رکيو.

---

* هيءَ ڳالهه وچولي (تعلقي ٽنڊي الهيار) مان ولي محمد طاهر زئي کان ملي.

قصو ڪوتاهه- آها سچاڻ، مارئي جي ناليَ سان ڏراڙن وٽ نپجي وڏي ٿي. جڏهن ١٥-١٦ سالن جي ٿي، تہ ماروءَ کان ڦوڳ نالي هڪ ڏراڙ، مارئيءَ جو سڱ گهريو، پر هن پنهنجي پاڻٺي نالي ’کيت سين‘ سان مارئيءَ کي مڱائي ڇڏيو. مڱڻي جو ٻڌي ڦوڳ، همير جي ڪوٽ تي آيو. پر همير اڳ گذاري ويو هو، ۽ ان جو پٽ عمر، جاگير جي سنڀال ڪندو هو، جنهن وٽ اچي مارئيءَ جي حُسن جي تعريف ڪيائين تہ: ملير جي پاڳي ۾، چام جي ڳوٺ ۾، هڪ ڇوڪري مارو ڏرار نپائي آهي، جا پنهنجي چڏي ويا هئا. تون اسان جي جاگير جو نواب آهين. اها تنهنجي گهر ۾ سونهندي. پر جي جلد نہ رسئين تہ پوءِ مارو پنهنجي پاڻٺي کيت سين کي پرڻائي ڇڏيندو. عمر پنهنجي پيءُ ۽ ماءُ کان، سُچاڻ جي ڪجي وچڻ جي ڳالهہ ٻڌي هئي، سو ڦوڳ ۽ ٻيا ڪي ماڻهو پاڻ سان وٺي، ان ڳونڙي تي ڪاهي آيو. جڏهن ڳونڙي ۾ پهتا، تہ ان وقت مارئي ڇيلڙن کي کوهہ تي پاڻي پئي پياريو. عمر وڏي وڃي ڪيس سوگهو ڪيو، ۽ اٺ تي کڻي آڻي پنهنجي ڳوٺ همير ڪوٽ ۾ ڇڏيائينس. پوءِ کيس سموري خبر ٻڌايائين تہ؛ تون منهنجي پيڻ آهين. تو کي نندي هوندي پنهنجا کڻي ويا هئا. هاڻي تون هتي رهہ. مارئيءَ کي ان ڳالهہ جي پڪ ئي نہ ٿئي. تنهن چيو تہ: تون منهنجو حسن ڏسي، مونکي کڻي آيو آهين، ۽ دوکو ڪري مون سان شادي ڪرڻ ٿو چاهين. آءٌ اشراف آهيان. مونکي اٽي منهنجي پيءُ ماروءَ، منهنجي سوٽ سان مڱائي ڇڏيو آهي. آءٌ تنهنجي انهيءَ دوکي ۾ هرگز نہ ايندس. عمر پوءِ کيس نندي هرندي وارين سهيلين جي وچ ۾ ڇڏيو، ۽ انهن کي چيو تہ: تو هين نندي هوندي واريون يادگيريون ڏياريوس، تہ من ڳالهہ دل تي تري اچيس. پر مارئي انهن کي بہ نہ مڃيو. آخر جن دايون کيس نپايو ڪڍايو هو، سي کيس سمجهائڻ لڳيون تہ: تون بادشاهي گهراڻي جي آهين، تون هتي محلاتن ۾ ٿي سونهين يا جهوپڙين ۾؟ تنهنڪري مارو ۽ کيت کي وساري

هتي ويهي عيش ۽ آرام جي زندگي گذار. ان کان سواءِ، عمر پڻ روز رات جو اچي منٿون ڪندو هوس ته: اسان جي خانداني شرافت کي ٽڪو نه لاءِ، مان ڪري اتي ويهي رهه، جيئن چوندين ۽ تيئن ڪندس، پر اها مڱڻ وغيره جي ڳالهه نه ڪر، آءٌ توکي ڌراڙن ۾ هرگز ڪونه ڏيندس. هت پنهنجي قوم جا سومرا سردار گهڻيئي ويٺا آهن، انهن مان ڪو پسند ڪري توکي پرڻائي ڇڏيندس.

انهن ڳالهين پڌڻ کان پوءِ، مارئي هيڪاري شڪ جي پيئي ته شايد هي مونکي زوري رهائي به ايتري لاءِ ٿو ته هن کي ريهي ريبي ماروءَ ۽ مڙس تان هٿ کڻايان. تڏهن عمر سومري کي چيائين ته: تون قياس ڪر ته جي آءٌ تنهنجي پيڻ هيس ته بروقت توهان پناڻن جي پٽ وٺي، مونکي ڇڏايو ها. پهلا جي اها مڙسي توهان کان ڪانه ٿي، تڏهن به پڇائون ڳاچائون پيا ڪريو ها. جي ائين به نه ڪيو، ته تون اتي منهنجي پيءُ ماروءَ ۽ پين عزيزن کي سڏائي انهن جي موجودگيءَ ۾ منهنجي موڪل وٺين ها ته هيءَ منهنجي پيڻ آهي، آءٌ هن جي ڳولا ۾ هئس. هاڻ مونکي سڌ ملي آهي، ۽ ڪيس ڳولي لڌو اٿم. پوءِ انهن سان سوال جواب ڪري مونکي وٺي اچين ها، ته آءٌ به سمجهان ها ته برابر منهنجو ڀاءُ مونکي وٺي آيو آهي؛ تون چورن ڌاڙيلن وانگر مون کي کڻي ڀڄو آهين، سو آءٌ هرگز مارن تان هٿ ڪانه کڻنديس. تنهن کان سواءِ آءٌ انهن سان هيري ميري وڏي آهيان، منهنجو مڱڻو به ٿي ويو آهي. هاڻ جي تون مونکي پاڻ وٽ ويهاريندين ته هڪ مڙس جي جيئري هوندي، ٻيو مڙس ڏيندين، جو پڻ اشراف ماڻهن لاءِ پڌڻ برابر آهي. تنهن کان سواءِ منهنجي ڪچي وچڻ جي ڳالهه هاڻ ماڻهن جي دلين مان مٽجي چڪي هئي، سو تو مونکي آڻي وري ماڻهن کي تازي يادگيري ڏياري آهي. جنهن خواريءَ کان تو بچڻ ٿي چاهيو، سا ته هاڻي پيٺي خواري پنهنجي خاندان تي ڪرائي رهيو آهين. جي ٿي سگهي ته مونکي

مارن ڏاٿهن موٽائي امان ۽ ماٺهن کي چئو ته مارئي برابر مون پنهنجي وڃايل ڀيڻ سمجهي آندي هئي، پر هيءَ اها نه آهي. مگر هن سان آءٌ ڀيڻ وارو سلوڪ ٿو ڪريان، ڪيس ڏيڄ پوت ڏيئي سندس مڱيندي سان پرڻايان ٿو. ان ۾ تنهنجي به عزت ٿيندي، ۽ منهنجو به ڪَر مٿي رهندو. نيٺ اها صلاح عمر کي وڻي، سو مارو ڏاٿهن ماڻهو موڪلي، ڪيس سڄي حقيقت کان آگاهه ڪيائين، ۽ وڏي ڌام ڌوم سان مارئي کي کيت سان پرڻائي ڇڏيائين.

—

تعلقي ماتلي مان ملیل ڳالھہ *

همير سومري جون شاديون ست ٽيل هيون، جن ۾ ڪي سوڍيون هيون، ڪي سميون هيون ته ڪي سومريون هيون. انهن مان جاسل نالي هڪ راڻي سمي هئي، تنهن جون پيٽون ٽي هيون، جن مان، هڪڙي مهر راڻيءَ جي ماءُ هئي ۽ بي رهندي هئي جاگير پوڏاسر ۾، تنهن کي 'کيت' نالي هڪ پٽ ڄاڻو هو. اڳئين زماني ۾ هندو يا مسلمان سڀ هڪجهڙا نالا رکندا هئا.

جاسل راڻي، پنهنجي ڀاڻيجي مهر راڻي جي شاديءَ تي ويل هئي، جا راء لاکو پرڻجڻ آيو هو. جنهن ڏينهن راء لاکو پرڻجڻ آيو هو، تن ڏينهن همير سومرو چاق نه هو، ۽ راڻي جاسل کي پيٽ هو، تنهنڪري همير سومرو شادي ۾ نه آيو هو، باقي راڻي جاسل شادي ۾ آئي هئي.

راء لاکي هنن کي ٻول ڏنو هو ته مهر راڻي ۽ گهوٽ ۽ مهر راڻي جي ماسي، اهي رات جي ڇئين پهرن ۾ پنج پهچائي ڏيو، جي نه ته جتي سج اڀريو اتي مهر راڻي جهنگ ۾ ڇڏي هليا ويندا سين. تنهن وقت ۾ پالواه جي راجا وٽ هڪ گاڏو هو، جنهن کي روجهڙا هلائيندا هئا.

مهر راڻي جي پيءُ، انهي مهل ٽي اوٺي، اٺ تي چاڙهي موڪليو پالواه جي راجا ڏانهن ته اهو گاڏو ۽ روجهڙا مون ڏانهن موڪل، جو مهر راڻي پنج پهچائڻي آهي. پالوا جي راجا پنهنجي سئيس 'پاليٽي' پنهور کي چيو ته مهر راڻي گهوٽ سوڌي پنج ۾ ڇڏي، روجهڙا رات وچ ۾ واپس وارجئين، متان راء لاکو

* محمد اسماعيل گشڪوري بلوچ، ويڻل ڳوٺ ڇتو گشڪوري لڳ دنبالو نئون، تعلقو ماتلي کان مليل روايت.

سنهنجا روجهڙا ضبط ڪري، چـو تہ آءٌ ۽ راءِ لاکو پاڻ ۾ ڪونہ نهون.

انهي گاڏي ۾ مهر راڻي، راءِ لاکو ۽ راڻي جاسل، اهي ٽئي ماڻهو چڙهيا، ٻي ڇڇ گهوڙن تي چڙهي رواني ٿي. هنن سان گڏ گهڻي گهائيندي ست ويهون ڇوڪرين ڪنوارين جـون بہ پويان لڳيون ويون. جڏهن هنن کان ڇڇ نڪري ويئي، تڏهن ڇوڪريون بہ رڻ تي پڄي ويون، جو انهن کي سج اُڀري ويو هو، تنهنڪري اهي ڇوڪريون اتي ٿي رهيون. انهن کي اُڃ اهڙي تڪليف ڏني جو اهي ست ئي ويهون ڇوڪريون مري ويون. انهن تـي قدرت سـٽي واري، تنهنڪري انهيءَ جاءِ کي 'ڪنوار پيٽ' سڏبو آهي.

قصو ڪوتاهہ تہ گاڏو ڀڄ ۾ پڄي ويو تہ راءِ لاکـو ۽ مهر راڻي لهي پنهنجي جاءِ تي هليا ويا، باقي رهي راڻي جاسل جنهن کي ننڊ اچي وئي هئي ۽ اها گاڏي ۾ ئي رهجي وئي. پالٽي کي خوف هو، تنهن يڪدم پنهنجا روجهڙا واپس واريـا ۽ راڻي جاسل انهي گاڏي منجهہ رهي. پالٽي واپسي ۾ ڪڇ جو رڻ سٽي آيو، تنهن کان پوءِ هن پانيو تہ آءٌ گاڏي ۾ سولو ٿي ويهان تہ گاڏي منجهہ اندر کنگهہ ٿي، خيال ڪيائين تہ گـاڏي ۾ اندر ڪير چڙهي ويو، تڏهن پڇيائين تہ ڪير آهين؟ اندران مائي آواز ڏنو تہ: ابا! ڀڄ پڄي ويا آهيون؟ پالٽي چيو تـہ: راءِ لاکي ۽ مهر راڻي کي ڀڄ ڇڏي آءٌ واپس وريو آهيان. امان! تون ٻڌاءِ تہ ڪير آهين؟ تڏهن مائيءَ چيو تہ: ابا! آءٌ انهي ڇڇ ۾ هيس، ۽ مهر راڻي جي ماسي آهيان. هاڻي مهرباني ڪري مون کـي واپس هلي ڇـڏي اچ! تڏهن پالٽهي چيو تہ: امان! آءٌ واپس هلي نہ ٿو سگهان، جو سنهنجا روجهڙا ايترو پنڌ ڪري آيا آهن. تنهن کان سواءِ سج بہ اُڀري ويو آهي، باقي هاڻي تـون جتي چوين، اتي توکي لاهي ڇڏين. تڏهن مائي چيو تہ: مون کي ڇڏي اچ مهرراڻي جي گوٺ. وري جو مائيءَ چيو تہ: آءٌ همير سومري جي زال

آهيان، تڏهن هن ڊپ ۾ چيو ته: آءٌ اوڏهين ڪونه هلندس، باقي ٻئي هنڌ جتي چوين اتي لاهي ڇڏينم! تڏهن مائيءَ چيو ته: ابا، ته پوءِ مون کي وٺي هل تنهنجي ڳوٺ.

پالڻي، راڻي جاسل کي وٺي آڻي پاڻ وٽ رهايو ۽ ڪپڙا پهري ڪري سڏيائين ۽ پالواهه جي راجا کي سموري ڳالهه ڪري ٻڌايائين ته هن طرح هيءَ مائي مون مان ڇڄ مان ڳڌجي آئي آهي. تڏهن هن چيس ته: جي ٽئي پڇا ته راڻي واپس ڏياري موڪليندا سين ۽ جي نه ته هن کي کاڌ خوراڪ آءٌ پيو ڏيندس، جو مائي مسلمان آهي. رهي پلي تنهنجي گهر، جو تو پهري ڪري سڏي آهي ۽ تون به مسلمان آهين.

ٿورن گهڻن ڏينهن بعد راڻي جاسل هٿ پير لڌا، ۽ ڌيءَ ڄاي، جنهن جو نالو رکيائين "مارئي". آخرڪار مارئي وڏي ٿي ۽ ڪيتريءَ نالي جيڪو سندس پاڻيجو هو، ان کي گهرائي، مڱڻو ڪري ڇڏيائين. مارئي تمام سهڻي هئي، جنهن جي هاڪ پري پري تائين هوندي هئي. ڏڪار پوي ته انهن پرڻ ويندا هئا عمرڪوٽ مان، ته اتي به مارئي جي سونهن جون ڏاڍيون ڳالهيون ڪندا هئا. آخرڪار اها ڳالهه عمر جي ڪنن تي به وڃي پئي ۽ عمر انهن کان پڇيو ته: اها ڇوڪري ڪهڙي ڏڙ تي رهندي آهي؟ تڏهن هنن چيس ته: سائين! اها رهندي آهي پالوا ۾.

پوءِ عمر به سنيري پنهنجي اٺ تي چڙهي روانو ٿيو انهي ڏس ڏانهن، جتي مارئي جو ڏس مليو هئس. آخرڪار ڪاهي انهي ڏڙ تي آيو، جنهن تي مارئي پاڻي ڀري پريو. عمر ڏسي چيو ته ڇوڪري ته اهائي آهي، تنهن هوندي به ان کان نالو پڇيائين. تڏهن هن ڏسيس ته: منهنجو نالو مارئي آهي. وري پڇيائينس ته: تون پالڻي پنهور جي ڌيءَ آهين؟ هن چيو ته: اهو منهنجو سامو آهي. اتي مارئي خيال ڪيو ته شايد هي اسان جو ڪو سڃاڻو آهي. هاڻي عمر، مارئيءَ کي چيو ته: مون کي پاڻي پيار! تڏهن

مارئي پنهنجي گهران پاڻي جو وٺو ڏونئي پري آئي. پر ڪجهه حسن عمر جو ڏسي مارئي به سوهجي پئي. عمر وٺو اُچلي مارئيءَ کي واري چاڙهيو اُن تي. اڳيئن خاني ۾ عمر هو ۽ پٺيئن خاني ۾ مارئي هئي.

جاسل راڻي، مارئي کي ٻڌائيندي هئي ته تون همير سومري جي ڌيءَ آهين ۽ عمر نالي اڄ جيڪو بادشاه آهي، اهو تنهنجو پاءُ آهي، ۽ پوءِ مهر راڻي جي شاديءَ جو سمورو احوال ٻڌائيندي هيس، ۽ هڪڙي منڍي همير جي نالي تي هئي، اها به مارئيءَ کي ڏئي ڇڏي هئائين. ٿورن ڏينهن کانپوءِ ڏينهن بعد مارئيءَ جي ماءُ گذاري ويئي ۽ همير سومرو به بيماري ۾ گذاري ويو، انهي ڪري راڻي جاسل جي پڇا ڳي ڪانه ٿي. جيڪو همير سومري جو قاضي هو، تنهن کي انهي قصي جي خبر هئي.

عمر، مارئيءَ کي کڻي آيو عمرڪوٽ ۾، ۽ اچي پنهنجي جاءِ تي ڇڏيائين. تڏهن مارئي پڇا ڪئي ته: هي ڪوٽ ڪهڙو آهي؟ عمر ٻڌايس ته: هي عمرڪوٽ آهي. اتي مارئيءَ چيو ته: آءٌ توکي ڪانه ڀينديس، جو منهنجا مارو پيچي ايندا ۽ عمر بادشاه کي اچي دانهن ڏيندا، جو آءٌ انهي عمر جي ڀيڻ آهيان. تڏهن عمر چيس ته: اهو عمر ته آءٌ آهيان. تڏهن مارئي هن قصي جي ڳالهه ڪري ٻڌايس ۽ چيائينس ته پنهنجي پيءُ همير جي نشاني به مون وٽ آهي، جا منهنجي ماءُ مون کي ڏني هئي. پوءِ اها منڍي ڪڍي عمر کي ڏنائين، جو منڍيءَ تي همير جو نالو لکيل هو.

عمر يڪدم پنهنجي پيءُ جي قاضي کي گهرايو، جنهن سموري ڳالهه ڪري ٻڌايس ته راڻي جاسل، مهر راڻي جي شاديءَ تي ويل هئي، تنهن وقت تنهنجو پيءُ بيمار هو ۽ گذاري ويو، انهيءَ ڪري راڻيءَ جاسل جي ڪنهن پڇا ڳي ڪانه ڪئي. اها ڳالهه ٻڌي عمر، مارئيءَ کي پنهنجي ڀيڻ ڪري، يڪدم اوڻي اُن

تي چاڙهي جاڳير پوڙاسر ڏانهن موڪليو، جيڪو مارئي جي ساسات ڪيت کي ڳولي وٺي آيو، جيڪو مارئيءَ جو سڱيجو به هو. عمر، مارئي وٺي ڪيت کي ڏني، جيڪو ڪيس اُٺ تي چاڙهي روانو ٿيو پنهنجي ملڪ ڏانهن.

عمر خيال ڪيو ته مون مارئيءَ کي ڏيج ته ڏنو ئي ڪونهي، سو ڳوٺ ويندي شرط هن کي مارو مهڻا ڏيندا ۽ هو چوندا ته، عمر تنهنجو ڀاءُ هجي ها ته ضرور توکي ڏيج به ڏئي ها، انهي ڪري عمر ڏيج کڻي 'مور' گهوڙي تي چڙهي، انهن جي پٺيان روانو ٿيو. ڪيت ۽ مارئي عمرڪوٽ کان چار ميل پنڌ جا ڪري ٿر جي علائقي ۾ گهڙيا ته اتي مارئيءَ چانهان ڏٺا. مارئيءَ پنهنجي مڙس کي چيو ته چانهون پنهنجي ملڪ جو آهي، پٽي آءُ ته کائون. ڪيت اُٺ جهلي لهي پيو ۽ وڃي چانهون پٽيائين. وٽس چاقو هو، جنهن سان چٽي هٽي، چانهين جي اندرين ڳر ڪڍي، وري انهي چانهين کي اهاڻي ساڳئي نموني چٽي هٽي، چانهون آڻي مارئيءَ کي ڏنائين ۽ پاڻ اُٺ تي چڙهيو. مارئيءَ هن کان چاقو وٺي چانهين کي وڍيو ته اهو خالي نڪتو. تڏهن ڪيت کان پڇيائين ته، هي ڇا ٿيو؟ ڪيت چوڻ لڳس ته: عمر به توکي ڪاڏي اهڙو ئي کوکو ڪري مون کي ڏنو آهي. مارئي انهي وقت الله کان دعا گهري ته: الله سائين! تون سون کي اتي ئي ماري ڇڏ، آءُ هاڻي کهڙو نڪ کڻي ٿر ويندس، ائين چئي اُٺان ئي ڪڻي ٽپ ڏنائين ۽ هيٺ وڃي ڪري ۽ اتي جو اتي دم ڏنائين.

ڪيت، مارئي جي مٿان ڳندي وڃهيو ويٺو ئي هو ته عمر به ڏيج کڻي اچي پهتو. تڏهن عمر پڇيو ته: مارئي مري ويئي ڇا؟ ته ڪيت ٻچندي چيو ته: ها سائين. تڏهن هن کان عمر پڇيو ته: هيءَ ڪيئن مئي؟ تڏهن هن سچي ڳالهه ڪري ٻڌائي. اتي عمر چوڻ لڳس ته: هيءَ سنهنجي ڀيڻ هئي، تنهن لاءِ آءٌ ڏيج کڻي آيو آهيان، جو مون پنهنجيءَ ڀيڻ کي ڏيج ڏنو ئي ڪين هو. پوءِ

عمر انهي ڪست منجهان گهوڙي جو تنگ ڍرو ڪيو ته گهوڙو به اتي ڪري پيو ۽ مري ويو.

پوءِ عمر اها مارئي ڪٺائي عمرڪوٽ لڳ سيد غلام نبي شاه جي ڳوٺ جي ڀرسان مقام آهي، اُن ۾ رکايائين، جتي اڄ تائين به مائي مارئي جو ڏهاڙو ٿيندو رهي ٿو ۽ جنهن جاءِ تي مارئي مٿي هئي ۽ عمر جو گهوڙو مئو هو، اتي گهوڙو پورايائين، جيڪو موراڪ' سڏيو وڃي ٿو، جو عمر جي گهوڙي جو نالو "مور" هو.

تعلقي ڏنڊي الهيار جي شاعر اميد علي لغاري جا بيت*

١ــ اللّٰه ڪارڻ اي ادا، منهنجو عرض سڻ عمر
بيوس ورڪيئي بند ۾، ڪري ڪوپ قهر
راجا تي رعيت سان، نه ڪجڻ ڏاڍايون ڏمر
منهنجا ليلا لين ڪينڪي، ڇڏيم ڇيل منجهه ڇپر
اچڻ مال اجهور تي، تن جون ڪرڪيون ڏيڻ خبر
چانگون چارين چوڪرا، ڏيو پٽن جي پر
مارو پهرن مال ميڻ، هجڻ ڏوٽي ڏينهن ڏهر
راڳ ڳايو رانديون ڪڻ، اهي راڳي روح وندر
هت قابو آهيان ڪوٽن ۾، آهي ملڪ ته منهنجو ٿر
پڻ حق نه ڪنديس سومرا، هو حق منهنجو ور
سڳيون پيٽون، جويون نه ٿين، اها ٻڌين ڪيئن هلر؟
عدل ۽ انصاف ڪر، تون سمجهي سر بسر
عمر اجائي ڪم ڪان، سون ڪي پناه ڏي پرور
منهنجو ساهه سڪي سانگين لئي، ساري جان جگر
مولي ڪر مهر، ته ٿيان آجي عمرڪوٽ ڪان.

٢ــ ٿيان آجي عمرڪوٽ ڪان، منهنجو باري رڪ پرم
پنوهارين سان پاڻي پرڻ آيس، بي ڏپي، بي غم
تو ڪنيي ڪنيو ڪوهه تان، زوراور ظالم

---

* هي روايت وچولي (تعلقي ٽنڊي الهيار) مان ولي محمد طاهرزادي ڪان ملي.

اميد علي پٽ ولي محمد ذات لغاري، پاڙو بلوچاڻي، ويٺل ڳوٺ جادو لغاري تعلقو ٽنڊو الهيار، ضلعو حيدرآباد. سنڌي ست درجا پڙهيل آهي. سندس ڪلام بيتن، دراون، ٽيهه اکرين، مولودن ۽ خطبن تي مشتمل آهي. سنه ١٩١٠ع/١٣٢٨ ه ۾ ڄائو.

ڳري ويو ڳنڍيءَ ۾، هڏ، ماس ۽ چم
جڙي جان جنجيرن سان، لوهه سان لحم
اظهر اميدعلي چئي، عدل ڪر عالم
ڪڍ بنديائي بند سان، رب ڏئي راحم
قادر ڪري ڪرم، ته وڃي سڪي ٿيان سائيهه ۾.

٣- وڃي سڪي ٿيان سائيهه ۾، مرتين سان سڌير
وڃي پيان پنوهارين سان، ڪلي ڪندون ڪير
قيد ڪئي آهيان، منهنجو ملڪ ملير
نڪري ڪوڙ قلب مان، رهي صاف سچ سير
منهنجو ساهه سرير، آٿي ماندو مارن لئي.

٤- لوئي لڄائيندڙ ڪينڪي، آءٌ عمر اٻائي
تون سردار سپهه سالار، آءٌ تان ڏڌ ڏوٿياڻي
تون پائي ملوار ڪٽي تلوار، اسان گوڏ غريباڻي
تون شفقت ساڻ پيين^ شربت، اسان پلر پيون پاڻي
تون بادشاهه بي پرواهه، آءٌ تان ناقص نماڻي
نه ڪرين پئو، هاڻ ارڏو، آءٌ تان بند ۾ بنديائي
نيرش نُڪتا، وجهو پختا، ڪرين ڏيکر ڏهاڻي
ڏئي بهتان، ٿين بي ڏيان، گهڻا گمان ڇو آڻي
سون پيڻ، ڏيـن ٿو ويڻ، نڪما نيڻ، نه، ڪڻ هاڻي
ستيءَ ست، رک رب پت، سٺي حرمت حبيباڻي
وڏ ويري، ڦر ڦيري، ڪرائي نه ميري مائٽاڻي
اميدعلي، حبئون هلي، ڪئي ماروي‌ءَ موڪلاڻي
پل ڪليرا پاءُ، اوڏو نه آءُ، مٿئون وجهه پوتي پهراڻي
لاهي ڦند، ڪول بند، غيرت‌مند هميراڻي
شل سرور ٿئي سائي، ته ملڪ وڃي هي مارئي.

تعلقي آباوڙي جي شاعر شيخ جا بيت*

١- ڇـــا ٿيي منڌ نـالو، ۽ ڇـــاهي تنهنجي ذات
منهن موڙي مارئي چيس تہ، ڪهڙي پڇين تو ذات؟
عمر! ڪڙي هيس ڪوهہ تـــي، پرهہ ڦٽي پرڀات
تون چڙهئين شوق شڪار جي، توکي رڻ ۾ پيئي رات
تنهنجا صاحب ڪم سولا ڪندو، توکي ڏاتر ڏيندو ڏات
پوءِ ڇو ٿو پڇين ذات، پڌ حقيقت حال جي.

٢- پـــڌ حقيقت حال جي، ٿي ڏچان تنهنجي ڏاءِ
بـــابـو پنهنجو بادشاهہ، هــــي قضا ڪم ڪيا
هوندين پٽ همير جو، تون سـڪو منهنجو پاءُ
مارُن نپايو هو سـهـي ٿي، مري ويئي هئي ماءُ
هاڻي حڪم ڪين هلاءِ، وري خان ڦٽو ڪر ڪوهہ تي.

٣- ڪيئن خان ڦٽو ڪرئي ڪوهہ تي، اسان سومرا سڏايون
نبيريون، نِچيڙيون پاڻ ۾، ٿـــا حڪم هلايون
اسان ڏي رنگ پچي راس ٿيا، هٿ جڙن ٿيون جايون
هلي ڏس منڌ محلات ۾، تـون ٻالڪ ۽ ٻايون
خاصيون ڏيندو سـانءِ خذمت واريون، در مٿي دايون
پوءِ ڇڏ وڃڻ جون وايون، تون سار نہ سانگيئڙن ڪي.

٤- عمر! ڪيئن نہ ماريان سانگيئڙن ڪي، مونکي ساجهرٿي نہ سنپار
هميشہ هڪ جيڏين جي، مون تي رهجي ويئي تہ سيار
نڪو ڪيم منڌ سرتيون ڪي، نہ ڪوني چڙهي ڪـُوڪار
ٻڪر ٻـاٻـائـــن جـــا، لـيـان ٻيني لار
مون سانگياڻي جو، شيخ چئي، نيٹين وهاين نار
وڪوڙي هان انهيءَ ويچار، تون پاءُ گـِڏيـُون وڃين پيڻ ڪي.

* هـيءَ روايت اتر (تعلقي آباوڙي) مـان محمد حسن مشتاق کان ملي، شاعر جي سوانح معلوم نہ ٿي سگهي.

٥- عمر تون ٻاڻُ، مان ٻيڻ، توکي هيءَ ٻولي ڪنهن ٻڌائي
مري تہ ڀاڻ کي مائٽ ڇڏي ويا، ڪري جيئري جدائي
ڪانہ ٻڌي سين ڪاڻهين، عمر اهڙي ٻي وائي
پر ڪرمن جي ڪمائي، اچي پئي مان پيش پنهوار جي.

تعلقي صادق آباد (بهاولپور) جي شاعر نالي چگي شر جا بيت*

١- ڪڙي هئڙس ڪوهه تي جيڏين سان جيڪر
مانگي ٻيئيس مرتين جي، مٿئون اچي ويو هيڪر
ڪِن وٺ وٺ ٻولي وات ۾، ڪِن جهلي ڪٺي جهيڪر
پوءِ اوڏي، چاڙهيو آٺ تي، مان^ ڪي ڀري پاوَ پاڪر
ڪڙي، ڪٺي قابو ڪيئون، واجهن مان ويتر
نڪي وسئون ويجها هئا، پوءِ جهلئيون ٻاري ٻر
وڃي لتا عمر ڪوٽ ۾، اڳيئون ڪليو ڏين خبر
چون چڙهه مارڻ ماڙيءَ تي، چڏ ڪکاوان گهر
تنهنجا چوڙا چڳڻ جا، مان^ جا بنگلا ڏيساور
چئي: ساڙيان سڀ هيڪر، مان^ ڪي ڀونگا ڀلا پنهنجا.

٢- چئي: چڏ پجر ڀونگڻ جي، هاڻي مارُڻ مٿي آءُ
طعام تيار ٿيو تنهنجي لاءِ، ڪِلي ڪاڻو ڪاءُ
عمر! ڪائيندس ڪِين اهو، منهنجو ڪاج ڪير ڪُنيا
پائي پيندي هان^ پيٽ ۾ چڙو جهڻ جهنگا
لاهي لوئي ڪر ڪپڙا، تون پٽ پهري پاءِ
ڏيڪارين ليڙان^ لاڪ جون، منهنجا لاڪي ويس وڳا
پرٺي خاطر پيڪن، مان جا ڪيا هئا ماءُ ڪنا
هاڻي مهڻا ڏيندا منهنجي ماءُ کي، جنهن وڏو ويهاريو وياءُ

---

* هي روايت خود شاعر جي زباني تاريخ ٥- اپريل ٦٥ع تي ڪڇهري سنجرپور (صادق آباد) ۾ قلمبند ڪئي وئي. نالي چگو پٽ سيهو ذات شر، پاڙو تاجاڻي، وينل ور واري، لڳ ڏيندي اسٽيشن تعلقو صادق آباد. عمر ٦٠ سال.

ناڏوَ منجهان ناليِ چڱو چئي، وهلو وريو واءُ
هاٿي ڪندي سڏ سچا، ڪانهي مارڻ ملير ۾.

٣- ڪانهي سارڻ ملير ۾، عمر ڪوٽ آئي
سوڪل ڏي تہ ملير وڃان، هي عمر ادائي
چئي: ادا سڏ انهن ڪي، جيڪي پوئينان[8] ڇيهہ ڇڏيائي
ڪين مُڙندس مارئي! منهنجا اٿئي سِرن جا سودائي
چئي: ماڙيان سر تنهنجي ڪي، تون قيامت توڙ ادائي
ڪاٿي وسڻ سومرا، ڪاٿي وسي مارڻ تنهنجي ماءُ ڏي
ڪوڙ ڪَهين ڪميني، تون اتي لِڪ رکيائي
ادا! سون ماءُ ڪوُن، جيڪا پيڪا پي وسندائي
چئي: هن دِس تي سومرا، آتي عمر تنهنجو پِي پائي
سُونجهي ٿيءُ نہ مارئي، توکي ڏيندو عيد ادائي
منهنجا همير سومري سان، حقي حق هيائي
ماڙهو ڏيندئي مِٺا، چوندا پيڻ ڪٽي ويو پائي
ميڙي وجهندئي منهن ۾، ڇڃ پري ڇائي
ڪوڙ ڪمائيندس ڪينڪي، مان ڪي اٿئي سُرت سيائي
ڳالهيون منهنجي پيٽ ۾، ڏنيون ماءُ بہ ميڻي
منهنجا پيڪا اهيئي، پر هوندي سونجهي ماءُ ملير ۾.

۴- سونجهي ماءُ ملير ۾، ٿي ڪاٿئون جدائي
پيڻ ڏئي پٺي پار، پوءِ پڌي ڪٽي پائي
پرڏي خاطر تنهنجي، ڪيو هڻ سنبت سعيوئي
تون چڙهيئين گهوڙن تي، هڻ رکي روجهن تي ريائي
آيو تاهم روجهن ڪي، وڃي ملير سٺا ڏئي
بيوس ٿي پئي ڪامٹي، هيءَ مارُڻ اتي ڇائي
دُکي خاطر ڪري، هن تڻ بہ ڌاريوئي
پهلو ڏنئون ڦوڳئي ڪي هڻ ڦر نہ ڦيريائي
ملير جي ماٺهڻ مڙي، ڏنو خاوند ڪيت ڪريئي
ادا عمر! حق ڳالهہ اهائي، تہ ماڏَوُ ماءُ پنهي جي.

٥- ماڏو ساءُ ٻنهي جي، حقي ڳالهه حق
توسان سدايون سرن ڪيون، توکي لک لائق
چوڌهين سن جي ٽولي ڪئون، مونکي بچائيي بيشڪ
موڪل ٿيي مارڻ، ويهين جان وڃين، توکي اهو جس
ڇئي: اڪيلي ويندس ڪانهه ڪا، پوندو مارن ۾ شڪ
جان پُڄائين^ پيڪن ڏي، جان ڏي پيغامي کي پند
چڙهان منهن ماڏو جي، ڪهڙو وني نڪ
خاطي خط لک ڪئي، ته سان ڏي اچي ڪيت خاوند
پوءِ رُپي مٿي رند، ڪٿي اماڻيائين انهن ڏي.

٦- پڙهي پرواني کي چيئون، ڪو عمر چام وريام
لکيو هئس لائق سان، ته وڃو پنهنجي وني آسان
آکي لڳو هو لوڪن جي، ٿيو برو پي بڻيمان
ڪو ڪاهر ڏنهون ڪئي اچي، ڏيندس ڏاج ڏاڻ
نڪتو ڪيت خوشيءَ مئون، پڌي اٿ سمان
ڪاهي آيو عمر ڪوٽ تي ڪمهلو مهمان
منگتو آن ڪنهن ملڪ جو، ڪهڙو ونديڻ دان؟
پيلي! مان ته وَرُ وينگس جو، انهيءَ مارڻ جو مهمان
ڇئي: وات رهي پٿو راڻا، توکي ساجهر ڏيندس ساڻ
نانءُ منجهان نالي چگو ڇئي، پوءِ اوڏڻ ڏنس عام
ڏينهن تني جا ڏاڻ ڪيئين، اچي ڪيت گهيڙيو پاڻ
اڳيان ڪاڏهوڏيي ڪيلي پئي، ڪئينس منجهه ماتام
پمهنجو اڌ ڪاڏئين پيٽ ۾، ڏنئين وينگس کي بيان
سهٽو ڏنو اٿس پيڪن جو، جيئڻ ناهه جهان
ملهير جي وچڻ ڪئون، هاڻي آهي ڪنٻيريءَ ڪلام
وني ڪپ ڪيئن هٿ ۾، ڪٽي پيٽ وهائين پاڻ
ڏجئين سينگين کي سلام، منهنجا ماڏو کي ٻه ملهير ۾

٧- ماڙو! سرين ملهير ۾، مون ويٺي وڏئي ڳل هار
نه مون پاتو نه ڳل لاتو، مان ڪي ڪيئي مهڻي دار
ماڻهو ڏيـن پيا مهڻا، ته وٺي ويئي سومرن جو سردار
ڪيئن ڇپيو هيئي مان ڪـي ته پيٽ وٺي ويو پار
نه مهاڙي جهڙو ماڻهو هئس، مان هئس نڪارو لاچار
وقعو مڪانئين روح ڪوئن، جڏهن هيڙو وار سمار
ڪاهي ويس عمر ڪوٽ تي اکيئون هيو قربدار
موٽائي مان ڪـي ڏنئين، مان ٿيس باغن ڪان بهار
سامَ ڏنم تنهنجي مارئي کي، پوءِ مُيم انهيءَ وار
تنهنجي ڪامڻ قربدار، جيڪا مهڻي سان مري وئي.

—Strong patrotic love for one's own homeland.

—Resistance of all temptations for luxuries and preference to live a simple life in natural rural environment.

—Exemplary behaviour of a just king who did not force his will on an unwilling maid.

Hyderabad Sind
29th December, 1975.

N.A. Baloch
DIRECTOR FOLKLORE PROJECT

The king tried his best to make her understand that she would be the queen living in the palace, and that she could have golden ornaments, silken apparel, tasteful dishes, fruits of all kind, maid servants and everything else she wanted. To these offers, Marui would always reply that she preferred the hamlet of the poor with sand dunes around to the palace and the gardens; coarse clothes and the *loee* headwear (made of the coarse woollen thread); the loaf of bread made out of the grass seed to the rich dishes; *chibhar*, *golara* and other wild fruit to the mangoes and pomegranates. So far as the golden ornaments were concerned:

It's not the custom of my *maru* folk

To exchange kith and kin for gold.

Now Umar was a just king and he did not want to force his will on Marui. In the meanwhile, witnesses affirmed that Marui was, in fact, related to Umar as a sister. Umar believed this, bestowed all the favours on Marui, and sent her back honourably to her village folk, where she joined Khet and lived happily in the rural environment of her village home.[1]

A number of accounts of the story were collected through oral tradition, besides the two versions of it recorded in the two historical works, viz. *Tarikh-i-Tahiri* (compiled in 1030 H/1621) and *Tuhfat al - Kiram* (1180-81 H/1766-67). The story originated probably during the Soomara period (1050-1350 A.D.) of Sind history and was already well-known in the 16th century when in 1590 it was artistically narrated and sung by a group of the Sindhian bards before the Mughal Emperor Akbar, who having himself been born in Umarkote, had inquired about it from Mirza Jani Beg, the then vanquished ruler of Sind.

The *points of impact* of the story in the local cultural context are:

1. In some versions of the story, Khet would not believe that she remained faithful to him during her stay with the king, whereupon the heart broken Marui died on the spot.

PREFACE

This is the thirty-seventh book, in serial order, compiled under the Sindhi Adabi Board's Folklore & Literature Project, approved in 1956 for the collection, compilation and publication of Sindhi Folklore.

The work on this project was started in January 1957, and the first two years were devoted mainly to the collection of the oral tradition and the written record. The oral tradition was reduced to writing through a net-work of field workers, one stationed in each *taluka* area. The compilation and publication work commenced from 1959. So far, 31 volumes have been published and this is the thirty-second of the forty volumes proposed to be published under this project.

This book belongs to the series of volumes pertaining to the most popular and time-honoured folk stories which have captured the imagination of the people of the Lower Indus Valley of Sind for the last one thousand years. Of the ten volumes in this series, seven (Books 29 to 35) are devoted to the stories of love and romance; one (Book 36) recounts the story of personal valour and the inventive technique by which the hero killed a sea monster by diving deep in a specially built "Glass-Capsule Machine"; while this volume pertains to the story of a village girl who resists the overtures of a king and the temptation to live in the palace as a queen, and prefers to be in the simple rural environment with her own village folk.

Marui, a beautiful village maid of Khãur (situated in the Desert Division of the present Tharparkar district of Sind) was betrothed to Khet whose rival Phoag went to the court of King Umar Soomaro at Umarkote, and spoke of the beauty of Marui in such glowing terms that the king himself rode out to the village and brought Marui to Umarkote where he persuaded her to give her consent to marry him. Marui refused.

All rights including the right of translation reserved with the Sindhi Adabi Board

Compiled under
The Sindhi Adabi Board's Research Project
on
Sindhi Folklore & Literature

1st Edition 1976 1000 Copies

Price: Rs. 12.50

To be had from
SINDHI ADABI BOARD'S BOOK STALL
HYDERABAD SIND, PAKISTAN.

English pages printed by Aijaz Mohammed Siddiqui at the Sind University Press, Hyderabad Sind, and published by Ghulam Rabbani A. Agro, Secretary, Sindhi Adabi Board, Hyderabad Sind, Pakistan.

SINDHI FOLKLORE & LITERATURE
BOOK XXXVII

POPULAR FOLK STORIES

UMAR—MARUI

Compiled & Edited
by
N. A. BALOCH
M.A., LL.B (Alig.), M.A., Ed. D. (Columbia)
Director, Sindhi Folklore and Literature Project.

SINDHI ADABI BOARD
HYDERABAD SIND
PAKISTAN
1976